

Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

VI. DÖNEM

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ (1939-1943)

İbrahim Halil ERTÜRK

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı İçin Öngördüğü
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır.

ANKARA - 2010

H.Ü.

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

İşbu çalışma, jürimiz tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalında YÜKSEK LISANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr Mustafa YILMAZ (Danışman)

Üye: Doç. Dr. Yasemin DOĞANER

Üye: Yrd. Doç. Dr. Kürşat GÖKKAYA

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

...../ /20

Prof. Dr. Mustafa YILMAZ

Enstitü Müdürü

ÖZET

Bu çalışmada Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra Türkiye'de başlayan “*İkinci Adam*” İsmet İnönü süreci incelenmiştir. 1939-1943 yılları arasında kapsayan bu sürece VI. Dönem adı verilmiştir. Bu dönem sürecinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu dönemde özellikle Türkiye'nin gündeminde yer alan siyasi, ekonomik, kültürel, iç ve dış olaylar incelenmiştir.

VI. Dönemin en önemli özelliği, II. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde yaşanan Atatürk sonrası dönemi, onun izinden nasıl bir siyasi oluşumla izlemek mümkün olacak ve kuruluş felsefesi nasıl devam ettirilecektir? sorusu dur. Bu soruya verilecek cevap Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihinde ileride meydana gelecek değişimin izlerini bulmak açısından oldukça önemlidir.

Bu çerçevede tezimiz genel bir girişten sonra altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Atatürk'ün ebediyete intikalinden sonra İsmet İnönü ile başlayan “*Milli Şef*” dönemi ve Doktor Refik Saydam'ın Başbakanlığı ele alınmıştır. İkinci bölüm tezimizin ağırlık noktasını teşkil etmektedir. Bu bölümde VI. Dönem Milletvekillerinin siyasi, sosyal ve ekonomik durumları ile eğitim ve kültür seviyeleri tablolarla değerlendirilmiştir. Tezin üçüncü ve dördüncü bölümlerinde, Türkiye'nin iç ve dış politikası önceki dönemle karşılaştırılarak incelenmiştir. Beşinci bölümde, VI. Dönemde uygulanan ekonomik politikalar ele alınmıştır. Son bölümde ise VI. Döneme ait eğitim ve kültür politikaları incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise dönemle ilgili genel bir değerlendirme yapılarak teze son verilmiştir.

ABSTRACT

In this study, the period of İsmet İnönü “The Second Man” that started after the death of Mustafa Kemal Atatürk has been analyzed and the VI. th Period of the National Assembly between the years 1939-1943 has been introduced. Especially it has been studied in the context of the political, economic, cultural and internal and foreign affairs Turkey.

The most significant feature of the VI.th Period is the question of following his principles on which political view and how to continue the foundation philosophy in the post Atatürk period before the II. World War. The answer to this question is very important in order to find out the traces of the changes that will occur in the future of the Turkish Republic.

In this respect, our thesis consists of six chapters. In the first chapter, the “National Chief” that starts with İsmet İnönü after the death of Atatürk and the prime ministry of Dr. Refik Saydam have been studied. The second chapter is the center of our thesis. In this chapter, the political, social and economic situations, education and cultural levels of the VI.th Period members of the parliament are considered by tables. In the third and fourth chapters of the thesis, domestic and foreign policies of Turkey are studied by the comparisons to the previous period. In the fifth chapter, economic policies of the VI.th period are studied. In the last chapter educational and cultural policies of the VI.th period are studied. In the conclusion chapter, the thesis ends with a general evaluation of the period.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖNSÖZ.....	VII
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

EBEDİ ŞEF ATATÜRK'TEN MİLLİ ŞEF İSMET İNÖNÜ'YE TÜRKİYE CUMHURİYETİ

A. MUSTAFA KEMAL ATATÜRK; TEK ADAM- EBEDİ ŞEF	6
B. İNÖNÜ DÖNEMİ: İKİNCİ ADAM	12
C. DR. REFİK SAYDAM'I BAŞBAKANLIĞA TAŞIYAN SÜREÇ	15
D. SİYASÎ GELİŞMELER	21
1. 1939 Genel Seçimleri	21

II. BÖLÜM

1939 GENEL SEÇİMİ SONRASINDA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN YAPISI

1. VI. Dönem T.B.M.M Üyelerinin Mesleklere Göre Yapısı	24
2. VI. Dönem T.B.M.M Üyelerinin Eğitim-Öğretim Durumu	26
3. VI. Dönem TBMM Üyelerinin Bildiği Yabancı Diller	27
5. VI. Dönem T.B.M.M Üyelerinin Yaş Durumları	31
6. VI Dönem T.B.M.M Üyelerinin Çocuk Sayılarına Göre Durumu.....	32
7.VI. Dönem Milletvekili Üyelerinin Medeni Durumu	33
8. VI. Dönem T.B.M.M. Üyeleri ve Seçim Bölgeleri	35

III. BÖLÜM

VI. DÖNEMDE TÜRKİYE İÇİNDE YAŞANANLAR

A. CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NİN 5. BÜYÜK KURULTAYI VE MÜSTAKİL GRUP.....	50
B.ERZİNCAN DEPREMİ	55
C.ANITKABİR PROJESİ YARIŞMASININ DÜZENLENMESİ (1 MART 1941)	59

D. REFAH FACİASI (23 HAZİRAN 1941).....	60
E. BAŞBAKAN DR. REFİK SAYDAM'IN KİŞİLİĞİ VE VEFATI (8 TEMMUZ 1942).....	61

IV. BÖLÜM

A. VI. DÖNEM TBMM'NİN DIŞ POLİTİKASI.....	64
1. Türkiye-İngiltere Ortak Beyannamesi.....	66
2. Türkiye-Fransa İlişkileri.....	69
3. Türkiye - Sovyet Rusya İlişkileri	77
4. Türk - İngiliz - Fransız İttifakı	79
B. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLAMASI.....	81
1. Türkiye'nin Balkanlarda Birliği Güçlendirme Girişimleri.....	82
2. İtalya'nın Savaşa Girişi ve Türkiye'nin Durumu	83
3. Türk- Bulgar Saldırmazlık Paktı	87
4. Türk - Sovyet Rusya Deklârasyonu.....	88
5. Türk - Alman Saldırmazlık Paktı	90
6. Adana Konferansı (30 -31 Ocak 1943)	92

V. BÖLÜM

VI. DÖNEM EKONOMİ POLİTİKALARI

A. DEVLETÇİLİK.....	94
B. MİLLİ KORUNMA KANUNU	99
C. RAMAN PETROLÜ	112
D. TÜRK KROMU SORUNU.....	113
E. DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER VE BORÇLANMA	113
F. VARLIK VERGİSİ.....	116
1. Varlık Vergisi Kanunu	120
2. Varlık Vergisinin Uygulanması.....	122

VI. BÖLÜM

VI. DÖNEM EĞİTİM VE KÜLTÜR POLİTİKALARI

A. ATATÜRK'ÜN EĞİTİM HEDEFLERİ VE POLİTİKALARI.....	127
B. BİRİNCİ TÜRK NEŞRİYAT KONGRESİ (1-5 MAYIS 1939)	129
C. BİRİNCİ MAARİF ŞÛRASI (17 TEMMUZ 1939)	134
D. KÖY ENSTİTÜLERİ.....	138

1. Köy Enstitülerinin Kuruluş Hazırlıkları	141
2. Köy Enstitüleri Kanunu Lâyihası	142
3. Köy Enstitülerinin Kurulması	144
4. VI. Dönem Sonrasında Köy Enstitüleri.....	146
D. TERCÜME HAREKETLERİ	147
E. EĞİTİM VE KÜLTÜR ALANINDA YAPILAN DİĞER HİZMETLER	148
F. VI DÖNEMDE BASINA UYGULANAN SANSÜR.....	149
1. Basın Yasası ve Tarihi Gelişimi.....	149
2. VI. Dönemdeki Sansür Uygulamaları	151
G.TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜNÜN KURULMASI.....	154
SONUÇ.....	157
KAYNAKLAR	160
EKLER.....	172

ÖNSÖZ

Atatürk'ün ölümü Türk tarihi açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Onun ölümünden hemen sonra başlayan II. Dünya Savaşı ise, Türkiye'nin siyasi, sosyal ve kültürel yaşamında önemli değişimlere neden olmuştur. Gerek savaş yıllarında yaşanan gelişmeler gerekse savaşın sonucunda ortaya çıkan koşullar Türk devriminin de yönünü belirlemiştir. Bu devrimler içinde laiklik ilkesi ve uygulamaları, Atatürk'ün ölümüyle birlikte değişim sürecine girmiştir. Değişim sürecinde en büyük etki ise, VI. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin aldığı kararların ve yürütülen politikaların etkisiyledir. Bu dönemde başlayan kadro değişimi gelecekte önemli rol oynamıştır.

Bu çerçevede tezimizde T.B.M.M. Zabıt Cerideleri ana kaynak olarak kullanılmıştır. Ayrıca dönemin basınından da geniş ölçüde yararlanılmıştır. Dönemin gazete yazarlarının Bakan, Milletvekili veya Bürokrat olması ve yazılarıyla dönemin iç ve dış politikaları üzerinde etkili olmaları basının önemini daha da arttırmıştır.

Çalışmamızda döneme ışık tutacak hatırat ve ilmi çalışmalardan da titizlikle yararlanılmıştır. Dönem Milletvekillerinin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel durumları ayrıntılı bir biçimde verilmiştir. Bunun sebebi de dönemi daha iyi anlayabilmek ve dönemle günümüz arasında bir karşılaştırma imkanına sahip olmaktır.

Oldukça uzun bir süre alan çalışmam sırasında büyük yardımı ve desteğini gördüğüm Tez Danışmanım Prof. Dr. Mustafa Yılmaz'a minnettarım. Ayrıca çalışmam sırasında sevgi ve ilgisini gördüğüm annem Firdevs Ertürk, ablam Bengü Üstün, kardeşim Didem Kuşcan'a ve hayatımın her döneminde bana yardımcı olan eşim Ayfer ve oğlum Türkcan Ergenekon Ertürk'e teşekkürü bir borç bilirim.

İbrahim Halil ERTÜRK

Ankara 2010

KISALTMALAR

A.B.D.	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.d.	: adı geçen dergi
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
BKK	: Bakanlar Kurulu Kararı
BMM	: Büyük Millet Meclisi
BÖKM	: Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü
BTDB	: Başbakanlık Tayin Daire Başkanlığı
C.	: Cilt
C.H.P.	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Dr.	: Doktor
Fr.	: Fransa
G.S. M.H.	: Gayri Safi Milli Hâsıla
Haz.	: Hazırlayan
İ.T.C.	: İttihat Terakki Cemiyeti
İng.	: İngiltere
K.İ.T.	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
Km.	: Kilometre
K.P.	: Köylü Partisi
M.E. B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
MGM	: Muamelat Genel Müdürlüğü
M.P.	: Millet Partisi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization, Kuzey Atlantik Paktı)
Nu.	: Numara
P.T.T.	: Posta, Telgraf, Telefon

S. : Sayı
s : Sayfa
Yay. : Yayınları
yty : Yayın Tarihi Yok
yy : Yayın yeri

GİRİŞ

İçinde yaşadığımız yüzyılın düşünsel, politik, iktisadi ve sosyal temelleri XIX. yüzyılda da atılmıştır. Türk toplumunun son yüzyıl içinde geçirdiği köklü değişim ve dönüşümlerin izlerini XIX. yüzyılın tarihsel sürecinde bulmak zor olmamalıdır. Bu tarihsel süreç “Osmanlı Modernleşmesi” kavramıyla ifade edilmiştir.¹ Osmanlı modernleşmesinin teorik ve felsefi tartışmasını yapmak bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Ancak biz konumuz açısından önemli gördüğümüz “Parlamento Geleneği”nin söz konusu tarihsel süreç içindeki ana hatlarını ortaya çıkarmaya çalışacağız.

Osmanlı Devleti’nin geleneksel yapısının Avrupa’da meydana gelen siyasi ve sosyo-ekonomik gelişmeler karşısında tutunamayacağını ilk belirgin örneğini 1699 Karlofça Anlaşması oluşturur. Bu anlaşma ile Osmanlı İmparatorluğu Batı’nın karşısında askeri yenilgiyi kabul etmesinden başka ilk büyük toprak kaybına uğraması bakımından tarihçiler tarafından bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir.²

Osmanlı İmparatorluğu bu gerileyiş karşısında somut olarak ilk yaptığı, şey askeri sınıfın ıslahı ve ordunun modernleşmesi için gösterilen çabadır. Askeri alanda yapılan ıslahatlar imparatorluğun toplumsal ve siyasal yapısına etki etmekte gecikmemiştir. III. Selim ile birlikte gündeme gelen “Nizamı Cedid” her ne kadar anlam daralmasına uğrayarak bir askeri ıslahat programını ifade etse de geniş bir toplumsal proje olarak değerlendirilebilir.³

III. Selim’den sonra IV. Mustafa’nın kısa saltanatının ardından tahta çıkan II. Mahmud’un Osmanlı ayanları ile imzaladığı “Sened-i İttifak” birçoklarınınca

¹ Osmanlı Modernleşmesi İçin Bkz. İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yılı**, Hill Yayınları, III Baskı, İst. 1955., Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi Makaleler IV**, İletişim Yayınları, III. Baskı, İstanbul, 1994., Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Prof. Dr. Metin Kıratlı., T.T.K. Yayınları., Ankara, 1991., Ercüment Kuran, “Osmanlı İmparatorluğun'da Yenileşme Hareketleri”, **Türk Dünyası El Kitabı**, C.I. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, II. Basım, Ankara., 1992.

² Metin Kunt, “Siyasal Tarih (1600-1789)”, **Türkiye Tarihi**, C.III, Cem Yayınları, İstanbul 1995. s.45-48., Lewis **a.g.e.**, s.37., Robert Mantran, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Çev. Server Tanilli, C.I. Cem Yayınları İstanbul 1995, s.304.

³ Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, Afa Yayınları., İst., 1996, s.32. Lewis, **a.g.e.**, s.59.60.,

Türkiye’de anayasal hareketlerin gelişiminde bir merhale olarak değerlendirilmiş ve bazı yönleriyle İngilizlerin Magna Cartası’na benzetilmiştir.⁴ Belge Osmanlı Padişahı’nın sahibi olduğu mutlak otoriteye ayanların ortak olmasını öngörüyordu. Ayanlar, sadrazam ve merkezi otoriteye kendi varlıklarını kabul ettiriyordu.⁵

Ayan, merkezi devlet otoritelerine karşı gelenlerin bastırılmasında yardım sözü ve başkentteki ayaklanmaların re’sen bastırılması sözü veriyordu. Belge üzerinde çeşitli yorumlar yapılsa da belge’nin, devlet iktidarını sınırlayabildiğini zımnen kabul ettiği söylenebilir.⁶ Sened-i İttifak her ne kadar uygulanma imkanı bulamamışsa da anayasal geleneğimiz açısından altı çizilmesi gereken bir belgedir.

Anayasal gelişmelerin ikinci ve önemli merhalesini Tanzimat Dönemi oluşturur. Tanzimat dönemi tarihçiler tarafından farklı şekillerde yorumlanarak çokça tartışılmıştır. Tanzimat Fermanı dört temel reform içermektedir. 1.Yasayla can, mal ve namusu güvenceye alınması, 2. İltizam sisteminin yerini alacak düzenli bir vergi sisteminin kurulması 3. Zorunlu askerlik sisteminin getirilmesi. 4. Bütün tebaa için kanun önünde eşitliğin sağlanması.⁷

Ferman ile Osmanlı İmparatorluğu geleneksel devletten “Kanun Devleti” olma yolunda önemli bir adım atmış oluyordu. Tanzimat döneminin ikinci önemli belgesi 1856 tarihli Islahat Fermanıdır. Islahat Fermanı Tanzimat Fermanında belirtilen ilkeleri kabul etmekten başka gayri müslimlere daha geniş haklar tanımıştır. Fermanın ilan edildiği dönemdeki siyasi gelişmeler göz önüne alındığında bir dış baskıdan da söz edebiliriz. Her iki belge ile Osmanlı İmparatorluğu yeni bir siyasal ve toplumsal sürece girmiştir. Osmanlı tebaasının eşitliği bu iki belgede yer almış ve nihayet 1876 Kanun-i Esasinin temel karakterini belirlemiştir.⁸

23 Aralık 1876’da ilan edilen esas itibariyle 1830 Belçika Anayasası örneğine dayanan Kanun-i Esasi anayasal bir monarşiyi öngörmekteydi. Kanun Esasi

⁴ Mustafa Erdoğan, **Modern Türkiye’de Anayasalar ve Siyasi Hayat**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997, s.19.

⁵ Ortaylı, **a.g.e.**, s.29, Lewis **a.g.e.**, s.381.

⁶ Erdoğan, **a.g.e.**, s.20-21.

⁷ Erdoğan, **a.g.e.**, s.23.

⁸ Karpat, **a.g.e.**, s.34-35.

padişahın anayasaya bağlılığı, sadrazam ve Heyet-i Vükela ile parlamentonun tesisi gibi ilkeleri içermekle birlikte yakından bakıldığında gerekli durumun böyle olmadığı ve vesayetçi devlet anlayışında önemli bir değişiklik yapmış sayılamayacağı görülmektedir.⁹

Kanun-i Esasi ilanıyla şeklen bir anayasal rejime geçilmiş olmakla beraber anayasa, padişahı cidden sınırlayan bir niteliğe haiz değildi.¹⁰ Bu olumsuz yönlerine rağmen Kanun-i Esasi, ne anayasası ne de parlamentosu bulunan Rusya, 1850 öncesi Prusya ve Avusturya - Macaristan ile karşılaştırıldığında anayasal rejim açısından iyi konumdadır.¹¹ Anayasanın liberal kaidelerinin oluşmasında devrin aydın zümresini oluşturan Yeni Osmanlıların, Ziya Paşa ve Namık Kemal gibi önemli isimlerin anayasanın hazırlanmasında yükledikleri aktif rollerin önemli etkisi olmuştur.¹²

Kanun-i Esasinin ilan edilmesinden hemen sonra seçimlere gidildi. Anayasaya göre erkeklerin oy kullanma hakları vardı. Seçimler iki dereceli olarak yapıldı. Mebuslar doğrudan doğruya halk tarafından değil taşradakiler vilayet, liva ve kaza idare meclisleri tarafından, İstanbul ve çevresindekiler ise ikinci seçmenlerce seçildiler. Bu yapısından dolayı seçimler hem genel oy ilkesine dayanmadığı hem de tek dereceli olmadığı için tam demokratik sayılmaz.¹³

Meclis 19 Mart 1877'de toplandı. Tayinle gelen yirmi beş üyeden kurulu Ayan meclisi ile seçilmiş 120 milletvekilinden oluşan Mebusan Meclisi teşekkül etti.¹⁴ Millet Vekilleri bütün olumsuzluklara rağmen kendilerine özgü bir aktivite göstermeyi başardılar. Halkın dertleri ve devlet idaresindeki yolsuzluklar mecliste layıkıyla yerine getirilmiştir.¹⁵ Meclis devrine göre padişaha sert bir muhalefet yapmıştır. Meclis padişahın isteği doğrultusunda davranmadığı için 14 Şubat

⁹ Erdoğan, **a.g.e.**, s.29.

¹⁰ Lewis, **a.g.e.**, s.163

¹¹ H. Roderich Davison, **Osmanlı İmparatorluğunda Reform**, Çev.Osman Akınhay, C.II., Papirüs Yayınları, Ank., 1997. s.167-168.

¹² Lewis, **a.g.e.**, s.165.

¹³ Erdoğan, **a.g.e.**, s.33.

¹⁴ Lewis, **a.g.e.**, s.166, Karpat **a.g.e.**, s.36, Kunt, **a.g.e.**, s.155.

¹⁵ Kuran, **a.g.m.**, s. 500.

1878’de padişah tarafından süresiz tatil edilmiştir. Padişah tatil yetkisini kullanarak hem parlamentoyu ilga etmiş hem de Kanun-i Esasi’yi yürürlükten kaldırmıştır.¹⁶

II. Abdülhamit’in mutlak otoritesinin tesisine karşı tepkiler 1889’da ilk örgütlü muhalefete dönüştü. Daha sonra adını İttihad-ı Osmani’den, İttihat ve Terakki Cemiyetine dönüştürürken, bu muhalefet 23 Temmuz 1908’de anayasanın tekrar yürürlüğe konulmasında önemli rol oynamıştır.¹⁷

1909 Anayasası Kanun-i Esasi’de yapılan bir dizi değişiklikle tam bir parlamenter monarşi için uygun bir anayasal bir çerçeve sağlandı. Demokratikleşme açısından önemli yenilikler getirdi. Kanun-i Esaside yapılan değişikliklerle parlamento güçlendirilirken padişahın otoritesi oldukça daraltıldı.¹⁸

13 Nisan 1909’da meydana gelen tarihe “31 Mart Vakası” diye geçen olay imparatorluğun daha sonraki on yıla damgasını vuran önemli bir olay oldu. Bu ayaklanmanın bastırılmasından sonra Sultan Abdülhamit tahtan indirildi ve İttihat Terakki’nin fiili iktidarı başladı.¹⁹ Yeni Sultan Mehmet Reşad’ın yetkileri neredeyse tamamen sınırlandırılıyordu. Anayasa’nın 24. Maddesi değiştirilerek hükümetin ve bakanların Mebusan Meclisi’ne karşı sorumlulukları kanun haline getirildi ve padişahın meclisi fesih yetkisi kayıt altına alındı.²⁰

İ.T.C.’nin onyıllık iktidarı döneminde Osmanlı İmparatorluğu Kuzey Afrika’daki son toprak parçası Trablusgarp elden çıkmış, Balkan savaşlarıyla siyasi sınırları meriç nehrine kadar geri çekilmiştir. İmparatorluk en ağır darbeyi I. Dünya savaşına katılmasıyla almıştır. Mağlup devlet olarak imzaladığı Mondros Mütarekesi ile İ.T.C. dönemi sona ermiş ve ülkede iktidar boşluğu meydana gelmiştir. Mehmet Reşad’ın yerine geçen Vahdettin Meclisi Mebusan-ı 21 Aralık 1918’de feshetmiştir.

¹⁶ Erdoğan, **a.g.e.**, s.34.

¹⁷ Lewis, **a.g.e.**, s.194-196, Mantran, **a.g.e.**, C.I., s. 207-305., Mardin, **a.g.e.**, s.98-99.

¹⁸ Lewis, **a.g.e.**, s.360.

¹⁹ Karpat, **a.g.e.**, s.39.

²⁰ Erdoğan, **a.g.e.**, s.38.

Böylece 1876 sonrası kısa dönem bir kenara bırakılacak olursa, 1908-1918 yılları arası faaliyet gösteren Meclis'in kapatılması ile parlamentoya dayalı hayat son bulacak ve padişahın yönetimde ağırlığının hissedildiği bir dönem başlayacaktır.

I. BÖLÜM

EBEDİ ŞEF ATATÜRK'TEN MİLLİ ŞEF İSMET İNÖNÜ'YE TÜRKİYE CUMHURİYETİ

A. MUSTAFA KEMAL ATATÜRK; TEK ADAM- EBEDİ ŞEF

Mustafa Kemal Atatürk Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecini ve II. Meşrutiyet sonrası gelişmeleri yakından izlemiştir

Özellikle Viyana Kongresi sırasında Rus Çarı Aleksander'ın Rum sorununa dikkatleri çekmek için attığı “Doğu Sorunu” bu dönemde kapanıyordu. Doğu sorunu, XIX. yüzyıl başında özellikle İngiltere tarafından Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunması, yüzyılın ikinci yarısında, tüm Avrupa için “Avrupa'nın Hasta Adamı”nın Avrupa'daki topraklarının paylaşılması anlamında kullanıldı.²¹ Birinci Dünya Savaşı içinde yapılan gizli anlaşmalarla da uygulamaya konuldu. Rusya 1917 yılında çıkan ihtilal dolayısıyla savaştan çekilince Doğu Sorunu, İngiltere ve Fransa tarafından kendi istedikleri biçimde çözülmek istendi. İmparatorluğun Türk olmayan, Arapların yaşadığı yerler, “Manda” sistemiyle paylaşılırken, Türk'ün anayurdu Anadolu'da yağmalanıyordu.²² Bu açık bir sömürgeleştirme olayıdır. Amaç Anadolu'yu da Batılı elkoyucu, anamalcı güçlerin kesin sömürüsüne açmak, Yunanistan'ın sınırlarını Anadolu'ya uzatmaktır. Toplum da başsız, yer yer kurulan hakları koruma, bölgeleri kurtarma örgütleriyle tamamen parçalanma durumuna girmiştir.²³

Bu dönemde Türk Milleti ve Türk askeri sekiz yıllık bir savaş yorgunluğu içerisindeydi. Osmanlı Devleti'nin bütün askerleri terhis edilmişti. Ankara

²¹ Enver Ziya, Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.5, Türk Tarih Kurumu, Basımevi, V. Baskı, Ankara 1994, s.203

²² Ergün, Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları No:50, 4. Baskı Ankara, 1995, s.1

²³ Suna, Kili, **Atatürk Devrimi**, Türkiye İş Bankası Kültür, Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, s.106

hükümetinin elinde Kazım Karabekir Paşa'nın komuta ettiği az bir kuvvet bulunuyordu.²⁴

Osmanlı İmparatorluğu, uzun tarihi boyunca hiçbir zaman böylesine derin bir çukura düşmemişti. İşte bu noktada, Türklerin şansı dönmeye başlamıştır. Bir Türk askeri, Mustafa Kemal, o anda ülkesini ümitsizlikten ve ezilmekten kurtarmak için ileri atılmıştır.²⁵

Bu gelişmelerden sonra M. Kemal Samsun'a çıkmış 23 Temmuz - 7 Ağustos 1919'da Erzurum'da, 4-11 Eylül Sivas Kongrelerinde alınan kararlar kurtuluş hareketinin esasını tespit etmiştir. Bu esaslar ülkenin bağımsızlığı, bölünmez bütünlüğü ve milli egemenliktir. İstanbul hükümeti ile Heyeti Temsiliye arasındaki çelişkilerin temelini bu esaslar teşkil eder. İstanbul hükümetine göre İmparatorluğun muhtemel kurtuluşu itilaf devletlerine karşı pasif bir siyaset izlemek iken, M. Kemal ve arkadaşları mücadelenin aktif bir şekilde yürütülmesi ile kurtuluşun sağlanabileceği görüşündeydiler. Erzurum kongresinde seçilen Heyeti Temsiliye meclis kurulana kadar yürütme görevini üstlenmiş ve meclisin yürütme gücünün ilk temellerini oluşturmuştur.²⁶

21 Aralık 1918'de Vahdettin'in feshettiği meclis için Aralık 1919'da seçimler yapılmış ve 12 Ocak 1920'de Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı açılmıştır. Yeni mecliste milliyetçiler Felah-ı Vatan adlı bir de grup kurmuşlardı. Son Mebusan Meclisi'nin aldığı en önemli karar 28 Ocak'ta Misak-ı Milliye kabul etmek olmuştur. Misak-ı Milli kongrede alınan kararlarla paralellik arz etmekteydi. Bu arada 16 Mart'ta İstanbul fiilen işgal edilmiş ve Meclis 18 Mart'ta faaliyetlerine son vermiştir. Padişah da Meclisi Mebusan'ı 11 Nisan 1920 tarihinde feshetmiştir.²⁷

²⁴ Fahir, Armaoğlu, **20.Y.Y. Siyasi Tarihi (1914-1980)**, C.I, Türkiye İş Bankası, Yayınları, X. Baskı, Ank. 1994.s.47. Geniş Bilgi İçin Bkz. Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C.I., M.E.B. Yayınları, İst. 1991.

²⁵ Arnold, J., Toynbe, Çev., Kasım, Yargıcı, **Türkiye: Bir Devletin Yeniden Doğuşu**, Milliyet Yayınları, I. Baskı, İstanbul 1971, s.97

²⁶ Erik Jan, Zürcher., **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, II. Baskı., İstanbul, 1996. s.218-220. Geniş Bilgi İçin Bkz. Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C.I., T.T.K. Yayınları, Ank., 1988.

²⁷ Erdoğan, **a.g.e.**, s.47.

Meclis-i Mebusanın son toplantısını yaptıktan bir gün sonra, M. Kemal 19 Mart 1920' de bütün yurda olağanüstü yetkili bir ulusal meclis'in Ankara'da toplanma kararını duyurdu.²⁸ M. Kemal Meclis-i Mebusanın milletvekillerini de Ankara'ya davet etti. Sonraki hafta 92 milletvekili Ankara'ya ulaşmayı başardı ve bunlar Müdafaa-i Hukuk hareketinin yerel şubelerince seçilen 232 milletvekili ile birlikte Büyük Millet Meclisini oluşturdular. Seçimlerden sonra Büyük Millet Meclisi ilk kez 23 Nisan 1920'de toplandı.²⁹

24 Nisan 1920'de M. Kemal'in verdiği bir önergeyle Meclis şu ilkeleri kabul etmiştir. Hükümet kurulmalıdır. T.B.M.M. üstünde güç yoktur. Meclis yasama ve yürütme yetkilerini elinde toplar ve Milli İrade doğrudan doğruya, vatandaşadır. Bu ilkeler Milli iradenin dışında güç tanımıyordu. Böylelikle padişahın devletin başı olmadığı ortaya çıkıyordu. Demokrasinin temeli olan halkın kendi kendini yönetmesi bu ilkelerle ortaya koyuluyordu.³⁰ Bu ilkeler daha sonraki Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun temelini oluşturmuştur.

Mecliste; 25 Nisan'da yürütme kuvvetini oluşturan, 5 Eylül'de meclisin çalışma düzenini ayarlayan, 5 Kasım'da da bakanların seçilmesinde Meclis başkanına inisiyatif tanıyan kanunlar kabul edildi.³¹

Bu çalışmalar sonucunda İcra Vekilleri Heyeti'nin hazırladığı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu lahiyası 18 Eylül 1920' de meclise sunulmuş, yeni anayasanın kabulüyle ilgili meclis görüşmeleri iki ay sürmüştür. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 20 Ocak 1921'de kabul edilmiştir.³²

1921 Anayasası olağanüstü bir dönemin ihtiyaçlarını karşılamak ve geçiçi olarak ortaya çıkan iktidar boşluğunu doldurmak için hazırlanmıştır. 1921 Anayasası meclis hükümeti modelini öngörmüş yasama ve yürütme yetkileri T.B.M.M. de

²⁸ M. Kemal Atatürk, **Nutuk**, Bas. Haz. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, C.I. Çağdaş Yayınları, İst. 1994. s.215-216.

²⁹ Zürcher, **a.g.e.**, s.221.

³⁰ Ergun Özbudun, **1921 Anayasası**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ank., 1992., s.5-7.

³¹ Geniş Bilgi İçin Bkz., Özbudun **a.g.e.**, s.8-14.

³² Erdoğan, **a.g.e.**, s.51.

toplanmıştır. Ayrı bir organ olarak yürütme organı yoktur Devleti T.B.M.M. yönetecektir.³³

1921 Anayasası hazırlanış ve kabul ediliş yöntemi bakımından demokratik esaslara uygundur. Ama meclis'in gerçek anlamda demokratik siyasal sürecin eseri olduğunu söylemek zordur.

Meclis, Anayasanın kabulünden sonra 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılması kararını almıştır. Bu kanunla padişah anayasal sistemin dışarısına çıkartılmış ve devlet sisteminde Monarşiden Cumhuriyet'e geçişin ilk adımı atılmıştır. 29 Ekim 1923'te yapılan değişiklikle hükümet şekli resmen Cumhuriyet olarak belirlenmiştir.³⁴

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi içinde birçok farklı siyasi görüş Meclisin açıldığı ilk günden itibaren açıkça ortaya çıkmıştı. Ancak bunların varlığına rağmen, 1921 Anayasasının görüşüldüğü günlerde bu eğilimler henüz siyasi gruplar halinde tezahür etmiş değildi. T.B.M.M. de M. Kemal Paşa'nın taraftarlarından oluşan Birinci Grup³⁵ Mayıs 1921'de onun muhaliflerini bir araya getiren İkinci Grup ise³⁶ 1921 sonları ile 1922 başlarında ortaya çıkmıştır.³⁷

İkinci Grup olarak örgütlenen muhalifler gerek milli mücadele döneminde gerekse daha sonra T.B.M.M.'nin yetkisinin korunması konusunda oldukça hassas davranmış ve olağanüstü dönemin şartları nedeniyle M. Kemal'in elinde aşırı güç toplanmasını önlemeye çalışmışlardır.³⁸ Bu muhalefetin reformların yapılmasını engellediğini düşünen M. Kemal Paşa 1 Nisan 1923'te Meclis'te erken seçim kararı alınmasını sağlamıştır.³⁹

³³ Özbudun, **a.g.e.**, s.36-46.

³⁴ Erdoğan, **a.g.e.**, s.54.

³⁵ Birinci Grup, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu diye de anılmıştır.

³⁶ İkinci Grup, İkinci Grup, M. Kemal Paşa'ya Muhalefet Edenlerin Oluşturduğu Gruptur.

³⁷ Özbudun, **a.g.e.**, s.50.

³⁸ Erdoğan, **a.g.e.**, s.56.

³⁹ Nutuk, **a.g.e.**, s.365.

Erken seçim kararının açıklanmasından sonra M. Kemal Paşa Birinci Grubun Halk Fırkası'na dönüştürüleceğini açıklamıştır.⁴⁰ 1923 yılının yazında yapılan iki dereceli seçimler sonucunda sadece üç kişi seçilebilmiştir.⁴¹ Böylece İkinci Grup tarih sahnesinden silinmiştir. İkinci Grubun ortadan kaldırılması tek parti yönetime gidişin başlangıcı olmuştur.

Yeni kurulan Meclis'in en önemli faaliyeti Fransız ve Polonya Anayasalarından etkilenerek yeni bir Anayasanın hazırlanması ve 20 Nisan 1924 tarihinde T.B.M.M. tarafından kabul edilmesidir. 1924 Anayasası, devlet sistemini dayandırdığı esaslar bakımından 1921 Anayasasının devamı niteliğindedir. 1924 Anayasasında yürütme yetkisi Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kuruluna bırakılmıştır. Yargı ise Anayasaya göre millet adına bağımsız mahkemelerce kullanılacaktır. Kanunları yorumlama yetkisi de T.B.M.M. elindedir.

1924 Anayasası liberal ve demokratik bir düzen öngörmüş, bütün unsurları bakımından zamanın hatta günümüzün anayasa anlayışına büyük ölçüde uygun bir anayasa olmuştur.⁴²

Anayasanın kabulünden sonra uzun zamandır altan alta süren çatışmalar ortaya çıkmış ve İsmet Paşa hükümetine eleştiriler artmıştır. Refet Paşa, Adnan Bey ve Rauf Bey Halk Partisinden istifa etmişlerdir.⁴³

Bu istifalar sonucu Kazım Karabekir, Ali Fuat (Cebesoy), Rauf (Orbay-), Adnan Adıvar⁴⁴ Refet Paşa, 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adı altında yeni bir siyasi parti kurmuşlardır.⁴⁵ Parti kurulduktan sonra geniş bir toplumsal destek bulmuş, bu destek Cumhuriyet Halk Fırkası önderlerini kaygılandırmıştır.

⁴⁰ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, Çev. Ahmet Fethi, Hill Yayınları, İst., 1992, s.16.

⁴¹ William Hale, **Türkiye'de Ordu ve Siyaset**, Çev. Ahmet Fethi, Hill Yayınları, İst., 1996. s.69.

⁴² Erdoğan, **a.g.e.**, s.59-61.

⁴³ Cemil Koçak, "Siyasal Tarih (1923-1950)", **Türkiye Tarihi**, C.IV. Cem Yayınları, 1995. s.97.

⁴⁴ "Adnan Adıvar" **Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi**, C.I,İst.1983,s.87.

⁴⁵ Karpat, **a.g.e.**, s.59. Geniş Bilgi İçin Bkz., Ahmet Yeşil, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, H.Ü.Atatürk İlk.ve İnk. Ens. Yayınlanmamış Master Tezi, Ank., 1992.,Erik Jan Zürcher, **Milli Mücadele'de İttihatçılık**, Bağlam Yayınları, İst., 1987., Erik Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Bağlam Yayınları, İstanbul., 1992.

13 Şubat 1925 yılında Doğu'da çıkan Şeyh Sait isyanı üzerine bölgede sıkıyönetim ilan edildi. Tedbiri yeterli görmeyen Halk Fırkası grubu İsmet İnönü'nün önerisi doğrultusunda iki yıl hükümete olağanüstü yetkiler veren Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarıldı.⁴⁶

Takrir-i Sükûn Kanunu'na ulusal egemenliğe ve ulusun anayasal haklarına aykırı gerekçesiyle, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mebusları red oyu kullanmıştır. Gerçektende kanunun kabul edilmesini izleyen iki yıl içerisinde siyasal muhalefet ve basın tümü susturulmuştur.⁴⁷ Hükümet bu arada da 3 Haziran 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kapatmıştır.⁴⁸ Böylece Cumhuriyet Halk Fırkası rakipsiz kalmış ve ülkede tek parti yönetiminin yerleşmesi zor olmamıştır.

1930'lu yıllara gelindiğinde Cumhuriyet Halk Fırkası'nın uyguladığı siyaset ve devrimlere karşı hareketlenmeler baş göstermiştir. Dünyadaki ekonomik bunalımın da etkisiyle de Türkiye'deki siyasi atmosfer biraz daha gerginleşmiş ve hoşnutsuzluklar ortaya çıkmıştır. Bu şartlar altında M. Kemal Paşa Fethi Bey'den muhalif bir parti kurmasını istemiştir.

Fethi Bey 12 Ağustos 1930 tarihinde Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuştur. M. Kemal Paşa muhalif partinin yönetimine kendi tanıdığı ve güvendiği fakat aynı zamanda da İsmet Paşa Hükümeti'nin uygulamalarına karşı olduğunu bildiği kişileri getirmiş ve böylece partinin siyasal faaliyetlerini de denetim altında tutmaya çalışmıştır.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın ömrü çok kısa olmuştur. Partiyi bir muhalefet partisi olarak algılayan halk kesimleri Serbest Cumhuriyet Fırkasına büyük destek vermiştir. Partinin hızlı büyümesi karşısında kaygılanan Cumhuriyet Halk Fırkasının mebusları M. Kemal'i partinin aleyhine kışkırtmışlar ve M. Kemal'in Serbest Cumhuriyet Fırkasına cephe almasına yol açmışlardır. Fethi Bey bu yüzden partiyi kendiliğinden kapatmıştır.⁴⁹

⁴⁶ Lewis, **a.g.e.**, s.265.

⁴⁷ Erdoğan, **a.g.e.**, s.65.

⁴⁸ Nutuk, **a.g.e.**, s.408.

⁴⁹ Erdoğan, **a.g.e.**, s.68.

Partinin kapatılması ile Cumhuriyet Halk Fırkası ülkede sınırsız bir denetim kurmuştur. 1931 yılında yapılan Cumhuriyet Halk Fırkası kongresinde Türkiye'nin siyasal sisteminin tek parti sistemi olduğu resmen ilan edilmiştir.⁵⁰

Bundan sonra II. Dünya Savaşı sonuna kadar Cumhuriyet ilkelerini yıpratıcı bir muhalefete izin verilmedi. Bu durum sosyal hayat için gerginliklerden uzak ve uzlaşmacı bir yapının doğması bakımından gerekliydi. Mustafa Kemal Atatürk ile İnönü arasındaki gerginliğin artmasıyla 1937'de İnönü Başbakanlıktan istifa etmiş yerine Celal Bayar getirilmiştir.

Atatürk döneminde Türkiye'de teorik olarak Milli Egemenlik ilkesine dayalı olarak Cumhuriyet rejimi kurulmuştur. Bu rejim yaptığı kanuni düzenlemelerle demokrasiyi öngörmektedir. Bunu gerek 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, gerekse 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulmasıyla çeşitli denemeler yapılmış olmasına rağmen çok partili hayata geçiş sağlanamamıştır. Çıkan iç isyanlar ve inkılaplara tepkiler, C.H.P.'yi giderek sertleştirmiş ve 1930'lu yıllardan sonra bütün güçleri elinde tutan parti devlet bütünleşmesi ortaya çıkmıştır.

B. İNÖNÜ DÖNEMİ: İKİNCİ ADAM

Atatürk öldükten bir gün sonra meclis İsmet İnönü'yü Cumhurbaşkanı seçti. 26 Aralık 1938'de toplanan partinin olağanüstü kongresinde İnönü'nün C.H.P.'nin sürekli genel başkanı olarak seçilebilecek şekilde değiştirdi. Atatürk partinin kurucusu ve ebedi başkanı seçildi. İnönü "Milli Şef" ünvanı aldı. İnönü'nün " Milli Şef" ilk dönemi Türk siyasetinde en otoriter yönetimin yaşandığı yıllar olmuştur.⁵¹

1939 yılında genel seçimler yapılmış, meclis 3 Nisan 1939 tarihinde ilk toplantısını yapmıştır. Abdülhâlik Renda 408 oyla ve ittifakla T.B.M.M Başkanlığına, İnönü'de 418 oyla Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Refik Saydam tekrar hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir.⁵²

⁵⁰ Zürcher, **a.g.e.**, s.262., Geniş Bilgi İçin Bkz. Ahmet Ağaoğlu, **Serbest Fırka Hatıraları**, İletişim Yayınları İst., 1994.

⁵¹ Koçak, **a.g.m.**, s.106-108.

⁵² Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, C.II., İletişim Yayınları, İst.1996., s.46.

Yeni meclisin göreve başlamasıyla II. Dünya Savaşı patlak vermiştir. Türkiye son ana kadar savaşa girmemekle birlikte savaş şartları bir yandan özgürlüklerin daha da kısıtlanmasına yol açmış, bir yandan da savaş yılları boyunca ekonomik bunalım ve savaş tedbirleri halkın geçimi son derece zorlaştırmıştır. Savaş sırasında geniş halk kesimlerinin mal kıtlığı, fiyat artışları ve yeni vergilere katlanmak zorunda kalmasına yol açmıştır.⁵³

Bunlar arasında Toprak Mahsulleri Vergisi özellikle küçük çiftçileri çok olumsuz yönde etkilemiş ve bu kesimin C.H.P'ye karşı tepki göstermesine, partinin eleştiriyeye uğramasına yol açmıştır. Bu kanun üzerinde yapılan tartışmalar, C.H.P içindeki potansiyel muhalefete belli bir kimlik kazandırırken daha sonraki günlerde parti içinde esecek büyük fırtınanın da habercisi olmuştur.⁵⁴

II. Dünya Savaşı, aynı zamanda Türkiye'de önemli bir sermaye birikiminin belirli ellerde toplanmasına neden olmuştur. Savaşın bazı mallarda meydana getirdiği arz daralması sonucunda, ticaretin belirli bir elitin eline geçmesine yol açmıştır. Bu sistem bir yandan zenginler meydana getirirken bir yandan da işçi, esnaf, memur vb. yığınların yoksullaşmasına yol açmıştır.⁵⁵

Savaş yıllarında alt tabakalarda yaşanan sıkıntı iktidarı zorlayacak siyasi bir harekete dönüşmemesinde mevcut kanunların engel olması yanında yüzyılların bu kesimlere kazandırdığı devlete bağlılık yatmaktaydı. Ama bu her an harekete dönüşecek bir potansiyel güç olarak duruyordu.⁵⁶

II. Dünya Savaşı sona erdiğinde Türkiye'de kendine güvenli ve ihtiraslı yeni bir zenginler sınıfı ortaya çıkmış bulunuyordu. Bunlar bir yandan sıkıntı içindeki işçi ve köylü kesimiyle, bir yandan da savaş zamanı politikalarıyla iş ihtiyaçlarını

⁵³ Erdoğan, **a.g.e.**, s.71.

⁵⁴ Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti**, Phoenix Yayınevi, İstanbul 2004, s.48-53.

⁵⁵ Tevfik Çavdar, "Demokrat Parti" **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, C.VIII., s.2062- 63.

⁵⁶ Ahmet Yeşil, **Çok Partili Hayata Geçiş**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s.31.

tehlikeli bir anlayışsızlık, mülkiyet haklarına saygısızlık ve kendilerini her şeyin üstünde gören, bürokratlar ve askerler hükümeti ile karşı karşıya idi.⁵⁷

II. Dünya Savaşı'nda Almanların Sovyetler Birliği'ne saldırması, bunu izleyen Japonya'nın Pearl Harbour baskını ile A.B.D.'yi savaşa girmeye zorlaması savaşın yapısını değiştirmiştir. Bunlardan sonra savaş dünyaya yeni bir düzen verme iddiasında olan Faşizm ile Demokrasi cephesi arasında bir mücadele biçimini almıştır.⁵⁸

Savaş sonunda Türkiye'nin siyasi ve ekonomik çıkarlarının kesinlikle Batı'nın tarafında olduğu görünüyordu. Bu çıkarları geliştirmenin en iyi yolu Batı'ya daha fazla yaklaşmaktı. İtalya ve Almanya'da tek parti sisteminin ortadan kalkması, Türkiye'nin Batı'ya yaklaşması, tek parti rejiminin de temellerini sarstı.⁵⁹

II. Dünya Savaşı, demokrasi cephesinin zaferiyle bitip Birleşmiş Milletler anlaşması kabul edilinceye kadar, Türkiye'de gerçek manada batıda olduğu gibi siyasi hürriyet ve demokrasi mefhumları ön planda değildi. Devamlı tekrar edilen "Milli Hâkimiyet" tabiri, " Tek Parti, Tek Şef" hâkimiyetinden başka bir mana ifade etmiyordu.⁶⁰

Ancak bu süreç çalkantılı bir dönemin de başlangıcı olmuştu. Mustafa Kemal Atatürk'ün siyasi otoritesi, İsmet İnönü'nün kendi kadrosunu kurma çabası içinde kırılmaya başlamıştır.

Mustafa Kemal'in ölümü sonrası Cumhurbaşkanı adaylığı için Mustafa Kemal taraftarları Atatürk'ün vasiyeti diyerek Salih Bozok, Kılıç Ali, Hasan Rıza Soyak, Fevzi Çakmak'ı öne sürmüşlerken, genel çoğunluk İnönü'yü aday göstermiştir. İnönü'nün daha önceki siyasi rakibi Bayar, Atatürk'ün son zamanlarında Atatürk ile İnönü arasındaki irtibatı sağlaması, ordunun Fevzi Paşa'nın Cumhurbaşkanlığını düşünmemesi sonrası İnönü'yü istemesi ve İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde başbakanlığını devam ettirebilmesi gibi nedenlerle

⁵⁷ Lewis, **a.g.e.**, s.466.

⁵⁸ Çavdar, **a.g.m.**, s.2061.

⁵⁹ Karpat, **a.g.e.**, s.127.

⁶⁰ Fuat Köprülü, "Demokrasi Yolunda (1945-1950)", **Vatan**, 17 Kasım 1957, s.2.

İnönü'yü desteklemiştir. Bu desteğin semeresi olarak İnönü Cumhurbaşkanı olunca da hükümeti kurma görevini Bayar'a vermiştir.

Artık CHP'de Atatürk taraftarları ile İnönü taraftarları şeklinde bir ayrıma gidilmiştir. İnönü daha da ileri giderek 26 Aralık 1939'da CHP olağanüstü kongresinde "Değişmez Genel Başkan ve Milli Şef" olmuştur. İnönü bu dönemde Türk parasının üzerine Atatürk yerine kendi resmini bastırarak bir de "İnönü Ansiklopedisi" yayınlattır. 26 Mart 1939 seçimlerinde Atatürk'e yakınlığı ile bilinen Rıza Soyak, Fuat Bulca, Neşet Ömer İrdelp, Şükrü Kaya, Muhittin Baha Pars, Şakir Kesebir, Recep Zühtü Soyak ve Kılıç Ali gibi kişiler CHP'den milletvekili adayı gösterilmeyerek meclise girememişlerdir. Buna mukabil İnönü Mustafa Kemal'e muhalefet eden tüm eski milletvekilleriyle yakınlaşmıştır. Örneğin Hüseyin Cahit Yalçın İstanbul, Kazım Karabekir Çankırı, Fethi Okyar Bolu milletvekili, Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele de CHP üyesi olmuştur. İnönü ile Mustafa Kemal muhaliflerinin bu yakınlaşması CHP içindeki devletçi ve liberal ekonomi çekişmesi nedeniyle kısa sürmüştür. Bu yakınlaşma Celal Bayar'ın 25 Ocak 1939 tarihinde seçimlerin yenilenmesi nedeniyle Başbakanlıktan istifa etmesi ile son bulmuştur. Bunun sonucunda İnönü bir daha Bayar'a hükümet kurma görevi vermemiştir⁶¹

C. DR. REFİK SAYDAM'I BAŞBAKANLIĞA TAŞIYAN SÜREÇ

Dr. Refik Saydam, 10 Mart 1921'de Dr. Adnan Adıvar'ın istifası nedeni ile Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili olmuş, bu görevini aralıklarla sürdürmüş, 29 Ekim 1923'ten itibaren (22 Kasım 1924 - 3 Mart 1925 Ali Fethi Okyar Hükümeti hariç) Kasım 1937'ye kadar görev başında kalmıştır. 1937 yılında gerçekleşen ve İsmet İnönü'nün Başbakanlıktan ayrılmasına neden olan olaylar Dr. Refik Saydam'ı da Sağlık Bakanlığı görevinden ayırmıştır.

Atatürk ve İnönü arasındaki görüş ayrılıkları, 1930'lu yılların başından itibaren özellikle ekonomik platformda kendini göstermiştir. İnönü'nün tercih ettiği devletçi anlayışa karşılık Atatürk, karma ekonomiye dayanan sistemi tercih etmiştir. 1931 yılında kurulan VI. İnönü Hükümeti'nde Celal Bayar Ekonomi Bakanlığı'na

⁶¹ Cemil Koçak, a.g.e, s. 124-126

getirilmiş⁶² ve karma ekonomiye dayanan bir devletçilik uygulamasına başlanmıştır.⁶³

Diğer bir konu da Atatürk ve İnönü'nün dış politika ile ilgili olaylara özellikle Hatay'la ilgili sorunlara farklı yaklaşımlarıdır. Atatürk, kendine özgü görüşleri ile uluslararası ilişkiler ve politikayı değerlendirdiğinde Hatay'ın Türkiye topraklarına katılabileceğine inanmaktaydı. Ancak, İnönü bu konuda daha ılımlı bir politikadan yanaydı ve sorunun görüşmeler yoluyla çözülebileceğini düşünmekteydi. Bu görüş ayrılığı Atatürk ve İnönü arasında önemli bir sorundu.⁶⁴

Nyon Konferansı da bu ayrılığın açığa çıkmasında etkili olmuştur. Konferans 10-11 Eylül 1937'de İspanyol İç Savaşı esnasında Akdeniz'de denizaltı korsanlığının önlenmesi amacıyla toplanmıştır. Bu konferansa Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan, Mısır, Sovyetler Birliği, Bulgaristan ve Romanya iştirak etmiştir.⁶⁵ İspanya, İtalya, Arnavutluk ve Almanya katılmamıştır.

Konferansta alınan kararların arasında İsmet İnönü'yü rahatsız eden bir madde vardır. Anlaşmayı imzalayan devletlerin donanmaları, anlaşmaya dahil bir devletin limanlarından ikmal yapabileceklerdir. İsmet İnönü, bu durumu İtalya'ya karşı bir hareket olarak değerlendirmiş ve konuyla ilgili endişelerini dile getirmiştir.⁶⁶ Diğer taraftan, Atatürk bu anlaşmanın imzalanmasını uygun görmüştür ve anlaşma İsmet İnönü'nün muhalefetine rağmen imzalanmıştır (18 Eylül 1937).

Ekonomi ve dış politikadaki nedenler, Atatürk ve İnönü arasında gerginliğin yaşanmasına sebep olmuştur. İsmet İnönü, 17 Eylül 1937 tarihli anılarında, Atatürk'ün kendisinden çalışmalarına ara vermesini istediğini ve kendisinin de bu isteği samimiyetle karşıladığını yazmış, Atatürk'ün yeni görevi Celâl Bayar'a vereceğini söylediği, bu seçimin de İnönü tarafından çok olumlu karşılandığı da

⁶² Nuran Dağlı- Berna Aktürk, **Hükümetler ve Programları 1920-1960**, TBMM Basımevi, Ankara, s. 44

⁶³ Mahmut Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet 1931-1938**, Kalite Matbaası, Ankara 1974, s. 267

⁶⁴ Cemil Koçak, "Siyasal Tarih 1923-1950", **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Cem Yayınevi, İstanbul 1992, s. 116.

⁶⁵ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları**, c. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 528.

⁶⁶ İsmet İnönü, **Hatıralar**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1987, s. 286.

anılarda yer almıştır. Böylece İnönü, Başbakanlık görevinden ayrılma kararını Atatürk ile birlikte aldıklarını aktarmıştır.⁶⁷ İsmet İnönü, tuttuğu günlüğün 18 Eylül 1937 tarihli sayfasına da “Karar, çekilme kararı” notunu düşmüştür.⁶⁸ İsmet İnönü, 21 Eylül 1937 tarihinden itibaren bir buçuk ay izinli sayılmıştır.⁶⁹

Atatürk’ün, Başvekalet vekaleti için görevlendirdiği Celâl Bayar 22 Eylül 1937’de görevine başlamıştır.⁷⁰

Celâl Bayar şu tezkere ile görevlendirilmiştir:

“Başvekil Malatya mebusu İsmet İnönü şiddetli sürmenaj neticesinde olarak mutlak istirahat şeklinde mezuniyete ihtiyaç hissetmekte olduğundan bahisle tedavisini bitirebilmek üzere bir buçuk ay müddetle mezuniyet istemiş ve talebi tensib [münasip] edilerek Başvekâlet vekâletine sizin tayininiz uygun görülmüş, keyfiyet Büyük Millet Meclisi riyasetine ve kendisine tebliğ edilmiştir.”⁷¹

İsmet İnönü’ye vekâlet etmek, her zaman Dr. Refik Saydam tarafından gerçekleştirildiği için bu defa Celâl Bayar’ın vekil edilmesinde özel bir neden aranmamasını ifade eden milletvekili ve gazeteci Asım Us durumu şöyle açıklamaktadır:

“...Şimdiye kadar Başvekil resmen istirahat için mezuniyet almazdı. Sadece kendi arzusu ile birkaç gün için Refik Saydam’ı vekil ederdi. Bu defa resmîdir. Reiscumhur tarafından Celâl Bayar resmen vekil tayin olunmuştur.”⁷²

Bu istirahat döneminden sonra İsmet İnönü’nün Başbakanlık görevinden ayrılması ve bu göreve İzmir Mebusu Celal Bayar’ın getirilmesi 1 Kasım 1937 tarihinde mecliste okunan tezkere ile duyurulmuştur. Aynı tezkere ile hükümette yer alan vekiller de açıklanmıştır.⁷³

⁶⁷ İnönü, **a.g.e.**, s. 290,291

⁶⁸ İsmet İnönü, **Defterler** 1919-1973, c. 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 245

⁶⁹ **Cumhuriyet**, sayı 4798, 21 Eylül 1937, s. 1; **Tan**, sayı 871, 21 Eylül 1937, s. 1.

⁷⁰ **Tan**, 23 Eylül 1937, sayı 873, s. 1.

⁷¹ **Cumhuriyet**, sayı 4805,28 Eylül 1937, s. 1.

⁷² Asım Us'un Hatıra Notları, Vakıf Matbaası, İstanbul 1966, s. 205.

⁷³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre V, c. 20, içtima 3, ikinci inikad, Ankara 1 Kasım 1937.

Celâl Bayar'ın kurduğu kabinede ilk göze çarpan durum diğer bakanların yerlerini muhafaza etmelerine karşılık Dr. Refik Saydam'ın kabinede yer almamış olmasıdır.⁷⁴ Dönemin uzmanları Cemil Koçak ve Mahmut Goloğlu'na göre Refik Saydam, bütün ısrarlara rağmen hükümette görev almak istememiştir.⁷⁵ Saydam politik tavrını İsmet İnönü'nün yanında yer alarak ortaya koymuştur.

Celâl Bayar Hükümeti, 8 Ekim 1937'de hükümet programını sunmuş⁷⁶ ve 11 Kasım 1938 tarihine kadar görevine devam etmiştir.⁷⁷

Atatürk uzun süren hastalık sürecinin ardından, 10 Kasım 1938'de İstanbul'da vefat etmiş ve bu konudaki haber 11 Kasım 1938'de TBMM'de bir tezkereyle bildirilmiştir. Tezkerenin okunmasından sonra beş dakikalık saygı duruşunun ardından Cumhurbaşkanı seçimine geçilmiştir. Seçime 348 milletvekili katılmış ve Malatya Milletvekili İsmet İnönü 348 oyla Cumhurbaşkanı seçilmiştir.⁷⁸ Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü⁷⁹, 11 Kasım 1938'de and içerek görevine başlamıştır.⁸⁰

Celâl Bayar, Atatürk'ün ölümünden sonra Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü'ye hükümetin istifasını sunmuştur. Bu, kural gereği yapılmış bir harekettir. İsmet İnönü, hükümeti kurma görevini yeniden Celâl Bayar'a vermiştir.⁸¹

Celâl Bayar'la farklı düşüncelere sahip olan İnönü'nün bu kararı vermesinde, Bayar'ın, Atatürk'ün hastalığı sırasında ve sonrasında Cumhurbaşkanlığı seçimi esnasında sergilediği siyasal tutumunun ve kişisel tercihinin etkisi olduğunu

⁷⁴ **Cumhuriyet**, sayı 4833,26 Ekim 1937, s. 1.

⁷⁵ Mahmut Goloğlu, **Millî Şef Dönemi 1939- 1945**, Kalite Matbaası, Ankara 1974, s. 4 ; Koçak, **a g.m.**, s.119.

⁷⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, devre V, c. 20, üçüncü inikad, Ankara 8 Kasım1937, s. 19

⁷⁷ Dağlı - Aktürk, **a.g.e.**, s. 51

⁷⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, devre V, c. 27, içtima 4, üçüncü inikat, Ankara, 11 Kasım1938, s. 16, 17

⁷⁹ Celâl Bayar, İnönü'ye karşı düzenlenmeye çalışılan siyasi girişimlere karşı durmuş ve bu İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesinde Celâl Bayar'ın çok önemli rolü vardır. Şükrü Kaya, Dr. Tevfik Rüştü Aras, Salih Bozok, Kılıç Ali ve bu gruba yakın olanlar İsmet İnönü'ye karşı idiler. Onlar İnönü'nün Washington Büyükelçiliğine tayin edilerek milletvekilliğini düşürmeyi bile planlamışlardı. Bu grup için, uygun isim Fevzi Çakmak idi. Fakat İnönü'yü Meclisten çıkarmak ve Fevzi Çakmak'ı Meclise almak için yeni bir seçimin yapılması gerekiyordu. Diğer taraftan Fevzi Çakmak ve Cumhurbaşkanlığı için adı geçen Fethi Okyar hem milletvekili değillerdi hem de adaylığı kabul etmiyorlardı. Başbakan Celâl Bayar ise kesinlikle aday olmak istememekteydi. (Bk. Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839- 1950**, İmge Kitapevi Yayınlan, Ankara 1995, s. 333.)

⁸⁰ **İnönü'nün Söylev ve Demeçleri**, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1946, s. 329

⁸¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, devre V, c. 27, içtima 4, dördüncü inikat, Ankara, 14 Kasım 1938, s. 20

düşünmek mümkündür⁸² Celâl Bayar, yeni hükümette iki bakan değişikliği ile görevine devam etmiştir; İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın yerine Dr. Refik Saydam, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın yerine Şükrü Saraçoğlu atanmıştır.⁸³ Bu atamalarda İsmet İnönü'nün tavsiyesinin etkili olduğu, onun günlüğünden anlaşılmaktadır.⁸⁴

Görülmektedir ki İsmet İnönü'nün başbakanlığının sona ermesinden sonra yeni kurulan hükümette görev almayan Dr. Refik Saydam, tekrar hükümette yer almıştır. Saydam, 12 Kasım 1938 CHP Genel Sekreteri olup,⁸⁵ 23 Kasım 1938 tarihinde parti teşkilatına gönderdiği teşekkür yazısının ardından⁸⁶ 27 Aralık 1938 tarihinde bu görevine başlamıştır.⁸⁷

Yeni hükümet 16 Kasım 1938'de güvenoyu alarak vazifesine başlamış⁸⁸ ve bu göreve 25 Ocak 1939'a kadar devam etmiştir.⁸⁹

İsmet İnönü ile Celâl Bayar arasındaki siyasi işbirliği, uyumlu bir çalışmanın başlangıcı gibi gözükmüşse de bu beraberlik aslında bir geçiş dönemini kapsamıştır. Nitekim CHP Parti Divanı toplantısında TBMM. seçimlerinin yenilenmesi kararlaştırılınca, Celâl Bayar;

*“TBMM seçiminin yenilenmesine parti divanunca karar verilmiştir. Partimizin seçime yeni ve taze bir kuvvetle çıkmasının maksat ve esasa daha uygun ve yararlı olacağını düşündüm. Bu imkânı size vermiş olmak için Başbakanlıktan istifamı sunuyorum..”*⁹⁰ şeklinde bir yazıyla istifa etmiştir.⁹¹

⁸² Koçak, a.g.m., s. 123

⁸³ Dağlı-Aktürk, a.g.e., s. 84

⁸⁴ İnönü, a.g.e., s. 255.

⁸⁵ BCA, CHP, 12 Kasım 1938,490.1.0.0 / 4.19.42

⁸⁶ BCA, CHP, 23 Kasım 1938,490.1.0.0 / 4.19.49

⁸⁷ BCA, CHP, 27 Aralık 1938,490.1.0.0 / 4.19.77

⁸⁸ T.C. Resmi Gazete, sayı 4065, 17 Teşrinisani 1938, s. 10872 ; **Fahir Giritlioğlu, Türk Siyasî Hayatında Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii**, c. I Ayyıldız Matbaası, Ankara

1965, s. 143

⁸⁹ *Cumhuriyet*, sayı 5283, 26 Ocak 1939, s. 1

⁹⁰ *Cumhuriyet*, sayı 5283, 26 Ocak 1939, s. 1

⁹¹ Çavdar, a.g.e, s.347

Yeni hükümeti kurma görevi 25 Ocak 1939 tarihinde Dr. Refik Saydam'a verilmiştir.⁹² Aynı gün Saydam Hükümeti de açıklanmıştır:

Adliye Vekili: Tevfik Fikret Sılay,

Millî Müdafaa: Vekili: Naci Tınaz,

Dahiliye Vekili :Faik Öztrak,

Hariciye Vekili :Şükrü Saraçoğlu,

Maliye Vekili:Fuat Ağralı,

Nafia Vekili: Ali Çetinkaya,

Maarif Vekili: Hasan Âli Yücel,

İktisat Vekili: Hüsnü Çakır,

Sıhhat ve İçtimâi Muavenet Vekili: Hulûsi Alataş,

Gümrük ve İnhisarlar Vekili: Ali Râna Tarhan,

Ziraat Vekili: Muhlis Erkmen yeni kurulan hükümette yer almışlardır. Saydam Hükümeti, 27 Ocak 1939'da güvenoyu alarak görevine başlamıştır.⁹³

Dr. Refik Saydam, 27 Ocak 1939'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde hükümet programını okumuş, ardından 341 vekilin katıldığı oylamada, tüm vekillerden aldığı güvenoyu ile Dr. Refik Saydam Hükümeti göreve başlamıştır. Aynı gün seçimlerin yenilenmesi kararlaştırılmıştır.⁹⁴ Oylamada 57 milletvekili yer almamıştır.⁹⁵

Dr. Refik Saydam aynı zamanda Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkan Vekili olmuş, parti yönetiminde yapılan değişiklikle de Parti Genel Sekreterliğini,

⁹² TBMM Zabıt Ceridesi, devre V, c. 29, içtima 4, Ankara, 25 Ocak 1939, s. 143

⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi, devre V, c. 29, içtima 4, Ankara, 27 Ocak 1939, s. 220; Cumhuriyet, sayı 5285,28 Ocak 1939, s. 1.

⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, devre V, c. 29, içtima 4, Ankara 27 Ocak 1939, s. 215-220

⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, devre V, c. 29, içtima 4, Ankara 27 Ocak 1939, s. 215-220

Dahiliye Vekili'ne vermemiş, bu göreve Erzurum Mebusu Dr. Fikri Tuzer'i getirmiştir.⁹⁶

D. SİYASÎ GELİŞMELER

1. 1939 Genel Seçimleri

TBMM'de 27 Ocak 1939'da alınan karara uygun olarak çalışmalara başlanmış, genel seçimin ilk aşaması olan ikinci seçmenlerin belirlenmesi için yapılan seçim 15-21 Mart 1939'da gerçekleşmiştir. İkinci seçmenler, Mecliste görev alacak vekilleri seçmekle görevli olacak kişilerdir ve 40.979 ikinci seçmen belirlenmiştir. Bu seçimlerde bir ilk gerçekleşmiş, 22 Mart tarihinde Ankara'da bir araya gelen ikinci seçmenler, mebus adaylarının saptanması hakkında görüşmelerde bulunmuşlardır.⁹⁷ 1939 Genel Seçimleri'nde 424 milletvekili belirlenmiş ve TBMM'nin altıncı dönemi 3 Nisan 1939 tarihinde ilk toplantısını yapmıştır. Milletvekillerinin yemin etmesinin ardından Meclis Başkanlığına Çankırı Mebusu Mustafa Abdülhalik Renda getirilmiştir. Ankara Mebusu İsmet İnönü oybirliği ile ikinci defa Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Cumhurbaşkanlığından gelen iki tezkerenin ilki ile Dr. Refik Saydam'ın başbakanlıktan istifa ettiği, diğeri ile de bu kişinin tekrar başbakanlık görevine getirildiği bildirilmiştir.⁹⁸

II. Refik Saydam Hükümeti'ndeki bakanlar, ilk hükümetteki bakanlarla aynıdır. Dr. Refik Saydam, 10 Nisan 1939'da TBMM'de okuduğu hükümet programında sadece Bayındırlık Bakanlığı'ndaki haberleşme ve ulaştırma işlerinin ayrıldığını ve Ekonomi Bakanlığı'ndaki deniz ulaştırma işlerinin de onlara katılarak yeni bir Haberleşme ve Ulaştırma Bakanlığı kurulduğunu, bu şekilde idare ve teknik bakımdan işlerin daha kolay yürüyeceğini söylemiştir.⁹⁹

⁹⁶ Goloğlu, a.g.e., s. 9

⁹⁷ Yılmaz Gülcan, **Cumhuriyet Halk Partisi 1923-1946**, Alfa Yayınları, İstanbul 2001, s. 200

⁹⁸ Goloğlu, a.g.e., s. 11.

⁹⁹ **T.C. Resmi Gazete**, sayı 41801,1 Nisan 1939, s. 11563,11564

Dr. Refik Saydam'ın hükümet programını sunmasının ve vekillerin olumlu görüşlerini belirtmelerinin ardından oylamaya geçilmiş, 389 vekilin katıldığı oylamada oy birliği sağlanmış ve yeni hükümet göreve başlamıştır.¹⁰⁰

Yeni hükümette görev alan bakanlar şunlardır:

Adliye Vekili :	Tevfik Fikret Sılay,
Millî Müdafaa Vekili:	Nâci Tınaz,
Dahiliye Vekili:	Faik Öztrak,
Hariciye Vekili:	Şükrü Saraçoğlu,
Maliye Vekili :	Fuat Ağralı,
Maarif Vekili :	Hasan Âli Yücel,
Nafia Vekili :	Ali Fuat Cebesoy,
İktisat Vekili :	Hüsni Çakır,
Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekili:	Hulûsi Alataş,
Gümrük ve İnhisarlar Vekili:	Ali Râna Tarhan,
Ziraat Vekili:	Muhlis Erkmen,
Muhabere ve Münâkale Vekili:	Ali Çetinkaya,
Ticaret Vekili:	Cezmi Erçin.

II. Saydam Hükümeti'nde daha sonra bazı değişiklikler olmuştur. Adliye Vekili Tevfik Fikret Sılay'ın yerine 26 Mayıs 1939'da Fethi Okyar, 12 Mart 1941'de ise Okyar'ın yerine Hasan Menemencioğlu getirilmiştir. Ticaret Vekili Cezmi Erçin'in yerine 1 Kasım 1939'da Nazmi Topçuoğlu ve onun yerine de 27 Kasım 1940'de Mümtaz Ökmen gelmiştir. Gümrük ve İnhisarlar Vekili Ali Râna

¹⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, devre VI, c. I, içtima F, Ankara 10 Nisan 1939, s. 20 -25

Tarhan'ın yerine 26 Mayıs 1939'da Raif Karadeniz seçilmiştir. Millî Müdafaa Vekili Naci Tınaz'ın yerine, 5 Nisan 1940 tarihinde Saffet Arıkan ve 12 Kasım 1941'de de Arıkan'ın yerine Ali Rıza Artunkal, İktisat Vekili Hüsni Çakır'ın yerine 1 Ağustos 1941 tarihinde Sırrı Day, Muhabere ve Münâkale Vekili Ali Çetinkaya'nın yerine 20 Kasım 1940'ta Cevdet Kerim İncedayı ve İncedayı'nın yerine 12 Kasım 1941'de Fahri Engin, Dahiliye Vekili Faik Öztrak'ın yerine de 6 Mayıs 1942'de Fikri Tuzer atanmıştır.¹⁰¹

¹⁰¹ Koçak, **a.g.e**, s. 47.

II. BÖLÜM

1939 GENEL SEÇİMİ SONRASINDA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN YAPISI

26 Mart 1939'da yapılan genel seçimler sonrası toplam 424 mebus seçilmiş ve Hatay'ın da Türkiye'ye katılması ile mebus sayısı 429 olmuştur.¹⁰²

İnceleyeceğimiz bu dönem içerisinde yer alan T.B.M.M. üyelerinin mesleklerine göre dağılımı Tablo I.'de bütün partiler ve bağımsızları gösterecek şekilde verilmiştir

1. VI. Dönem T.B.M.M Üyelerinin Mesleklere Göre Yapısı

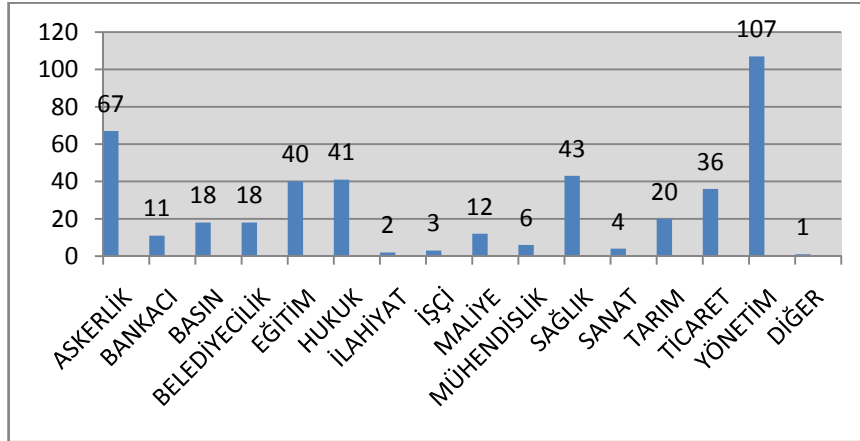
İnceleyeceğimiz dönem içerisinde yer alan T.B.M.M. üyelerinin mesleklerine göre dağılımı Tablo I.'de verilmiştir.

TABLO-I

MESLEK GRUPLARI	VI. DÖNEM MİLLETVEKİLLERİ	%
ASKERLİK	67	16,61
BANKACI	11	2,56
BASIN	18	4.19
BELEDİYECİLİK	18	4.19
EĞİTİM	40	9,3
HUKUK	41	9,55
İLAHİYAT	2	0,46
İŞÇİ	3	0,69
MALİYE	12	2,79
MÜHENDİSLİK	6	1,39
SAĞLIK	43	10.02
SANAT	4	0,93
TARIM	20	4,66
TİCARET	36	8.39
YÖNETİM (İDARECİLİK)	107	24.94
DİĞER	1	0.23
TOPLAM	429	100

Tabloda verilen sayıları grafikte ifade edecek olursak durumu aşağıda görülmektedir.

¹⁰² Cemil Koçak; *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), İletişim Yayınları, C. 2,s. 34*

GRAFİK -1 Meslek Grubuna Göre IV. Dönem Milletvekilleri Alfabetik Olarak Değerlendirilmiştir

VI. Dönem T.B.M.M üyelerinin meslekleri alfabetik sıra ile; Askerlik, Bankacılık, Basın, Belediyecilik, Eğitim, Hukuk, İlahiyat, İşçi, Maliye, Mühendislik, Sağlık, Sanat, Tarım, Ticaret, Yönetim ve diğerleri olmak üzere on altı ana kategoriye ayrılmıştır.

Bu kategoriler içerisinde en büyük meslek grubunu % 24.94'lük oran ile yönetim grubu oluşturmaktadır. V. Dönem TBMM'de yönetim grubu % 28.35 oranla 395 milletvekilinin 112'sini oluşturmaktadır. Hukuk, sağlık, askerlik, belediyecilik benzer oranlarla meclis sıralarında yerini bulmuş fakat işçi ve tarım azalırken ticaret ve basın grubundaki oranlarda yükselme gözlenmiştir. İşçi meslek grubu V. Dönemde %1.7 iken VI. Dönemde %0.69'ya, tarım meslek grubu V.Dönem TBMM'de %6.3 iken VI. Dönem TBMM'de %4.66'ya düşmüş; ticaret ise V. Dönem TBMM'de %6.8 den VI. Dönemde %8.39'a yükselmiştir. Bu oranlar arasında manidar bir fark izlenmemekle beraber cumhuriyetin ilk yıllarındaki ticari değişimi göstermektedir. Sanırım bu durumda yine Türkiye'nin toplumsal hayatını da etkileyen küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarının sayısının giderek artması ve günümüze doğru gelindikçe artık tarım sektörü yerine başka sektörlerin ağırlıklı olduğu bir yapıya gidış görülmektedir. Buna karşın asker ve sivil bürokratlar ile özel girişim alanında çalışanların oranında bir süreklilik dikkati çekiyor.

Diğer meslek grupları ise Sağlık % 10.02, Maliye, 2.79, Mühendislik 1,39, Basın 4,19, Bankacı, 2,56, Belediyecilik 4,19, İlahiyat 0,46, İşçi 0,69, Sanat 0,93, Diğer meslek grupları, 0,23 olarak dağılmaktadır.

Bu oranlar Sağlık, Maliye, Mühendislik, Basın, Bankacı, Belediyecilik, İlahiyat, İşçi ve Sanat, meslek gruplarının oranlarının V. Dönem genel ortalamalarıyla bir paralellik arz ettiği görülmektedir.

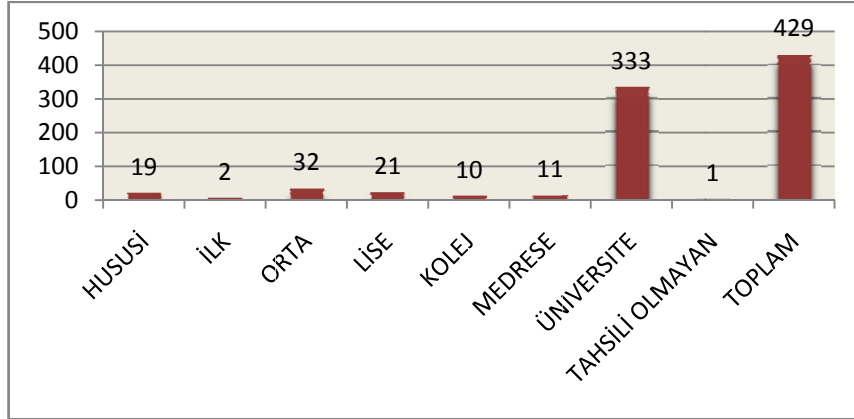
2. VI. Dönem T.B.M.M Üyelerinin Eğitim-Öğretim Durumu

İnceleyeceğimiz dönem içerisinde yer alan T.B.M.M.'si üyelerinin eğitim öğretim durumu Tablo II' de verilmiştir.

Tablo II.

TAHSİLİ	TOPLAM	%
HUSUSİ	19	4.42
İLK	2	0.46
ORTA	32	7.45
LİSE	21	4.89
KOLEJ	10	2.33
MEDRESE	11	2.56
ÜNİVERSİTE	333	77.62
TAHSİLİ OLMAYAN	1	0.23
TOPLAM	429	100

Tabloda verilen sayıları grafikte ifade edecek olursak;

Grafik II

Tabloyu incelediğimizde VI. Dönem T.B.M.M.'de tahsili olmayanların oranı % 0,2'dir, ilkokul mezunu olanların oranı %0,4. ortaokul mezunu olanların da oranı %7,07'dir.Lise, medrese, kolej mezunları ise toplamda %9,4 olup en çok %77,8 oranla üniversite mezunu ve dengi eğitimi almış milletvekili bulunmaktadır

V. döneme baktığımızda lise, medrese, kolej mezunlarının % 8.94 ve üniversite mezunlarının % 77.2 oranla T.B.M.M. de yer aldığı görülmektedir eğitimde V. dönem ve VI. dönem arasında manidar bir fark görülmemektedir.

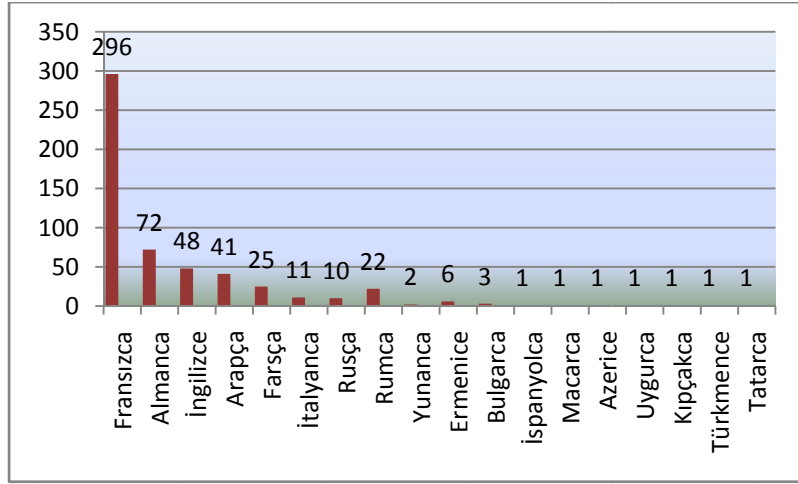
3. VI. Dönem TBMM Üyelerinin Bildiği Yabancı Diller

İnceleyeceğimiz dönem içerisinde yer alan TBMM.'si üyelerinin bildikleri yabancı diller Tablo III. de verilmiştir.

Tablo III.

YABANCI DİL	TOPLAM
Fransızca	296
Almanca	72
İngilizce	48
Arapça	41
Farsça	25
İtalyanca	11
Rusça	10
Rumca	22
Yunanca	2
Ermenice	6
Bulgarca	3
İspanyolca	1
Macarca	1
Azerice	1
Uygurca	1
Kıpçakca	1
Türkmence	1
Tatarca	1

Tabloda verilen sayıları grafik ile ifade edecek olursak, bu durum aşağıdaki gibi görülmektedir.

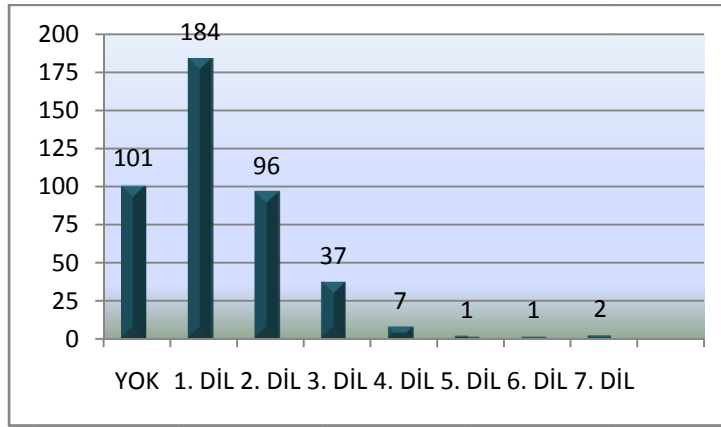
Grafik III-

4. VI. Dönem T.B.M.M Üyelerinin Bildikleri Dil Sayısı

Tablo IV-

DİL SAYISI	TOPLAM	%
YOK	101	23.54
1. DİL	184	42.89
2. DİL	96	22.37
3. DİL	37	8.62
4. DİL	7	1.63
5. DİL	1	0.23
6.DİL	1	0.23
7.DİL	2	0.46
TOPLAM	429	100

Tabloda verilen sayıları grafik ile ifade edecek olursak grafik ile şöyle gösterebiliriz.

Grafik IV-

VI. Dönem T.B.M.M.'ni oluşturan Milletvekilleri, Fransızca, Almanca, İngilizce, Arapça, Farsça, İtalyanca, Rusça, Rumca, Yunanca, Ermenice, İspanyolca, Macarca, Azerice, Uygurca, Kıpçakça, Türkmençe ve Tatarca bilmektedirler. Fransızca, Almanca, İngilizce, Arapça, Farsça en çok bilinen diller olarak izlenmektedir.

Bu tablodan ortaya çıkan sonuç, 19.yy dan itibaren Fransızcanın en popüler dil olduğudur.

5. VI. Dönem T.B.M.M Üyelerinin Yaş Durumları

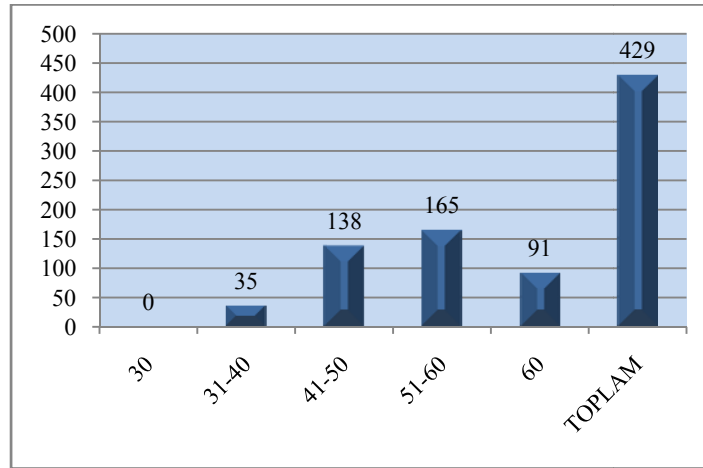
İnceleyeceğimiz dönem içerisinde yer alan T.B.M.M.'si üyelerinin yaş durumları Tablo V'de verilmiştir.

Tablo V-

YAŞI	TOPLAM	%
30	-	-
31-40	35	8.15
41-50	138	32.16
51-60	165	38.46
60	91	21.21
TOPLAM	429	100

Tabloda verilen sayıları grafikte ifade edecek olursak

Grafik V- T.B.M.M Milletvekillerinin Yaş Dağılımı

Grafikten hareketle VI. dönem T.B.M.M. üyelerinin yaş dağılımını değerlendirdiğimizde 30 yaş ve altı kimse yok iken, 31-40 yaş arasında %8,15, 41-50 yaş arası %32,16, 51-60 yaş arası %38,46 ve 60 yaş ve üstünün %21,21 olduğu görülmektedir

VI. Dönem TBMM milletvekillerinin yaş ortalaması 52,3 olarak bulunmuş ve en sık 51-60 yaş arasında izlenmektedir.

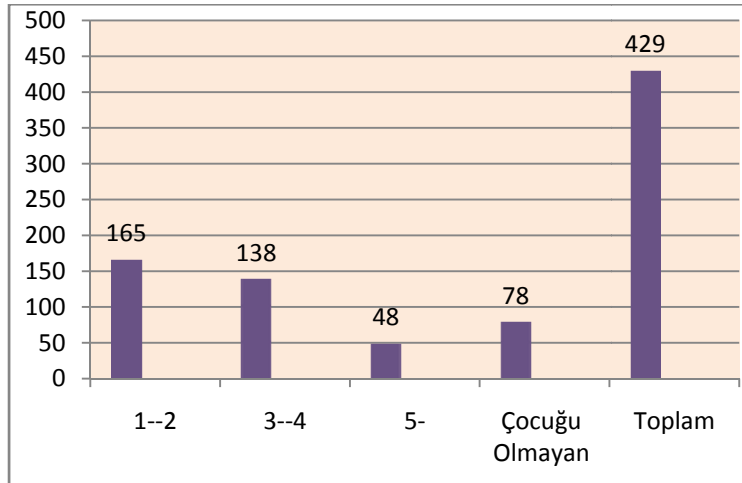
6. VI Dönem T.B.M.M Üyelerinin Çocuk Sayılarına Göre Durumu

İnceleyeceğimiz dönem içerisinde yer alan TBMM'si üyelerinin çocuk sayılarına göre durumu, Tablo VI.'da verilmiştir.

Tablo-VI

Çocuk Sayısı	Toplam	%
1-2	165	38.46
3-4	138	32.16
5-	48	11.18
Çocuğu Olmayan	78	18.18
Toplam	429	100

Grafik VI. T.B.M.M Üyeleri Çocuk Sayıları

VI Dönem milletvekillerinin (% 38.46) 1-2 çocuk sahibi oldukları, 3-4 çocuk sahibi olanların oranı % 32.16, 5 çocuk ve daha yukarı çocuk sayısı olanların

oranı % 11.18'dir.Hiç çocuk sahibi olmayanların oranı ise % 18.18'dir.Dönemin mebuslarının yarısından fazlası(%56.64) en fazla 2 çocuk sahibi olarak görülmektedir.

Büyük şehirlerden seçilerek meclise gelen milletvekillerinin çocuk sayısının (0-2) arasında olduğu görülmektedir. Örneğin: Gaziantep Milletvekili Nuri Pazarbaşı'nın 6 çocuğu, Rize Milletvekili Hasan Cavit'in 7 çocuğu, Muş milletvekili Hakkı Kılıçoğlu'nun 7 çocuğu, Ankara Milletvekili Aka Gündüz'ün 1 çocuğu, İzmir Milletvekili Galib Bahtiyar Göker'in 2 çocuğu olduğu görülmektedir. Bu örnekler daha çoğaltılabilir. Diğer dönemler içinde sanırız bu oranlar aynı çıkacaktır. Eğitim durumuna göre çocuk sayısı paralellik göstermektedir.

Milletvekillerinin eğitim seviyeleri ile çocuk sayıları arasında ters bir orantı vardır. Eğitim seviyesi arttıkça çocuk sayısının düştüğü, eğitim seviyesi azaldıkça çocuk sayısının yükseldiği görülmektedir.

7.VI. Dönem Milletvekili Üyelerinin Medeni Durumu

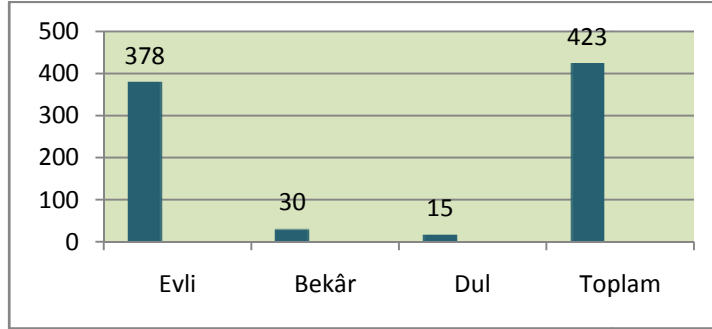
VI. Dönem T.B.M.M. üyeleri arasında 30 kişi bekâr,15 üye dul ve 378 üye ise evlidir. 6 üye ile ilgili bir bulgu yoktur.

İnceleyeceğimiz dönem içerisinde yer alan T.B.M.M.'si üyelerinin medeni durumu tablo VII.'de verilmiştir.

Tablo VII-

	Toplam	%
Evli	378	88.11
Bekâr	30	6.99
Dul	15	3.49
Toplam	423	100

Tablo da verilen sayıları grafikte ifade edecek olursak aşağıdaki gibi görülecektir.

GrafikVII-

VI. Dönem T.B.M.M üyelerinin %88.11'i evlidir. Bekâr olanların oranı % 6.99, Dul olanların oranı ise % 3.49'dur.¹⁰³

Tüm bunların yanı sıra 10 Mayıs1942 de yapılan seçinler ile 23 milletvekili daha mebus olarak kayıtlara geçmiş, albümde de yer almıştır. Tüm yapılan çalışmalar Bu milletvekilleri dahil edilmeden yapılmıştır. 1939'da yapılan seçim ile toplam görülen 429 milletvekili 1942 yılında yapılan ara seçimden sonra TBMM'de Milletvekili sayısı 452'ye yükselmiştir.

¹⁰³ VI. Dönem TBMM Meclis'i Albümünden faydalanılmıştır.

8. VI. Dönem T.B.M.M. Üyeleri ve Seçim Bölgeleri

Sıra Nu	Milletvekillerinin Adı Soyadı	Seçim Bölgesi
1	ALİ ÇETİNKAYA	AFYONKARAHİSAR
2	BERÇ TÜRKER	AFYONKARAHİSAR
3	CEMAL AKÇIN	AFYONKARAHİSAR
4	HAMZA ERKAN	AFYONKARAHİSAR
5	HAYDAR ÇERÇEL	AFYONKARAHİSAR
6	İZZET AKOSMAN	AFYONKARAHİSAR
7	MEBRURE GÖNENÇ	AFYONKARAHİSAR
8	DR. HÜSAMETTİN KURAL	AĞRI
9	HALİD BAYRAK	AĞRI
10	İHSAN TAV	AĞRI
11	ESAD URAS	AMASYA
12	İSMAİL HAKKI MUMCU	AMASYA
13	NAFİZ AKTIN	AMASYA
14	AHMED ULUS	ANKARA
15	AKA GÜNDÜZ	ANKARA
16	ARİF BAYTIN	ANKARA
17	BELKIS BAYKAN	ANKARA
18	DR. NİKOLA TAPTAS	ANKARA
19	EŞREF DEMİREL	ANKARA
20	FALİH RIFKI ATAY	ANKARA
21	FEVZİ DALDAL	ANKARA
22	İSMET İNÖNÜ	ANKARA
23	MUAMMER ERİŞ	ANKARA
24	MÜMTAZ ÖKMEN	ANKARA
25	RİFAT ARAZ	ANKARA
26	ŞAKİR KINACI	ANKARA
27	YAHYA GALİB KARGI	ANKARA

28	CEZMİ ERÇİN	ANTALYA
29	DR. CEMAL TUNCA	ANTALYA
30	DR. MÜNİR SOYKAM	ANTALYA
31	NUMAN AKSOY	ANTALYA
32	RASİH KAPLAN	ANTALYA
33	TAYFUR SÖKMEN	ANTALYA
34	TÜRKAN ÖRS	ANTALYA
35	ADNAN MENDERES	AYDIN
36	DR. HULUSİ ALATAŞ	AYDIN
37	DR. MAZHAR GERMEN	AYDIN
38	DR. ŞAKİR ŞENER	AYDIN
39	MÜMTAZ KAYNAK	AYDIN
40	NAZMİ TOPÇOĞLU	AYDIN
41	NURİ GÖKTEPE	AYDIN
42	FAHRETTİN TİRİTOĞLU	BALIKESİR
43	FEYZİ SÖZENER	BALIKESİR
44	GEN. KAZIM ÖZALP	BALIKESİR
45	HACİM ÇARIKLI	BALIKESİR
46	HAYRETTİN KARAN	BALIKESİR
47	HİLMİ ŞEREMETLİ	BALIKESİR
48	İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI	BALIKESİR
49	MEHMED EMİR	BALIKESİR
50	MUZAFFER AKPINAR	BALIKESİR
51	OSMAN NİYAZİ BURCU	BALIKESİR
52	RAHMİ SELÇUK	BALIKESİR
53	YAHYA SEZÂİ UZAY	BALIKESİR
54	DR. GEN.BESİM ÖMER AKALIN	BİLECİK
55	DR. MUHLİS SUNER	BİLECİK
56	SALİH BOZOK	BİLECİK

57	FERİDUN FİKRİ	BİNGÖL
58	NECMEDDİN SAHİR	BİNGÖL
59	SÜREYYA ÖRGEEVREN	BİTLİS
60	TEVFİK TEMELLİ	BİTLİS
61	CELAL SAİT SİREN	BOLU
62	CEMİL ÖZÇAĞLAR	BOLU
63	DR. EMİN CEMAL SUDA	BOLU
64	DR. ZİHNİ ÜLGEN	BOLU
65	EMİN YERLİKAYA	BOLU
66	FETHİ OKYAR	BOLU
67	HASAN CEMİL ÇAMBEL	BOLU
68	LÜTFİ GÖREN	BOLU
69	DR. AHMED RUHİ YEŞİLYURT	BURDUR
70	İBRAHİM NECMİ DİLMEN	BURDUR
71	MEHMED SANLI	BURDUR
72	ATIF AKGÜÇ	BURSA
73	DR. GALİP KAHRAMAN	BURSA
74	DR. REFİK GÜRAN	BURSA
75	DR. SADİ KONUK	BURSA
76	FATİN GÜVENDİREN	BURSA
77	FAZLI GÜLEÇ	BURSA
78	GEN. NACİ TINAZ	BURSA
79	MUHİTTİN BAHA PARS	BURSA
80	MUSTAFA FEHMİ GERÇEKER	BURSA
81	NEVZAD AYAS	BURSA
82	REFET CANİTEZ	BURSA
83	ATIF KAMÇIL	ÇANAKKALE
84	AVNİ YUKARUÇ	ÇANAKKALE
85	HİLMİ ERGENELİ	ÇANAKKALE
86	REŞAD NURİ GÜNTEKİN	ÇANAKKALE

87	RUSUHİ BULAYIRLI	ÇANAKKALE
88	ZİYA GEVHER ETİLİ	ÇANAKKALE
89	DR. AKİF ARKAN	ÇANKIRI
90	FAZIL NAZMİ ÖRKÜN	ÇANKIRI
91	HÜSEYİN CAHİD YALÇIN	ÇANKIRI
92	MUSTAFA HALİK RENDA	ÇANKIRI
93	ZİYA ESEN	ÇANKIRI
94	ALİ RİZA EREM	ÇORUH
95	ASIM US	ÇORUH
96	ATIF TÜZÜN	ÇORUH
97	MAZHAR MÜFİD KANSU	ÇORUH
98	DR. MUSTAFA CANTEKİN	ÇORUM
99	EYÜP SABRİ AKGÖL	ÇORUM
100	İSMAİL KEMAL ALPSAR	ÇORUM
101	İSMET EKER	ÇORUM
102	MÜNİR ÇAĞIL	ÇORUM
103	NURİ KAYAALP	ÇORUM
104	SÜLEYMAN KÖSTEKÇİOĞLU	ÇORUM
105	ŞAKİR BARAN	ÇORUM
106	DR. HAMDİ BERKMAN	DENİZLİ
107	DR. KAZIM SAMANLI	DENİZLİ
108	EMİN ASLAN TOKAD	DENİZLİ
109	FAHRİ AKÇAKOCA AKÇA	DENİZLİ
110	NECİB ALİ KÜÇÜKA	DENİZLİ
111	TAHİR BERKAY	DENİZLİ
112	YUSUF BAŞKAYA	DENİZLİ
113	CAHİT ÇUBUKÇU	DİYARBAKIR
114	DR. İBRAHİM TALİ ÖNGÖREN	DİYARBAKIR
115	GEN. KAZIM SEVÜKTEKİN	DİYARBAKIR
116	RÜŞTÜ BEKİT	DİYARBAKIR

117	VELİ NECDET SÜNKİTAY	DİYARBAKIR
118	ZEKİ MESUD ALSAN	DİYARBAKIR
119	ZÜLFÜ TİĞREL	DİYARBAKIR
120	DR. FATMA MEMİK	EDİRNE
121	FAİK KALTAK KIRAN	EDİRNE
122	FUAD BALKAN	EDİRNE
123	OSMAN ŞAHİNBAŞ	EDİRNE
124	TEMEL GÖKSEL	EDİRNE
125	FAZIL AHMED AYKAÇ	ELAZIĞ
126	FETHİ ALTAY	ELAZIĞ
127	FUAD AĞRALI	ELAZIĞ
128	FUAD ZİYA ÇİĞİLTEPE	ELAZIĞ
129	SABİT SAĞIROĞLU	ELAZIĞ
130	ABDÜLHAK FIRAT	ERZİNCAN
131	AZİZ SAMİH İLTER	ERZİNCAN
132	İSKENDER ARTUN	ERZİNCAN
133	SAFFET ARIKAN	ERZİNCAN
134	SALİH BAŞOTAÇ	ERZİNCAN
135	AZİZ AKYÜREK	ERZURUM
136	DR. AHMED FİKRİ TUZER	ERZURUM
137	GEN. PERTEV DEMİRHAN	ERZURUM
138	GEN. ZEKİ SOYDEMİR	ERZURUM
139	MÜNİR HÜSREV GÖLE	ERZURUM
140	NAFİZ DUMLU	ERZURUM
141	NAKİYE ELGÜN	ERZURUM
142	SALİM ALTUĞ	ERZURUM
143	ŞÜKRÜ KOÇAK	ERZURUM
144	EMİN SAZAK	ESKİŞEHİR
145	İSTAMAT ÖZDAMAR	ESKİŞEHİR
146	İZZET ARUKAN	ESKİŞEHİR

147	OSMAN İŞİN	ESKİŞEHİR
148	YUSUF ZİYA ÖZER	ESKİŞEHİR
149	AHMED AKSU	ESKİŞEHİR
150	BEKİR KALELİ	GAZİANTEP
151	DR. ABDÜRRAHMAN MELEK	GAZİANTEP
152	DR. MEMED ALİ AĞAKAY	GAZİANTEP
153	MEMED ŞAHİN	GAZİANTEP
154	NURİ PAZARBAŞI	GAZİANTEP
155	ÖMER ASIM AKSOY	GAZİANTEP
156	DR. HASAN VASIF SOMYÜREK	GİRESUN
157	FİKRET ATLI	GİRESUN
158	GEN. İHSAN SÖKMEN	GİRESUN
159	İSMAİL SABUNCU	GİRESUN
160	MÜNİR AKKAYA	GİRESUN
161	NAFİ ATUF KANSU	GİRESUN
162	TALAT ONAY	GİRESUN
163	DURAK SAKARYA	GÜMÜŞHANE
164	EDİP SERVET TÖR	GÜMÜŞHANE
165	HASAN FEHMİ ATAÇ	GÜMÜŞHANE
166	ŞEVKET ERDOĞAN	GÜMÜŞHANE
167	YUSUF ZİYA ZARBUN	GÜMÜŞHANE
168	İZZET ULVİ AYKURD	HAKKARİ
169	ABDULLAH MURSALOĞLU	HATAY
170	ABDÜLGANİ TÜRKMEN	HATAY
171	BEKİR SITKI KUNT	HATAY
172	HAMDİ SELÇUK	HATAY
173	MEHMED TECİRLİ	HATAY
174	HÜZNÜ ÖZDAMAR	ISPARTA
175	KEMAL ÜNAL	ISPARTA
176	MÜKERREM ÜNSAL	ISPARTA

177	REMZİ ÜNLÜ	ISPARTA
178	AHMED OVACIK	İÇEL
179	DR. MUHTAR BERKER	İÇEL
180	EMİN İNANKUR	İÇEL
181	FERİD CELAL GÜVEN	İÇEL
182	GEN. CEMAL MERSİNLİ	İÇEL
183	TURHAN CEMAL BERİKER	İÇEL
184	ABİDİN DAVER	İSTANBUL
185	AHMED HAMDİ DENİZMEN	İSTANBUL
186	AHMED ŞÜKRÜ ESMER	İSTANBUL
187	ALİ KANİ AKYÜZ	İSTANBUL
188	ALİ RANA TARHAN	İSTANBUL
189	ATIF BAYINDIR	İSTANBUL
190	DR. REFFİK SAYDAM	İSTANBUL
191	DR. TUĞA. H.ŞİNASI EREL	İSTANBUL
192	FAKİHE ÖYMEN	İSTANBUL
193	GALİB BAHTİYAR GÖKER	İSTANBUL
194	GEN. KAZIM KARABEKİR	İSTANBUL
195	GEN. REFET BELE	İSTANBUL
196	İBRAHİM ALAETTİN GÖVSA	İSTANBUL
197	SADETTİN URAZ	İSTANBUL
198	SALAH CİMCOZ	İSTANBUL
199	ŞÜKRÜ ALİ ÖGEL	İSTANBUL
200	ZİYA KARAMURSAL	İSTANBUL
201	BENAL ARIMAN	İZMİR
202	CELAL BAYAR	İZMİR
203	DR. MUSTAFA BENGİSU	İZMİR
204	HALİL MENTEŞE	İZMİR
205	HASAN ALİ YÜCEL	İZMİR
206	KAMİL DURSUN	İZMİR

207	MAHMUD ESAD BOZKURD	İZMİR
208	MEMED ALDEMİR	İZMİR
209	NAZMİ İLKER	İZMİR
210	RAHMİ KÖKEN	İZMİR
211	REŞAD MİMAROĞLU	İZMİR
212	SADETTİN EPİKMEN	İZMİR
213	ŞEHİME YUNUS	İZMİR
214	ŞÜKRÜ SARAÇOĞLU	İZMİR
215	ESAD ÖZOĞUZ	KARS
216	FUAD KÖPRÜLÜ	KARS
217	GEN.MUHİTTİN AKYÜZ	KARS
218	HÜSREV KIZILDOĞAN	KARS
219	KAHRAMAN ARIKLI	KARS
220	ÖMER KÜNTAY	KARS
221	ŞERAFETTİN KARACAN	KARS
222	ZİHNİ ORHON	KARS
223	ABİDİN BİNKAYA	KASTAMONU
224	DR. TEVFİK ASLAN	KASTAMONU
225	HACER DİCLE	KASTAMONU
226	HİLMİ ÇORUK	KASTAMONU
227	MUHARREM CELAL BAYAR	KASTAMONU
228	NURİ TAMAÇ	KASTAMONU
229	RAUF ORBAY	KASTAMONU
230	RİZA SALTUĞ	KASTAMONU
231	TAHSİN COŞKAN	KASTAMONU
232	AHMET HİLMİ KALAÇ	KAYSERİ
233	FAİK BAYSAL	KAYSERİ
234	NAZMİ TOKER	KAYSERİ
235	ÖMER TAŞÇIOĞLU	KAYSERİ
236	REŞİD ÖZSOY	KAYSERİ

237	SADETTİN SERİM	KAYSERİ
238	SALİH TURGAY	KAYSERİ
239	SUAT HAYRİ ÜRGÜPLÜ	KAYSERİ
240	BURHANETTİN DENKER	KAYSERİ
241	DR. FUAD UMAY	KIRKLARELİ
242	HAMDİ KULELİ	KIRKLARELİ
243	ŞEVKET ÖDÜL	KIRKLARELİ
244	ZÜHTÜ AKIN	KIRKLARELİ
245	DR. YUSUF ZİYA SOMER	KIRŞEHİR
246	HAZİM BÖREKÇİ	KIRŞEHİR
247	İZZET ÖZKAN	KIRŞEHİR
248	MEMED SEYFELİ	KIRŞEHİR
249	ALİ DİKMEN	KIRŞEHİR
250	DR. FUAD SORAĞMAN	KOCAELİ
251	İBRAHİM DIBLAN	KOCAELİ
252	İBRAHİM SÜREYYA YİĞİT	KOCAELİ
253	İBRAHİM TOLON	KOCAELİ
254	KEMALETTİN OLPAK	KOCAELİ
255	OR.GEN. ALİ SAİD AKBAYTUGAN	KOCAELİ
256	RAGİP AKCA	KOCAELİ
257	SALAH YARGI	KOCAELİ
258	AHMET HAMDİ DİKMEN	KONYA
259	ALİ MUZAFFER GÖKER	KONYA
260	ALİ RIZA TÜREL	KONYA
261	DR. OSMAN ŞEVKİ ULUDAĞ	KONYA
262	FUAD GÖKBUDAK	KONYA
263	GALİB GÜLTEKİN	KONYA
264	GEN. ALİ FUAD CEBESOY	KONYA
265	İZZET ERDAL	KONYA

266	KAZIM GÜREL	KONYA
267	KAZIM OKAY	KONYA
268	MUSTAFA ULUSAN	KONYA
269	NAİM HAZİM ONAT	KONYA
270	ŞEVKİ ERGUN	KONYA
271	TEVFİK FİKRET SILAY	KONYA
272	VEHBİ BİLGİN	KONYA
273	ALAETTİN TİRİDOĞLU	KÜTAHYA
274	BESİM ATALAY	KÜTAHYA
275	DR. ALİ SÜHA DELİLBAŞI	KÜTAHYA
276	HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR	KÜTAHYA
277	MUHLİS ERKMEN	KÜTAHYA
278	MUSTAFA BACAK	KÜTAHYA
279	RECEP PEKER	KÜTAHYA
280	SADRİ ERTEM	KÜTAHYA
281	VEDİT UZGÖREN	KÜTAHYA
282	DR. HİLMİ OYTAÇ	MALATYA
283	EMRULLAH BARKAN	MALATYA
284	GEN. OSMAN KOPTAGEL	MALATYA
285	MAHMUD NEDİM ZABCI	MALATYA
286	MEMED ŞEVKET ÖZPAZARBAŞI	MALATYA
287	MİHRİ PEKTAŞ	MALATYA
288	MUTTALİP ÖKER	MALATYA
289	NASUHİ BAYDAR	MALATYA
290	OSMAN TANER	MALATYA
291	VASIF ÇINAY	MALATYA
292	ASİM TÜMER	MANİSA
293	DR. SAİM UZEL	MANİSA
294	FAİK KURDOĞLU	MANİSA

295	HİKMET BAYUR	MANİSA
296	HÜSNÜ YAMAN	MANİSA
297	KANİ KARAOSMAN	MANİSA
298	KAZIM NAMİ DURU	MANİSA
299	KENAN ORER	MANİSA
300	OSMAN ERÇİN	MANİSA
301	REFİK İNCE	MANİSA
302	RIDVAN NAFİZ EDGÜER	MANİSA
303	YAŞAR ÖZEY	MANİSA
304	DR. ABDÜLKADİR KEMALİ BAYİZİT	MARAŞ
305	HASAN REŞİD TANKUT	MARAŞ
306	MANSUR BOZDOĞAN	MARAŞ
307	MEMED ERTEN	MARAŞ
308	ZİYA KAYRAN	MARAŞ
309	DR. RİZA LEVENT	MARDİN
310	EDİP ERGİN	MARDİN
311	GEN. SEYFİ DÜZGÖREN	MARDİN
312	HASAN MENEMENCİOĞLU	MARDİN
313	İRFAN FERİD ALPAYA	MARDİN
314	MUHİTTİN BİRGEN	MARDİN
315	RIZA ERTEN	MARDİN
316	CEMAL KARAMUĞLA	MUĞLA
317	HÜSNÜ KİTAPCI	MUĞLA
318	SADULLAH GÜNEY	MUĞLA
319	YUNUS NADİ	MUĞLA
320	HAKKI KILICOĞLU	MUŞ
321	ŞÜKRÜ ATAMAN	MUŞ
322	CAVİD ORAL	NİĞDE
323	DR. ABRAVAYA MARMARALI	NİĞDE

324	DR. RASİM FERİD TALAY	NİĞDE
325	FAİK SOYLU	NİĞDE
326	HALİD MENĞİ	NİĞDE
327	HAZİM TEPEYRAN	NİĞDE
328	NAİM EREM	NİĞDE
329	AHMED İHSAN TOKGÖZ	ORDU
330	ALİ CANİB YÖNTEM	ORDU
331	DR. VEHBİ DEMİR	ORDU
332	HAMDİ ŞARLAN	ORDU
333	HAMDİ YALMAN	ORDU
334	HÜSEYİN EKŞİ	ORDU
335	İSMAİL CAMAŞ	ORDU
336	SELİM SİRRI TARCAN	ORDU
337	ALİ ZIRH	RİZE
338	DR. SAİM ALİ DİLEMRE	RİZE
339	FUAD SİRMEN	RİZE
340	HASAN CAVİD	RİZE
341	KEMALETTİN KAMU	RİZE
342	RAİF DİNÇ	RİZE
343	AMİRAL FAHRİ ENGİN	SAMSUN
344	HÜSNÜ ÇAKIR	SAMSUN
345	MELİHA ULAŞ	SAMSUN
346	MEMED ALİ YÖRÜKER	SAMSUN
347	NAŞİT FIRAT	SAMSUN
348	RUŞENİ BARKIN	SAMSUN
349	SÜLEYMAN NECMİ SELMEN	SAMSUN
350	ZÜHTÜ DURUKAN	SAMSUN
351	ALİ MÜNİF YEGENA	SEYHAN
352	DAMAR ARIKOĞLU	SEYHAN
353	GEN. NACİ ELDENİZ	SEYHAN

354	HİLMİ URAN	SEYHAN
355	İBRAHİM METE	SEYHAN
356	İSMAİL SAFA ÖZLER	SEYHAN
357	SİNAN TEKELİOĞLU	SEYHAN
358	ŞEMSA İŞCEN	SEYHAN
359	TEVFİK TARMAN	SEYHAN
360	ALİ RIZA ESEN	SİİRT
361	HULKİ AYDIN	SİİRT
362	NAKİ BEKMEN	SİİRT
363	ŞEFİK ÖZDEMİR	SİİRT
364	CEMAL ALİŞ	SİNOP
365	CEMİL ATAY	SİNOP
366	CEVDET KERİM İNCEDAYI	SİNOP
367	HULUSİ ORUCOĞLU	SİNOP
368	YUSUF KEMAL TENGİRŞEK	SİNOP
369	ABDÜRRAHMAN NACİ DEMİRAĞ	SİVAS
370	ATIF ESENBEL	SİVAS
371	GEN. AKİF ÖZTEKİN ERDEMGİL	SİVAS
372	HİKMET IŞIK	SİVAS
373	İSMAİL MEMED UĞUR	SİVAS
374	MERGUBE GÜRLEYÜK	SİVAS
375	MİTAT ŞÜKRÜ BLEDA	SİVAS
376	NECMETTİN SADAK	SİVAS
377	REMZİ ÇİNER	SİVAS
378	ŞEMSETTİN GÜNALTAY	SİVAS
379	ZİYA BAŞARA	SİVAS
380	CEMİL UYBADIN	TEKİRDAĞ
381	FAİK ÖZTRAK	TEKİRDAĞ
382	NAZMİ TRAK	TEKİRDAĞ

383	RAHMİ APAK	TEKİRDAĞ
384	YAHYA KEMAL BEYATLI	TEKİRDAĞ
385	CEMAL KOVALI	TOKAD
386	GALİB PEKEL	TOKAD
387	GEN. SITKI ÜKE	TOKAD
388	HASİP AHMED AYTUNA	TOKAD
389	MUAMMER DEVELİ	TOKAD
390	NAZIM POROY	TOKAD
391	RESAİ ERİŞKEN	TOKAD
392	SITKI ATANÇ	TOKAD
393	DANIŞ EYİBOĞLU	TRABZON
394	FAİK AHMED BARUTÇU	TRABZON
395	HALİL NİHAD BOZTEPE	TRABZON
396	HAMDİ ÜLKÜMEN	TRABZON
397	HASAN SAKA	TRABZON
398	MİTAT AYDIN	TRABZON
399	RAİF KARADENİZ	TRABZON
400	SALİSE ABANOZOĞLU	TRABZON
401	SIRRI DAY	TRABZON
402	ŞERİF BİLGİN	TRABZON
403	HAYDAR RÜŞTÜ ÖKTEM	TUNCELİ
404	MİTAT YENEL	TUNCELİ
405	SAMİ ERKMAN	TUNCELİ
406	GEN. AHMED YAZGAN	URFA
407	MEHMED EMİN YURDAKUL	URFA
408	RAZİ SOYER	URFA
409	REFET ÜLGEN	URFA
410	SAMİ İŞBAY	URFA
411	ŞEREF ULUĞ	URFA
412	HAKKI UNGAN	VAN

413	İBRAHİM ARVAS	VAN
414	MÜNİB BOYA	VAN
415	AHMET SUNGUR	YOZGAT
416	CELAL ARAT	YOZGAT
417	EKREM PEKEL	YOZGAT
418	SALİM KORKMAZ	YOZGAT
419	SIRRI İÇÖZ	YOZGAT
420	VELED İZBUDAK	YOZGAT
421	ZİYA ARKANT	YOZGAT
422	HALİL TÜRKMEN	ZONGULDAK
423	HASAN KARABACAK	ZONGULDAK
424	HÜSAMETTİN OKAN	ZONGULDAK
425	İBRAHİM ETEM BOZKURT	ZONGULDAK
426	MUSTAFA BOZMA	ZONGULDAK
427	RİFAT VARDAR	ZONGULDAK
428	ŞİNASİ DEVRİN	ZONGULDAK
429	YUSUF ZİYA ÖZENÇİ	ZONGULDAK

III. BÖLÜM

VI. DÖNEMDE TÜRKİYE İÇİNDE YAŞANANLAR

A. CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NİN 5. BÜYÜK KURULTAYI VE MÜSTAKİL GRUP

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 5nci Büyük Kurultayı 29 Mayıs 1939'da Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi binasında toplanmıştır. Bu kurultayda CHP'nin yeni programı ve nizamnamesi ele alınmış ve yapılan görüşmelerden sonra kabul edilmiştir. CHP içinde bazı yapısal değişiklikleri de gündeme getiren bu yeni nizamnamenin en önemli değişikliği "Müstakil Grup"un kurulmasıdır. Kurultayda yaptığı açış konuşmasında Milli Şef İnönü CHP için bir reform niteliği taşıyan bu değişikliği şöyle açıklamıştır.¹⁰⁴

*"Büyük Kurultaya takdim ettiğimiz nizamname projesinde, Büyük Millet Meclisinde, Cumhuriyet Halk Partisi'ne bir de Müstakil Grubu düşündük, Büyük Kurultaydan vazife alan ve Parti Genel Başkanı'nın farksız başkanlığında çalışacak olan, intizam ve inzibat içinde şuurlu ve çalışkan, bir müstakil gurubun icra mevkiinde olan milletvekilleri, ekseriyetine ve hükümetine esaslı bir yardım temin ederken büyük milletimize de kendi işleri için yeni bir teminat hazırlayacağına inanıyoruz."*¹⁰⁵

Müstakil Grup adıyla kurulan bu grubun asıl başkanı, CHP Değişmez Genel Başkanı, kendisini temsil etmek amacıyla bir Müstakil Grup Reis Vekili seçecektir. Müstakil Grup üyeleri, partinin Büyük Kurultayı tarafından seçilecek ve 21 kişiden oluşacaktı. Bunlar müstakil bir kişilik taşıyacaktı. Müstakil grup bünyesinde bir üyelik boşalması halinde, parti değişmez genel başkanı tarafından yeni üyeler seçilebilecekti. Müstakil Gurup üyeleri, parti grup toplantılarına katılmakla beraber bu toplantılarda, söz almayacak, görüş bildirmeyecek ve oylamalara katılmayacaklardı. Müstakil Grup İdare Heyeti, TBMM'nin her toplantı yılının başında Müstakil Grup tarafından seçilecekti.¹⁰⁶

CHP nizamnamesine göre Müstakil Grup; devlet işlerinin iyi bir şekilde yürümesini, parti nizamname ve programının en büyük kurultay kararlarının en iyi şekilde

¹⁰⁴ Esat Öz, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992, s. 169-177

¹⁰⁵ *CHP V. Büyük Kurultayı Tutanakları*, Ankara, 1939, s. 19-22.

¹⁰⁶ *CHP V. Büyük Kurultayı Tutanakları*, Ankara, 1939, s. 25-28

uygulanmasını, meclis grubu kararına tabi olmaksızın murakabe edecekti. Yine Müstakil Grup; kendi umumi heyetinin kararıyla hükümete soru yöneltebilecek ve açıklama isteyebilecekti. Ayrıca hükümetten, herhangi bir meselenin alenen TBMM’de görüşülmesini talep edebilecek ve hükümet için TBMM’de güvenoyu isteyebilecekti. Müstakil Grubu; nifak, ihtiras ve şahsiyatta yer vermeden parti hükümetinin başarısı için çalışacaktı.¹⁰⁷

Yapısı hakkında kısaca bilgi verdiğimiz CHP Müstakil Grubu siyasi hayatımızda tek parti olan CHP içinde ve bu partiye mensup üyelerden oluşan TBMM’de bir denetleme organı olarak düşünülmüş ve oluşturulmuştur.

Bundan sonra konunun bütünü üzerinde milletvekilleri ve delegeler tarafından konuşmalar yapılmıştır. Bunlardan Manisa milletvekili Hikmet Bayur, bir takım tereddütlerini belirtmiş, konuşmanın bütününde bu uygulamanın müspet bir sonuç vermeyeceğine işaret etmiştir.¹⁰⁸. Muş milletvekili Hakkı Kılıçoğlu ise murakabenin hükümeti canlı ve uyanık bulunduracağına işaretle tasarıyı olumlu bulduğunu belirtmiştir¹⁰⁹. Manisa delegesi Haşim Gür, uygulamanın bazı kişileri parti grubu harici bırakacağı ve bunların görüşlerini parti yerine mecliste açıklayacakları bakımından yararlı olmayacağını savunmuştur¹¹⁰. Çanakkale delegesi Halil Dilmaç ise nizamnamede tadili teklif edilen maddeler arasında en uygun iki maddeden birinin Müstakil Grup’un kurulmasıyla ilgili olanını teşkil ettiğini belirterek uygulamayı savunmuştur¹¹¹.

Değişiklik teklifi üzerindeki genel değerlendirmelerden sonra maddelerin görüşülmesine geçilmiştir. Bu görüşmelerde Müstakil Grup ile ilgili ilk madde olan 125. madde üzerinde bazı milletvekilleri fikirlerini açıklamışlar, ancak bu ve devamı olan maddeler komisyondan geldiği şekliyle aynen kabul edilmişlerdir¹¹².

¹⁰⁷ CHP V. Büyük Kurultayı Tutanakları, Ankara, 1939, s. 25-28

¹⁰⁸ CHP V. Büyük Kurultayı Tutanakları, Ankara, 1939, s. 27

¹⁰⁹ CHP V. Büyük Kurultayı Tutanakları, Ankara, 1939, s. 32.

¹¹⁰ CHP V. Büyük Kurultayı Tutanakları, Ankara, 1939, s. 32-33.

¹¹¹ CHP V. Büyük Kurultayı Tutanakları, Ankara, 1939, s. 35.

¹¹² CHP V. Büyük Kurultayı Tutanakları, Ankara, 1939, s. 74-77.

CHP V. Büyük Kurultayı 3 Haziran 1939 günü Başvekil ve Genel Başkan Vekili Doktor Refik Saydam'ın, içinde Müstakil Grup uygulamasının “milli murâkabe cihazlarını takviye edeceği ve bu bakımdan millet için bir teminat hazırlayacak mahiyette olduğu kadar Cumhuriyet hükümetlerine esaslı yardımlarda bulunacağına samimiyetle inanmakta” olduklarını açıklayan konuşmasıyla bitmiştir¹¹³. Böylece 29 Mayıs 1939'da başlayıp 3 Haziran 1939'da biten V. Kurultay da Müstakil Grup kurulması kararlaştırılmıştır.

Kabul edilen nizamname değişikliği ile “Parti Müstakil Grubu ve İdare Heyeti”ne ait maddeler şöyledir:

Madde 125. Parti mebuslarından kurultay umumi heyetince seçilen 21 arkadaş meclis içinde müstakil bir hüviyet taşırlar. Bunlar grup toplantılarında hazır bulunurlar. Fakat mütalaa beyan ve reye iştirak edemezler. Buna karşı meclisin umumi heyetinde mütalaanın kendi gruplarının kararına göre beyan ederler ve reylerini kullanırlar. Ancak parti grubu haricine intişarı caiz olmayan müzakerelerin mahremiyetini muhâfazaya onlar da mecburdurlar.

Madde 126. Müstakil Grup'ta reis vekili müzâkereleri idare için kendisine bir vekil tayin edebilir. Müstakil Grup kendi azalarıyla umumi toplantılar yapar ve kararlar verir. Müzakere usulü meclis grubunun hükümlerine tabidir. Müstakil Grup'un bu grupça Millet Meclisi'nin her içtima senesi başında seçilen üç azadan mürekkep bir idare heyeti vardır. Madde 127. Müstakil Grup heyeti umumiyesi partiye mensup olmayan mebusları müzakerelerine dinleyici olarak davet edebilir.

Madde 128. Parti Müstakil Grubunun Vazifesi:

a- Devlet işlerinin iyi cereyanı; parti nizamname ve programının ve büyük kurultay kararlarının en iyi tatbikini meclis grubu kararına tabi olmaksızın murakabe etmektir. Bu grup dört senelik faaliyeti hakkında gelecek kurultaya rapor takdim eder.

¹¹³CHP V. Büyük Kurultayı Tutanakları, Ankara, 1939, s. 166.

b- Müstakil Grup umumi heyetinin kararıyla icra vekillerinden sual ve istizah yapabilir ve icra vekilleri için mecliste itimad reyini tahrik edebilir. Kezalik hükümetten herhangi bir meselenin mecliste alenen müzakereye konulmasını talep edebilir.

c- Müstakil Grup reis vekili parti hükümetinin muvaffakiyetine yardım etmeye nifak, ihtiras ve şahsiyata mani olmaya bilhassa dikkat eder.

Madde 129. Müstakil Grup azalan bu sıfat üzerlerinde bulundukça parti hükümetine aza intihap olunamazlar.

Madde 130. Müstakil Grup reis vekili devlet ve partinin resmi ve hususi bütün teşekküllerinde meclis grup reis vekilleriyle aynı haklara malikdir.

Madde 131. Grup ve Müstakil Grup azalarının şahsi ihtilâfları ve bu grupların şeref ve haysiyetiyle telif edilemez halleri olduğu iddialarına bakmak üzere her içtima yılı başında bir haysiyet divanı kurulur.

Madde 141. Büyük Millet Meclisi reisi ve reis vekilleri, icra vekilleri ve parti genel sekreteri ve parti grubu reis vekilleri müstakil grup reis vekili ile umumi idare heyeti azaları devletin alakası olmayan hususi şirket ve müesseselerde dahi müdürlük, azalık ve murakıplık kabul edemezler. Hususi müesseselerde hissedar olmak keyfiyeti umumi hükümlere tâbidir.

Müstakil Grup'un kurulması kararlaştırıldıktan sonra, kurultaydan bir kaç gün önce (26 Mayıs 1939) Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti'nden istifa ettirilen İstanbul Milletvekili Ali Rana Tarhan Müstakil Grup başkanlığına getirilmiştir¹¹⁴. Grup ise Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayı Genel Kurulu tarafından seçilmiş üyelerden¹¹⁵ oluşuyordu:

¹¹⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, 6. Dönem, Fevkalade İçtima, C. II, s. 316-317; Hilmi Uran, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009, s. 344-345.

¹¹⁵ Grubu oluşturan mebuslar şunlardır:

Dr. Hüsamettin Kural (Ağrı); Şehime Yunus (İzmir); Atf Akgüç (Bursa); Ali Rıza Türel (Konya); Fazlı Güleç (Bursa); Sadri Ertem (Kütahya); Emin Aslan Tokat (Denizli); Emrullah Barkan (Malatya); Zeki Mesut Alsall (Diyarbakır); Rıdvan Nafiz Edgüer (Manisa); Aziz Akyürek (Erzurum); Hüsnü

Uzun yıllar Cumhuriyet Halk Partisi Grup Başkan Vekili ve Parti Genel Sekreterliği yapmış olan Hilmi Uran'ın yazdıkları ve nizamnâmedeki Müstakil Grup'un vazifesi kısmına göre bu grup mecliste bir taraftan hükümet uygulamalarını denetleyecek ve bir taraftan da bir muhâlefet partisinin ileride alacağı rol için atılmış bir adım olacak, ayrıca bu şekilde meclis, çeşitli partiler rejimine alıştırılmış olacaktı. Ancak kuruluşundan itibaren beş buçuk yıl görev yapan Müstakil Grup, ne hükümeti tam anlamıyla denetleyebilmiş ve ne de çok partili rejime meclisi alıştırabilmiştir. Hilmi Uran'ın tabiriyle, "...sunilik grubun büyük zaafi olmuştur."¹¹⁶

Hilmi Uran hatıralarında bu konuda şunları yazmaktadır:

"Fakat...Müstakil Grup kendisinden bekleneni yani rejime alıştırma faydasını sağlayamamıştır. Çünkü kendi 30 kişilik¹¹⁷ grup toplantılarında belki çok iyi hazırlanmış grup azası tarafından çok defa esaslı tenkitler yapılmış ve hükümet azası zaman zaman sıkıştırılmıştır. Fakat bu kadar esasen Halk Partisi ana grup toplantılarında da yapılmakta idi. Fakat bütün bu tenkitler parti hariminde kalarak dışarıya sızmamakta ve mesela bir vekili icabında yerinden etme gibi bir tesir yaratmamakta idi."

"Meclis'in aleni toplantılarında ise Müstakil Grup, asıl ana grubundan, hatta daha çekingen, daha ihtiyatlı davranırdı. Öte taraftarı başı yine Halk Partisi Genel Başkanına bağlı ve yalnız adı müstakil olduğunu herkesin bildiği böyle suni bir muhâlefet ve tenkit unsurundan emniyet edip de sonuna kadar kimse de bir şey ummamıştı..."¹¹⁸

Gerçekten de genellikle bütçe ve hükümet uygulamalarının tamamına ait görüşmelerde grup başkan ve üyeleri beklenen ve istenen murakabe görevini

Kitapçı (Muğla); Nakiye Ergün (Erzurum); Fuat Sirmen (Rize), İzzet Arukan (Eskişehir); Kemalettin Kami (Rize); Ali Rana Tarhan (İstanbul); Abdurrahman Naci Demirağ (Sivas); Ahmet Şükrü Esmer (İstanbul); Nazım Poroy (Tokat); Ziya Karamürsel (İstanbul) bkz. **CHP V. Büyük Kurultay Toplantısı**, s. 9.

¹¹⁶ Uran, **a.g.e.**, s. 345.

¹¹⁷ Hilmi Uran grubu 30 kişiden mürekkep olarak vermektedir. Ancak grup 21 kişiden oluşmuştur.

¹¹⁸ Uran, **a.g.e.**, s. 344-345.

yapamamışlar, hükümet uygulamalarını hep olumlu ve takdirkâr bir şekilde karşılamışlardır¹¹⁹.

Ülkede 1945 yılı Haziran ayından itibaren yaşanan gelişmeler, çok partili hayata geçiş ve 1946 yılı başında Demokrat Partinin kurulmasından sonra Müstakil Grup'un kaldırılmasına karar verilmiştir. Müstakil Grup da 4 Mayıs 1946 günü son toplantısını yaparak grubun bugüne kadar yaptığı çalışmalar ve hazırladığı raporların bir broşür halinde yayınlanmasına karar vermiştir¹²⁰.

Sonuç olarak; gerek Siyasî Müsteşarlıkların ihdası, gerekse Müstakil Grup'un kurulması, Türk siyasî tarihinde demokratikleşme yolunda iki önemli denemedir. Bürokrasinin yükünü hafifletmeye yönelik olarak kurulan Siyasî Müsteşarlıklar kısa ömürlü de olsalar, Türk siyasî teşkilâtının yapılanmasındaki ilk örneklerden biridir. Siyasî teşkilâtın görevini gereği gibi yerine getirebilmesi için benzer kurumlar bugün de mevcuttur ve zorunludurlar.

Çok partili hayata geçiş denemelerinden biri olarak tavsif edilebilecek olan Müstakil Grup, Türk demokrasisinin gelişiminde önemli bir aşama olarak değerlendirilebilir. Bu denemeden de kısa vadede istenilen sonuç alınamamışsa da ileride çok partili hayata geçişin mümkün merteye sağlıklı olmasına iyi bir zemin hazırlamıştır. Bu itibarla Türk demokrasisi, kendi iç dinamiklerini kullanarak bir çok tecrübelerden sonra kendine mahsus bir çizgiyi yakalayabilmiştir.

B.ERZİNCAN DEPREMİ

VI. TBMM Döneminde, Türkiye'de merkezi Erzincan olan büyük bir deprem yaşanmıştır. Bu deprem Malatya, Kayseri, Tunceli, Trabzon, Yozgat, Sivas, Ordu, Samsun, Giresun ve Sinop'u da etkilemiştir.¹²¹ 26-27 Aralık 1939'da olan depremde¹²² şehirdeki tüm binalar yıkılmış, yangınlar çıkmıştır.¹²³ 7.9 Şiddetindeki, deprem sonucu 116.720 yapı yıkılmış, 32 bin 962 kişi ölmüştür.¹²⁴

¹¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, VI. Dönem, C. XIII, s. 60

¹²⁰ Tanin, 5 Mayıs 1946

¹²¹ Orhan Yenziaras, Türkiye Kızılây Tarihine Giriş, Alkan Matbaacılık, İstanbul 2000 s. 142.

¹²² Cumhuriyet, sayı 5614,28 Aralık 1939, s. 1.

Bu büyük felaket karşısında hükümet derhal çalışmalara başlamıştır. Dr. Refik Saydam, yakın şehirlerdeki fazla gıda maddelerinin hemen- deprem bölgesine sevk edilmesini istemiştir.¹²⁵ Her türlü yardım hızla bu bölgeye ulaştırılmaya çalışılmış ancak hava şartlarının çok kötü olması nedeni ile zorluk çekilmiştir. İlk yardım treni kara saplanmış,¹²⁶ yolu kapalı olan yerlere kızaklarla ulaşılmaya çalışılmıştır.¹²⁷ Yolların kapalı olması nedeni ile depremden kurtulanların kış şartlarına yenik düştükleri haberleri basında yer almıştır.¹²⁸ Deprem bölgesindeki köylerin hepsi ile irtibat kurulabilmesi için on beş- yirmi günlük bir süre geçmiştir.¹²⁹

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve bakanlar derhal bölgeye gitmek üzere yola çıkmıştır. Dahiliye Vekili Faik Öztrak ve Sıhhat ve içtimai Muavenet Vekili Hulusi Alataş on gün boyunca bölgeyi dolaşmışlar, döndükleri zaman felaketin boyutunu ve ilk etapta yapılan çalışmaları TBMM’de dile getirmişlerdir. Asker ve jandarmanın yardımı ile enkaz kaldırma çalışmaları yapıldığını, sağlık ekiplerinin çalıştığını ancak kış şartlarının çok ağır olduğunu ifade etmişlerdir.¹³⁰ Enkaz kaldırma çalışmalarına bölge cezaevlerinde bulunan mahkûmlar da yardım etmişlerdir. Mahkûmların fedakâr ve düzenli çalışmaları hükümet tarafından takdir edilmiş ve kurtarma çalışmalarında yer alan 241 mahkûmun para cezalarının tamamını ve kalan hapis cezalarının beşte dördünü bağışlayan bir kanun tasarısı hazırlanıp hemen kabul edilmiştir.¹³¹

Uçaklarla erzak ve ilaç sevkiyatı yapılmış, felaketten kurtulanların yakın şehirlere nakledilmesi için, bozulan demiryolu derhal tamir edilmeye başlanmıştır.¹³² Erzincan bölgesinden yaralılar dahil 8000-9000 kişi ayrılmıştır. Erzincan’da yerli halktan 500-600 kişi kalmıştır. Başbakan Saydam Hükümeti, bölgeden gidenlere

¹²³ **Cumhuriyet**, sayı 5615,29 Aralık 1939, s. 1.

¹²⁴ www.evkultur.com/depremokulu/abahcekapilideprem.htm. 2007

¹²⁵ **Cumhuriyet**, sayı 5615,29 Aralık 1939, s. 1.

¹²⁶ **Tan**, sayı 1590,3 Ocak 1940, s. 1.

¹²⁷ **Tan**, sayı 1601,14 Ocak 1940, s. 1.

¹²⁸ **Tan**, sayı 1594, 7 Ocak 1940, s. 1.

¹²⁹ **Tan**, sayı 1602,15 Ocak 1940, s. 1.

¹³⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, devre VI, c. 8, içtima 1, Ankara 10 Ocak 1940, s. 37-49.

¹³¹ Mahmut Goloğlu, **Milli Şef Dönemi 1939-1945, Kalite Matbaası**, Ankara 1974, s. 55.

¹³² **Tan**, sayı 1585, 29 Aralık 1939, s. 1.

barınacak yer temin edildiyse kişi başına 9 lira iâşe bedeli, barınacak yer temin edilemediyse iâşe bedeline ilaveten aile başına 9 lira da mesken bedeli vermiştir.¹³³

TBMM’de alınan kararla, TBMM Başkanı Abdülhalik Renda’nın başkanlığı altında, Parti Genel Sekreteri Rana Tarhan, Parti Grubu Reisi Vekili Hilmi Uran’ın katılımları ile ulusal bir yardım kurulu oluşturulmuş, İlk bağış olarak TBMM adına Kızılay’a 20.000 lira yatırılmıştır.¹³⁴ Yardımların tutarı 3.666.885 lirayı bulmuştur. Parasal yardımların yanı sıra 3838 koli tıbbî malzeme, 97.522 koli gıda maddesi, 687.228 adet giysi, 13.073 parça mutfak malzemesi tedarik edilmiş ve bölgeye ulaştırılmıştır.¹³⁵ Başbakan Saydam TBMM’de yaptığı konuşmada, yardım komitesinin başlattığı ve halkın büyük bir katılım gösterdiği bağışlar için memnuniyetini dile getirmiş, hükümetin ve Kızılay’ın bütün gücüyle çalıştığını, yardımların en çabuk şekilde yerine ulaştırıldığını söylemiştir.¹³⁶

Yardım toplama ve dağıtma işlerinin organizasyonu için vilayetlerde valilerin ve Kızılay temsilcilerinin bulunduğu alt komisyonlar kurulmuştur.¹³⁷ Hükümet, Kızılay tarafından yapılacak her türlü taşıma için, Demiryolları ve Denizyolları İdaresi tarafından indirim yapılmasını kararlaştırmış,¹³⁸ ayrıca Kızılay’ı bir yıl süre ile gümrük, belediye ve liman vergilerinden muaf tutan bir yasa çıkarmıştır.¹³⁹

Bu büyük felaket karşısında yabancı ülkeler de Türkiye’ye yardım etmişlerdir. Romanya ve Yunanistan derhal yardım elini uzatmış, İngiltere ve Fransa ise yaptıkları para yardımının yanı sıra çadır ve giyecek göndermiş, hastane gemilerini yola çıkarmıştır.¹⁴⁰ Sovyetler Birliği, Afganistan, Avustralya, Çin, Suriye, Yugoslavya, Mısır’dan yardımlar gelmiş,¹⁴¹ yardım eden ülkelere Filistin,

¹³³ **Asım Us'un Hatıra Notları**, Vakıf Matbaası, İstanbul 1966, s. 429

¹³⁴ **Tan**, sayı 1585,29 Aralık 1939, s. 1.

¹³⁵ Yeniaras, **a.g.e.**, s. 144.

¹³⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, devre VI, içtima 1, c. 8, Ankara 18 Ocak 1940, s. 158-161.

¹³⁷ Yeniaras, **a.g.e.**, s. 142,144.

¹³⁸ Goloğlu, **a.g.e.**, s. 55.

¹³⁹ Yeniaras, **a.g.e.**, s. 145.

¹⁴⁰ Zekeriya Sertel, "Türk İyiliği Unutmaz", **Tan**, sayı 1592, 5 Ocak 1940, s. 1.

¹⁴¹ **Cumhuriyet**, sayı 5622,5 Ocak 1940, s. 1; **Cumhuriyet**, sayı 5623,6 Ocak 1940, s. 1.

Almanya, Belçika, İran, Hollanda, Bulgaristan, İsviçre de katılmıştır.¹⁴² Dr. Refik Saydam, bu ülkelere gösterdikleri ilgi nedeni ile meclis kürsüsünden teşekkür etmiştir.¹⁴³

Deprem bölgesinde Hazine'den taksitle ya da borçlanma yoluyla satılan binalardan yıkılmış olanların borcu silinmiş, onarılan binaların zarar miktarları borçtan düşülmüştür.¹⁴⁴ Dr. Refik Saydam, 18 Ocak 1940'ta, Nafia Vekâleti'nin yeni yapılacak şehir yerinin tespit edilmesi için çalışacağını söylemiş,¹⁴⁵ 3 Mayıs 1940'ta Erzincan'ı ziyaretinde, Nafia Vekaleti tarafından yapılan çalışmanın hızlanmasını istemiş,¹⁴⁶ şehir yerinin istimlak edilmesi ile ilgili bir kanun 7 Ağustos 1940'ta kabul edilmiştir.¹⁴⁷ 22 Eylül 1941'de Erzurum ve Erzincan şehirleri için 3.300.000 TL tutarında kredi verilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁴⁸ Dahiliye Vekili Faik Öztrak, ülkede jeolojik bir araştırma yapılması gerektiğini söylemiş, daha önce meydana gelen deprem nedeni ile yıkılan Dikili'nin¹⁴⁹ yeniden inşasında jeolojik araştırma yapıldığını, bu sonuçlara göre yapılan evlerin daha dayanıklı olduğunu ifade etmiştir. Hükümetin, yeniden yapılacak evler için de fennin bütün nimetlerinden ve vasıtalarından istifade etmeye kararlı olduğunu bildirmiştir.¹⁵⁰ Şehrin yeniden inşasının başlaması 1942 yılının Mart ayını bulmuştur.¹⁵¹

Başbakan Saydam, depremde kimsesiz kalan çocukların, iyi muamele görmemeleri endişesi ile evlatlık verilmeyeceğini, bu çocukların bir idare altında toplanıp büyütüleceğini ve tahsillerinin sağlanacağını söylemiştir.¹⁵² Nitekim 13 Eylül 1941'e kadar 168 çocuk Kızılay çatısı altında toplanmıştır.¹⁵³ Başta

¹⁴² Yeniaras, **a.g.e.**, s. 145.

¹⁴³ **Cumhuriyet**, sayı 5857,28 Kasım 1940, s. 1.

¹⁴⁴ Goloğlu, **a.g.e.**, s. 55.

¹⁴⁵ **Tan**, sayı 1605,18 Ocak 1940, s.1.

¹⁴⁶ **BCA, MGM**, 3 Mayıs 1940,030.01 / 2. 121.

¹⁴⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, devre VI, c. 13, içtima 1, Ankara 7 Ağustos 1940, s. 107-110.

¹⁴⁸ Gotthard Jaeschke, **Türkiye Kronolojisi(1938-1945)**, Çeviren, Gülayşe Koçak, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s. 58

¹⁴⁹ İzmir-Dikili'de 22 Eylül 1939'da meydana gelen deprem 7,1 büyüklüğündedir ve 60 kişinin ölümüne neden olmuştur. bkz. www.belgenet.com/depem/depemt.html - 83k, 2008.

¹⁵⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, devre VI, c. 8, içtima 1, Ankara 10 Ocak 1940, s. 37-49.

¹⁵¹ **Cumhuriyet**, sayı 6311,14 Mart 1942, s. 1, 8

¹⁵² **Tan**, sayı 1605, 18 Ocak 1940, s. 1.

¹⁵³ **BCA, MGM**, 13 Eylül 1941,030.10 / 179.235.5.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Başbakan Dr. Refik Saydam Hükümeti ve Türk milleti, elbirliği ile depremin yaralarını sarmaya çalışmışlardır.

C.ANITKABİR PROJESİ YARIŞMASININ DÜZENLENMESİ (1 MART 1941)

10 Kasım 1938'de Atatürk'ün ölümünün ardından, II. Celal Bayar Hükümeti döneminde, Anıtkabir yapılması düşüncesi ile kurulan komisyon ilk toplantısını 16 Aralık 1938'de yapmıştır. Toplantıda, Anıtkabir konusunda Türk ve yabancı bilim adamlarının düşüncelerinden yararlanılması ve bu amaçla komisyon toplantılarına, bu alanda ünlü kişilerin davet edilmeleri kararlaştırılmıştır.

Dr. Refik Saydam Hükümeti döneminde, Anıtkabir yerinin kararlaştırılması için Büyük Millet Meclisi'nde bir üst komisyon kurulmuş ve alınan kararla Rasattepe, 15 Mayıs 1939'da bedeli ödenerek kamulaştırılmıştır.¹⁵⁴

1 Mart 1941'de Atatürk Anıtkabir'i için uluslararası bir yarışma açılmıştır. Yarışma şartları dünyaya ilan edilmiş, yarışmaya katılan eserlerin uluslararası bir jüri tarafından değerlendirilmesi kararlaştırılmıştır. Yarışma süresi önce 8 ay olarak belirlenmiş, ancak II. Dünya Savaşı dönemi olduğu için bu süre 4 ay daha uzatılmıştır.¹⁵⁵

Dr. Refik Saydam Hükümeti tarafından kurulan jüride Prof. Arif Hikmet Altay, Bayındırlık Bakanlığı Yapı ve İmar İşleri Reisi Yüksek Mimar Muammer Çavuşoğlu, Ankara İmar Müdürü Yüksek Mimar Muhlis Sertel, Alman Prof. P. Bonatz, İsviçreli Prof. İvan Tenghom, Macar Prof. Karoly Wickinger yer almışlardır.¹⁵⁶

Atatürk Anıtkabir proje yarışmasına 27'si yabancı olmak üzere 47 sanatçı katılmıştır. Jüri, Alman Prof. Johannes Kruger'in, İtalyan Prof. Arnaldo Foschini'nin ve Prof Emin Onat ile Doç. Orhan Arda'nın eserlerini ödül vermeye değer bulmuş ancak aralarında bir tercih yapmamıştır. Anıtkabir proje yarışması şartları içinde

¹⁵⁴ Nurettin Can Gülekli, **Anıtkabir Rehberi**, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1993, s. 15.

¹⁵⁵ Gülekli, **a.g.e.**, s. 23.

¹⁵⁶ Gülekli, **a.g.e.**, s. 24

belirtildiği üzere, bu üç eserden birini seçme yetkisi hükümete ait olduğundan, hükümet bu durumu değerlendirip 7 Mayıs 1942’de Prof. Emin Onat ile Doç. Orhan Arda’nın eserini, uygulamaya karar vermiştir. Ancak bu projenin, jürinin önerisi doğrultusunda düzeltilmesi şartı konmuştur.

8 Temmuz 1942’den sonra, Anıtkabir ile ilgili gelişmeler şöyledir:

28 Ekim 1943’te yeni bir komisyon kurularak projede gerekli düzeltmeler yapılmış ve bu proje 7 Kasım 1943’te kesin olarak kabul edilmiştir.¹⁵⁷

9 Ekim 1944’te yapımına başlanan Anıtkabir 1 Eylül 1953’te tamamlanmıştır. Atatürk, Etnografya Müzesi’ndeki geçici kabrinden alınarak 10 Kasım 1953’te Anıtkabir’de toprağa verilmiştir.¹⁵⁸

Atatürk’ün Şişli Halaskargazi’deki evinin müze haline getirilip halka açılması da 15 Haziran 1942’de TBMM’nin VI. Döneminde gerçekleşmiştir.¹⁵⁹

D. REFAH FACİASI (23 HAZİRAN 1941)

İngiliz Deniz Kuvvetlerinin harp sırasında el koyduğu dört denizaltının yerine Türkiye’ye vereceği Burak Reis, Uluçali Reis, Murat Reis ve Oruç Reis denizaltılarını teslim almak üzere, II’nci Denizaltı Filotilla Komodoru Yarbay Zeki Işın başkanlığındaki gemi personellerinin, o sırada tehlikelerle dolu Akdeniz’i en kısa yoldan geçerek İngiltere’ye ulaştırılmasına karar verildi. Mürettebat önce trenle İskenderun’a oradan Refah vapuru ile İskenderiye’ye gidecekti. Yolculuğun bundan sonraki sorumluluğunu İngilizler üstlenmişti. Bu yolculuğu planlayan, zamanın deniz müsteşarı Tümamiral Mehmet Ali Ülgen de iki ay önce aynı gemiyle İskenderiye’ye gittiği için bu yolculuğu emniyetli buluyor, aksini söyleyenleri dinlemiyordu.¹⁶⁰

Refah vapuru, 1901 yılında inşa edilmiş ve 1931 yılında Türk denizcilik firmasına satılmış 102 metre boyunda 5900 tonluk bir şilepti.

¹⁵⁷ Gülekli, a.g.e., s. 24

¹⁵⁸ www.ataturk.net/bizimle/anitkabir/?sayfa=anitkabir - 41k

¹⁵⁹ Cumhuriyet, sayı 6405,16 Haziran 1942, s. 1

¹⁶⁰ Osman Öndeş, **Refahı Kim Batırdı?**, Denizler Kitabevi, İstanbul 2006

Bu gemi İkinci Dünya Savaşı'nın en yoğun olarak yaşandığı 1941 senesinin 23 Haziran günü, ondokuz deniz subayı, altmış üç deniz astsubayı, altmış sekiz deniz eri, İngiltere'ye havacılık eğitimine giden bir hava subayı, 20 Hava Harp Okulu öğrencisi ve 27 kişilik şilep mürettebatı (Toplam 198) kişi ile Mersin'den İskenderiye'ye hareket etti. Bu harpte tarafsız olduğumuzdan, şilebin bordalarına Türk bayrağı çizilmişti ve reflektörlerle aydınlatılıyordu.

Refah, Mersinden hareketinden beş saat sonra, saat 22.30'da. milliyeti bu gün bile tartışılan bir denizaltının attığı torpido ile sulara gömüldü. Bu faciadan sadece 28 kişi kurtuldu ve otuz altı saat sonra 25 kişi Karataş sahiline ulaşabildiler. Diğer üç kişi de 72 saat sonra bir sal üzerinde bulunup kurtarıldı. Faciada Filotilla Komodoru ve şilebin süvarisi gemiyi terk etmemiş ve onunla birlikte sulara gömülmüştür.¹⁶¹

Bu faciada on beş deniz subayı, on altı hava talebesi, kırk sekiz deniz astsubayı, altmış üç deniz eri ve yirmi beş gemi mürettebatı olmak üzere yüz altmış yedi kişi hayatını kaybetmiştir.¹⁶²

E. BAŞBAKAN DR. REFİK SAYDAM'IN KİŞİLİĞİ VE VEFATI (8 TEMMUZ 1942)

Askerî Tıbbiye İdadisi'nde okurken arkadaşları tarafından "Çırçırılı Refik" olarak adlandırılan Saydam, her zaman temizliği, ciddiyeti, sözlerine olan bağlılığı ile dikkat çekmiştir. Arkadaşları onun, iyi bir doktordan çok, iyi bir devlet adamı olacağını söylemişlerdi.¹⁶³

1919 yılında Atatürk ile Sivas'ta kaldığı zaman yatağının yanına dizdiği sıhhi malzemeleri ve tıbbî aletleri üzerine "El ile dokunulmaz" notu koyacak kadar temiz ve titiz olan Refik Saydam'ın¹⁶⁴ bu yönü ile ilgili örnekleri çoğaltmak mümkündür. Sağlık Bakanlığı sırasında bazı zamanlarda Daire Müdürü Esat Bey'i yanına almış, herhangi bir odaya girip mendili ile masaların temizliğini kontrol ederek Esat Bey'i

¹⁶¹ Yüksel Öcal, **Kürek ve Yelken Döneminden Günümüze Türk Bahriyesi**, Deniz Basımevi, İstanbul 2008, s. 362, 363

¹⁶² Öcal, **a.g.e.**, s. 362, 363

¹⁶³ **Dr. Refik Saydam 1881-1942 ölümünün 40. Yılı Anısına**, s. 14

¹⁶⁴ Kansu, **a.g.e.**, 207.

uyarmıştır. Yağmurlu havalarda Bakanlığın kirlenmemesi için, memurların ayakkabılarının üzerine lastik veya mest giymelerini sağlamıştır.¹⁶⁵ Saydam'ın briç oyununa olan merakı da bilinmektedir.

Dr. Refik Saydam, yaptığı başarılı hizmetleri nedeniyle, Ocak 1916'da 4. Rütbeden Prusya, Harp Alamenti Liyakat Nişanı ve 4. Rütbeden Mecidi Nişanı, Ekim 1916'da Avusturya, Harp Alamenti Fransuva Josef Muharip Salip Rütbesi ve 2. Rütbeden Prusya Demir Salip Nişanı, Şubat 1917'de 3. Rütbeden Bavyera, Harp Alamenti Askerî Liyakat Nişanı, Eylül 1917'de Muharebe, Gümüş İmtiyaz Madalyası, Aralık 1917'de Muharebe, Gümüş Liyakat Madalyası, Ağustos 1918'de Gümüş Hilâl-i Ahmer Madalyası, 1923'te İstiklâl Madalyası almıştır.¹⁶⁶

İnsancıl ve barışsever yönü de kuvvetli olan Refik Saydam, savaş karşıtı düşüncelerini CHP Grup toplantısında şöyle dile getirmiştir;

*“Çocuklarımızın geleceğini düşünmek zorundayız... Benim çocuğum yok, fakat yarın öldükten sonra mezarıma lanet okutamam,”*¹⁶⁷

Dr. Refik Saydam hiç evlenmemiştir. Bunun nedeni sorulduğunda

*“Ben kendimi millete adanmış bulunuyorum. Şayet evlenirsem, adağımı yerine getiremeyeceğimden korkuyorum.”*¹⁶⁸

şeklinde cevaplandırmıştır. Kardeşlerine çok düşkündür, 1940 senesinde büyük kardeşi İçel eski milletvekili Hakkı Saydam'ın ve ardından da kız kardeşinin ölümüne çok üzülmüştür.¹⁶⁹

Devlet teşkilâtının A'dan Z'ye kadar bozuk olduğunu ve düzeltilmesi gerektiğini¹⁷⁰ söyleyerek, devlet idaresinde köklü bir değişiklik yapmak isteğini dile getirmiştir.

¹⁶⁵ Dr. Refik Saydam 1881-1942 Ölümünün 40. Yıl Anısına, s. 15.

¹⁶⁶ Dr. Refik Saydam 1881-1942 Ölümünün 40. Yıl Anısına, s. 18,19.

¹⁶⁷ Hasan Pulur, “Savaş Rüzgârları 1”, Milliyet, 27 Aralık 2002, s 3

¹⁶⁸ Ahmed Emin Yalman, Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922-1971), c. 2. Yayına Hazırlayan Erol Şadi Erdiç, Pera Turizm ve Tic. A. Ş., İstanbul 1997, s. 1159

¹⁶⁹ Dr. Refik Saydam 1881-1942 Ölümünün 40. Yıl Anısına, s. 16.; Dirim, c. XV, sayı 9-10, İstanbul, Eylül -Birinciteşrin (Ekim) 1940, s. 198

Çok iyi düzeyde Almanca, ona yakın seviyede de Fransızca bilen Dr. Refik Saydam, 4 Temmuz 1942'de İstanbul'da iâşe işleri ile ilgili çalışmalara başlamış,¹⁷¹ yoğun çalışma temposunun ardından, 8 Temmuz 1942'de kalp rahatsızlığı nedeniyle yaşama veda etmiştir.¹⁷²

Naaşı, 9 Temmuz'da İstanbul'da düzenlenen törenlerin ardından Ankara'ya götürülmüş ve yapılan Devlet Töreninden sonra Cebeci Asri Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir.¹⁷³

Öldüğünde, bütün mal varlığının, ailesinden kendisine miras kalan İstinye'de bir yalı ile Atatürk tarafından hediye edilmiş bir ev olduğu görülmüştür. Refik Saydam, ölümünden bir yıl önce İstanbul'daki yalısını Darüşşafaka'ya, Ankara'daki evini de Kızılay'a bağışlamış ve bunun gizli tutulmasını istemiştir.

Dr. Refik Saydam hakkında gazeteci Naim Onat şunları yazmıştır:

“Göğsümüzden sessiz ve habersiz çekilen bu cevhere Ebedî Şef tam cevhere yaraşan bir soyadı vermişti: Saydam Onun ağzından kaç defa işitmiştik: “Ben ona niçin Saydam dedim? O, içi-dışı bir, tertemiz bir insanpırlantasıdır da ondan,..”¹⁷⁴

Dr. Refik Saydam'dan sonra İstanbul mebusluğuna Hariciye Vekâleti Umumi Kâtibi Numan Menemencioğlu,¹⁷⁵ ve Başbakanlığa ise İzmir mebusu Şükrü Saraçoğlu gelmiştir.¹⁷⁶

¹⁷⁰ Fethi Tevetoğlu, **Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 227.

¹⁷¹ **Cumhuriyet**, sayı 6423,4 Temmuz 1942, s. 1.

¹⁷² **BCA, MGM**, 16.7.1942, 030,10/76, 503, 11. Bk. Ek. X.

¹⁷³ **Dr. Refik Saydam 1881-1942 Ölümünün 40. Yıl Anısına**, s. 13

¹⁷⁴ Tevetoğlu, **a.g.e.**, s. 230

¹⁷⁵ **BCA, MGM**, 16.7.1942, 030,10/76, 503, 11. Bk. Ek. X

¹⁷⁶ **Cumhuriyet**, sayı 6429,10 Temmuz 1942, s. 1.

IV. BÖLÜM

A. VI. DÖNEM TBMM'NİN DIŞ POLİTİKASI

11. Hükümetin Dr. Refik Saydam 27 Ocak 1939'da, Türkiye'nin dış ilişkileri programını meclise sunmuştur. Başbakan Saydam dış ilişkilerde izlenecek siyaset ile ilgili olarak programdaki ifadeleri şu şekilde yer almaktadır:

"...Büyük bir itina ve dikkatle tesbit edilmiş ve uzun senelerin tecrübeleri ile memleketin menfaatlerini en iyi bir şekilde koruduğu vazih [apaçık, belli] bir surette anlaşılmiş bulunan dış politikamız tuttuğu yolda devam edecektir. Cumhuriyet Hükümetinin şimdiye kadar yapmış olduğu taahhütler tam bir sadakatle ifa edileceği gibi, teessüs etmiş bulunan dostluklar da ananemizin icab ettirdiği vefalı şekilde muhafaza ve tekâmül ettirilecektir"¹⁷⁷

Programdan anlaşıldığı gibi o güne kadar uygulanmış olan "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesinden vazgeçilmemesi hedeflenmiştir. Dr. Refik Saydam Hükümeti'nin, Türkiye'yi savaşın dışında tutmayı hedeflediği, ancak ülkemizin karşılaşacağı herhangi bir tehlike durumunda gerekli tedbirleri almakta da kararlı olduğu, Dr. Refik Saydam'ın 10 Nisan 1939'da açıkladığı II. Saydam Hükümeti programında görülmektedir:

"..Aziz arkadaşlarım;

Dünya vaziyetinin baş döndürücü bir sür'atle her an değişiklikler gösteren inkişafı¹ [halin görülmesi], haricî siyasetimizin her zamankinden ziyade müteyakkız [tetikte] olmasını icab ettiriyor. Milletleri birbirinin karşısına diken, birkaç gün gibi kısa zaman içinde Devletlerin ortadan kalkmasına müncer olan [neticelenen] bu günkü dünya buhranı, sulha olan kuvvetli merbutiyetini [bağlılık] her zaman ilân ve isbat etmiş bulunan Cumhuriyet Hükümetini tabiatı ile yakından alâkadar etmektedir.

¹⁷⁷ T.C. Resmi Gazete, sayı 4123, 28 Ocak 1939, s. 11175

Fakat bugün bu değişmeler, bu süratli ve esaslı inkişaf lar yanında, Türkiye'nin haricî siyaseti bir tebeddül [değişme] göstermemektedir. Dostluklarına, ittifaklarına, velhasıl sözüne ve imzasına sadık olan Türkiye, sulhu sevmek sulha hizmet etmek yolundaki azminde aynı iman ile ve aynı itina ile berdevam bulunmaktadır. Bu kargaşalıklar önünde, Cumhuriyet Hükümetinin büyük küçük bütün Devletlerle aynı samimiyet ve dürüstî altında dostane münasebetlerini idame etmekte bulunduğunu ve bundan sonra da idameye çalışacağını size söyleyebilirim.

Sulha hizmeti, Hükümetiniz bu dürüst siyasette buluyor.

Fikir ve menfaatlerin bu kadar şiddetle çarpıştığı zamanımızda, Türkiye için ne bir fikir cereyanı, ne de herhangi bir menfaat hırsı, sulh yolundan inhirafta [değişme, bozulma] amil [sebe] olmamaktadır ve olmayacaktır.

Milletimizin hayat ve refahını tehlikeye atabilecek hareketler, hükümetimizden sadır [çıkan] olmayacaktır. Elverir ki iyi niyetimiz ve bütün devletlere karşı beslediğimiz samimî ve dostane bitarafılık doğrudan doğruya veya bilvasıta ihlâl edilmek teşebbüsüne maruz kalmasın.

Çok tehlikeli ve buhranlı ve sık tebeddül eden enternasyonel vaziyet içinde haricî siyasetimizin bu ana hatlarını tebarüz ettirmekle [belirtmek] iktifa [yetinme] ediyorum. Yeni vaziyetleri umumî sulh menfaati ve Türk âli menfaati bakımında daimi bir teyakkuz ve tetkike tâbi tutacağız ve Büyük Meclisin merkube ve karar hakkını daima zamanında ve tam olarak kullanması için lâzım gelen ihtimamı dikkatle tatbik edeceğiz.

Türk vatan ve milletinin, Türkiye Cumhuriyetinin maruz kalabileceği vakaiye karşı zamanında tedbir almak hususunda, Cumhuriyet Hükümeti müteyakkız bulunmaktadır..”¹⁷⁸

Türkiye'nin Lozan Anlaşmasından sonra İtalya ile olan ilişkileri, İtalya'nın Akdeniz'de yarattığı tehdidin gölgesinde kalmıştır. 1928 yılında İtalya ile imzalanmış dostluk anlaşmasına rağmen İtalya'nın tutumu Türkiye'yi rahatsız

¹⁷⁸ T.C. Resmi Gazete, sayı 4180, 11 Nisan 1939, s. 11563, 11564

etmekte devam etmiştir. 1935'te İtalya'nın Habeşistan'ı işgali ve 1935-1936'da Mussolini'nin Asya üzerindeki emperyalist hedefleri, Türk dış politikasının şekillenmesinde büyük önem taşımıştır. 20 Temmuz 1936'da imzalanan Montreux Sözleşmesi Rusya ve Batı devletleriyle; 8 Temmuz 1937'de imzalanan Sâdâbat Paktı ise Doğu devletleriyle olan ilişkilerimizi şekillendirmiştir.¹⁷⁹ Türkiye, İngiltere ile olan dostluğunu pekiştirirken bu dostluğun Rusya ile olan dostane ilişkilerini etkilemeyeceği düşüncesi içinde Alman ve İtalyan tehlikesine karşı İngiltere ve Rusya ile birlikte olmak istemiştir. Ancak Türkiye'nin İngiltere ile olan ilişkilerinin bir deklârasyon imzalamaya kadar varması Rusya'yı rahatsız edecektir.

Diğer taraftan Almanya'nın 15 Mart 1939 tarihinde Çekoslovakya'yı işgal etmesi, Polonya üzerindeki baskısı ve Almanya ile İtalya'nın Balkanlardaki faaliyetleri Türkiye'yi endişelendirmiş, Ankara Hükümeti'nin İngiltere ve Fransa ile müzakerelere girmesine yol açmıştır.¹⁸⁰

1. Türkiye-İngiltere Ortak Beyannamesi

İtalya'nın 1939 Nisan ayında Arnavutluk'u işgali, Türkiye'de endişe ile karşılanmıştır. Bu gergin ortamda 13 Nisan 1939'da İngiltere ve Fransa, Yunanistan ve Romanya'ya garanti vermiş, aynı garantinin Türkiye'ye de verilebileceğini belirtmiştir. Türkiye bu garantiye sıcak baktığını ancak anlaşmanın iki taraflı olması gerektiğini 15 Nisan'da açıklamıştır. Böylece Türkiye, bir tehlike durumunda açık taahhütlere sahip olacaktır.

Başbakan Dr. Refik Saydam, Türkiye ve İngiltere arasında 15 Nisan'da başlayan müzakerelerin nedenlerini 12 Mayıs 1939 tarihinde TBMM'de açıklarken, Avrupa'daki askerî ve siyasî olayların çok süratli bir şekilde geliştiğini, dünya barışının sağlanmasında devlet adamlarının sorumlu olduğunu belirtmiştir.

¹⁷⁹ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları**, c. 1, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2000, s. 501, 590 ; Atay Akdevelioğlu - Baskın Oran - Çağrı Erhan - Erel Tellal -Funda Keskin- Gökçen Alpaya - Hikmet Uluğbay- İlhan Uzgel - Kudret Özersay - Melek Fırat - Mustafa Aydın - Ömer Kürkçüoğlu - Sanem Baykal - Tuğrul Arat, **Türk Dış Politikası**, c. 1, Baskı 4, Editör Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 365, 384.

¹⁸⁰ Ahmet Şükrü Esmer - Oral Sander, "İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası", **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Baskı 8, Siyasal Kitapevi, Ankara 1993, s. 137-138.

Bu savaşta Türkiye'nin tarafsızlığını sürdürmenin Cumhuriyet Hükümeti için önemini anlatmış, ancak savaşın Balkanlara sıçraması ile Akdeniz emniyetinin bozulduğunu söylemiştir. Bu durumda, Cumhuriyet Hükümeti'nin hiçbir ülkenin aleyhinde olmayacak şartlarda, aksine barış, müdafaa ve güvenlik amacı ile İngiltere ile işbirliği yapma gereğinden söz etmiştir.¹⁸¹

Türkiye ve İngiltere arasında uzlaşma sağlanan ortak beyanname ile şu kararlar alınmıştır:

-Türkiye ve Büyük Britanya Hükümetleri birbirleriyle görüş alışverişinde bulunmuşlar, bu görüşmelerin sonunda her zaman mevcut olan fikir birliğini meydana çıkarmışlardır.

-İki devletin kendi güvenlikleri yararına olarak karşılıklı taahhütleri kapsamına alacak uzun süreli bir anlaşma yapmaları kararlaştırılmıştır.

-Bu anlaşmanın yapılmasını beklerken, Türkiye ve İngiltere Hükümetleri, yapılacak bir saldırının Akdeniz bölgesinde bir savaşa sebep olması halinde, işbirliği yapmaya ve tüm güçleri ile birbirlerine yardım etmeye hazır olduklarını beyan etmişlerdir.

-Gerek demeçler ve gerekse öngörülen anlaşma, hiçbir memlekete karşı değildir. Ancak gerektiği zaman, Türkiye ile İngiltere'nin karşılıklı yardımlaşmalarına yöneliktir.

-Söz edilen anlaşmanın imzalanmasından önce, karşılıklı taahhütlerin gerçekleştirilmesini gerektirecek şartlar başta olmak üzere bazı konuların daha derin bir şekilde değerlendirilmesi her iki hükümet tarafından uygun bulunmuştur.

-İki hükümet, Balkanlarda güvenliği sağlamak gereğini de kabul ederek birbirleriyle görüşmeye devam etmeye karar almıştır.

¹⁸¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI. c. 2, içtima F, Onbirinci inikad, Ankara 12 Mayıs 1939, s. 67-72.

-Yukarıda sözü edilen hükümler iki hükümetten herhangi birinin, barışın pekiştirilmesindeki genel yarar gereği olarak öteki hükümetlerle anlaşmalar yapmasına engel değildir.¹⁸²

Bu beyanname, TBMM’de 12 Mayıs 1939 tarihinde kabul edilmiştir.¹⁸³ Bu itilâf, aynı tarihte Londra’da İngiltere Başbakanı Chamberlain tarafından Avam Kamarası’nda ilân edilmiştir.¹⁸⁴

Başbakan Dr. Refik Saydam, İngiltere ile anlaşma yapılırken Sovyet Rusya ile olan ilişkilerimizin zedelenmemesine özen göstererek, “...*Büyük komşumuz ve dostumuz Sovyet Rusya ile en sıkı, en samimi temaslarda devam etmekteyiz.*”¹⁸⁵ demiştir.

Sovyet Rusya, Türk-İngiliz deklarasyonunu görünüşte iyi karşılamıştır. Rus basınında bu konuyla ilgili olumlu yazılar görülmektedir. İngiliz gazeteleri ise Türkiye ve Sovyet Rusya’yı birbirine bağlayan bağların, Sovyet Rusya ve İngiltere için de bir bağ görevi göreceği yönünde yazılarla memnuniyetlerini dile getirmişlerdir.¹⁸⁶

30 Mayıs 1939 tarihinde CHP’nin 5. Büyük Kurultayı’nda konuşan İsmet İnönü düşüncelerini şu sözlerle dile getirmiştir:

“...*Bütün Avrupa’yı kaplayan son emniyet buhranı içinde Türk-İngiliz İttifakı, hiçbir tecavüz fikri beslemeyen fakat kendi emniyetlerimiz ve müşterek sulh ve insanlık ideali için alınmış bir taahhüttür. Bu müşterek sulh ve emniyet idealini takviye edecek diğer taahhütlerden de çekilmeyeceğiz. ...*”¹⁸⁷

Bu deklarasyona mihver devletler endişeyle yaklaşmışlar, Türk-İngiliz ilişkilerinin daha da ileri gitmemesi için çalışmışlardır. Ankara’daki Alman

¹⁸² T.C. Resmi Gazete, sayı 4208, 15 Mayıs 1939, s. 11747; Goloğlu, a.g.e., s. 21-22.

¹⁸³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI. c. 2, içtima F, Onbirinci inikad, Ankara 12 Mayıs 1939, s. 67-72.

¹⁸⁴ Cumhuriyet, sayı 5387, 13 Mayıs 1939, s. 1.

¹⁸⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI. c. 2, içtima F. Onbirinci inikad, Ankara 12 Mayıs 1939, s. 67-72.

¹⁸⁶ Esmer - Sander, a.g.m., s. 139.

¹⁸⁷ T.C. Resmî Gazete, sayı 4219, 30 Mayıs 1939, s. 11831, 11832.

Büyükelçisi Von Papan, bu amaçla Türkiye'yi savaş çıkarmaya hazırlandığını düşündükleri İngiltere'ye karşı uyarılmış bu yakınlığın sakıncalarını belirtmiştir.¹⁸⁸

Gazeteci Nadir Nadi bu anlaşma ile Türkiye Cumhuriyeti'nin o güne kadar takip etmeğe çalıştığı tarafsızlık politikasını bıraktığını ve demokrasiler cephesine katıldığını yazmıştır.¹⁸⁹

Zekeriya Sertel ise Avrupa Kıtası'nın bir Alman kıtası, Akdeniz'i bir İtalyan denizi sayan devletlere karşı Türkiye'nin tedbir almamasının, böyle bir durumu kamuoyundan saklayarak tarafsız kalmasının mümkün olamayacağını yazarak, Dr. Refik Saydam Hükümeti'ne destek vermiştir.¹⁹⁰

2. Türkiye-Fransa İlişkileri

a. Hatay Sorunu'nun Çözülmesi

10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Anlaşması'na göre Suriye ile olan sınırimız Mardin Urfa, Gaziantep ve Osmaniye'yi Osmanlı toprakları dışında bırakacak şekilde çizilmişti Adana, Osmanlı topraklarında kalmış, bütün İskenderun Körfezi (Hatay Sancağı) ise bugünkü Suriye topraklarında bırakılmıştı.¹⁹¹ Ancak Ankara Hükümeti, Hatay bölgesinde yaşayan Türklerin çoğunluğu teşkil etmesi nedeni ile Hatay Sancağını Misak-ı Millî sınırları içinde kabul etmişti.¹⁹²

Buna rağmen, Millî Mücadele sırasında Ankara Hükümeti, Fransa ile silah çatışmanın durdurulması için 20 Ekim 1921'de Fransa ile Ankara Anlaşması'nı imzalamıştı Bu anlaşma ile Suriye sınırı belirlenmiş ve Hatay Sancağı, Suriye topraklarında kalmıştır.¹⁹³ Bu dönemde Suriye Fransa'nın idaresi altındaydı.¹⁹⁴

¹⁸⁸ Esmer - Sander, **a.g.m**, s. 139,140.

¹⁸⁹ **Cumhuriyet**, sayı 5387,13 Mayıs 1939, s. 1.

¹⁹⁰ **Tan**, sayı 1359,14 Mayıs 1939, s. 1.

¹⁹¹ Akdevelioğlu - Oran - Erhan **a.g.e.**, s. 125.

¹⁹² Soysal, **a.g.e.**, s. 15.

¹⁹³ Soysal, **a.g.e.**, s. 48

¹⁹⁴ Suriye, San Remo Konferansı ile Fransa'nın idaresine girmişti. San Remo Konferansı: 19-26 Nisan 1920'de, Versailles Antlaşması'nın yürürlük koşullarını görüşmek, Ortadoğu'da çıkan sorunları incelemek (petrol, manda) ve özellikle Türkiye ile yapılacak Sevr Anlaşması'nı hazırlamak üzere

Ankara Hükümeti bu anlaşmaya Sancak'ta yaşayan Türk unsurunun çıkarlarını koruyacak maddeler koydurmuştur. Anlaşmanın 7. maddesine göre, bu bölgede özel bir yönetim kurulacak, bölgenin Türk soyundan gelen halkı, kültürlerinin gelişmesi için her tür kolaylıktan yararlanacaktır.

Türk dilinin resmî niteliğinin olması, Türk ırkının çoğunlukta olduğu bölgeler Türk ırkından memurlarla idaresi ve bu usulün Antakya mıntıkası ile Adana vilayetinden ayrılan mıntıkları da kapsamı temin edilmiştir Ayrıca İskenderun Limanı'nda Türkiye'ye serbest bir bölge tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁹⁵

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Anlaşması'nın 3. maddesinde, 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Anlaşması ile belirlenen sınır, anlaşmanın 7. maddesi de geçerli olmak üzere kabul edilmiştir.¹⁹⁶ Böylece Hatay Sancağı Fransız mandası altına girmiştir. Bu durum 23 Eylül 1923'te Milletler Cemiyeti tarafından da onaylanmıştır.¹⁹⁷

Türkiye-Suriye sınırı, Fransa delegesi General Pelle'nin Türk delegesi İsmet İnönü'ye yazdığı mektup ve beyanname ile teyit edilmiştir.

1936 yılında dünya karışmaya başlamış ve Fransa'nın Suriye ile görüşmelere koyulmuş olduğu sırada Atatürk Lozan'da kurulmuş olan Boğazlar düzeninin bizden yana değiştirilmesi için uygun bir durum ortaya çıktığını görmüş ve Türkiye hükümeti bu işte girişimlere ve direnmelere koyulmuştur. Bunun sonucu olarak Montreux Konferansı'nda (22 Haziran-20 Temmuz 1936) Boğazların statüsü Türkiye'nin istediği gibi çözümlenmiştir.¹⁹⁸

Atatürk bu iş bitince Sancak işine girişileceğini yakınlarına sezdirmekteydi. Dolayısıyla Fransa'nın aksine olarak uluslar arası hiçbir takıntımız olmadan Suriye-

Frans (Millerand), İngiltere (Lloyd George) ve İtalya (Nitti) hükümet başkanları ile Japon, Yunan ve Belçikalı temsilcilerden oluşan yüksek müttefik konseyini biraraya getiren konferans. Bkz. **Büyük Larousse Sözlü ve Ansiklopedisi**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1986, c. 19, s.10159.

¹⁹⁵ BCA, MGM, 030.10, 224.510.12.

¹⁹⁶ Soysal, a.g.e., s. 95.

¹⁹⁷ Mehmet Gönübol - Cem Sar, "1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası", **Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1990**, Baskı 8, Siyasal Kitapevi, Ankara 1993, s. 127.

¹⁹⁸ Tayfur Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, TTK Yayınları, Ankara 1978, s. 6,

Sancak konusunu özgürlük içinde ele alabilecek bir durumda bulunuyorduk. 9 Eylül 1936'da Mandaya son verecek ve onun yerine iki taraf arasında bağlaşma kuracak olan Fransa-Suriye Anlaşması, Suriyeli Bakanlar tarafından ön imzalanır (parafe) edilir. 26 Eylül Milletler Meclisi Konseyi'nin toplantısında Türkiye Dış İşleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras İskenderun ve Antakya ahalisine de kendi işlerini kendileri görme yetkisinin sağlanması düşüncesini ortaya atar. Bunun üzerine konunun Türkiye ile Fransa hükümetleri arasında görüşülmesi kararı kararlaştırılır.

10 Ekim'de Paris büyükelçimiz Fransız Dışişleri Bakanlığı'na bir nota vererek bu devletin Suriyelilerle yaptığı anlaşmaya benzeyen bir anlaşmayı Sancak halkı ile de yapılmasını ileri sürer. 22 Ekim'de Fransa-Suriye Anlaşması yayınlanır.¹⁹⁹

Bu olay üzerine Atatürk 1 Kasım 1936'da TBMM'nin 5. Dönem 2. Toplanma Yılı'nı açarken şunları der:

"...Bu sırada milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük bir mesele, hakiki sahibi öz Türk olan "İskenderun-Antakya" ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddiyet ve katıyetle durmaya mecburuz.

Daima kendisi ile dostluğa çok ehemmiyet verdiğimiz Fransa ile aramızda tek ve büyük mesele budur. Bu işin hakikatini bilenler ve hakkı sevenler alakamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabii görürler."

30 Kasım 1936'da bir takım Fransız askeri birliklerinin gönderilmiş olduğu İskenderun Sancağı'nda ikinci derece seçimler yapılır Türklerin boykotu ve Fransız yönetiminin utanç verici hile ve baskısı sonucu iki Arap seçilir. Sokak kavgaları yoğunlaşır ölen ve yaralananlar olur. Birçok Türk de tutuklanır.²⁰⁰

8 Aralık'ta Türk Hükümeti Fransız Hükümeti ile anlaşmış olarak sonucu Milletler Cemiyeti konseyine götürür.

¹⁹⁹ Sökmen, a.g.e., s. 6, 7

²⁰⁰ Sökmen, a.g.e., s. 8

27 Ocak 1937 tarihli konsey toplantısında kabul edilen Sandler Raporu'na göre Hatay Sancak'ı ayrı bir varlık olarak kabul edilmiş, dahili işlerinde serbest olup, dış işlerinde bazı şartlar altında Suriye Hükümeti'ne bağlı kalmıştır. Bunlar;

-Suriye ile bir gümrük ve para birliği teşkil edeceği,

-Türkçenin resmi dil olduğu,

-Suriye'nin istiklaline zarar verebilecek içerikte her tür akit ve kararların Sancak'a uygulanmasının ancak Milletler Cemiyeti'nden önceden alınacak olan bir karara bağlı olduğu,

-Suriye ile Parlamento irtibatının yapılabileceği,

-Sancak'ın ülke bütünlüğünün Fransa ve Türkiye tarafından teminat altına alınması için bir anlaşma yapılması,

-Askerliğin mecburi olmadığıdır.

Bu kararların bir Experler Komitesi tarafından tanzim edilecek bir Statü ve Anayasa ile tespit edileceği kararlaştırılmıştır. İskenderun limanında Türkiye'ye serbest, mıntıka verilmesi zamana bırakılmıştır.²⁰¹ Konunun bu şekilde karara bağlanması, Hatay sorunu ile yakından ilgilenmiş olan Atatürk tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.

Atatürk, İsmet İnönü'ye çektiği telgrafta; Hatay konusunda gelinen noktayı, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin millî meseleler üzerinde ne kadar büyük bir titizlikle durduğunun, sorunların çözüme ulaşması için cesaretle ve fedakârlıkla davrandığının göstergesi olarak kabul ettiğini söylemiştir. Bu siyaset anlayışının, dünyada barış ve huzur isteyen ve bunun gereği olarak hakseverliği fazilet olarak kabul eden bütün milletlerce takdir edileceğini belirtmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin haklı olduğu davasını, Cemiyet-i Akvam'a bırakmakla isabetli bir harekette

²⁰¹ BCA, MGM, 4 Temmuz 1938, 030.10 / 224.510.12.

bulduğunu, bu suretle medeniyet adına yüksek bir görev yaptığını, bunun takdir edilecek bir davranış olduğunu söylemiştir.²⁰²

Experler Komitesi, sözü edilen çalışmalarını yaparken Türkiye ile Fransa arasında görüşmeler gerçekleşmiş, bu görüşmelerin sonucunda 29 Mayıs 1937’de Sancak’ın millî bütünlüğünü garanti altına alan ve yeni Türkiye-Suriye sınırını belirten bir anlaşma yapılmıştır.²⁰³ Aynı gün komitenin raporu da onaylanmış ve Sancak’ın “ayrı varlık” oluşu hukuksal olarak kabul görmüştür.

Ancak Türk-Fransız Anlaşması ve Milletler Cemiyeti Meclisi’nin kararına rağmen Sancak sorunu kesin bir çözüme ulaşamamıştır. Suriye’deki Arapların protestoları ve Sancak’taki sömürge idaresinin kötü yönetimi, 1937 yılı yaz aylarında yapılması gereken seçimlerin gecikmesine neden olmuştur. Milletler Cemiyeti tarafından tayin edilen seçim komisyonunca hazırlanan seçim sisteminin de Türkler aleyhinde olması Türk Hükümeti tarafından Milletler Cemiyeti nezdinde protesto edilmiş, seçim sistemi Türk Hükümeti tarafından da onay görece şekilde değiştirilmiştir. Sancakta seçimlere nezaret edilmesi ve emniyetin sağlanması meseleleri, yeniden sorun olarak ortaya çıkmıştır. Bu konularla ilgili olarak 1938 yılı Haziran ayından itibaren görüşmeler başlamış, 3 Temmuz 1938’de Sancak’ın mülkî bütünlüğünün ve siyasî statüsünün beraberce korunmasını sağlayan askerî anlaşma yapılmıştır. Anlaşma gereği, Sancak’ta asayiş 6000 kişilik bir kuvvet tarafından sağlanacak, bu kuvvetin 1000 kişisi Sancak’tan, geri kalan kısmı ise Türk ve Fransız kuvvetlerinden oluşacaktır. 4 Temmuz 1938 tarihinde de Ankara’da Türkiye ve Fransa arasında bir Dostluk Anlaşması parafe edilmiş, bu Dostluk Anlaşması ile 29 Mayıs 1937 tarihli anlaşma hükümlerinin yerine getirileceği tekrarlanmıştır.²⁰⁴

Türk askeri 5 Temmuz 1938’de Hatay’a girmiş, halk tarafından büyük bir coşkuyla karşılanmıştır.²⁰⁵

²⁰² BCA, MGM, 28 Ocak 1937, 030.10 /222.501.5.

²⁰³ Gönlübol - Sar, a.g.m., s. 131 ; Soysal, a.g.e., s. 554.

²⁰⁴ BCA, MGM, 4 Temmuz 1938, 030.10 / 224.510.12.

²⁰⁵ Abdurrahman Melek, **Hatay Nasıl Kurtuldu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986, s. 56, 57.

Türk-Fransız ilişkilerinin düzenlenmesinden sonra 22 Temmuz 1938 tarihinde seçim işlemleri başlamış, 24 Ağustos'ta seçimler yapılmıştır. 40 üyelik mecliste 22 Türk, 9 Alevi, 5 Ermeni, 2 Arap ve 2 Rum Ortodoks milletvekili yer almıştır.²⁰⁶ Sancak meclisi ilk toplantısını 2 Eylül 1938'de yapmıştır ve Hatay Devleti Kurulmuştur.²⁰⁷ Hatay Devleti'nin Başkanı olarak Tayfur Sökmen seçilmiştir.

Hatay Devleti kurulduktan sonra Türkiye Cumhuriyetine olan bağlılığını her fırsatta göstermiştir. Hatay Meclisi, 17 Şubat 1939'da olağanüstü bir toplantı yaparak Türkiye Cumhuriyeti kanunlarını Hatay kanunları olarak kabul etmiştir.²⁰⁸

18 Nisan 1939'da TBMM'nin toplantısında Hatay Devlet Başkanı Tayfur Sökmen, Türk mebusu sıfatı ile yemin etmiştir.²⁰⁹ Tayfur Sökmen, kendisini Hatay'da Atatürk'ün ve İsmet İnönü'nün yüksek iradelerini tatbik eden bir memur olarak nitelendirmiştir.²¹⁰

Hatay Meclisi'nin aldığı diğer bir karar da Türk Ordusu'nun Hatay'a girdiği 5 Temmuz 1938 gününü Kurtuluş Günü, Meclisin açıldığı 2 Eylül 1938 gününü de Kuruluş Bayramı olarak kabul etmesidir. Meclis ayrıca Hatay şehitlerinin kemiklerinin bir yere toplanmasını ve bir Şehitler Abidesi kurulmasını kararlaştırmıştır.²¹¹ Hatay Devleti ile Türkiye'nin arasındaki gümrük işlemleri ise Hariciye Vekili Şükrü Saraçoğlu'nun TBMM'ye sunduğu kanun teklifinin kabul edilmesiyle kaldırılmıştır.²¹²

Türkiye ile Hatay Devleti arasındaki bu yakın ilişki sürerken, Türkiye ve Fransa arasında da görüşmeler yapılmıştır. Avrupa'da savaş öncesi yaşanan gergin durum, Türkiye- İngiltere ve Fransa arasında bir yakınlaşmaya neden olmuştur. Türk-İngiliz görüşmeleri 12 Mayıs 1939 tarihinde Karşılıklı Yardım Bildirisi ile sonuçlanmış, aynı deklarasyonun Fransa ile de imzalanması için Fransa ile Hatay konusunun kesin çözümü beklenmiştir. 23 Haziran 1939 tarihinde Ankara'da Şükrü

²⁰⁶ Gönlübol - Sar, **a.g.m.**, s. 132; Soysal, **a.g.e.**, s. 548.

²⁰⁷ Melek, **a.g.e.**, s. 65.

²⁰⁸ Melek, **a.g.e.**, s. 77; **Cumhuriyet**, sayı 5303, 18 Şubat 1939 s. 1.

²⁰⁹ **Cumhuriyet**, sayı 5362, 18 Nisan 1939, s. 1.

²¹⁰ **Cumhuriyet**, sayı 5362, 18 Nisan 1939, s. 1.

²¹¹ **Cumhuriyet**, sayı 5395, 21 Mayıs 1939, s. 1.

²¹² **Cumhuriyet**, sayı 5413, 8 Haziran 1939, s. 1.

Saraçoğlu ile Fransa Büyükelçisi Renee' Massigli arasında “Türkiye ile Suriye Arasında Toprak Sorununun Kesinlikle Çözümüne ilişkin Anlaşma” imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Fransa, Türkiye sınırlarının düzeltilmesini, belirlenen sınır çizgisinin ötesinde bulunan toprakları 23 Temmuz 1939 tarihine kadar boşaltmayı, bu topraklarda oturan Hatay yurttaşlarının Türk uyruklu olduğunu ve Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını kabul etmiştir.²¹³ Bu gelişmeler Türk Basınında şu haberle yer almıştır: “*Bizim Hatay, yine bizim oldu.*”²¹⁴

İsmet İnönü, Milli Mücadele döneminden beri çözüme ulaştırmak için çalışılan bu konunun beklentilere cevap verecek şekilde sonuçlanması karşısında Dr. Refik Saydam'a telgraf çekmiş, bu anlaşmayı gerçekleştiren Saydam'ı ve Hükümeti tebrik etmiştir.²¹⁵

Hatay Devleti'nde ve Türkiye'de büyük mutlulukla karşılanan bu anlaşma, Hatay'da yaşayan ve bu anlaşmadan rahatsız olan kişilerce tepkiyle karşılanmıştır. Yapılan anlaşma ile Fransa'nın Türkiye'ye büyük bir oyun oynadığı şeklinde propagandalar yapılmıştır. Dahiliye Vekili Faik Öztrak tarafından 31 Temmuz 1939 tarihi ile Başbakanlığa sunulan yazıda bu düşüncelere yer verilmiştir. Bu anlaşmanın karşısında olanların söylediğine göre, bir savaş durumunda İtalyan hücumuna uğrayacak ilk yer Hatay'dır ve Fransa orayı Türklere vermekle bu harbin ağırlığını Türkiye'ye yüklemiştir.²¹⁶

Hatay Meclisi 29 Haziran 1939'da olağanüstü bir toplantı yaparak, Türkiye'ye bağlanma kararı almıştır. TBMM, 30 Haziran 1939'da yaptığı toplantısında Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını kabul etmiştir.²¹⁷ TBMM'de 7 Temmuz 1939'da “ Hatay Vilayetinin Kurulmasına Dair 3711 sayılı kanunla Hatay Vilayeti kurulmuştur.”²¹⁸ Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer, Hatay Valisi

²¹³ Soysal, **a.g.e.**, s. 581-589.

²¹⁴ **Tan**, sayı 1399, 24 Haziran 1939, s. 2.

²¹⁵ **BCA, MGM**, 24 Haziran 1939, 030.10 / 225.515.19.

²¹⁶ **BCA, MGM**, 31 Temmuz 1939, 030.10 / 225.515.25.

²¹⁷ www.mfa.gov.tr/turkce/grupk/ka/unxxiii.htm - 18k, 2008

²¹⁸ İhsan Özmen - Selami Asyalı, **Hatay İli ve Suriye Uyruklularla İlgili Mevzuat**, Adana 1972, Kemal Matbaası, s.15-18.

olarak 11 Temmuz 1939'da görevine başlamış ve bu görevi 8 Şubat 1942 tarihine kadar sürdürmüştür.²¹⁹

Türk Devleti'nin gösterdiği çabaların sonunda, anlaşma gereğince Fransız askerleri Hatay'dan ayrılmış, 23 Temmuz 1939'da 21 senedir orada asılı bulunan Fransız bayrağı indirilip, yerine Türk bayrağı çekilmiştir.²²⁰

1939 yılı Ekim ayında TBMM'de çeşitli nedenlerle boşalan milletvekillikleri için ara seçimler yapılmıştır. Bu seçimin diğer özelliği ise Hatay'ın Anavatan'a katılmasından sonra yapılması ve 5 vekilin Hatay için seçilecek olmasıdır. Hatay'da 5 vekillik için 12 aday gösterilmiş, seçimin sonunda Mehmet Tecirli, Bekir Sıtkı Kunt, Abdulgani Türkmen, Abdullah Mursel ve Hamdi Selçuk Hatay Milletvekilleri olarak TBMM'ye girmişlerdir.²²¹ Böylece, Hatay sorunu VI. dönem 11. Hükümeti döneminde aşılmış ve Hatay, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir ili olmuştur.

Hatay sorununu bu şekilde sonuçlandıran Türkiye, 30 Mart 1940 tarihinde de Suriye ile Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması yapmıştır.²²²

b. Türk-Fransız Ortak Beyannamesi

Türkiye ile Fransa arasında yayınlanacak deklarasyon için Hatay konusunun çözümlenmesi beklenmiştir. Türkiye-İngiltere deklarasyonu ile aynı özellikleri taşıyan deklarasyon 23 Haziran 1939'da yayınlanmıştır.

Dr. Refik Saydam aynı gün TBMM'de bu konu hakkında konuşurken, Türkiye- Fransa Beyannamesi'nin esaslarının önceden kararlaştırılmış olmasına rağmen, geçmişten gelen sorunların (Hatay konusu) halledilmesinden sonra imzaya sunulduğu belirtilmiştir. Akdeniz'de yer alan ve barışı amaçlayan iki devletin birlikte hareket etmesinin Dünya barışı için büyük bir hizmet olacağını söylemiştir.²²³ Basın da bu anlaşmaya destek vermiş, *Tan* gazetesinde anlaşmanın dört yüz yıldan beri

²¹⁹ www.maliye.gov.tr/defterdarliklar/hatay/idariyap.htm - 68k

²²⁰ *Cumhuriyet*, sayı 5459, 24 Temmuz 1939, s. 1.

²²¹ Gülcan, *a.g.e.*, s. 210.

²²² *Cumhuriyet*, sayı 5706, 1Nisan 1940, s. 1; Soysal, *a.g.e.*, s.621.

²²³ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre VI, içtima F, c. 3, Ankara 23 Haziran 1939, s. 317- 325.

süzülüp gelen bir dostluğun tecellisi olduğu yorumu yer almıştır.²²⁴ *Akşam* gazetesinde, artık Dünya yüzünde ve medeniyet âleminde Türkiye'nin katılmadığı, sürekli bir barışın kurulması imkansızdır denmiştir.²²⁵

TBMM tarafından 23 Haziran 1939'da kabul edilen bu beyannamenin maddeleri, Türk-İngiliz ortak beyannamesi ile aynıdır.²²⁶

3. Türkiye - Sovyet Rusya İlişkileri

Türk-İngiliz görüşmelerinin devam ettiği sırada Sovyet Dışişleri Bakan Yardımcısı Potemkin, 28 Nisan 1939 tarihinde Ankara'ya gelmiş ve 5 Mayıs 1939'a kadar temaslarına devam etmiştir. Görüşmeler sonucu yayınlanan bildiri iki ülkeyi ilgilendiren konularda görüş birliği içinde olduğu söylenmiştir.²²⁷ Başbakan Dr. Refik Saydam, 12 Mayıs 1939'da TBMM'de Türk - İngiliz Ortak Beyannamesi görüşülürken Sovyet Rusya ile olan ilişkilerimize değinerek "...*Büyük komşumuz ve dostumuz Sovyet Rusya ile en sıkı, en samimi temaslara devam etmekteyiz.*" demiş.²²⁸ İngiltere ile yapılan anlaşmanın, Rusya ile olan ilişkilerimizi olumsuz etkilemeyeceğini söylemiştir.

23 Ağustos 1939'da Sovyet Rusya ile Almanya arasında imzalanan Saldırmazlık Paktı, Türkiye için bir sürpriz olmuştur. Türkiye, İngiltere ve Fransa ile yayınladığı ortak beyannamelere Sovyet Rusya'nın da katılacağını ümit ederken gerçekleşen bu anlaşma durumu değiştirmiştir. Sovyet Rusya ve Almanya yaptıkları pakt ile sıkı bir işbirliğine girmişlerdir.

Bu sırada Almanya, Türkiye'nin Batılı devletlerle işbirliği içinde olmasının verdiği rahatsızlık içindeydi ve özellikle Boğazların Batılılar tarafından kullanılmasına engel olmak istemekteydi. Alman Devlet Başkanı ve Başbakanı

²²⁴ **Tan**, 26 Haziran 1939, sayı 1401, s. 2.

²²⁵ **Ayın Tarihi**, 1-30 Haziran 1939, sayı 67, s. 100-102.

²²⁶ Türk-İngiliz Ortak Beyannamesi için Bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, devre VI. c. 2, içtima F, onbirinci inikad, 12 Mayıs 1939, s. 67-72; Türk-Fransız Ortak Beyannamesi için bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, devre VI, içtima F, c. 3, 23 Haziran 1939, s. 317- 325.

²²⁷ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1995**, c. 1-2, baskı 13, Alkım Yayınevi, s. 355.

²²⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, devre VI, c. 2, içtima F, onbirinci inikad, Ankara 12 Mayıs 1939, s. 67-72

Hitler²²⁹, bu konuda Sovyet Rusya vasıtasıyla Türkiye'ye baskı yapmaktaydı. Sovyet Rusya da Boğazların Batılıların eline geçmesini istememekteydi.

Bu ortamda, Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Potemkin'in Nisan ayında yaptığı; görüşmeler çerçevesinde Moskova'ya davet edilmiştir. 24 Eylül 1939'da Moskova'ya hareket eden Şükrü Saraçoğlu, 26 Eylül-16 Ekim tarihleri arasında iki ülkeyi ilgilendiren görüşmeler yapmıştır. 1925 Yılında imzalanmış olan Türk-Sovyet anlaşması iki devletin birbirine danışmadan başka devletlerle anlaşma yapmasını engellemekte olduğundan, görüşmelerde Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile sadece imza bekleyen anlaşması ve Sovyet Rusya'nın Almanya ile yaptığı saldırmazlık anlaşması ele alınmıştır.²³⁰

Görüşmeler başladığında Türkiye ve Sovyet Rusya'nın farklı amaçları vardır; Türkiye; Sovyet Rusya - İngiltere dostluğunu pekiştirmeyi ve Türk - İngiliz - Fransız ittifakı ile ilgili olarak olumlu yanıtlar almayı ummuştur. Sovyet Rusya ise Almanya ile yapmış olduğu anlaşma çerçevesinde, Türkiye'nin Almanya'yı çevreleyen pakta katılmasını istememiştir. Görüşmelerde Türk - İngiliz - Fransız ortak beyannamesinin imzalanmasına engel olacak bir durum ortaya çıkmamış, ancak Sovyet Rusya'nın bu beyanname ile ilgili olarak istediği değişiklik İngiltere ve Fransa'nın onayı alınarak kabul edilmiştir Buna göre, İngiltere ve Fransa, Sovyetler Birliği'ne karşı harbe girmeleri halinde, Türkiye'yi kendilerine yardım için zorlamayacaklardır. Bu durumda Türk - İngiliz - Fransız anlaşması harp süresince etkisiz olacaktır.²³¹

Sovyet Rusya'nın diğer talepleri şöyledir: Boğazların ortak savunulması için bir pakt imzalanması, Türkiye ile imzalanacak anlaşmanın Sovyet Rusya'yı Almanya aleyhine bir harekette kesinlikle sürüklememesi, Boğazlarla ilgili olarak, Montreux Sözleşmesi'ne Karadeniz'de kıyısı olmayan ülkeler için Boğazların her

²²⁹ Almanya'da 2 Ağustos 1934'te Devlet Başkanı von Hinderburg'un ölümü üzerine devlet başkanlığı ve başbakanlık makamı, Führer ve Başbakan Hitler'in şahsında birleşmiştir. bkz. Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih 1789-1999**, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000, s. 533.

²³⁰ Uçarol, **a.g.e.**, s. 534

²³¹ Feridun Cemal Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Başnur Matbaası, Ankara 1968, s. 141.

zaman kapalı olmasını içeren bir madde konması, Bulgaristan'ın Dobruca'yı ele geçirmesi durumunda Türkiye'nin tarafsız davranması.²³²

Sovyet Rusya'nın bu talepleri Saraçoğlu tarafından reddedilmiştir. Türkiye karşı istek olarak, kendisini İngiltere ve Fransa ile savaşa sürüklemeyecek bir kayıt üzerinde ısrar etmiştir. Bu görüşmeler sonuçsuz kalmış ve 16 Ekim'de sona ermiştir.²³³

Dr. Refik Saydam, 17 Ekim 1939 tarihinde parti grubunda yaptığı konuşmada, Şükrü Saraçoğlu'nun Moskova'ya hareketinden önce her iki hükümetin, yapılacak anlaşmanın temel maddeleri üzerinde görüş birliğine vardığını fakat Sovyet Hükümeti'nin, Saraçoğlu'na yeni teklifler sunması nedeniyle yapılan görüşmelerde olumlu bir sonuca ulaşamadığını söylemiştir. Bu istekleri Türkiye, İngiltere ve Fransa arasındaki anlaşma koşullarındaki maddeler ile uzlaştırmanın mümkün olmadığını, Sovyet Hükümeti'nin Türkiye'ye verdiği garantilerin, bizim üstleneceğimiz sorumluluklarla dengeli olmadığını, Sovyet Hükümeti'nin Boğazlar üzerindeki isteklerinin kabul edilemez olduğunu ifade etmiştir. Bununla beraber, Sovyetlerle olan ilişkilerimizin dostluk çerçevesinde devam ettiğini belirtmiştir.²³⁴

4. Türk - İngiliz - Fransız İttifakı

Saraçoğlu Moskova'dan dönerken TBMM, 18 Ekim 1939'da Fransız ve İngilizlerle hazırlanan karşılıklı yardım anlaşmasını Hükümet namına imzalamak üzere Başbakan ve Dışişleri Bakanı Vekili Dr. Refik Saydam'a yetki vermiş²³⁵ ve anlaşma 19 Ekim 1939'da Ankara'da imzalanmıştır.²³⁶

Bu anlaşmaya göre; bir Avrupa devletinin saldırısı ile başlayan, İngiltere ve Fransa'nın katılacağı bir savaş Akdeniz'e yayılırsa, Türkiye, İngiltere ve Fransa'ya yardım edecektir. Türkiye, bir Avrupa devletinin saldırısına uğrarsa İngiltere ve Fransa da Türkiye'ye yardımda bulunacaktır. Ayrıca Türkiye, Romanya ve

²³² Erkin, **a.g.e.**, s. 142.

²³³ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 357

²³⁴ **BCA, CHP**, 17 Ekim 1939, 030, 01 / 42. 248. 6.

²³⁵ **BCA, BKK**, 18 Ekim 1939, 030 18 1.2 / 89.102. 11.

²³⁶ Soysal, **a.g.e.**, s. 608-617.

Bulgaristan'a vermiş oldukları güvence kapsamında İngiltere ve Fransa'ya yardım etmeyi üstlenmiştir.²³⁷ Türkiye, Sovyet Rusya ile görünüşte iyi olan ilişkilerini bozmamak için bu maddelere ek olarak 2 numaralı protokolle, anlaşmadan doğan taahhütlerin kendisini Sovyet Rusya ile savaşa sürüklememesini sağlayan bir kayıt koymuştur.²³⁸

Dr. Refik Saydam, yapılan anlaşmanın ardından, Şükrü Saraçoğlu'nun görevi nedeniyle uzun süredir Türkiye'de bulunamadığını söylemiştir. Bu nedenle anlaşmayı kendisinin imzaladığını ve bundan büyük şeref duyduğunu ifade etmiştir. Anlaşmanın gerçekleşmesinde büyük rolü olan Saraçoğlu'na ve büyükelçilere teşekkür etmiştir.²³⁹

İngiltere Başbakanı Chamberlain da Avam Kamarasında yaptığı konuşmasında, imzalanan anlaşma ile ilgili bilgiler verdikten sonra, Türkiye ve Sovyetler arasındaki ilişkilerin dostluk esasına dayandığını, bunun her iki hükümet tarafından temin edildiğini söylemiştir.²⁴⁰

Türk Hükümeti'nin, bu anlaşmanın Sovyet Rusya ile olan ilişkilerimizi zedelememesi için gayret göstermesine rağmen Sovyet Rusya bu anlaşmayı iyi karşılamamıştır. Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, 2 Kasım 1939'da bu anlaşmayı sert bir dille eleştirmiş, Türkiye'nin tarafsızlık siyasetini bıraktığını, gelişmekte olan Avrupa harbinin yörüngesine girdiğini söylemiştir.²⁴¹

Türk basını anlaşmaya büyük destek vermiştir. Gazeteci Falih Rıfkı Atay, Türkiye - Fransa - İngiltere arasında imzalanan bu anlaşmanın üzerinde uzun süredir çalışıldığını yazmış, Dünya barışı ve milletlerin hürriyet amacı ile tam bir uyum arz eden Türkiye'nin millî emniyeti konusunda elde etmiş olduğu büyük başarıdan

²³⁷ Şükrü Sina Gürel, "Türk Dış Politikası 1919-1945", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c. 2, İletişim Yayınları, İstanbul, yty, s. 531.

²³⁸ **Cumhuriyet**, sayı 5547, 20 Ekim 1939, s. 1 ;Feridun Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl Washington Büyükelçiliği**, c. 2, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 554 ; Esmer- Sander, **a.g.m.**, s. 143.

²³⁹ **Cumhuriyet**, sayı 5547, 20 Ekim 1939, s. 5.

²⁴⁰ **Cumhuriyet**, sayı 5547, 20 Ekim 1939, s. 1

²⁴¹ Doğan Avcioğlu, **Türkiye'nin Düzeni Dün, Bugün, Yarın**, c. 2, Bilgi Yayınları, Ankara 1973, s. 368.

dolayı, Dr. Refik Saydam Hükümeti'ni kutlamıştır.²⁴² Gazeteci Asım Us ise *Vakit* gazetesinde, anlaşmayı olumlu bulduklarını ifade etmiş. Türk milletinin itimatla başında tuttuğu hükümetin verdiği kararlardaki isabete güvendiği için, gerektiği takdirde kendisine düşecek vazifeyi tereddütsüz yerine getireceğini yazmıştır.²⁴³

B. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLAMASI

İkinci Dünya Savaşı, Birinci Dünya Savaşı'nın çözümlenmeden bıraktığı sorunlar, bunlara bağlı olarak ortaya çıkan yeni problemler ve gelişen olaylar nedeni ile çıkmıştır. Almanya'nın 1919 Versailles Barış Antlaşması'nın getirdiği ağır şartlardan kurtulmak istemesi, 1930'lardan itibaren Avrupa güçler dengesinde yeni gelişmelerin olması, statükocu devletlerle statükonun değişmesini isteyen devletler arasında siyasi, ekonomik ve askeri çekişmelerin başlaması savaşın çıkma nedenleridir.

Savaş, Almanya'nın Polonya'ya saldırmasıyla başlamış görünmektedir ancak, denizci ve sömürgeci bir devlet olan İngiltere ve güçlü bir kara devleti olan Almanya'nın Dünya siyasetinin yürütülmesi konusunda anlaşamamış olmaları ve Alman ekonomik- askeri gücünün diğer devletleri tehdit edecek düzeye gelmesi Dünya'yı savaşa sürüklemiştir.²⁴⁴

Almanya'nın 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırması üzerine İngiltere ve Fransa 3 Eylül 1939'da Almanya'ya savaş açmışlardır. Ancak İngiltere ve Fransa, yaptıkları ittifaka ve verdikleri garantilere rağmen Polonya'nın yardımına hemen gidememişler, Almanlar ise 28 Eylül'de Varşova'yı ele geçirmişlerdir. Sovyet Rusya da 17 Eylül 1939'da harekete geçmiş ve Sovyet orduları Polonya sınırını aşarak, 23 Ağustos 1939'da Almanya ile yaptıkları anlaşma çerçevesinde kendilerine ayrılan toprakları işgale başlamışlardır. 28 Eylül 1939 tarihinde

²⁴² Tan, sayı 1517,20 Ekim 1939, s. 1

²⁴³ *Ayın Tarihi*, sayı 71, 31 Ekim 1939, s. 101, 102.

²⁴⁴ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-1999*, 5. Baskı, Filiz Kitapevi, İstanbul 2000, s. 597

Almanya ve Sovyet Rusya, ek bir anlaşma yaparak Polonya'yı aralarında paylaşmışlardır.²⁴⁵

Bu dönemde Türkiye, bir savaşın başlamamasını istemiş, aksi bir durumda da savaş dışı kalmayı hedeflemiştir. Nitekim Dr. Refik Saydam, 11 Eylül 1939 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmada, Avrupa'da meydana gelen üzücü olaylardan bahsederek, çıkmasını istemediğimiz harbin başladığını üzüntüyle ifade etmiştir. Savaşa taraf ülkelerle olan ilişkilerimize değinerek Almanya ile aramızda bir anlaşmazlığın söz konusu olmadığını, Polonya ile ilişkilerimizin de her zamanki gibi dostça sürdüğünü söylemiştir. İngiltere ve Fransa ile ortak görüşe sahip olduğumuzu, bu ülkelerle görüşmelerin devam ettiğini ifade etmiştir. Konuşmasının sonunda Türkiye'nin savaş dışında olduğunu ve alınan askerî tedbirlerin, emniyet amaçlı olduğunu belirtmiştir.²⁴⁶

1. Türkiye'nin Balkanlarda Birliği Güçlendirme Girişimleri

Dr. Refik Saydam Hükümeti, Polonya'nın Almanya ve Sovyet Rusya arasında paylaşılmasını endişeyle izlemiş ve Türkiye'yi Balkanlar tarafından gelebilecek olası bir tehlikeye karşı korumak için, Balkan Antantı'nı canlandırma çabasına girmiştir.

2 Şubat 1940'ta Belgrad'ta başlayacak olan Balkan Antantı'nın yıllık Bakanlar Konseyi Toplantısı bu yolda iyi bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Bu toplantıya katılacak olan Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, 30 Ocak'ta Belgrad'a hareketinden önce İstanbul'da, barış zamanında olduğu kadar, çevresinde savaş tehlikesinin dolaştığı günlerde de çok faydalı olduğu bilinen Balkanlar'daki birliğin, yapılacak görüşmelerden daha da kuvvetlenerek çıkacağı ümidinde olduğunu, tarafsız kalmanın kadere boyun eğmek anlamına gelmediğini, herhangi bir tehlikeye karşı gereken tedbirlerin alınması gerektiğini söylemiştir.²⁴⁷

²⁴⁵ Uçarol, a.g.e., s. 597-598.

²⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, devre VI, içtima F, c. 5, Ankara 11 Eylül 1939, s. 3-6 ; Cumhuriyet, sayı 5509, 12 Eylül 1939, s. 1,9.

²⁴⁷ Esmer- Sander, a.g.m., s. 145

Türk Hükümeti'nin Balkanlarda daha sıkı bir beraberlik önerisi, diğer üyelerin Almanya'yı kışkırtıcı bir harekette bulunmaktan korkmaları ve Türkiye'nin kendilerini İngiltere-Fransa safına çekmek gayretinden şüphelenmeleri nedeniyle kabul görmemiştir.²⁴⁸

Bu toplantı, 9 Şubat 1934 tarihinde Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında kurulan Balkan Antantı'nın²⁴⁹ Yıllık Bakanlar Konseyi Toplantılarının sonuncusu olmuştur. 1939'dan itibaren Balkanlarda ve dünya politikasında meydana gelen olaylar Balkan Antantı'na fiilen son verememiştir. Ancak 1940 yılında son toplantısını yapan Balkan Antantı, savaşın Balkanları da içine almasından ötürü bir daha toplanmamıştır.²⁵⁰

2. İtalya'nın Savaşa Girişi ve Türkiye'nin Durumu

Polonya'nın işgalini, Almanya'nın 9 Nisan 1940'ta Danimarka, Norveç'i istilası takip etmiştir. 10 Mayıs 1940'ta da Hollanda ve Belçika'ya yönelik başlayan Alman saldırısı, 15 Mayıs 1940'ta Hollanda'nın, 28 Mayıs 1940'ta Belçika'nın yenilgisi ile sonuçlanmıştır.²⁵¹ 5 Haziran 1940'ta Alman uçaklarının Paris'i bombalamaya başlaması ile Almanya-Fransa savaşı başlamış, 14 Haziran 1940'ta Alman askerleri Fransa'ya girmiş ve 18 Haziran 1940'ta Fransız ordusunun kuşatılması tamamlanmıştır. Fransa Başbakanı Mareşal Peten'in Almanya ile mütareke isteği 22 Haziran 1940'ta kabul edilmiştir.²⁵²

Dr. Refik Saydam, 2 Haziran 1940'ta radyodan halka hitaben yaptığı konuşmada, Türkiye'nin dış politikasının vatanın emniyeti için en iyi yol olduğunu söyleyip, savaş dışı konumunun devamını dilemiştir. Ancak dışarıda ne zaman neye karşı kullanılacağı belli olmayan bazı hazırlıkların yapıldığını bu nedenle de vatan müdafaası için silaha sarılmanın gerekebileceğini ifade etmiştir. Böyle bir durumda

²⁴⁸ Esmer- Sander, **a.g.m.**, s. 144-145.

²⁴⁹ Soysal, **a.g.e.**, s. 455

²⁵⁰ www.ataturk.net/cumh/balkan.html,2008

²⁵¹ Uçarol, **a.g.e.**, s. 599 ; **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, c. 7, Milliyet Yayınları, İstanbul 1986, s. 3450.

²⁵² Goloğlu, **a.g.e.**, s. 92.

her türlü tedbiri almaya hazır olduklarını vurgulayarak bundan kimsenin kuşku etmemesini istemiştir.²⁵³

10 Haziran 1940 tarihinde İtalya'nın Fransa'ya savaş ilan etmesi ile Türkiye savaşın içine çekilmek istenmiş ve Türk dış politikasında hareketli bir dönem başlamıştır.²⁵⁴

19 Ekim 1939 tarihinde imzalanan Türk- İngiliz-Fransız anlaşması çerçevesinde, İngiliz ve Fransız Büyükelçileri 13 Haziranda, Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile görüşmüş ve Türkiye'nin savaşa girmesini talep etmişlerdir.

Savaş dışı konumunu muhafaza etmek politikası güden Türkiye, bu talebi şu değerlendirmelerle karşılamıştır:

-Üçlü İttifak İngiltere ve Fransa ile yapılmıştır. Ancak Fransa ateşkes isteyerek savaştan çekildiği için, Türkiye'ye yardıma gelecek iki ülkeden biri ortadan kalkmıştır. Bu durumda Türkiye savaşa girmek zorunda değildir.

-Üçlü ittifak'a ek olarak yapılan 2 numaralı protokol, Türkiye'nin Sovyet Rusya ile savaşa sürüklenmesine neden olacak bir eyleme zorlanamayacağına ilişkindir. Türkiye savaşa girerse, Sovyet Rusya'nın saldırısına uğraması olasıdır. Bu nedenle 2 numaralı protokol gereği Türkiye'nin savaşa girmesi gerekmemektedir.

-Üçlü İttifak gereği Türkiye'ye verilmesi gereken silahlar İngiltere ve Fransa tarafından verilmemiştir. Bu silahlar alınmadan Türkiye'nin savaşa girmesi imkânsızdır.²⁵⁵

Başbakan Dr. Refik Saydam, 26 Haziran 1940 tarihli TBMM oturumunda Hükümet'in, İtalya'nın savaşa girmesi ile ortaya çıkan yeni gelişmeleri titizlikle incelediğini belirtmiş, Türkiye Cumhuriyeti'nin bu gelişmeler karşısında üçlü anlaşmanın tamamlayıcı kısmı olan 2 numaralı protokola dayanarak hareket etme kararı aldığını, böylece savaş dışı durumumuzu koruduğumuzu söylemiştir. Vatanın

²⁵³ Cumhuriyet, sayı 5769,3 Haziran 1940, s. 1.

²⁵⁴ Goloğlu, a.g.e., s. 91.

²⁵⁵ Akdevelioğlu - Oran -Erhan..., a.g.e., s. 394.

emniyeti için askerî hazırlıkların devam ettiğini, Türkiye'nin her zamankinden daha dikkatli olması gerektiğini vurgulamıştır.²⁵⁶

Türkiye'nin savaşa girip yenilmesi durumunda Almanya'ya Suriye ve Süveyş yolunun açılması, İran, Irak petrollerinin Almanların eline geçmesi ihtimalleri yüzünden İngiltere, Türkiye'nin savaşa girmesi için ısrar etmemiştir. Bu kararda, Türkiye'nin savaşa girmesi durumunda talep edeceği silahları sağlamanın zorluğu da etkili olmuştur.²⁵⁷

İtalya'nın savaşa girmesinden hemen sonra Almanya, Türkiye aleyhinde bazı propagandalara başlamış, Türkiye'nin Sovyet Rusya ile arasını açmak amacıyla, Fransa'nın yenilgisi üzerine ele geçirdiği bazı belgeleri yayınlamıştır. Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nu hedef alan bu girişim, Türkiye'yi yalnız bırakmak ve bu suretle Mihver ülkelerin yanına çekebilmek için planlanmıştır. Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Massigli tarafından yazıldığı iddia edilen rapora göre, Bakü petrollerinin Türk hava sahasından geçecek uçaklar tarafından bombalanması konusu Şükrü Saraçoğlu ile görüşülmüştür. Saraçoğlu'nun böyle bir durumda "*İran'ın protesto etmesinden mi korkuyorsunuz?*" demesi Massigli tarafından Türkiye'nin sorun çıkarmayacağı şeklinde yorumlanmıştır. Belgelerin yayınlanmasından sonra, Massigli, Saraçoğlu'na gerçeklerin değiştirildiğini bildiren bir mektup göndermiştir.²⁵⁸

Başbakan Dr. Refik Saydam bu olayı sert bir dille eleştirmiş, 12 Temmuz 1940'ta TBMM'de konuyla ilgili yaptığı konuşmada, yabancı basında birtakım belgelerin yayınlanıp, propagandanın yapıldığını söylemiş, Türkiye'nin açık ve dürüst bir siyaset izlediğini, bu nedenle Türk milletinin ve hükümetinin endişeye düşmesi için hiçbir neden olmadığını belirtmiştir. Saydam, bu yayınlara dayanarak Türkiye'ye iftira edenlere ve Türk hükümetini zedelemeye çalışanlara vereceğimiz tek cevabın "*nefretle yüz çevirmek*" olduğunu vurgulamıştır. O, Türkiye'nin, ölmüş ve çürümüş Osmanlı İmparatorluğu olmadığını belirterek, Türkiye'nin izleyeceği

²⁵⁶ Cumhuriyet, sayı 5793, 27 Haziran 1940, s. 1.

²⁵⁷ Esmer - Sander, a.g.m., s. 146.

²⁵⁸ Esmer - Sander, a.g.m., s. 147.

siyaseti sadece TBMM'nin belirleyeceğini söylemiş ve komşularımıza karşı bir hareketi düşünmediğimizi ifade etmiştir.²⁵⁹

Başbakan Dr. Refik Saydam'ın TBMM'de yaptığı bu konuşma Ankara'nın muhtelif yerlerine yerleştirilen hoparlörler vasıtasıyla büyük bir halk topluluğu tarafından dinlenmiştir. Dr. Refik Saydam'ı TBMM'de dinleyenler arasında İngiliz Sefiri ve sefaret erkânı da yer almıştır. Bu önemli konuşma Ankara Radyosu tarafından birkaç kez tekrarlanmıştır.²⁶⁰ Türkiye'de olduğu kadar, ülke dışında da merakla beklenen bu konuşma, dış basında büyük yankı uyandırmıştır. Alman ve İtalyan basınında olumsuz tepkiler alan konuşma, İngiltere basınında "*dürüst bir siyasetin ispatı*"²⁶¹ olarak büyük takdirle karşılanmıştır. Bu konuda Yugoslav basını "*Türkiye başta yakın Şark olmak üzere sulhun idamesini istemektedir. Fakat topraklarını silahla müdafaa edecektir*" ve İsviçre basını "*Türkiye'de hükümet, yerinde sağlam olarak oturmaya devam etmektedir*" şeklinde yorumlar yapmışlardır. Sovyet Radyosu, Dr. Refik Saydam'ın Türkiye dış politikası hakkında mecliste beyanda bulunduğunu, beyanatın tasvip edildiğini söylemiş hiçbir yorum yapmamıştır. İngiliz Radyosu ise Türkiye'nin hiçbir tehdit karşısında bulunmadığını, dostluklarına ve taahhütlerine sadık olduğunu, harp emeli taşımadığını, komşularının da böyle bir niyette olmadığını umduğunu söylemiştir. Bununla beraber Türk milletinin tek vücut olarak memleketi müdafaaya hazır olduğunu belirtmiştir.²⁶²

Türk Hükümeti, Türkiye'nin dış politikasına bu şekilde yön verirken, 27 Eylül 1940'ta Almanya, İtalya ve Japonya arasında Üçlü Pakt imzalanmıştır. Bu pakta göre Avrupa'da kurulacak yeni düzene Almanya ile İtalya şekil verecek ve Asya düzenini de Japonya belirleyecek idi.²⁶³

²⁵⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, devre VI, c. 13, içtima 1, 12 Temmuz 1940, s. 58, 59, **T.C. Resmi Gazete**, sayı 4560, 13 Temmuz 1940, s. 14289, 14290.

²⁶⁰ **Cumhuriyet**, sayı 5809, 13 Temmuz 1940, s. 4.

²⁶¹ **Cumhuriyet**, sayı 5811, 15 Temmuz 1940, s. 4.

²⁶² BCA, BÖKM, 17 Temmuz 1940, 30. 1.0.0/17.94.1.

²⁶³ Mümtaz Faik Fenik, **Bu Harbin Kitabı 1939 Harbi Türkiye-İngiltere İttifakı ve Büyük Britanya İmparatorluğu**, Zermabad Basımevi, Ankara 1941, s. 9.

28 Ekim 1940'da İtalya'nın Yunanistan'a saldırması karşısında Balkan Antantı'nın sadece Balkan devletlerinin Balkan sınırlarını garanti etmesi nedeni ile Türkiye savaş dışı durumunu bozmamıştır.

1940 Kasım ayında Almanya ve Sovyet Rusya arasında bir görüşme gerçekleşmiş, bu görüşmede Türkiye üzerinde planlar yapılmıştır. Görüşmeler sonunda Almanya'nın Sovyet Rusya'ya verdiği anlaşma tasarısına göre Dünya, Sovyet Rusya'nın da katılımıyla dört devlet arasında nüfuz alanına bölünecektir.²⁶⁴ Bu anlaşma tasarısının 2 numaralı protokolü ise Türkiye'yi doğrudan ilgilendirmektedir. Buna göre Almanya, İtalya ve Sovyet Rusya, Türkiye'yi İngiltere'ye olan taahhütlerinden kurtaracak, Türkiye'nin Mihver ile işbirliği yapması sağlanacak, Sovyet Rusya Boğazlardan sonsuz geçiş hakkına sahip olacak ve Karadeniz'de kıyısı olmayan devletler Boğazlardan savaş gemisi geçiremeyecektir.

25 Kasım 1940 Tarihinde Sovyet Rusya, Almanya'ya bir nota göndermiş, Mihvere katılmak için, kısa bir zamanda Karadeniz güvenlik sınırları içinde bulunan Bulgaristan ile karşılıklı yardım anlaşması imzalanmasını ve Boğazlar bölgesinde Sovyet Rusya'nın kara ve deniz kuvvetleri için bir üs kurmasını içeren bazı şartlar öne sürmüştür. Bu koşullar altında anlaşma sağlanamamış ve Almanya - Sovyet Rusya yolları ayrılmıştır. Almanya için Sovyet Rusya'ya savaş açma zamanı gelmiştir. Ancak bunun için önce Balkan ülkelerinin ele geçirilmesi gerekliydi.²⁶⁵

3. Türk- Bulgar Saldırmazlık Paktı

Almanya'nın Sovyet Rusya'ya savaş açmadan önce Balkanları ele geçirme planı 20 Kasım 1940'ta Macaristan'ın, 23 Kasım 1940'ta Romanya'nın, Almanya, İtalya ve Japonya'nın dâhil olduğu Üçlü Pakt'a katılması ile gerçekleşmeye başlamıştır. Bu durumdan endişe duyan Türkiye, İstanbul ve Trakya'da 22 Kasım 1940'ta sıkıyönetim ilan etmiş ve sınır boyunca bazı güvenlik önlemleri almıştır.²⁶⁶

²⁶⁴ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, c. 2, Remzi Kitapevi, İstanbul 1993, s. 174.

²⁶⁵ Akdevelioğlu - Oran -Erhan..., **a.g.e.**, s. 433.

²⁶⁶ Akdevelioğlu - Oran -Erhan..., **a.g.e.**, s. 436.

Bu gelişmelerin ardından Sovyet Rusya, 25 Kasım 1940'ta Bulgaristan'a karşılıklı yardım teklifinde bulunmuş, Türkiye'nin Bulgaristan'a saldırması durumunda Sovyet Rusya'nın Bulgaristan'a yardım edeceğini belirtmiştir. Ancak Bulgaristan bu teklifi kabul etmemiştir. 4 Aralık 1940'ta Bulgar Dışişleri Bakanı, Türk Hükümetinin Trakya'da yapılan hazırlıkların savunma amaçlı olduğunu belirttiğini, Türkiye ile olan iyi komşuluk münasebetlerinin devam edeceğini söylemiştir.²⁶⁷

Barışçı dış politika uygulamasından sapmayan Başbakan Saydam, 6 Ocak 1941 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşma ile Türk ordusunun gücüne olan güvenini dile getirmiş, dünyadaki askerî ve siyasî gelişmeleri büyük bir dikkatle izlediklerini belirtmiş ve anlaşmalara bağlı olduklarını söylemiştir.²⁶⁸

Ancak, Bulgaristan Dışişleri Bakanı'nın 4 Aralık 1940'ta Türkiye'nin tutumu ile ilgili bir endişe taşımadıkları şeklindeki beyanının aksine, Bulgaristan Türkiye'nin aldığı tedbirlerden ve yaptığı hazırlıklardan rahatsız olmuştur. Bulgaristan'ın endişeleri 17 Şubat 1941 tarihinde imzalanan Türk-Bulgar Saldırmazlık Paktı ile giderilmiştir. Bu pakt ile Türkiye ve Bulgaristan birbirlerine saldırmamayı taahhüt etmişlerdir.²⁶⁹

Bir süre sonra, Bulgaristan 1 Mart 1941'de, Yugoslavya ise 25 Mart 1941'de Üçlü Pakt'a katılmıştır. Yugoslavya hava generallerinden Simoviç'in Almanya aleyhinde yaptığı darbe ile durum değişmiş, Yugoslavya 6 Nisan 1941'de Sovyet Rusya ile dostluk ve saldırmazlık paktı imzalamıştır.²⁷⁰

4. Türk - Sovyet Rusya Deklârasyonu

Almanların Balkanlara hakim olması Türkiye'yi tedirgin etmiştir. İngiltere Başbakanı Winston Churchill, 24 Mart 1941'de İnönü'ye yazdığı mektupta Bulgaristan'a yerleşen Almanya'nın Türkiye'yi hedeflediğini, bu durumda Rusya'nın

²⁶⁷ Esmer - Sanda-, **a.g.m.**, s. 149, 150

²⁶⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, devre VI. c. 15, içtima 2, Ankara 6 Ocak 1941, s. 314, 315.

²⁶⁹ Esmer - Sander, **a.g.m.**, s. 152.

²⁷⁰ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 374.

da Türkiye'ye saldıracağını ve Türkiye'yi bekleyen akıbetin Polonya gibi olacağını belirtmiştir.

Alman Devlet Başkanı ve Başbakanı Adolf Hitler, Türkiye'nin bu endişe ile İngiltere'ye daha fazla yakınlaşmasını istememiş, amaçlarının Türkiye'ye saldırmak olmadığını belirten bir mektubu İnönü'ye göndermiştir. İnönü'nün cevabı ise şöyledir:

*“... Türkiye toprağına ve bütünlüğüne şu veya bu devletler grubu arasındaki siyasi- askeri kombinezonlar açısından bakamaz ve masuniyeti [dokunulmazlık] olan kutsal hakkının herhangi bir yabancı memleketin zaferi bakımından mütalaa olunmasını kabul edemez. İşte bu sebeptir ki milli toprağına vaki olacak her tecavüze karşı koymağına azimlidir.”*²⁷¹

Ancak Türkiye kadar Sovyet Rusya'yı da rahatsız eden Balkanlardaki Alman varlığı, Türkiye ile Sovyet Rusya'yı yeniden birbirine yaklaştırmıştır. 25 Mart 1941'de Türkiye ile Sovyet Rusya arasında ortak bir deklârasyon yayınlanmıştır. Buna göre, iki devletten biri saldırıya uğrar ve savaşa girerse, diğeri onun tam anlayış ve tarafsızlığına güvenebilecektir.²⁷²

Türk Hükümeti'nin izlediğı barışçı yolda önemli bir başarı sayılabilen bu deklârasyon, Londra ve Amerika'da da memnuniyetle karşılanmıştır. Çünkü bu deklârasyon, Almanya, İtalya, Sovyet Rusya ve Japonya'dan oluşan dörtlü müttefiklerin dünyayı paylaşma planında görülen ilk engeldir.²⁷³

Bu anlaşma da Türk basınından destek bulmuştur. *Tan* gazetesi, Türk-Sovyet dostluğunun bir defa daha galip geldiğini yazmış, bu deklârasyonun her kelimesinin aksi yorumlara izin vermeyecek kadar açık ve tam olduğunu ifade ederek Başbakan Saydam ve Molotov'un başarılarını Saraçoğlu'nun şahsında kutlamıştır.²⁷⁴

²⁷¹ Uçarol, **a.g.e.**, s. 639.

²⁷² Uçarol, **a.g.e.**, s. 639; Erkin, **a.g.e.**, s. 173 ; Soysal, **a.g.e.**, s. 644

²⁷³ Aydemir, **a.g.e.**, s. 181.

²⁷⁴ **Tan**, sayı 2011, 26 Mart 1941, s. 1.

5. Türk - Alman Saldırmazlık Paktı

Almanya'nın Balkanlardaki varlığının Türkiye'ye verdiği rahatsızlık, Türk Hükümeti tarafından birtakım önlemler alınmasını gerektirmiştir. Türkiye askerî birliklerini Trakya'ya ve İzmir'e yığmış, Meriç Nehri üzerindeki köprüyü uçurmuş ve İstanbul'da resmî makamlar şehri sivil halktan boşaltmak hazırlığı içine girmiştir. Yeni bir kanunla ordu hizmetinde yaş haddi subaylar için 65, erler için 60 olarak belirlenmiş ve Türkiye olası bir harp tehlikesine karşı orduyu savaşa hazır duruma sokmuştur.²⁷⁵

Almanya, bu hazırlıkların sebebini Büyükelçi Von Papen aracılığıyla sormuş, Türk Hükümeti de bu hazırlığın Türkiye'ye karşı kim tarafından olursa olsun gelecek bir saldırı için olduğu yanıtını vermiştir.

Almanlar için Sovyet Rusya'ya saldırmadan önce Türkiye'nin tarafsızlığını kazanarak Alman sağ kanadının güvencede olması çok önemli olduğundan Almanya, Türkiye'ye Türk - Alman Dostluk Anlaşması yapılmasını önermiştir.²⁷⁶

18 Haziran 1941'de Türk-Alman Dostluk Anlaşması imzalanmıştır. Almanya, 22 Haziran 1941'de Sovyet Rusya'ya savaş açmıştır.²⁷⁷ On yıl süreyle geçerli olacak bu anlaşmaya göre taraflar, birbirlerinin arazi bütünlüğünü ve dokunulmazlığını kabul etmişlerdir.²⁷⁸

6 Ocak 1941'de yaptığı konuşmadan sonra ilk kez 4 Temmuz 1941'de TBMM'de dış siyaset hakkında bilgi veren Dr. Refik Saydam, dünyanın geçirdiği büyük bunalım içinde olayların baş döndürücü bir şekil aldığını söylemiştir. Millet'in ve memleketin selâmeti için izlenen yolun doğruluğuna değinmiş, tek gayelerinin bağımsızlık olduğunu, anlaşmalara sadık kalındığını ve takip edilen bilinçli siyaset sonucu iyi neticelere ulaşıldığını ifade etmiştir. Bu sonuçların başında Türkiye-Almanya ilişkilerinin aydınlanması ve Türk-Alman dostluğunun canlandırılmasının geldiğini söylemiştir. Başbakan Dr. Refik Saydam, Türk-Alman Saldırmazlık

²⁷⁵ Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, s. 174,175

²⁷⁶ Akdevelioğlu - Oran - Erhan..., **a.g.e.**, s. 442.

²⁷⁷ Uçarol, **a.g.e.**, s. 604.

²⁷⁸ **Cumhuriyet**, sayı 6057, 19 Haziran 1941, s. 1 ; Soysal, **a.g.e.**, s. 645.

Paktı'nın, İngiltere ile olan ilişkilerimiz üzerindeki tesirlerinden de bahsederek, en büyük düşmanı olan Almanya ile yapmış olduğumuz dostluk anlaşmasını, İngiltere'nin anlayışla kabul etmesini takdirle karşıladığını belirtmiş, bunu centilmen olan bir millete has davranış olarak nitelendirmiştir.²⁷⁹

7 Aralık 1941'de Japonya'nın Hawaii'deki Pearl Harbour Amerikan üslerini ani bir baskınla bombalamasının ardından A.B.D. savaşa dahil olmuştur. Türk Hükümeti savaş dışı konumunu muhafaza ederek gelişmeleri büyük bir dikkatle izlemiştir.

Diğer taraftan, 12 Temmuz 1941 tarihinde de Sovyet Rusya ve İngiltere arasında imzalanan anlaşmanın ardından Sovyet Rusya'nın Türk toprakları üzerindeki emellerini İngiltere'ye kabul ettirmesinden çekinen Türk Hükümeti, 28 Aralık 1941'de Moskova'da gerçekleşen İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden ve Sovyetler Birliği'nin lideri olan Josef Stalin'in görüşmelerinden çok endişe duymuştur. Stalin'in On İki Ada'nın ve Bulgaristan ile Kuzey Suriye'den bazı toprakların Türkiye'ye verilmesini istemesi Türk Hükümeti tarafından, Sovyet Rusya'nın Boğazlar üzerinde hâkimiyet kurmak için verdiği tavizler olarak değerlendirilmiştir.²⁸⁰

Almanya, Türkiye'nin bu endişesinden yararlanarak Türkiye'yi kendi yanına çekmek için çalışmıştır. Sovyet Rusya'nın Boğazlardaki isteklerini işaret ederek Türkiye'nin bu konudaki endişelerini arttırmaya çalışmıştır. Hitler, 29 Nisan 1942'de Mussolini ile yaptığı görüşmede, Türkiye'nin bu endişe ile Mihver'e yakınlaşmakta olduğunu söylemiş ve Türkiye'nin Mihver'e katılması durumunda Yunan Adaları'nın Türkiye'ye verilmesini önermiştir.

Dış politika konusunda gelişmeler bu durumda iken Başbakan Dr. Refik Saydam 8 Temmuz 1942'de vefat etmiştir. Dr. Refik Saydam Hükümeti, bu tarihe kadar görev yaparak barışçı dış politika uygulamalarını sürdürmüş, hem Mihver

²⁷⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, devre VI, c. 20, içtima 2, Ankara 4 Temmuz 1941, s. 46-48.

²⁸⁰ Esmer - Sander, **a.g.m.**, s. 160,161,162.

Devletlerle hem de Müttefiklerle ilişkilerini bu politika çerçevesinde dengeleyerek Türkiye'nin toprak bütünlüğünü korumak için bütün tedbirlerini almıştır.

Başbakan Dr. Refik Saydam Hükümeti'nin görevinin son bulmasının ardından Hariciye Vekili Şükrü Saraçoğlu'nun Başvekâlet'e ve Hariciye Vekâleti Genel Müdürü Numan Menemencioğlu'nun Hariciye Vekâleti'ne atanması, Berlin'de dikkatle izlenir. Aslında, Saraçoğlu, Berlin'in gözünde istenmeyen kişiydi.²⁸¹

6. Adana Konferansı (30 -31 Ocak 1943)

1943 yılı başlarına gelindiğinde, Müttefikler savaşın akışını kendi lehlerine çevirmeye başladılar. Almanlar Stalingrad'da yenildiler. Müttefiklerin askeri durumunun düzelmeye başlaması, 1943 Ocak ayında Kazablanka Konferansı'nın toplanmasına yol açtı. Burada Türkiye'nin de savaşa katılmasını sağlamak için girişimde bulunulmasına karar verildi.²⁸²

Churchill bundan sonra, hem İngiltere Başbakanı hem de Roosevelt'in temsilcisi sıfatıyla, "*Türkiye'yi modern silahlarla güçlendirme yollarını araştırmak ve bu ülkenin savunma gücü hakkındaki sorunları görüşmek için*" Türkiye'ye gelmek istediğini bildirdi. Bunun kabul edilmesi üzerine 30 ve 31 Ocak 1943 günlerinde, Adana'nın Yenice istasyonunda Cumhurbaşkanlığı treninde, İsmet İnönü ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu ile Churchill arasında toplantı yapıldı.²⁸³

Görüşmelerde esas olarak Türkiye'nin savaş durumu, Türk-Sovyet ilişkilerinin son haliyle Balkanların durumu üzerinde duruldu. Churchill genel olarak Türkiye'ye kuzey ve güneyden yönelebilecek Alman tehditlerinin Stalingrad ve Kahire'de kazanılan başarılarla bertaraf edildiğini, fakat Almanya'nın petrol ihtiyacı nedeniyle Ortadoğu'ya ulaşmak amacıyla yaz aylarında merkezden bir harekete geçebileceğini, Türkiye'nin böyle bir saldırıya karşı koyacak şekilde desteklenmesi gerektiğini, ayrıca eğer bu Alman saldırısı beklenmeden Sovyetler kuzeyden

²⁸¹ Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938–1945), Dönemin İç ve Dış Politikası Üzerine Bir Araştırma*, C:II, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s. 645.

²⁸² Uçarol, *a.g.e.*, s. 645.

²⁸³ Uçarol, *a.g.e.*, s. 645.

Müttefikler de Türkiye üzerinden harekete geçerlerse bunun kısa sürede Almanları yenilgiye uğratabileceğini ifade ederek Türkiye'nin Müttefikler safında savaşa girmesini istedi.²⁸⁴ İnönü ise bu teklife karşılık öncelikle ordunun ihtiyaçlarının giderilmesini, ayrıca Türkiye'nin S.S.C.B.'den emin olmadığını ve Almanya'nın yenilmesinden sonra Avrupa'da hakim olmasından endişe ettiğini bildirmiştir.

Churchill ise Türkiye'nin S.S.C.B.'den duyduğu endişeyi bertaraf etmeye çalıştı. Molotov ve Stalin'le konuştuğunu, A.B.D. ve İngiltere ile barışçı ve dostça ilişkiler arzuladıklarını²⁸⁵ belirtmiştir. S.S.C.B.'nin zira on yıl içinde kalkınma ve imar faaliyetlerinde bulunacaklarından fazlasıyla meşgul olacağını ve ABD ve İngiltere'ye teknik açıdan muhtaç olduğunu ve komünizmin değişime uğradığını İsmet İnönü'ye anlatmıştır.

Görüldüğü üzere Adana'da Türkiye ile Churchill arasında özellikle SSCB'nin savaş sonrası konumu üzerinde önemli görüş ayrılıkları vardı. Ama Türkiye'nin askeri açıdan güçlendirilmesi gerektiği ve Türkiye'nin savaşa katılamasa bile savaş dışı durumunun Müttefiklerin lehine geniş olarak yorumlanması konusunda bir anlayış birliği oluşmuştu.²⁸⁶

23 Şubat 1945'te TBMM'de alman kararları Almanya ve Japonya'ya karşı savaş ilan edilmesine rağmen Türkiye Cumhuriyeti II. Dünya Savaşı'na aktif olarak katılmamıştır.²⁸⁷

²⁸⁴ Akdevelioğlu - Oran - Erhan..., **a.g.e.**, s. 451.

²⁸⁵ Akdevelioğlu - Oran - Erhan..., **a.g.e.**, s. 451-452.

²⁸⁶ Akdevelioğlu - Oran - Erhan..., **a.g.e.**, s. 452

²⁸⁷ Goloğlu, **a.g.e.**, s. 305

V. BÖLÜM

VI. DÖNEM EKONOMİ POLİTİKALARI

A. DEVLETÇİLİK

Çoğunlukla bir ülkenin dış politikasını o ülkenin iç politik gelişmeleri belirler veya uluslar arası ilişkilerini düzenler. Ancak bu durum olağanüstü dönemlerde farklılık gösterebilir. Özellikle kısa vadeli dönemlerde uluslararası ilişkilerdeki olağan dışı gelişmeler, Türkiye'nin iç politikasını derinden etkilemiştir. Öyle ki Türkiye 1939-1945 yılları arasında büyük değişimlere sahne olmuştur. Savaş öncelikle Türkiye'nin ekonomisini etkilemiştir.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nda izlediği tarafsızlık politikası ile savaşa girmemeyi başarmıştır. Ancak savaş ekonomisi uygulayabilecek bir ekonomik büyüklüğe sahip değildi. Uygulanan uluslar arası denge politikası ile savaşın insan kaybı ve maddi yıkımından kendini korumasını bildi. Ancak alınan tüm tedbirlere karşın Türkiye'nin savaşa dahil olmadığı halde ekonomik açıdan yıpranmasına mani olunamadı. Özellikle ekonomik abluka, seferberlik, askeri harcamalar ülke ekonomisi temelinden sarsılacak ve Atatürk döneminde elde edilen ekonomik başarıları da geriletecek kadar etkili olacaktır. Ordunun güçlendirilmesi için silâh altına alınan asker sayısının artırılması ve savaşa hazır tutulması, savunma harcamalarını hiç olmadığı kadar yükseltti.

Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin durumunu şu şekilde özetliyordu:

“Ülke tam bir cihazlanma yetersizliği içindeydi. Hele zirai alanda düpedüz ilkel, verimsiz ve teşkilâtsiz bir durum içindeydik. O kadar ki, hattâ harbe girmemişken bile kıtlık, açlık çekiyorduk. Yollar, ulaştırma, araç ve vasıtaları da yetersizdi. Milli stoklar yoktu ve bu stoklar olsa bile, zaten depolama tesislerine mâlik değildik. Eğer İnönü'nün Başvekillik devrinde ve çeşitli direnişlere rağmen yürüttüğü Demiryolu siyaseti de olmasaydı, büyük tüketim merkezleri ülkenin uzak uçları ile büsbütün bağımsız kalırdı. Bu şartlar içinde Cumhuriyet Devletçiliğinin

ülkeye hediyesi olan birkaç şeker, tekstil fabrikası ile benzeri tesislerden de mahrum kalsaydık, tam bir 'Harbi Umumi Sefaleti' içine kadar girerdik”²⁸⁸

Buna bağlı olarak askeri harcamalar ve milli savunma bütçesi daha önceki dönemlerde ülke bütçe gelirlerinin yaklaşık % 40'ını oluştururken savaşın başlaması ile birlikte savunma harcamaları bütçe harcamalarının yaklaşık % 60'ına yükseldi. Buna karşılık vergi gelirleri ve borçlanma hasılatı yeterli olmaktan uzaktı.

İşte VI. dönemin ekonomi politikalarını bu genel tasnif içinde ele aldığımızda ise 1939-1945 II. Dünya Savaşı ve savaş ekonomisi koşullarına göre şekillenmiş olduğunu görmekteyiz. Bu süreçte kaçınılmaz olarak uygulanan iktisadi sistem devletçiliktir. Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanılmaya çalışılan liberal ekonomi politikaları, 1929 ekonomik buhranı ile kısmen sonlanmıştı.

Oysa yeni devletin kuruluş tarihinden 1933 yılına kadar geçen on yıl içinde, siyasi iktidar, özel teşebbüsü desteklemiş, faydalı görülüp istenen ve bilhassa teşvik ve himaye edilen sınaî teşebbüslerin özel sermaye sahipleri tarafından kurulup işletilmelerini sağlayacak tedbirlerin alınmasına önem vermiştir.²⁸⁹ Devletçilik siyasetinin resmen ilk defa açıklanışı, İsmet Paşa'nın Sivas Demiryolu'nun açılışı sırasında 30 Ağustos 1930'da söylediği nutukta görülmektedir.

“Liberalizm nazariyatı bütün bu memleketin güç anlayacağı bir şeydir. Biz iktisadiyatta hakikaten mutedil devletçiyiz. Bizi bu istikamete sevk eden bu memleketin ihtiyacı ve milletin fikri temayülüdür. Memleketin ihtiyaçları için herkes ve her yer hazineye çare arar. Elektriği yapılmayan şehir, liman, fena olan yer, iş bulamayan adam hükümeti muhatap tutar. Mutedil devletçi olarak halkın temayülâtına ve metalibine yetişemiyoruz diye kusurluyuz. Devletçilikten büsbütün vazgeçip her nimeti sermayedarların faaliyetinden beklemeye sevk etmek bu memleketin anlayacağı şey midir?”

²⁸⁸ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt: II, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975,

²⁸⁹ Hamza Eroğlu, **Atatürk ve Devletçilik**, Olgaç Matbaası, Ankara 1981, s. 42.

Yukarıdaki satırlardan açıkça anlaşılacağı gibi “mutedil devletçilik” adı altında İsmet Paşa’nın ortaya koyduğu görüş, devletin toplumsal alandaki sorumluluklarını belirleyen yaklaşımların kapsamıdır.²⁹⁰

Ancak devletçi uygulamalara geçişin somut belirtisi, 1932 Temmuzunda bir hafta içinde peş peşe meclise sunulan, iktisadi konularda bir hayli ileri bir müdahalecilik anlayışını yansıtan kanun tasarılarıdır. Devletçiliğin 1932-1940 yılları arasındaki gelişimi yeknesak bir seyir göstermemiştir.²⁹¹

Ekonomi politikalarının tümünde meydana gelen değişim ve ikinci yol arayışını başlatan süreç ise 1929-1930 dünya ekonomik bunalımı ve tüm dünyada meydana getirdiği sarsıntılardır. Hatta bu sarsıntı II. Dünya Savaşı’nı da tetikleyen etkenlerden biri olmuştur. Bu mevcut durum Türk ekonomisinin kendine yeni bir yön vermesine neden olmuştur.²⁹²

Bu dönemde devlet müdahalesini zorunlu kılan çeşitli nedenler vardır.

a. 1929 bunalımı ile çok güç şartlar altında düşen batı ekonomik sistemlerinin ve bu sistemlerin dayandığı fikir yapısının sağlamlığına karşı her tarafta beliren şüpheler.

b. Avrupa’ otarşi [kendi kendine yeterlik] temayülünün yayılması.

c. Bu sıralarda dış politikada Türk-Sovyet yakınlaşması,

d. Depresyon yıllarında ve ondan sonra dış ticaret hadlerinin çok aleyhte bir seyir alması ve bundan doğan ithal güçlükleri.

e. Devletin nüfus ve otoritesini yükseltmek istemesi.²⁹³

Bu şartlar içinde VI. dönemin ilk ekonomi programı 27 Ocak 1939’da Başbakan Dr. Refik Saydam tarafından açıklanmıştır. Programda Türkiye’nin ekonomik programı ile ilgili olarak şu ifadeler yer almaktadır:

“...Maliyemizin ana prensibi, Cumhuriyet devrinin ilk olarak memleketimizde temin ve itina ile muhafaza ettiği hakiki ve samimi manası ile denk bütçe esası teşkil edecektir. Taahhütlerimize olan sadakat, tediyelerimizdeki intizam sayesinde gittikçe artan bir Devlet itibarının takviyesi bu esasın büyük bir hassasiyetle takibi ile

²⁹⁰Emre Kongar, **Devletçilik ve Günümüzdeki Sonuçları**, İtimat Yayınları, Ankara 1981 s.,314

²⁹¹ Korkut Boratav, **Türkiye’de Devletçilik**, Savaş Yayınları, Ankara 1982, s.,105

²⁹² Eroğlu, **a.g.e.**, s. 39

²⁹³ Eroğlu, **a.g.e.**,s. 42

mümkün olabileceği kanaatindeyiz. Memleketimizin her sahada inkişaf ve ümrânına [ilerleme] matuf [yönelmiş] mesai programlarımızı bu sahaların her birindeki ihtiyaçları süratle tahakkuk ettirecek şekilde ve mali bakımdan sıkıntısız karşılanabilecek çerçeveler içinde tanzim etmek azmindeyiz.

Umumi hizmetlerin ifasını temin edecek varidat [gelir] membalarını tanzim ederken istihsal [üretim] ve vatandaşların tediye [ödemeye] kabiliyetlerini taziyik etmemeğe hasetsen [özellikle] dikkat edeceğiz. Vergilerimizde daima mütekâmil ve vatandaşlarla Devlet hukukunu aynı seviyede koruyacak tarh [tertiplene] ve tahsil usullerinde devamlı ıslahatı tahakkuk ettirmek maliyemizin en başta gelen işstgal mevzularından birini teşkil edecektir.

Her vesile ile çiftçi ve köylü vatandaşlarımızın vergi yükünü tahfif ve köylerimizin iktisaden süratle kalkınmasını temin etmek ve hayat ucuzluğuna matuf tahfifleri [hafifletme] iktisat kaidelerinin salim istikametlerinde mütemadiyen tahakkuk ettirmek en samimi emellerimiz arasındadır. Milli Paramızın fiili istikrarını korumak başlıca umdemizdir.”²⁹⁴

Dr. Refik Saydam, 10 Nisan 1939 tarihinde II. Saydam Hükümeti'nin programını açıklarken, Ticaret Vekâleti'nin kuruluşunu ve bütçeyi şöyle izah etmiştir:

“...Ticaret ve sanayi işlerini gören İktisat Vekâleti yalnız sanayi ve maden işleri ile meşgul olmak üzere bırakılmış iç ve dış ticarete ait vazifeler toplanarak Ticaret Vekâleti teşkil edilmiştir. Bu veçhile vücuda gelen vekâletlerle idare ve teknik bakımdan işlerin yürütülmesinin daha kolay bir hale konulduğu ve vekillerin de daha yakından kendi işlerini takip ve kontrol edebileceklerini ümit ediyoruz... Cumhuriyet devrinin en muvaffak prensiplerinden biri olan denk bütçe esasına dayanarak hazırlanan 1939-1940 mali yılı bütçesi huzurunuzda takdim edilmiş bulunmaktadır.”²⁹⁵

²⁹⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, devre VI, c. 29, içtima 4, Ankara 11 Ocak 1939, s. 215.

²⁹⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, devre VI, c. 1, içtima F, Ankara 10 Nisan 1939, s. 20.

Dr. Refik Saydam, Hükümetin ekonomik programına daha fazla değinmemiş, II. Dünya Savaşı'nın başlamış olması nedeniyle daha çok dış politika üzerinde durmuştur.

Buna rağmen savaş öncesi ülkenin ekonomik durumu konusunda meclis kürsüsünden şu açıklamayı yapmıştır:

Nitekim savaşın başında Başbakan Refik Saydam TBMM'de şöyle diyordu:

*“Zirai istihsal vaziyetimiz emin ve sağlamdır. Gıda maddeleri üzerinde herhangi bir sıkıntı varid değildir... İstihsal kudretimiz eski devirlere nisbet edilemeyecek derecede yüksektir. Geçen Umum Harpten evvel büyük şehirlerimizin ekmek ve un ihtiyacının dışarıdan temin edildiğini hepimiz hatırlarız. Bugün ise buğdayda ihraç edecek vaziyete geçmiş bulunuyoruz. Sekiz-on yıl evveline gelinceye kadar 20-25 milyon kentali [2-2,5 milyon ton] ancak bulabilen buğday rekoltesi bugün 35-40 milyon etrafındadır. Ki ihtiyacımızın mevkiindedir. Toprak Mahsulleri Ofisinin silo ve depolarındaki buğday miktarı bir buçuk milyon kentaldir. Köylü ve tüccar elinde de en az iki misli bir stok kalmış olduğunu tahmin ediyoruz.”*²⁹⁶Fakat bu iyimser yaklaşım çok uzun sürmemiştir.

Bu dönemde 100'den fazla fabrikanın kurulmasını, madencilik, taş kömürü ocakları, bölge elektrik santralleri, toprak sanayi, kimya sanayi, makine sanayi ve denizcilik gibi kuruluşları ilgilendiren birçok kuruluş ve işletmelerin meydana getirilmesini öngören İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı savaş nedeni ile uygulanamamıştır.²⁹⁷

Ancak Dr Refik Saydam Hükümeti döneminde, yabancı şirketler tarafından çalıştırılan bazı işletmeler devletleştirilmiştir. 5 Haziran 1939'da İstanbul Tünel, Tramvay, Elektrik, 22 Haziran 1939'da Ankara Havagazı ve Elektrik, 25 Haziran

²⁹⁶ Şevket Pamuk, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm”, **11. Tez Dergisi**, Sayı: 7, İstanbul, 1987, s. 132-133.

²⁹⁷ Öğüt Yazman, **Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi**, Tisa Matbaacılık, Ankara 1973, s. 81

1939'da Edirne, Balıkesir, Bursa, Gaziantep, Mersin elektrik şirketleri satın alınmıştır.²⁹⁸

Tarımsal üretim sahasında yaşanan en önemli sıkıntı ise bir milyon askerin silah altında bulundurulması nedeni ile devletin masraflarının çok artmasıdır. Üretici zümrenin silah altında olması üretimi olumsuz etkilemiş, ithalât imkânlarının kısıtlanması bazı tüketim mallarının azalmasına neden olmuştur.²⁹⁹ Bu nedenle VI. dönemde, devletçilik uygulamasının kapsamı ve yoğunluğu genişletilmiştir. Bir yandan savaş yıllarında ortaya çıkan bu olumsuzluklar sonucu tarımsal üretimde ortaya çıkan gerilemeye bir çözüm bulabilmek için, 1942 yılında 12 adet devlet üretme çiftliği kurulmuş ve böylece tarım sektöründe de devletçilik uygulamasına gidilmiştir³⁰⁰

Savaş yılları boyunca pahalılık, yokluk ve çeşitli suiistimler ile karşılaşılıyordu. Savaşa katılmayan ülkede, savaşa katılan ülkelere bile görülmeyen derecede pahalılık, ihtikâr ve spekülasyonlarla karşılaşılması C.H.P hükümetine karşı artan bir memnuniyetsizlik oluşturmuştur.³⁰¹

B. MİLLİ KORUNMA KANUNU

Başbakan Saydam döneminde ihtikâr [karaborsacılık] ciddi bir sorun haline gelmiştir. Fiyatlar yükselmiş, savaş zenginleri türemiş, halkın alım gücü zayıflamış, ekonomik bunalım ciddi bir şekilde kendini göstermiştir. Ancak karaborsacılık, hayat pahalılığı ve yokluk bütün hızıyla sürmüştü, bu durumda Dr. Refik Saydam Hükümeti ekonomik bunalıma çözüm arayışına girmiştir.

II. Dünya Savaşı sırasında CHP yönetiminin, savaş ekonomisini kurarken ve yürütürken aldığı bütün karar ve uygulamalarının temel dayanağı Milli Korunma Kanunu'dur. Savaşın iyice yaklaşmaya başlamasıyla, olağanüstü hallerde ülkenin iktisadi düzenini sağlamada uygulanacak politikaları belirlemek ve halkın ve

²⁹⁸ Aydemir, **a.g.e.**, s. 64.

²⁹⁹ Hamza Eroğlu, **Atatürk ve Devletçilik**, Olgaç Matbaası, Ankara 1981, s. 53

³⁰⁰ Reşat Aktan, **Türkiye İktisadı**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1968, s. 48.

³⁰¹ Rıfki Salim Burçak, **Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945-1950**, Siyasal Bilgiler Yayınevi, Ankara 1979, s.45, 46.

ordunun temel ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli kaynakları Hükümet'e sağlayacak bir düzenleme ihtiyacı kendini hissettirmişti. Bu sırada Sanayi Tetkik Heyeti Reisi olan Şevket Süreyya Aydemir'in de bulunduğu bir komisyon tarafından Müdafaa Ekonomisi'ne dair bir rapor hazırlanarak 4 Eylül 1939'da İktisat Vekâleti'ne ve oradan da Başvekâlete sunuldu. Bu rapordan hemen 2 gün sonra da “İktisadi Müdafaa Kanunu Tasarısı” sunuldu.³⁰²

Buna karşın 8 Eylül 1939'de Başbakanlık tarafından, her tür gıda maddelerinin halkımızın ve ordumuzun en az bir senelik ihtiyacını karşılamağa yetecek düzeyde olduğu açıklanmış, karaborsacılık yapanların hükümet tarafından şiddetle cezalandırılacağı, eğer kanunlarımız kâfi gelmezse TBMM'den buna engel olacak bazı yetkilerin isteneceği, Hükümetin karaborsacıların işyerlerine, depolarına ve evlerine el koymakta tereddüt etmeyeceği belirtilmiştir.³⁰³

Bu gelişmeler üzerine hükümet geniş bir inceleme başlatmış ve “İktisadi Müdafaa Kanunu Tasarısı” temel alınarak bir kanun hazırlanmasını istedi ve 26.12.1939'da “Milli İktisadi Koruma Kanunu Projesi” CHP Grubuna sunuldu ve komisyon tarafından incelendi. Bu komisyon iki günlük bir çalışma sonunda projenin esasını kabul ederek ve uygulamada daha faydalı olacağına inandığı bazı değişikliklere giderek bunun gruba tekrar sunulmasına karar verdi. Ancak bu tasarı üzerinde Grupta bir uzlaşma sağlanamadı. Bunun üzerine Recep Peker başkanlığında yeni bir komisyon kuruldu ve 6 Ocak 1940'da çalışmalarına başladı. Komisyon “evvelce işlenen projenin gruptaki müzakerelerinden ve parti ana prensipleriyle Teşkilatı Esasiye Kanunu esaslarından ilham aldığını belirterek” yeni bir tasarı hazırladı³⁰⁴. “Milli Korunma Kanunu Tasarısı” adını taşıyan bu yeni tasarı 15 Ocak 1940 tarih ve 6/220 sayı ile Başvekâlet tarafından Meclis Başkanlığı'na sunuldu.³⁰⁵ Kanun gerekçesinde; “...milli hayatımızda bu istisnai ahvalin tesirini önlemek ve sair bakımlardan olduğu kadar, iktisadi bakımdan da tehaffuzi ve tedafüi tedbirler almak zarureti” ile bu kanunun hazırlandığı ve “...eğer, Avrupa'nın bugün içinde bulunduğu ahval ve şartları ve bunun memleketimizdeki akisleri, lüzum hâsıl olan

³⁰² Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, II. Cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, s. 211

³⁰³ **T.C. Resmî Gazete**, sayı. 4308, 12 Eylül 1939, s. 12594

³⁰⁴ Şevket Süreyya Aydemir, **a.g.e.**, 212

³⁰⁵ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi**, D:6 İ:1 C:9, 27. inikat, 18.1.1940.

her halde Yüksek Meclis'e ayrı bir kanun layihası ile müracaat etmek imkânını verecek mahiyette olsa idi Hükümet'in bu yolu takip edeceğine şüphe" olmadığı kaydediliyordu. Fakat olayların çok süratli ilerlemesi kararların günü gününe alınmasını gerektirdiği için, Hükümetin ihtiyaç duyacağı bütün yetkilerin toplandığı bu kanun tasarısı sunulmuştu.³⁰⁶

Hükümet; bu yetkilerini kullanmak gereği gördüğünde ya da uygulamadan vazgeçtiğinde bunu TBMM'ye bildirecektir. Başbakanın başkanlığında ve onun seçeceği bakanlardan "Koordinasyon Kurulu" teşkil edilecek, Başbakanlığa bağlı bir büro kurulacaktır. Hükümet sanayi ve maden kuruluşlarını, halk ve millî savunma ihtiyaçlarına göre yönlendirecek, onların üretim programlarını belirleyebilecektir. İşyerlerinde çalışanlardan hiç kimse geçerli bir nedeni olmadan işinden ayrılamayacaktır. Hükümet, gerekirse üretilen mallara maliyeti üzerine belirli bir kâr koyarak bu malları kendisi alabilecektir.³⁰⁷

16 Ocak 1940 tarih ve 1/301 sayılı Milli Korunma Kanunu Tasarısı Muvakkat Encümen Mazbatasında, tasarıda "esasa müessir olmayacak mahiyette tadiller" yapıldı.³⁰⁸ Buna göre:

Mad 1- Fevkalade hallerde Devlet'in bünyesini iktisat ve milli müdafaa bakımından takviye maksadı ile İcra Vekilleri Heyeti'ne bu konuda gösterilen şekil ve şartlar dairesinde vazife ve salahiyetler veriyordu.

Fevkalade haller şunlardır:

A- Umumi veya kısmi seferberlik,

B- Devlet'in bir savaşa girmesi ihtimali,

C-Türkiye Cumhuriyeti'ni de ilgilendiren yabancı devletler arasındaki savaş ihtimali.

³⁰⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D:6 İ:1 C:9, 27. inikat, 18.1.1940.

³⁰⁷ Goloğlu, a.g.e., s. 63

³⁰⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D:6 İ:1 C:9, 27. inikat, 18.1.1940.

Madde 2- İcra Vekilleri Heyeti, kendisine verilen görev ve yetkilerinin ifasına lüzum hâsıl olduğunu görünce kanunu tatbika başlayacak ve bu durumu ilan ve TBMM'ye bildirecekti.

Madde 3- Hükümet kanunun yürürlükten kaldırılmasına karar verdiğinde yine bu durumu ilan ve TBMM'ye bildirecekti.

Madde 4- Bu kanunun hükümlerince uygulanacak kararları almak üzere, ilgili vekâletlerden oluşan bir Koordinasyon Heyeti kurulacaktı.

Madde 5- Kanunun iktisadi hükümlerine göre Hükümet, halk ve milli müdafaa ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde üretim yapmaları için gerekli faaliyete sevk etmek ve tesisatında gereken değişiklikleri yapmak üzere sanayi ve maden işletmelerini kontrol edebilecekti.

Madde 8- Bu müesseselerden üretim programı isteyebilecek veya onlara doğrudan doğruya bu yolda program verebilecekti.

Madde 9- Tüm işyerlerindeki çalışmayı ihtiyacı karşılayabilecek seviyeye çıkarmak için gerekli işçi ve ihtisas elemanlarını temin edecek, bu amaçla vatandaşlara ücretli iş mükellefiyeti koyabilecekti.

Madde 10- Sanayi ve maden müesseseleri ile tüm işyerlerinde çalışanları çalıştırdıkları müessese veya işyerlerini kabule şayan bir mazeret olmadan ve haber vermeden terk edemeyeceklerdi. Ücretli iş mükellefiyetine tabi olanlara emsaline göre normal bir ücret verilecekti.

Madde 11- Hükümet, sanayi ve maden müesseselerinin mamullerini normal maliyetine yüzde belirli bir kar ilavesiyle satın alabilecekti. Bu malların Hükümet'e teslimi mecburiydi.

Madde 12- Hükümet bu kanunun öngördüğü hizmetleri yerine getirebilmeleri için gereken müesseselere ve küçük sanayi erbabına lüzumlu krediyi temin edecekti.

Madde 13- Hükümet, halk ve milli müdafaa ihtiyaçlarını karşılamak için zorunlu olan maddeler veya yardımcı malzemeleri stoklayabilecekti.

Madde 14- Hükümet, bu madde ve yardımcı malzemelerin belli ellerde toplanarak halk ve milli müdafaa ihtiyaçlarını tazyike düşmesini önlemek için bu mallara değeri karşılığında el koyarak ihtiyacı olan müesseselere kârsız dağıtabilecekti.

Madde 15- Hükümet, her hangi bir sebep yüzünden atıl kalan veya tamamlayamayan sanayi ve maden müesseseleri ile diğer işyerlerini, işler hale getirebilecekti.

Madde 16- Hükümet gerçek ve tüzel kişiler elinde bulunan madenlerden azami randıman alabilmek ve üretimlerini tek elde toplayabilmek için bunları birleştirerek işletebilecekti. Bu maddenin tatbikinden dolayı işletmeden mahrum kalan maden sahiplerine ait zararlar ödenecekti.

Madde 17- Sahiplerine gerekli olmayan makine, alet ve tesisatı ve sair her çeşit üretim vasıtalarını, sahiplerinin işlerini sekteye uğratmamak kaydıyla ihtiyacı olan müesseselere vermek üzere bedeli karşılığında satın alınabilecekti.

Madde 18- Hükümet tebliğ ettiği tedbirleri uygulamayan ve istenilen üretimi yapmayan müesseselere el koyarak kendisi işletebilir. Bu işletmenin devamı süresince müessese sahiplerine tazminat ödenecekti.

Madde 19- Bu kanunun yürürlükte kaldığı sürede sanayi ve maden müesseseleriyle diğer işyerlerinde fazla mesaiye lüzum görülen hallerde islerin mahiyetine ve ihtiyacın derecesine göre günlük 3 saat fazla mesai uygulanabilecekti. İş Kanunu'nun 50. maddesinin küçüklerle kadınlara dair hükümleri sanayi müesseseleri ile diğer işyerlerinde, Hafta Tatili Kanunu bu kanunun hedeflediği hususlarda tatbik edilmeyebilirdi. Fakat Hükümet işçinin haftada bir gün tatil hakkını engellemeyecekti.

Madde 20- Hükümet Memleketin ihtiyacı için ithali zaruri maddelerin miktar, cins ve çeşitlerini tayin ve tespit edebilecekti. Zaruri olmayan malların ithalini ise men edebilecekti.

Madde 21- Halkın ve milli müdafaanın zorunlu ihtiyacı olan zaruri maddelerin tüketimini tayin ve tahdit edebilecekti.

Madde 22- Halkın ve milli müdafaanın zorunlu ihtiyaçlarını ithal etmek maksadıyla ticaret müessesesi ve birliklerine kredi, döviz ve akredif sağlayabilecek ve bu müessesesi ve birliklerden lüzum görülenleri stok yapmaya mecbur tutabilecekti.

Madde 23- Bu mecburiyete tabi tutulanların fiyat düşüşlerinden doğacak zararları, satış müsaadesi tarihine kadar geçecek zamana ait kanuni faizleriyle birlikte ödenecekti.

Madde 24- Hükümet dâhilde imal edilen ve üretilen malların memleket ihtiyacından fazla olan kısmını ihracının şekil ve şartlarını tanzim edebilecekti.

Madde 25- Memleket ihtiyacı bakımından lüzumlu maddelerin Hükümetçe tayin edilecek miktar üzerinde ve şartlar haricinde ticaret ve sanat erbabı tarafından stoklanmasını ve tüccar olmayanlar ile başka maddelerin ticaretle meşgul olanlar tarafından stoklanmasını men edebilir.

Madde 26- Hükümet halk ve milli müdafaa ihtiyaçlarını karşılamak ve ihracatı tanzim etmek veya üreticiyi korumak için memleket mahsullerini satın alabileceği gibi memleket ihtiyacını temin ve ithalatı tanzim etmek için dışarıdan mal satın alabilecekti. Mahsullerin birinin ihracının tahdit veya yasaklanması yüzünden içerdeki fiyatlarında bir düşüklük olması halinde Hükümet bu malları değeri karşılığında satın alacaktı.

Madde 27- Hükümetçe akdolunan mukaveleler veya uygulanan tedbirler yüzünden bir malın iç ve dış fiyatları arasında fazla kar olursa Hükümet bu kardan Ziraat Bankası'na bir fon tesis edecekti. Fakat Hükümetin aldığı kararlarla ilgili olmayarak kendi gayretleriyle tayin edilen fiyatın üzerinde ihracat yapan tüccarların kârları kendilerine aitti.

Madde 28- Hükümet fiyat yükselmesini sağlamak için, yapılan ihbara rağmen gümrükten çekilmeyen malları, o malın ilgilileri nam ve hesabına gümrükten çekebilecekti.

Madde 30- Kanunun yürürlükte kaldığı zaman zarfında, şehir, kasaba, iskeleler, liman ve istasyonlarda gayrimenkullerin kira bedeli, kanunun yürürlüğe girmesine takaddüm eden senenin kira bedelinden fazla olamayacaktı.

Madde 31- Hükümet gerekli gördüğü maddelerin azami fiyatlarını, cins ve çeşitlerini ve vasıflarını tespit edebilecekti. Toptan, yarı toptan ve perakende ticarete, satıcı tarafından fatura verilmesini mecburi tutabilecekti. Yüz kuruştan fazla yapılan alışverişlerde alıcının isteği üzerine fatura vermek mecburiydi.

Madde 32- Eşya fiyatlarının geçerli bir sebep olmadan yükseltilmesi, mevcut malın satışa sunulmaması, mevcudu kalmadığı beyanıyla satıştan saklanması, satıştan kaçırılması, muvazaa ile elden çıkarılması, makul bir sebep olmadan gümrükten çekilmemesi, gereğinden fazla mal satın alınması, üretici ya da tüketici aleyhine fiyat birliği yapmak, yaptırmak, muhtelif ticaret erbabı arasında zincirleme muamelesi yapılması, mevcut malın satıştan kaldırılması, bu maksatlardan herhangi biriyle propaganda yapılması ve diğer şekillerle suni olarak fiyat yükseltilmesi yasaktı.

Madde 33- Hükümet halk ve milli müdafaa ihtiyaçları için gerekli olan maddelerin stoklanması için lüzumlu depoları belirli bir kira mukabilinde kullanabilecekti.

Madde 35- Üreticiden mal alanların ve tüketiciye mal satanların aralarında fiyat birliği yaparak halkı istismar etmeleri yasaktı.

Madde 36- Hükümet her türlü özel nakil vasıtalarının seyrüseferini tanzim ve tahdit edebileceği gibi azami nakil ücretlerini tayin edebilecekti. Bu vasıtaların malzemelerini ve ücretlerini vererek lüzum görülen yerlerde ve hizmetlerde çalıştırabilecek, lüzum ve ihtiyaç gördüğü takdirde değer fiyatıyla satın alabilecekti.

Madde 37- Ziraatta çalışabilir her vatandaşı kendi ziraat isi aksamamak şartıyla ikametgâhından en fazla 15 km. mesafede bulunan devlete ve özel şahıslara ait ziraat işletmelerinde uygun bir ücretle çalıştırılabilir; sahibine gerekli olmayan her çeşit ziraat vasıtalarından uygun bir kira ile istifade edilebilecekti. Kadınlar ancak kendi köy, kasaba ve şehir sınırları içinde çalıştırılabilir.

Madde 38- Hükümet lüzum gördüğü mıntikalarda ziraatın nevi ve çeşitlerini tayin edebilecekti.

Madde 39- Hükümet üzerinde ziraat yapılmayan 500 hektardan büyük araziyi bedeli karşılığında isletebilecekti.

Madde 40- Hükümet ziraata elverişli 8 hektar ve daha büyük arazi sahibi olan her şahsı, bu arazinin yarısı kadar hububat ekmeğe mecbur tutabilecekti.

Madde 41- Ekilen her 4 hektar arazi için bir çift öküz Milli Müdafaa Mükellefiyetinden istisna edilecekti.

Madde 42- Hükümet her türlü ziraat aletlerini, makine ve vasıtalarını, zirai ilaçları ve tohumları lüzumuna göre parasız veya ödünç veya bir kira karşılığı ihtiyaç sahiplerine dağıtabilecek ve çiftçiye lüzumu halinde ödünç para verebilecekti.³⁰⁹

Kanun tasarısının Meclis Grubu görüşmelerinde, konuşmalar genelde tasarının Anayasa'ya uygunluğu etrafında olmuştu.³¹⁰ Bu husus Meclis görüşmelerinde de gündeme gelmiş, hatta Milli Korunma Kanunu Tasarısı Geçici Komisyonu raporunda tasarının Anayasa'ya uygun olduğunu belirtme ihtiyacın hissetmişti.³¹¹ Yine Geçici Komisyon Sözcüsü Feridun Fikri Düşünsel "...bu layihamız heyeti umumiyesi itibarıyla ve her noktasından Teşkilatı Esasîyemizin ana hatlarına ve esaslarına ve metinlerine mutabıktır."³¹² diyerek bu görüşü bir kez de Meclis Kürsüsünden dile getirdi ve milletvekillerinin kaygılarını gidermeye çalıştı.

³⁰⁹ T.C. Resmi Gazete, 4417, 26.1.1940; *Düstur*, III. Tertip, C. XXI, s. 433-442.

³¹⁰ Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), Dönemin İç ve Dış Politikası Üzerine Bir Araştırma*, C:II, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s. 379.

³¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, devre VI, içtima I 27. inikat, 18.1.1940.

³¹² TBMM Zabıt Ceridesi, devre VI, içtima I C:9, 27. inikat, 18.1.1940, s. 121

Berç Türker ise kanunun uygulanmasının, iktisadi bünyede yol açabileceği etkilere dikkat çekiyor ve Hükümetin bu hükümleri uygularken dikkatli olması gerektiğini ifade ediyordu.

*“İktisadi ve ticari işler serbest bırakılırsa inkişaf eder. Anormal zamanlarda bu işler bizzarure haşru tahdit edilirse, elbette memleketimizin iktisadiyatı ve ticareti az çok müteessir olur. Bundan dolayıdır ki, muhterem Dr. Refik Saydam Hükümeti, bu kanunun ahkâmını daha büyük bin itina ve ihtimam ile tatbik buyurmalıdır. Çünkü anormal vaziyet zâil olarak, normal vaziyet avdet ettiği zaman, iktisadi, ticari, zirai ve sınaî teşekküllerimizin mevcudiyetine haleb gelmiş olduğu görülmemelidir ve ticaret âleminin maneviyatı kırılmış olmamalıdır”*³¹³

Kanunun tatbikinde hâkim olacak zihniyet ise “vatandasın mümkün olduğu kadar normal hayatını önlemeyecek ... ve yine iş sahibi vatandaşların normal sayelerini ve kazançlarını mümkün olduğu kadar tahdit” etmeyecekti.³¹⁴

Tasarının maddelerini görüşmeleri sırasında, Hükümete ticaret müessese ve birliklerini stok yapmaya zorlama yetkisi veren 22. madde hakkında Hüsnü Kitapçı tüccara böyle bir vazifeyi zorla kabul ettirmenin mümkün olmadığını, milli düşünceyle yetişmemiş olan bir tüccarın böyle bir vazifeyi yerine getirmemek için her yola başvuracağını belirtti. Hem bu yüzden, hem de bu vazifeyi hakkıyla yerine getirecek az sayıdaki tüccarın da ceza tehdidi altında olması doğru olmayacağı için maddenin kaldırılmasını istedi.³¹⁵

39. maddenin görüşülmesi sırasında ise Galip Pekel, devlet işletmesine alınacak boş toprak sınırının kaldırılmasını istedi.

Seferberlik sırasında çoğu çiftçi askere alınacağı ve nakliye vasıtaları da alınacağı için birçok küçük toprak boş kalacaktı. Bu yüzden bu sınır kaldırılmalıydı.

³¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, devre VI, içtima I C:9, 27. inikat, 18.1.1940, s. 121, 122

³¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, devre VI, içtima I C:9, 27. inikat, 18.1.1940, s. 122

³¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, devre VI, içtima I C:9, 27. inikat, 18.1.1940, s. 122

Fakat Geçici Komisyon Sözcüsü Düşünel, devlet işletmesinin rantabilite esasına dayandığını, küçük işletmelerden verim alınamayacağını belirtti.³¹⁶

Üzerinde en çok tartışılan madde ise 41. maddeydi. Bazı milletvekilleri bu maddenin az topraklı çiftçiler için haksızlık olduğunu savuruyorlardı. Örneğin Galip Pekel bu haksızlığı söyle dile getirdi:

“[Bu madde ile] harb mükellefiyeti kanununun vesaiti nakliye üzerine koyduğu bütün ağırlığı 40 dönümden az hububat eken çiftçiler üzerine çökecektir. Hâlbuki memlekette en büyük miktarı 40 dönümden az ekenler teşkil eder. Çiftçilerimizin belki %75’i bu vaziyettedir ve asıl bunların himaye edilmesi lazımdır. Beri taraftan on öküzü olandan bir tekini almazken, beri tarafta bütün serveti bir tek öküzü olanın, elinden bunu alacağız. Bunlar zaten askere gidecektir. Böyle mal meselesinde de en büyük ağırlığı bunların üzerine yükletmek bilmem doğru olur mu?”³¹⁷

İbrahim Dıblan da “küçük arazi sahibi olan çiftçiler hangi vesaitle zeriyyat yapacaklardır, nadas yapacaklardır? 4 hektara bir öküz verileceğine göre az olanlar ne yapacaktır? Bunlar sağdan soldan dilenip de arazisini ekmeye mi çalışacaktır?” sorusuna cevap istiyordu. Hikmet Bayur “zengine öküz bırakacaksınız o da kendi arazisinden biraz tasarruf ederek fukarayı istismar edecek, onlara kiraya verecektir” diyordu. Emin Aslan Tokat ise “memleketimizdeki çiftçilerin yüzde sekseni küçük çiftçidir. Bu ekseriyeti himaye etmek mi istiyoruz. Yoksa onları müşkül vaziyete sokmak mı istiyoruz. Bu vaziyete göre küçük çiftçinin öküzlerini elinden alacağız demektir” diyerek ortada duran çelişkiye dikkat çekiyordu. Eğer rejim küçük çiftçiyi korumayı bir vazife edinmişse bu vazife yerine getirilmeliydi.³¹⁸

Yapılan bu tartışmalardan sonra Kanun numarası 3780 olan Millî Korunma Kanunu 18 Ocak 1940’ta kabul edilmiştir.³¹⁹

³¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, devre VI, içtima I C:9, 27. inikat, 18.1.1940, s. 123

³¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, devre VI, içtima I C:9, 27. inikat, 18 Ocak 1940, s. 124

³¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, devre VI, içtima I C:9, 27. inikat, 18 Ocak 1940, s. 126

³¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, devre VI, içtima I, C: 9, 28. inikat, 18.3.1940. T.C. T.C. Resmi Gazete, 4439, 20.2.1940; Tan, 20.2.1940 s. 1; Ulus, 21.2.1940 s.1

19 Şubat 1940'ta Dr. Refik Saydam Hükümeti, Avrupa'daki savaş durumunun, yurdumuz ekonomisi üzerinde olumsuz etkiler yapması nedeni ile Millî Korunma Kanunu'nda sözü geçen yetkilerin ihtiyaç oranında uygulanmaya başlamasına karar vermiştir.³²⁰

Millî Korunma Kanunu'nun tatbika geçirilmesi kararı, bazı çevrelerce seferberlik hazırlığı olarak kabul edilmiş, bu durum da harp dışı kalmaya özen gösteren hükümet tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Dr. Refik Saydam 1 Mart 1940'ta TBMM'de yaptığı konuşmada konu ile ilgili olarak; Türkiye'nin seferberlik kararı alacağı, o nedenle Millî Korunma Kanunu'nun uygulanmaya başlandığı şeklinde yorumlar yapıldığını, eğer Hükümet savaş kararı verirse bu kararın TBMM'nin onayı ile alınacağını ve açıkça belirtileceğini söylemiştir. Hükümetçe Millî Korunma Kanunu çerçevesinde alınacak olan kararların, sürmekte olan savaşın memleketimize vereceği zararları engellemek ve halkımızın sıkıntı çekmesini önlemek amacıyla verildiğini ifade eden Saydam, kanunun uygulanmaya başlamasını en son ana kadar ertelediklerini, normal hayatı bozmamak için mümkün olduğu kadar direndiklerini ancak şartların olağanüstü tedbirlerin alınmasını gerektirdiğini söylemiştir. Millî Korunma Kanunu'nun uygulanmaya başlamasının bir seferberlik başlangıcı veya savaş hazırlığı olmadığını tekrarlamıştır.³²¹

Millî Korunma Kanunu'nu uygulamaya 19 Şubat 1940'ta karar veren Hükümet, 24 Şubat 1940'ta bu uygulama ile görevli dairenin kurulmasını kararlaştırmış, ilk uygulama olarak da 5 Mart 1940'ta bir kararname çıkararak satıcıların fatura vermesi zorunluluğunu getirmiş, 3 Nisan 1940'ta taşınmaz malların kiralarının arttırılmasını yasaklamıştır.³²²

Millî Korunma tedbirleri kapsamında karaborsacılara verilen cezalar karaborsanın ve kıtlığın yayılmasına engel olamayınca, Hükümet, şeker fiyatına zam yaparak stoktaki şekerin satışa çıkması yolunu denemiştir.³²³ Ancak alman tedbirlerle istenilen sonuca ulaşılamamış, özellikle un ve ekmek konusunda büyük sıkıntı

³²⁰ **BCA, BKK**, 19 Şubat 1940, 30.18.1.2 / 90. 16. 9. Bkz **Ek. VIII**

³²¹ **T. C. Resmî Gazete**, sayı 4447, 1 Mart 1940, s., 31425.

³²² Goloğlu, **a.g.e.**, s., 63.

³²³ **Cumhuriyet**, sayı 5679, 5 Mart 1940, s. 1.

yaşanmıştır. 27 Kasım 1941’de lokanta ve evlerde yemek olarak yapılacak hamur işleri hariç olmak üzere, buğday unundan ekmek, francala, makarna, şehriye, bisküvi, peksimet ve simit dışında maddelerin yapılması yasaklanmıştır.³²⁴ 4 Şubat 1941’de tüm ülkedeki değirmen ve fabrikaların tespit edilmesi, bu fabrikalarda belirli tip un üretimi kararlaştırılmıştır.³²⁵ 21 Şubat 1941’de tek tip ekmek çıkarılması kararı alınmış, ekmekte çavdar unu miktarı arttırılmıştır.³²⁶ 13 Ocak 1942’den itibaren de ekmek karneye bağlanmıştır.³²⁷

Aynı sıkıntılı durum şeker için de geçerliydi. 29 Nisan 1941 Tarihinde şeker stoklarının yeterli olduğu, şeker için karne usulünün söz konusu olmadığı beyan edilmiş³²⁸ ancak 21 Ocak 1942’de şeker satışları durdurulmuş,³²⁹ ithalatın sınırlı yapılması nedeni ile şeker, çay ve kahve gibi tüketim malları da karneye bağlanmıştır.³³⁰

Dr. Refik Saydam, 27 Ocak 1939’da TBMM’de sunduğu Hükümet programında; her vesile ile çiftçinin ve köylünün vergi yükünü hafifletmenin, köylerin ekonomik yönden süratle kalkınmasını sağlamanın, hayatı ucuzlatmaya yönelik çalışmalar yapmanın hedefleri olduğunu söylemiş,³³¹ ancak savaş ekonomisi bu uygulamaları imkansız kılmıştır. Söylenenin aksine 1 Haziran 1941’de Toprak Mahsulleri Vergisi çıkarılmış, iki yıl süre ile tarım ürünlerinin %10’u vergi olarak alınmıştır. Bu uygulama Dr. Refik Saydam Hükümeti’nin eleştirilmesine neden olmuştur.³³²

18 Haziran 1941’de alınan bir kararla da bazı illerin tamamı veya bir kısım kazaları idari hudutları dahilindeki hakiki ve hükmi şahıslar elinde bulunan buğday, çavdar, arpa, yulaf ve mısıra tespit edilecek fiyat üzerinden el koyması için Toprak

³²⁴ **T.C. Resmî Gazete**, sayı 4969, 27 Kasım 1941, s. 1953; **Cumhuriyet**, sayı 6204, 23 Kasım 1941, s. 1.

³²⁵ **Cumhuriyet**, sayı 5922, 4 Şubat 1941, s. 3.

³²⁶ **T.C. Resmî Gazete**, sayı 4740, 21 Şubat 1941, s. 510.

³²⁷ **Cumhuriyet**, sayı 6251, 13 Ocak 1942, s. 1.

³²⁸ **Cumhuriyet**, sayı 6006, 29 Nisan 1941, s. 1.

³²⁹ **Cumhuriyet**, sayı 6261, 23 Ocak 1942, s. 1.

³³⁰ Eroğlu, a.g.e., s. 53.

³³¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, devre V, c. 29, içtima 4, Ankara 27 Ocak 1939, s. 215.

³³² Yakup Kepenek, **Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi**, Verso Yayıncılık, Ankara 1990, s. 78.

Mahsulleri Ofisi görevlendirilmiştir.³³³ Toprak Mahsulleri Ofisi, köylüye kendisine ve ailesine yetecek kadar ürün bırakmış, geri kalanını almıştır. Bu uygulama ile besin maddelerinin halk arasında eşit dağılımını sağlamak, yoksulluğun, açlığın yayılmasını önlemek, özellikle de ekmek fiyatlarını belirli düzeyde tutmak amaçlanmıştır.

Ancak bu kararların uygulanmasında bazı sıkıntılar yaşanmış, köylü malını saklamaya çalışmış, bazı büyük toprak sahipleri malını karaborsacılara satarak büyük kazanç sağlamış, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin bazı memurları da bu işe göz yummuştur.³³⁴

Mahsul miktarının tarlada tahmininin yapılması işlemlerinde bazı usulsüzlüklerin yaşanması, köylülerden alınan buğdayların muhafazası için gerekli depoların olmaması nedeniyle buğdayların ziyan olması da halkı rahatsız etmiş, temel gıda maddelerinde yaşanan sıkıntı, pahalılık ve karaborsanın devam etmesi nedeniyle halk Millî Korunma Kanunu'na sıcak bakmamıştır.³³⁵

Dr. Refik Saydam döneminde, fiyatların kontrol altında tutulması ile ücret ve maaşlarda büyük değişikliklere gidilmemiştir. Millî Korunma Kanunu çerçevesinde alınan kararlarla Devlet bütçesi de kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Nafia Vekâleti ve Kızılay Cemiyeti emrine verilen ödeneklerin bir kısmının iptal edilmesi bu yönde birer örnektir.³³⁶

27 Ocak 1939'da Saydam, TBMM'de okuduğu Hükümet Programı'nda maliyenin ana prensibini denk bütçe esasının teşkil edeceğini söylemiş ve savaş döneminin getirdiği tüm sıkıntılara rağmen Dr. Refik Saydam Hükümeti döneminde bütçe açığı verilmemiştir.³³⁷

³³³ **T.C. Resmî Gazete**, sayı 4837, 18 Haziran 1941, s. 1194.

³³⁴ Edward Weisband, **2. Dünya Savaşın 'da İnönü'nün Dış Politikası**, Çeviren M. Ali Kayabal, Milliyet Yayınları, İstanbul 1974, s. 100, 101.

³³⁵ Fahir Giritlioğlu, **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi Mevkii**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1965, c. I, s. 144-145

³³⁶ **BCA, BKK**, 29 Ocak 1942, 30.18.1.2. / 97.111.1.29.

³³⁷ Aydemir, **a.g.e.**, s. 227,228.

C. RAMAN PETROLÜ

1940 Senesinde Siirt'te petrol bulunması büyük heyecan yaratmıştır. 25 Nisan 1940 tarihli gazetelerde petrol bulunduğu müjdelenmiş, bulunan petrolün Irak petrolüne benzediği ve Türkiye için bir servet kaynağı olacağı yazılmıştır.³³⁸

Basında, Osmanlı devrinde ihmal edilmiş olan bu cevherin, sabırlı çalışmalar sonunda çıkarıldığını Avrupa devletlerinin kroma olduğu gibi Türk petrolüne de talip olacakları şeklinde yorumlar da yer almıştır.³³⁹ Aynı tarihli *Akşam Gazetesi*'nde 'Dikkatler' sütununda "*Tabiat Berlin Radyosunu tekzip etti*" denmiş, Berlin Radyosu'nun Erzincan'da meydana gelen büyük depremi bizim için harici siyasetimizin bir cezası olarak göstermesine karşılık son günlerde bulunan petrol vasıtasıyla tabiatın Berlin Radyosunu tekzip ettiği yazılmıştır. 28 Nisan 1940 tarihli Fransızca *Beyoğlu Gazetesi*'nde ise petrolün önemi anlatılmıştır. Dr. Refik Saydam'ın konuya verdiği değerden söz edilmiştir. Dr. Refik Saydam da incelemeler yapmak için petrol bölgesine gitmiştir.³⁴⁰

2 Mayıs 1940'ta "*Raman Dağı'ndaki vaziyet bir petrol sahasının tezahürüdür*"³¹⁴ diyen Dr. Refik Saydam, Beşiri'de hakiki bir petrol sahası olduğunu ve demiryolunun oraya kadar uzatılacağını müjdelemiştir.³⁴¹ Nitekim İstanbul Haydarpaşa'yı Kurtalan'a bağlayan tren yolu 1942 yılında Beşiri'ye kadar uzanmıştır.³⁴²

20 Nisan 1940'da Raman'da bir kuyu açılmış ve günlük on ton dolayında petrol üretimi sağlanmıştır.³⁴³ 18 Şubat 1941'de petrol ürünlerinin ithali, dağıtımı, stoklanması ve petrol tasfiyehanelerinin kurulması alanında çalışmalar yapmak üzere Petrol Ofisi kurulmuştur.³⁴⁴ Savaş döneminin ekonomik sıkıntılarına rağmen, VI. dönemde Dr. Refik Saydam Hükümeti petrol konusuna ciddiyetle eğilip, bu alanda önemli çalışmalar yapmıştır.

³³⁸ **Tan**, sayı 1700, 25 Nisan 1940, s. 6.

³³⁹ **Tan**, sayı 1705, 30 Nisan 1940, s.1

³⁴⁰ **BCA, BÖKM**, 4 Mayıs 1940,30.1.00 / 2.12.1.

³⁴¹ **Cumhuriyet**, sayı 5737,2 Mayıs 1940, s. 1.

³⁴² **Cumhuriyet**, sayı 5742,7 Mayıs 1940, s. 1.

³⁴³ www.gapturkiye.gen.tr/il/batman.html - 28k, 2008

³⁴⁴ Kepenek, **a.g.e.**, s. 67.

D. TÜRK KROMU SORUNU

VI. dönemde uluslar arası bir ticaret krizi haline gelen olay ise “Türk Kromu Meselesi”dir.

Savaş döneminde Türkiye'nin elindeki en önemli mal kromdur. Modern sanayide çelik üretimi için çok gerekli olan kromun, Türkiye'deki üretimi, yaklaşık olarak 190.000 ton ile dünya üretiminin % 16,4'ü kadardır.³⁴⁵

18 Haziran 1941'de imzalanan Türk-Alman Saldırmazlık Paktı'nın ardından, Almanlar Türk kromunu elde etmek için ticari heyetler göndermiştir. Ancak Türkiye ile İngiltere arasında 1939'da yapılan ve süresi 1942 yılında dolacak olan anlaşmaya göre İngiltere kromun tamamını satın alma hakkına sahip olmuştur. Almanya'nın Türk-İngiliz Anlaşması'nın süresinin uzamasını engellemek ve kromu satın almak için yaptığı çalışmalar sonuç vermiş, Türkiye ile Almanya arasında 9 Ekim 1941'de 100 milyon liralık Türk-Alman Mal Mübadelesi ve Tediye Anlaşması yapılmıştır.

Bu anlaşmaya göre Türkiye Almanya'dan çelik ve savaş malzemesi alacak, Almanya'ya 1943 ve 1944 yıllarında 90 bin ton krom ve bunun yanında bazı maddeler satacaktır.³⁴⁶ Yapılan bu anlaşma, İngiltere tarafından anlayışla karşılanmıştır. Amerika bu anlaşmaya tepki göstermiş ve ödünç Verme-Kiralama Yasası çerçevesinde Türkiye'ye yaptığı yardımları kesme kararı almıştır. Uzun tartışmaların sonucunda ABD, Türkiye'ye yapacağı yardımı İngiltere'ye vermiş, İngiltere de Türkiye'ye ulaştırmıştır. Ancak ABD Başkanı Roosevelt, 4 Aralık 1941'den itibaren Türkiye'nin savunmasının Amerika'nın savunması bakımından faydalı olduğu gerekçesi ile bu yardımlara tekrar başlamıştır.³⁴⁷

E. DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER VE BORÇLANMA

VI dönem de (1939-1943) Türkiye'nin dış ticareti ülke içindeki ekonomik gelişmelerden daha çok uluslar arası ekonomik şartlardan etkilenmiştir, diyebiliriz.

³⁴⁵ www.geocities.com/EnchantedForest/Glade/6314/turkiye_ekonomisi.htm - 10lk, 2008

³⁴⁶ Ahmet Şükrü Esmer, Oral Sander, "İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası", **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Baskı 8, Siyasal Kitapevi, Ankara 1993, s. 137-138.

³⁴⁷ Esmer, Sander, **a.g.m.**,s. 159

Bu yıllarda hükümet dış ticaret fazlası elde etmeyi amaçlayan bir politika izlemiştir. Bu amacın gerçekleştirilmesinde kısmen başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Öte yandan, gerçekleştirilen dış ticaret fazlasının zamanında ve iyi kullanılıp kullanılmadığı ayrı bir husustur. Bu yıllarda Türkiye aktif bir politika takip ederek ihracatını artırabileceği kadar artıramamıştır. Dış ticaret fazlası daha çok ithalatın kısılması yolu ile gerçekleştirilmiştir. Uluslar arası ortamda bu amacı gerçekleştirmeyi bir ölçüde kolaylaştırmıştır. Gümrük mevzuatına ek olarak 1940 yılında çıkarılan Milli Korunma Kanunu Hükümete dış ticareti tamamen denetim altına alma imkanı verdi. Hükümet hangi mallardan ne kadar ithal edeceğini kotalarla belirledi. Tüketim mallarının ithalatı sınırlandırdı. Adı geçen kanun Hükümete ihracatı kontrol etme yetkisi de veriyordu. Bu yıllarda Türkiye'nin ticaretinin, özellikle ithalatının hacmini ve yapısını daha çok dış şartlar belirlemiştir. Türkiye'ye mal satan ülkelerin savaşta olması, ithal ettiğimiz malların dünya piyasalarındaki arzını büyük ölçüde daraltmıştır. Daha önce değinildiği gibi, savaşın başladığı yıllarda Türkiye'nin dış ticaretinde Almanya'nın aşırı derecede fazla ağırlığı vardı, dış ticaretimiz Almanya'nın kontrolüne girmişti. 1940-1941 yıllarında siyasi nedenlerden dolayı bu ülke ile dış ticaretimiz önemli ölçüde daraldı. Almanya'nın dış ticaretimizin cari değerindeki nispi payı savaş öncesindeki payının $\frac{1}{4}$ 'üne düştü.³⁴⁸

Bu yıllarda Türkiye dış ticaretini diğer ülkelere yöneltmekle büyük güçlüklerle karşılaştı. Bir kere, Türkiye'nin ihraç ettiği ürünlerin fiyatları yüksek idi. Öte yandan, İngiltere'nin dış ticareti kendi imparatorluğuna dahil ülkelere yönelmişti. ABD ise uzaklığı ve bağlantıları dolayısıyla Türkiye'nin dış ticaretinde Almanya'nın yerini alamazdı. Nitekim, Almanya'nın Türkiye'nin ithalat ve ihracatındaki nispi payları 1942'den sonra yeniden önemli derecede yükseldi ve 1944'ün sonuna kadar bu ülke Türkiye'nin dış ticaretteki birinci partneri, olarak kaldı.³⁴⁹

³⁴⁸ Sezai Yahya Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, s.185.

³⁴⁹ Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, Bursa 2000, s. 3-4.

1939-1945 döneminde ithal malları ortamla fiyatı %240 oranında yükseldi.³⁵⁰ Oysa yukarıda açıklandığı gibi, yurt içinde fiyatlar genel seviyesi daha fazla yükselmişti. Bu dönemdeki ithalattaki döviz kurları düşük idi. Gümrük vergileri 1940'da ve 1941'de yükseltilmesine rağmen ithal malları yine de ucuz kalıyordu. Bu durum ithalatın çok karlı bir ticaret alanı olmasını sağladı. İthalat daha çok gayri müslim azınlıkların elinde idi. 1942 yılında çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu biraz da bu gerçeğe dayanıyordu. Ne var ki Hükümet 1942'den sonra, enflasyona ve ithalat fiyatlardaki büyük artışlara rağmen, gümrük tarifesinin spesifik oranlarını yükseltmeyerek nominal gümrük oranlarının önemli ölçüde azalmasına seyirci kaldı. Halbuki bilinçli bir politika nominal gümrük oranları yükseltileseydi savaş yıllarındaki ticari kazançların bir kısmı devlete aktarılabilirdi. Böylece devlet hem enflasyonu bir ölçüde azaltabilirdi, hem de Varlık Vergisi gibi keyfi uygulamalara neden olan ve itirazları çeken bir vergi koymak zorunda kalmazdı.³⁵¹

Türkiye'nin ihracat hacmi 1938'de ulaştığı 1 milyon 447 bin ton seviyesine ulaşmıştı. Savaşın başlaması ile ihracat hacmi süratle gerileyerek 1941 de 429 bin tona, 1945 de 10 bin tona kadar düştü. İthalat hacmi de aynı dönemde 844 bin tondan 325 bin tona geriledi. Dış ticaret hacmindeki bu baş döndürücü düşmeye karşılık, ihracat değer olarak önce nispeten daha yavaş bir gerileme gösterdi. Hatta 1942'den itibaren yeniden yükselmeye başladı. İhracat hacminin daralmasına rağmen ihracat değerindeki bu önce ılımlı düşme ve sonra yükselme ihracat malları fiyatlarındaki çok hızlı yükselmeyle açıklanabilir. Gerçekten, savaş yıllarında Türkiye'nin ihraç ettiği malların ortalama fiyatı yaklaşık 6,3 kat yükselmişti. 1939'da ihracatın ton başına fiyatı 111,9 TL. iken 1945 de 706,5 TL.'ye fırlamıştı.³⁵²

Türkiye savaş yıllarında önceki dönemlere oranla daha fazla dış kaynaklardan faydalanmıştır. Altın ve döviz stoklarındaki artışlarla bu dış kredilerin büyük katkısı vardır. 1938-1945 yıllarında 127 milyon doları ekonomik kredi ve 187 milyon doları askeri kredi ve hibe olmak üzere toplam 314 milyon dolar taze kredi sağlamıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşının ilk yıllarında sağlanan krediler şu şekilde

³⁵⁰ Şahin, a.g.e, s. 88.

³⁵¹ Tezel, a.g.e.,s. 63.

³⁵² Şahin, a.g.e. s. 89.

özetlenebilir: İngiltere'den 1939-1940 yıllarında yapılan anlaşmalarla 49,5 milyon sterlin (yaklaşık 240 milyon dolar) kredi temin edilmiştir. Bunun 17 milyon sterlini ticari kredi, 29,5 milyon sterlini askeri kredi idi. Yine 1940 yılında Fransa'dan 1,5 milyon sterlin bir ticari kredi sağlandı. Bununla Fransa piyasasında birikmiş borçlar tasfiye edildi. 1941 yılında ABD'den 45 milyon dolar tutarında savaş malzemesi kredisi sağlandı. Bu kredinin 5 milyon dolarlık kısmı kullanıldı, geri kalanı 1946 yılında yapılan bir anlaşma ile iptal edildi. 1942 yılında Almanya'dan 45 milyon TL kredi sağlandı. Görüldüğü gibi, savaşan ülkeler Türkiye'yi yanlarına çekebilmek veya tarafsızlığını sağlayabilmek için bir çaba içine girmişlerdi.³⁵³

F. VARLIK VERGİSİ

VI. dönemin en çarpıcı uygulamalarından biri de II. Dünya Savaşı yıllarında CHP'nin savaşın olumsuz şartları üzerine çıkardığı veya çıkarmak zorunda kaldığı Varlık Vergisi Kanunu'dur. Tahakkukundan tahsil sürecine, her aşamada eleştirilere hedef olan ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi araştırmacılarının en çok üzerinde durdukları konulardan biri olan vergi, Tek-Parti döneminin milliyetçi politikalarına bir örnek olarak değerlendirilmektedir. Bu başlık altında VI. dönem TBMM'inde bu vergiyi gündeme getiren şartlar, tahakkuk ve tahsil aşamaları, topluma etkileri ve CHP yönetimine karşı bir muhalefetin ortaya çıkmasındaki etkisi ele alınacaktır.

CHP hükümeti savaş yüzünden artan savunma masraflarını ve halkın ihtiyaçlarını ekonomiye müdahaleleri ile ve özellikle iç borçlanma ve enflasyonist bir para politikasıyla karşılamaya çalışmıştır. Ancak savaş koşullarının yarattığı fevkalade ortamdaki yararlanan zümreler ve özellikle tüccarların sebep olduğu toplumsal rahatsızlığın giderek artması üzerine yeni tedbirler gündeme geldi. Hükümetin aldığı tüm hukuki ve polisiye önlemlere karşın, karaborsa ve vurgunculuk faaliyetleri bir yandan hükümetin durumunu zorlaştırırken diğer yandan halkın sefaletini arttırıyordu. Bu ise hükümetin ve halkın infialini bu çevrelere, özellikle karaborsa faaliyetini yürüten ticaret çevrelerine yöneltiyordu. Ticaret Vekili 1940 Ağustos'unda tüccarın ihracatta olduğu kadar ithalatta da hükümetin takip ettiği

³⁵³ Tezel, a.g.e., s.194-198.

siyasete yardımcı olması gerektiğini söyleyerek, dış ticarete yürürlükte olan ikili anlaşmaların dış ticaretin devletleştirilmesi için uygun olduğunu hatırlatıyordu. Başbakan da 1941 yılında tüccarın normal şartlarda çalışma hayatını kurmazsa toplum içinden tamamen çıkarılması gereken bir unsur olarak görüleceğini söylüyordu.³⁵⁴ Ancak Saraçoğlu Hükümetinin ekonomiyi piyasa güçleriyle dengeleme girişimi fiyatları, bu arada karaborsa fiyatlarını ve vurgunculuk faaliyetlerini de arttırmıştı. Bu nedenle hükümet, çıktığı yoldan kısa sürede dönmek zorunda kalırken, piyasayı ve devlet maliyesini düzeltmek için yeni fevkalade önlemler almak durumunda kaldı.

Bu bağlamda Hükümet, 1942 yılının ilkbahar ve yaz aylarından itibaren savaşın sebep olduğu olağanüstü koşullardan yararlanarak biriken fevkalade servetleri vergilendirmenin yollarını aramaya başladı.³⁵⁵

Bu verginin çıkarılmasından önce kamuoyu çıkarılacak vergi düzenlemesine hazırlanmaya çalışılmıştır. Basında daha 1942 yılı başlarında kazançları artanlardan vergi alınacağına dair haberler çıkmaya başlamıştı. Basındaki haberler daha sonra da devam etti. Zekeriya Sertel, “*Devlet Yeni Gelir Kaynaklarını Nerede Aramalıdır?*” başlıklı makalesinde şöyle diyordu:

*“Devletin yeni gelir kaynakları ararken takip edeceği prensip... Hayat seviyesi alçalan mahdut gelirli halkı ve memur sınıfı tazyik eden ve hayatı pahalılaştıracak yollardan kaçınmak, bilakis anormal vaziyetin doğurduğu fazla servetleri yakalamak olmalıdır.”*³⁵⁶

Bu arada Başbakan Saraçoğlu, Varlık Vergisi konusunda basının tam desteğini sağlamak amacı ile kanun meclisten çıkmadan önce ülkenin önde gelen gazetelerinin başyazarları ile bir toplantı yaparak, kanunun çıkarılış amaçlarını anlattı ve gazetecilerden, bu verginin ülkenin yararına olduğunu makalelerle kamuoyuna

³⁵⁴ Tezel, **a.g.e.**, s. 261.

³⁵⁵ Ayhan Aktar, **Varlık Vergisi Kanunu, Tek Parti Rejiminde Azınlık Karşıtı Politika Örneği**, İstanbul, Belge Yayınları, Ocak 1992, s. 141,142

³⁵⁶ “Harp Kazançlarının Önüne Geçmeliyiz”, **Tan**, 17.05.1942;

anlatmaları ve kamuoyu oluşturmalarını istedi.³⁵⁷ Bundan sonra başyazarlar sık sık Varlık Vergisinin gerekliliğini belirten yazılarla Türk kamuoyunu bu vergiye hazırladılar.

Aynı dönemdeki bütçe görüşmelerinde Maliye Bakanı Fuat Ağralı beş ay önce bütün gayri Müslimleri hicvediyordu.³⁵⁸

Nihayet 1942 yılı Eylül’ünde Maliye Bakanlığında gelen bir yazıda, savaş ve ihtikâr dolayısıyla elde edilen fevkalâde kazançları kanunların vergilendirmemekte olduğu, bu nedenle ekalliyetlerin büyük servetler, iktisap ettikleri belirtiliyor ve İstanbul Defterdarı Faik Ökte’den piyasada acele inceleme yapılarak, kimlerin bu şekilde fevkalâde kazanç temin ettiğinin tespiti, ekalliyetlerin ayrı bir cetvelde gösterilmesi gerekliliğini belirtiyordu. Bundan dolayı Ökte’de İstanbul Vergi Dairelerinden gelen bilgilere göre fevkalade kazanç temin eden vergi mükelleflerini dini ve etnik kökenlerine göre listelere ayırdı. Bu listelere göre; cetveller M ve G diye ikiye ayrıldı. M Müslüman grubu, G Gayri Müslim Ekalliyetleri temsil ediyordu, D dönmeleri, E ‘de ecnebileri gösteriyordu.³⁵⁹

Anlaşılaacağı gibi Varlık Vergisini çıkartmadan önce propaganda ile kamuoyu hazırlanmış sonra teknik hazırlıklar yapılmıştır. Bu propaganda aşamasına son katkıyı da kanun çıkmadan on gün önce Cumhurbaşkanı İnönü yapmıştır. İnönü, 1 Kasım 1942’de TBMM’nin “6. dönem 4. yasama yılı açış konuşması”nda “*şuursuz bir ticaret havası*”, “haklı sebepleri çok aşan pahalılık belası”ndan söz ederek konuşmasını şöyle sürdürmüştür:

“Bulanık zamanı bir daha ele geçmez fırsat sayan eski bataklı çiftlik ağası ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı bir ticaret eşyası yapmaya yeltenen gözü dönmüş vurguncu tüccar ve bütün sıkıntıları politik ihtirasları için fırsat sayan ve de hangi yabancı milletin hesabına çalıştığı belli olmayan birkaç politikacı büyük bir milletin bütün hayatına küstah bir surette kundak koymaya çalışmaktadır. Üç beş

³⁵⁷ M Güvenir, **İkinci Dünya Savaşında Türk Basını**, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1991, s. 101

³⁵⁸ Ayhan Aktar, **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları**, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s.143.

³⁵⁹ Faik Ökte, **Varlık Vergisi Faciası**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1951, s.48.

*yüzü geçmeyen bu insanların vatana karşı aşikâr olan zararlarını gidermenin yolu elbette vardır. Ticaretin ve ekonomik çalışmaların serbestliğini bahane ederek milleti soymak hakkını hiç kimseye hiçbir topluluğa tanımamalıyız.*³⁶⁰

İnönü sözlerinin sonunda pahalılık sebeplerinin ve alınacak tedbirlerin ayrıntılı olarak Başbakan Saraçoğlu tarafından açıklanacağını bildiriyordu.³⁶¹

Nihayet Varlık Vergisi Kanunu Tasarısı esasî itibariyle Başbakan Saraçoğlu tarafından hazırlanmış, hazırlık çalışmalarına Maliye Bakanı Fuat Ağralı, Maliye Vekâleti Müsteşarı Esat Tekeli ve Teftiş Kurulu Başkanı Şevket Adalan da katılmıştı. Hazırlanan tasarı önce CHP Meclis grubunda tartışılarak TBMM Genel Kuruluna getirildi.³⁶² “servet üzerinden vergi almak hatırımızdan geçmemektedir” sözünü tekzip edercesine savaş içinde fazla kazananların daha çok vergi alınacağını açıkladı.³⁶³

Türk kamuoyunu Varlık Vergisine hazırlamaya yönelik çalışmalar 1942 yılı yaz aylarında yoğunlaşarak devam etti. Bu dönemde yaz ayları boyunca İstanbul gazetelerinde gayrimüslimleri genellikle hırsızlık, karaborsacılık, soygunculuk, vurgunculuk ve ihtikârla ilişkilendiren haberler ön plana çıkarıldı. Bu dönemde çıkarılan mizah dergilerinde azınlık karşıtı karikatürlerde ağırlıklı olarak Yahudi tipleri kullanılıyor, bu karikatürler sadece Yahudileri değil onların şahsında nihayet Varlık Vergisi Kanunu Tasarısı esasî itibariyle Başbakan Saraçoğlu tarafından hazırlanmış, hazırlık çalışmalarına Maliye Bakanı Fuat Ağralı, Maliye Vekâleti Müsteşarı Esat Tekeli ve Teftiş Kurulu Başkanı Şevket Adalan da katılmıştı. Hazırlanan tasarı önce CHP Meclis grubunda tartışılarak TBMM Genel Kuruluna getirildi.³⁶⁴

³⁶⁰ **İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları (1939–1960)**, C.2, TBMM Kültür ve Sanat Kurulu Yayınları, Ankara, 1993, s. 38.

³⁶¹ Mahmut Goloğlu, **Millî Şef Dönemi (1969–1945)**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1974, s. 165; Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4. kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s. 158;

³⁶² Faik Ökte, **Varlık Vergisi Faciası**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1951, s.50, 53.

³⁶³ Ayhan Aktar, **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları**, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s.56

³⁶⁴ Aktar, **a.g.e.**, s. 50,53

1.Varlık Vergisi Kanunu

Varlık Vergisi Kanunu tasarısı 9 Kasım 1942 ve 6/4067 sayı ile Başbakanlık tarafından TBMM'ne sunuldu. Yasa tasarısının gerekçesinde olağanüstü kazançlardan alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere “*fevkalade bir mükellefiyet tesis olunmaktadır.*” denilerek şöyle devam ediliyordu: “*Vergi, kazanç ve gelir sahiplerini ve daha ziyade iktisadi şartların darlığından doğan güçlükleri istismar ederek, yüksek kazançlar elde ettikleri halde, kazançları ve kudretleriyle mütenasip bir derecede, iştirak ettirmek maksadını gütmektir.*”³⁶⁵

Tasarı 11 Kasım 1942’de görüşüldü. Görüşmeler sırasında, memleketin ekonomik durumu ve alınacak tedbirler hakkında TBMM’de açıklamalarda bulunan Başbakan Saraçoğlu sözlerini şöyle sürdürüyordu: Bu kanun ile amaçladığımız hedef, tedavüldeki parayı azaltmak ve memleket ihtiyaçlarımıza karşılık hazırlamaktır. Türk parasının kıymetlenmesi, vurguncular üzerinde toplanan halk düşmanlığının silinmesi, vergileri ödemek için zorunlu olarak satışa çıkarılacak malların fiyatlarında bir ölçülü durum yaratması gibi ikinci derece yararların çıkması da olmayacak şeyler sayılamaz.³⁶⁶

Tasarı üzerine söz alan İstanbul mebusu Ali Rana Tahran, Varlık Vergisi teklifini mali, ekonomik ve sosyal bakımdan yerinde bularak tasarıyı destekledi. Manisa Mebusu Refik İnce’de yaptığı konuşmada tasarının hukuka aykırı olmadığını, tıpkı İstiklal Mahkemeleri kanunu gibi, Başkomutanlık kanunu gibi dar zamanlarda bu tip düzenlemeler yapılabileceğini bildirdi.³⁶⁷

Sonuçta 4305 sayılı Varlık Vergisi kanunu, 350 milletvekilinin oy birliğiyle 11 Kasım 1942 günü kabul edildi. Kanuna göre vergi alınacak başlıca üç kesim öngörülmüştü. Bunlar tüccarlar, emlak ve akar sahipleri ile büyük çiftçilerdi. Alınacak vergiler oluşturulacak komisyonlarca 1941 kayıtlarına göre belirlenecekti. Komisyonlar il ve ilçelerde en büyük mülki amirin başkanlığında, mal müdürü ile

³⁶⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İ: 4, 3.inikat, 11 Kasım 1942.

³⁶⁶ Cemil Koçak, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi*, C. I-III, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s. 482.

³⁶⁷ Goloğlu, a.g.e.,s.175

ticaret odaları ve belediyelerce seçilecek ikişer üyeden oluşacaktı. Ticaret odası olmayan yerlerde ticaret ve tarımda olmayan belediye meclisi üyeleri seçilecekti.³⁶⁸

Komisyonlar vergi miktarını on beş gün içinde belirleyeceklerdi. Komisyonların kararı kesindi. Yükümlülükleri belirlenenler, belirtilen miktarı on beş gün içinde ödemeyenler ise bu kez zorunlu çalışmaya gönderileceklerdi. Çalışma karşılığında ödenen ücretin yarısı vergi borcuna kesilecekti. 55 yaşın üzerinde erkekler ve kadınlar çalıştırılmayabilecekti. Kanunun TBMM’de kabulünden sonra Türk basını Varlık Vergisi Kanununu desteklemeyi sürdürdü. Necmettin Sadak, “*Varlık Vergisi bir taraftan milyonlarca liranın geri çekilmesi sureti ile pahalılığın önünü alacak en tesirli çare olduğu gibi kazandıkları paralarla bu pahalılığa yardım etmiş olanların devlete ödeyecekleri en adaletli borcu teşkil ediyor*” diyordu. Ulus Gazetesi’nde F. Rıfkı Atay ise, Varlık Vergisini haklı ve meşru buluyor vurgunculara çatıyordu. Zaten dönemin koşulları içinde daha önce de ifade ettiğimiz gibi basının talimatlara uymamak gibi bir şansı da yoktu. Başbakanın Varlık Vergisi Kanunu hakkında lehte yayın yapılması dışında, Sıkıyönetim Komutanlığı da Varlık Vergisi Kanunu uygulaması aleyhinde yayın yapılmaması için basına talimat vermiş, hatta buna uymadığı için Yeni Sabah Gazetesi 05.12.1942’de kapatılmıştır.³⁶⁹

Verginin Meclisten çıkarılışının ertesinde hemen hemen tüm gazeteler aldıkları talimat üzerine kanunu destekleyici yönde yayınlar yaparken Vatan Gazetesi sessiz kalarak bir nevi protestoda bulunmuştur. Gazetenin başyazarı ve sahibi Ahmet Emin Yalman’ın “Musevi” kökenli olması, azınlıklara karşı hayli sert uygulanan bu vergiye olumsuz yaklaşımında önemli bir etken olmuş olabilir. Yalman zaten daha sonra yazdığı anılarında bu vergiyi bir “gaflet” olarak değerlendirmektedir. Yalman, şüphesiz harp zamanında haksız kazanç ele geçirenlerin üzerine yürümek, hazinenin ihtiyaçlarını karşılamak gerektiğini ancak bu işin dürüst ele alınmadığını böyle bir kanunun meclisten geçmemesi gerektiğini belirterek şöyle devam eder: “*Varlık Vergisi Kanunu hiçbir ölçü tanııyordu. Belli ki Nazi usullerini taklit yoluyla*

³⁶⁸ Koçak, a.g.e., s. 484

³⁶⁹ M. Güvenir, **İkinci Dünya Savaşında Türk Basını**, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1991, s. 101

*azınlıkları ezmek, siyasî düşmanlara meydan okumak ve siyasi dostları korumak maksadıyla meydana getirilmişti.*³⁷⁰ şeklinde beyanlarda bulunuluyordu.

2. Varlık Vergisinin Uygulanması

Varlık Vergisinin çok tartışılmasının asıl nedeni yasanın çıkartılmasından daha çok uygulaması veya uygulanış şekliyle ilgilidir. Özellikle de uygulamada yasa uyarınca kurulan komisyonların kararları, Gayrimüslimlerden daha çok vergi alınması, borcunu ödemeyenlerin çalışma kamplarına gönderilmesi gibi uygulamalarla bu kanun eleştirilmiştir. Yasaya göre kurulan komisyonlara gelen cetveller aceleyle hazırlanmıştı, komisyon üyelerinin bir kısmı CHP üyesiydi. G grubuna mensup olanlardan alınacak komisyonsa belirlenen vergi Ankara'dan gelen talimat ile beş-on misli ağırlaştırılacaktı. Yine Ankara'dan gelen talimat üzerine D grubuna mensup olanlar (dönmeler), M (Müslüman) grubunun iki misli vergi ödeyecekti.³⁷¹

Kişiler ve kuruluşlar, savaş yıllarında elde ettikleri kazanç ve servet miktarları üzerinden komisyonların tamamen keyfi, takdiri ve tahmini olarak belirledikleri matrah üzerinden vergilendirildiler.³⁷²

Komisyon başkanı olan mülki amirler, kendi bölgelerinde en yüksek vergi tahsilâtı yaparak Ankara'nın gözüne girmek için çalışıyorlardı.³⁷³

Komisyonların kimin ne kadar vereceğini belirlemesinden sonra vergi miktarının belli olduğu listeler vergi dairelerinin ilan tahtalarına asıldı.³⁷⁴

Vergilerin ilanıyla asıl hedefin gayrimüslim azınlık olduğu anlaşıldı. Bundan sonra, vergi oranlarının haksız olduğu şeklinde itirazlar ve tepkiler yükselmeye de itirazlar kanununun on birinci maddesine göre kabul edilmemiştir. Verginin ilanından hemen sonra tarh edilen vergiye itiraz için 3000 dilekçe TBMM'ye, 4000 dilekçe

³⁷⁰ Güvenir, **a.g.e.**, s. 102

³⁷¹ Ökte, **a.g.e.**, s. 59, 85

³⁷² Koçak, **a.g.e.**, s. 488

³⁷³ Aktar, **a.g.e.**, s. 79

³⁷⁴ Aktar, **a.g.e.**, s.149

Maliye Bakanlığına, 19.500 dilekçe de İstanbul Defterdarlığına verilmiştir. Vergi oranlarına itiraz edenlerin avukatlarına da yıldırma politikaları izlenmekteydi.³⁷⁵

Varlık Vergisi ile ilgili listeler açıklandığında asıl merkez üssünün İstanbul olduğu görülüyordu. Zira gayrimüslim azınlığın en yoğun yaşadığı kent burasıydı. Aşağıdaki tablo o zaman 900 bin nüfusu olan İstanbul'da kimlerin Varlık Vergisi ödeyeceğini göstermektedir.

Tablo VIII. Varlık Vergisi Mükelleflerinin İstanbul'da Kökenlerine Göre Dağılımı³⁷⁶

Mükelleflerin Kökeni	Mükellefler	%	Tahakkuk	%
Müslümanlar M	4.195	%7	25.600.409	%7
Gayri Müslimler G	54.377	%87	289.656.246	%83
Diğer G-M-E	4.003	%6	34.226.764	%10
TOPLAM	62.575	%100	849.483.419	%100

Tabloda görüldüğü gibi İstanbul'da toplam Varlık Vergisi mükellefinin % 87'sini gayrimüslimler oluşturmakta olup verginin % 83'ü tahakkuk ettirilmiştir. Komisyonlar vergilendirme işlemi sırasında kayırma, torpil, rica, hasımlıkla ilgili isteklerle çok sık karşılaşıyor ve bunlardan etkileniyordu.³⁷⁷

Varlık Vergisi Kanununun 12. maddesine göre borçlular 15 gün içinde borçlarını ödeyeceklerdi. Bu süre 4 Ocak 1943 günü doldu. Mükellefler 15 gün içinde nakden vergi borcunu ödemek zorunda olunca gerekli parayı bulmak için gayrimenkullerini satışa çıkarmışlardı. Bu nedenle dönemin gazetelerinde sık sık gayrimenkul satışıyla ilgili ilanlar basında yer almıştır.³⁷⁸ Yine Varlık Vergisi Kanununun 12. maddesine göre bu süre içinde borcunu ödemeyenler ilk hafta için % 1, ikinci hafta için % 2 gecikme zammı ödeyeceklerdi. Bu süre de kurban bayramı tatili nedeniyle biraz uzatılmış ve 20 Ocak 1943 akşamı dolmuştur. Bu süre içinde

³⁷⁵ Aktar, **a.g.e.**, s. 84

³⁷⁶ Rıdvan Akar, **Aşkale Yolcuları, Varlık Vergisi Ve Çalışma Kampları**, Belge Yayınları, İstanbul, 1999, s. 87

³⁷⁷ Akar, **a.g.e.**, s. 88

³⁷⁸ Akar, **a.g.e.**, s. 84

borcunu ödemeyenlerin, önce malları haciz edildi ve daha sonra bu mallar ve ev eşyalarının satışı ile verginin tahsiline başlandı.³⁷⁹

Vergisini bir ay içinde ödeyemeyen mükelleflerin vergilerini çalışarak ödemeleri amacıyla çalışma yerlerine sevke başlama uygulaması doğrultusunda, tümü 32 kişilik İstanbullu gayrimüslimlerden oluşan ilk kafiye 27 Ocak 1943'de Aşkale'ye gönderildi.³⁸⁰ Gazeteler "*Varlık Vergisini ödemeyenlerin ilk kafiyesi dün Ankara'dan geçti*" haberiyle olayı Türk kamuoyuna duyurdular. Basın sık sık Varlık Vergisi borcunu ödemeyenlerin listesini yayınlarak onları deşifre etmekteydi. Bu kişiler önce şehirdeki toplanma yerine getirilip sonrada Aşkale'ye gönderildiler.³⁸¹

Gerçekten de Başbakan Saraçoğlu'nun 16 Ocak 1943 tarihinde Times gazetesine verdiği beyanatta dediği gibi "*Bu memleket tarafından gösterilen misafirperverlikten faydalanarak zengin oldukları halde ona karşı bu nazik anda vazifelerini yapmaktan kaçan kimseler hakkında bu kanun bütün şiddetiyle tatbik edilecekti.*"³⁸²

Varlık Vergisi uygulamasında vergi sisteminin eksikliği ve vergi idaresinin yetersizliği idari ve siyasî olarak da sorunlara yol açtı. Bu bağlamda Varlık Vergisi vergi tekniği nedeniyle eleştirilmiştir. İdarece takdir yönteminin subjektif değerlendirmeler nedeniyle hem gruplar arasında hem de aynı gruba mensup olanlar arasında farklı uygulamalar illere göre de farklılık gösteriyordu. Örneğin Adana'da 1.057 mükellefe 8.024.462 lira vergi konulmuş tahsilât % 80 olarak gerçekleşmiş, bu ilden kimse çalışma kampına gönderilmemişken, İzmir'de 4.597 mükellefe toplam 26.755.250 lira vergi konmuş tahsilât % 90 olarak gerçekleşmiş 93 kişi çalışma kampına sevk edilmiştir. Bu şekilde kentler arasında farklı uygulamalar olduğu gibi yakınlıklar kullanılarak ek süreler de alınmıştı.³⁸³

Böylece bir yandan ek süre alanlar, ödemesini geciktirilenler, diğer yandan da çalışma kamplarına gönderilenler arasında ayrımcılık yapılmıştır. Varlık Vergisi

³⁷⁹ Aktar, **a.g.e.**, s.149

³⁸⁰ Aktar, **a.g.e.**, s.149

³⁸¹ **Akşam**, 23.01.1943, s. 1

³⁸² Aktar, **a.g.e.**, s. 149, **Akşam**, 21.01.1943, s.1, 7; **Cumhuriyet**, 22.01.1943 s. 1

³⁸³ Akar, **a.g.e.**, s. 108

borcunu ödemeyenlerin mallarının haczedilerek satılması ile Varlık Vergisinin tahsilâtı 1943 yılında yaz ayları boyunca devam etti. Bu sırada Aşkale'de çalışan 900 kişi 8 Ağustos'ta Eskişehir-Sivrihisar'a nakledildi. İktidar Varlık Vergisinden umulanı bulamadı. Ayrıca vergiye ilk defa 9-13 Eylül 1943 tarihlerinde New York Times gazetesinde yazılan yazılarda tepkiler dile getirildi. Bu yazılar Ankara yönetimi üzerinde etkisini gösterdi.³⁸⁴

Nitekim dört gün sonra 17 Eylül'de toplanan TBMM tarafından, 4501 sayılı kanunla geriye kalan vergi borçlarının silinmesi hakkında hükümete yetki verildi ve 02.12.1943 günlü kanunla da borçluların ailelerinin yanında çalışarak borçlarını ödemelerine müsaade edildi.³⁸⁵

Bütün bu gelişmelerden sonra artık bu verginin yasal olarak kaldırılması gündeme geldi. Varlık Vergisinin tasfiye süreci ile ilgili ilk yasal girişim, 28 Aralık 1943'de Manisa Milletvekili Celal Bayar'ın, bu verginin kaldırılmasını isteyen önergesi oldu.³⁸⁶

Varlık Vergisinin hukuken tasfiyesinde son merhale ise 15 Mart 1944 günlü ve 4305 sayılı kanunla bu verginin tamamen kaldırılması oldu. TBMM'de kanunun kaldırılması için yapılan oylamaya 453 mebusan 310'u Varlık Vergisinin tasfiyesi yönünde oy kullanmış 135 mebus oylamaya katılmamıştır. Bir mebus ise ret oyu kullanmıştır.³⁸⁷

Böylece Varlık Vergisi 16 aylık bir uygulamadan sonra kaldırıldı. Varlık Vergisinin kaldırılmasıyla ilgili kanunun gerekçesinde, toplam 114.368 yükümlüye toplam 465.384.820 TL Varlık Vergisi tarh edildiğini, tarhiyatın 28.211.403 TL'sinin maddi hatalar ve mükerrerlik dolayısıyla, 12.266.996 TL'nin seyyar yükümlüler ve hizmet erbabına terkin olunduğunu geri kalan 424.906.421 TL'den 1944 Şubat ayındaki 314.920.940 TL Varlık Vergisi tahsil edildiği bu rakamın toplam Varlık Vergisi miktarının % 74.11'i olduğu belirtiliyordu. Tahsil edilemeyen Varlık Vergisi

³⁸⁴ Aktar, **a.g.e.**, s. 151, 152

³⁸⁵ Akar, **a.g.e.**, s. 156

³⁸⁶ Goloğlu, **a.g.e.**, s.177

³⁸⁷ **T.C. Resmi Gazete**, Sayı 5655, 17.03.1944, s.1, 2, **TBMM Zabıt Ceridesi**, 7. C, Devre 7 İ: 1, C: 8, 29 inikat 15 Mart 1944, s. 3, 4, 5

miktarı 109.985.481 TL olmuştur. İstanbul'da ise tarh edilen Varlık Vergisi toplamı 337.275.642 TL iken Bu rakamın ancak 221.307.642 TL'si, yani yaklaşık % 70'i tahsil edilebilmiştir.³⁸⁸

³⁸⁸ Koçak, **a.g.e.**, s. 517

VI. BÖLÜM

VI. DÖNEM EĞİTİM VE KÜLTÜR POLİTİKALARI

A. ATATÜRK'ÜN EĞİTİM HEDEFLERİ VE POLİTİKALARI

Osmanlı İmparatorluğu XVII. yüzyılda gerilemeye başlamasıyla birlikte, Osmanlı geleneksel eğitim kurumlarının bilgi üretmedikleri ve batıdaki yenilikleri takip edemedikleri görülmektedir. Ayrıca Osmanlı Eğitim sisteminde birliğin olmaması eğitimin canlılığını ve işlevselliğini yitirmesine yol açmıştır.³⁸⁹

Cumhuriyet döneminde ise Atatürk'ün eğitime bakış açısı çağdaşı diğer devlet adamlarının uyguladıkları politikalarından oldukça farklıdır. O tarihlerde ülkeler kendi eğitim politikalarını yani eğitim felsefelerini oluştururken mensubu oldukları unsurları eğitim sisteminin içine koymuşlardır. Örneğin faşist İtalya kendi eğitim politikasını kendi devlet yapısına göre şekillendirmiş, aynı şekilde totaliter devletlerde eğitim politikalarını oluştururken “*din*” faktörünü temel esas olarak almışlardır. Yani bütün eğitim politikalarını tek bir unsur üzerine inşa etmişlerdir.³⁹⁰ Bunun örneğini Osmanlı İmparatorluğunda da görmemiz mümkündür. Atatürk bütün bunları değerlendirmiş ve eğitimin felsefi manada “*monist*” yani “*tekçi*” olmamasının gerektiğini belirterek yeni Türk eğitiminin temelini atarken eğitimin birden fazla unsuru kapsamına özen göstermiş ve Türk eğitim felsefesinin temelini bilimi, akıllı ve fenni koymuştur.³⁹¹ Bu da Atatürkçü düşünce sisteminin katı bir doktrin olmadığı gerçeğini ortaya koyarken, 27 Ekim 1922 günü yaptığı konuşmada; “*Çocuklarımıza ve gençlerimize vereceğimiz öğrenimin sınırı ne olursa olsun, onlara esaslı olarak şunları öğreteceğiz: 1- Milliyetine, 2- Türkiye Devleti'ne, 3- Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne düşman olanlarla mücadele gereği. Bireyleri bu mücadele gerekleri ve araçlarıyla donanmayan milletler için yaşama hakkı yoktur. Mücadele, mücadele*

³⁸⁹ Hasan Ali, Yücel, **Türkiye’de Ortaöğretim**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s.1-19.

³⁹⁰ Yahya Akyüz, “Atatürk’ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri”, 1. Uluslararası Atatürk Sempozyumu Açılış Konuşmaları, **Bildiriler 21-23 Eylül 1987**, Ankara, 1994, s. 354.

³⁹¹ Ali A. Yiğit, **İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası (1938-1950)**, Boğaziçi İlmî Araştırmalar Serisi: III, İstanbul, 1992, s.20.

gerekir.”³⁹² sözleriyle, Atatürk, eğitimin temel görevinin devletin varlığını sürdürmek olduğunu vurgulamıştır.

Atatürk’ün daha cumhuriyetin ilanından önce belirlediği hedefler doğrultusunda, VI. dönem TBMM tarafından yürütülen kültür ve eğitim öğretim siyasetinin ciddi bir şekilde ele alındığı görülmektedir Cumhuriyet tarihinde önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede, 1-5 Mayıs 1939’da Birinci Türk Neşriyat Kongresi açılmış, 17 Temmuz 1939’da Birinci Maarif Şurası toplanmış ve Şubat 1940’ ta Tercüme Bürosu kurulmuştur. Ancak tüm bunların yanında en önemli uygulama Köy Enstitüleri’nin 17 Nisan 1940’ta kurulmasıdır.

VI. dönem TBMM hükümetinin programı 27 Ocak 1939’da sunulmuştur ve Başbakan Refik Saydam konuşmasında hükümetinin eğitim programını, görüş ve direktiflerini şu şekilde ifade etmiştir.

*“...Memleketimizin maddi refahı ve iktisadi kalkınması ancak kültür seviyemizin buralarla müvazi olarak yürütülmesi ile mümkün olacaktır kanaatindeyiz. Türk çocuğunu daha ilk tahsil yaşında iken mektebe alarak zekâ, istidat ve faaliyetine uygun bir silsile takip ettirmek memleketin ilim, sanat ve pratik hayat ve teknik faaliyet sahalarında görülen eleman ihtiyacını onların yetişkin varlıkları ile karşılamak maarif işlerinde tutacağımız esaslı yoldur. Bu yolda emin yürüyebilmek için ilk tahsili öğretmen ve eğitimlerimizle vermeğe çalışmakta devam edeceğiz. Mevcut liseler, keyfiyetçe olgunlaştırmak ve yüksek tahsil müesseselerini tam hazırlayıcı mektepler haline getirmek emelindeyiz. Ankara, İstanbul üniversiteleri ile diğer yüksel tahsil mekteplerinin inkişafı yakından takip edilecektir. Türk çocuğunu ahlakî temiz, ruhça ve bedence sağlam, milletine, vatanına, Cumhuriyete ve inkılâba sadık yetiştirmek maarifimizin başlıca hedefidir. Tarih ve dil inkılâbımızın milli ruhun doğuşuna ve kuvvetlenmesine verdiği hızı arttıracacağız”*³⁹³

³⁹² Hasan Ali Yücel, **Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 9

³⁹³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre V. C.29, İçtima 4, Ankara 27 Ocak 1939, s. 215,216.

II. Saydam Hükümeti (3 Nisan 1939–9 Temmuz 1942), II. Hükümet Programını 10 Eylül 1939'da açıklarken, eğitim programına değinmemiştir.³⁹⁴ Hükümetin eğitim programı, doğrudan Cumhuriyet Halk Partisi'nin programı esas alınarak oluşturulmuştur. Bu kararın alınmasındaki en önemli neden ise 1 Eylül 1939'da İkinci Dünya Savaşı'nın başlamış olması ve bu süre zarfında daha çok dış politika üzerinde durulmasıdır.³⁹⁵

B. BİRİNCİ TÜRK NEŞRİYAT KONGRESİ (1-5 MAYIS 1939)

Türkiye'nin yayın hayatıyla ilgili konuların hemen hepsi toplu olarak ilk defa Hasan Âli Yücel'in Millî Eğitim Bakanlığı döneminde 1939 yılında 1-5 Mayıs'ta toplanan Birinci Türk Neşriyat Kongresinde ele alınmış ve tartışılmıştır. Kongreye verilen raporlar, müzakereler, komisyon raporları, teklifler ve bu kongre hakkında basında çıkan yazılar 412 sayfalık bir kitap halinde getirilmiştir.³⁹⁶

Atatürk'ün ölümünden sonra, İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı döneminde Hasan Âli Yücel; bakanlığı esnasında millîlikten uzaklaşarak hümanist anlayışa yönelmiştir. Atatürk'ün en uzun süre (1935–1938) Milli Eğitim Bakanlığını yapan devlet adamı Saffet Arıkan'dır. Bu dönemde eğitim ve kültürde izlenen politika milliliktir. Atatürk'ün ölümünden sonra ikinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün en uzun dönem Milli Eğitim Bakanlığı görevini yürüten siyaset adamı ise Hasan Âli Yücel'dir. Bu dönemde izlenen kültür ve eğitim politikası değişmiş eğitim- kültür ve sanat alanında hümanist arayışlar başlamıştır.³⁹⁷

I. Neşriyat Kongresi'nin toplanması ve batı klâsiklerinin Türkçeye çevrilmesi hümanizm anlayışının göstergesidir. Hasan Âli Yücel'in bakanlığı döneminde,

³⁹⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre VI. C.I, İçtima F, Ankara 10 Nisan 1939, s. 20, 21.

³⁹⁵ Muharrem, Güneş, Hasan, Güneş, **Türkiye'de Eğitim Programları ve Sivil Toplum**, Anı Yayınları, Ankara, 2003, s.23.

³⁹⁶ **Birinci Türk Neşriyat Kongresi Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları**, T.C. Maarif Vekilliği Yayını, Ankara 1939

³⁹⁷ Bilal Elbir, Ömer Karakaş, "Cumhuriyet Döneminde Türk Kültür ve Edebiyatında Hümanizmin Etkileri" **Turkish Studies International Periodical For Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 2/4, Fall 2007

edebiyat, tiyatro, eğitim ve kültür gibi birçok alanda hümanizm faaliyetlerinin izlerini görmek mümkündür.³⁹⁸

Hasan Âli Yücel, 1938 yılında Akşam gazetesine yazdığı “Klâsikler Nasıl Doğar?” başlıklı yazısında adeta bir iki yıl sonra kapsamlı bir tercüme faaliyetlerine girişeceğinin ilk işaretlerini vermekte ve şöyle demektedir: “*Latinler Eski Yunan’ı örnek aldı. Yunanlıların kültür bakımından hangi milletle temas ettikleri ve o milletlerin eski Grek Edebiyatına hangi noktalardan üstün olduğu hala müphem bir mevzuudur... Homeros, Odese ve İlayda’dan, Dante’den, Goethe’den geniş olarak bahsettiği yazısında; “Klâsik eser bu bakımından şaraba benzer. Güzel üzümden yapılmış bir şarap, istikbalinden ne kadarını maziye mal ederse, kıymetinden o kadar kâr eder.*”³⁹⁹

Maarif Vekili Yücel, yeni kültür politikasını şu cümlelerle izah etmekteydi: Kültür anlayışımızda milliyetçiliğin tecellilerinden biri de Cumhuriyet’in daha ilk zamanlarında, Arapça ve Farsçayı kaldırmamız olmuştur. Bu boşluğu o da seneler sonra ve bu yakınlarda Latince ve Yunanca ile doldurmaya başladık.⁴⁰⁰

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün bu politikaya olan desteği de şüphesiz çok önemlidir. İnönü Milli Şef ünvanıyla Cumhurbaşkanı olduğunda girilmiş olan yenileşme ve çağdaşlaşma atılımları, İkinci Dünya Savaşı’nın doğurduğu sıkıntılara ve olumsuzluklara karşın sürdürülmüştü. Bunun sonunda da eğitim ve öğretime paralel olarak edebiyat, yayın, bilim ve sanat dallarının her birinde sağlanan gelişmelere ve ilerlemelere bakılarak bir Türk hümanizmasından söz edilir olmuştur.

401

Şerafettin Turan, İnönü’nün hümanist kültür anlayışına karşı olan temayülünü Yemen’de askeri görev yaptığı yıllara bağlamakta ve şöyle demektedir: “*Başbakan İnönü bu uygulamalarda gönülden inanarak büyük katkılarda bulunmuştu. O, daha*

³⁹⁸ **Birinci Türk Neşriyat Kongresi Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları**, T.C. Maarif Vekilliği Yayını, Ankara 1939, s.29, 30.

³⁹⁹ Hasan Âli Yücel “Klâsik Nasıl Doğar?”, **Akşam Gazetesi**, 5 Eylül 1938, sayı 4524, sayfa. 4.

⁴⁰⁰ **Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitim ile İlgili Söylev ve Demeçleri**, c. I., MEB Yayınevi, Ankara 1946, s.13.

⁴⁰¹ Şerafettin Turan, **İsmet İnönü’nün Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000,s.216.

1914'te Yemen'de bir Fransız Şirketi'nden satın alınan gramofon plakları dinleye dinleye klâsik Batı müziğine büyük bir ilgi duymuştu. Yukarıda belirttiğimiz gibi tedavi amacıyla gittiği Berlin'de ömründe ilk kez izlediği Wagner'in operasını güçlükle izlemişti ama sonradan operadan da zevk almaya başlamıştı.”⁴⁰²

Bu çerçeve içinde dönemin devlet adamlarını, edebiyatçıları ve aydınlarını bir araya getiren Birinci Türk Neşriyat Kongresi çalışmalarını oluşturulan yedi encümen vasıtasıyla gerçekleştirmiştir. Basım, Yayın ve Satış İşleri Encümeni, Edebi Mülkiyet Encümeni, Gençlik ve Çocuk Edebiyatı Encümeni, Mükâfat, Yardım ve Propaganda İşleri Encümeni, Neşriyat Encümeni, Tercüme Encümeni.⁴⁰³

Kongrenin açılış konuşmasını yapan Başbakan Dr. Refik Saydam bu kongrenin amacını; Türk kültür davasının önemli bir meselesi olarak nitelendirdiği neşriyat konusunu görüşmek ve onu programlandırmak olarak açıklamıştır. Bu konuda tecrübeli kişilerin verecekleri bilgiler ışığında iyi bir program yapılacağını belirtmiştir.⁴⁰⁴ Ayrıca, Milli kütüphane'yi köylere kadar götürmek suretiyle okuma zevkini idame ettirmenin de kongrenin yapacağı program çerçevesinde gerçekleştiğini söyleyerek halkı kitapla buluşturmaya verdiği önemi dile getirmiştir.⁴⁰⁵

Neşriyat kongresinde bir Tercüme Bürosu'nun kurulmasının amacı, Şark ve Garp klâsiklerinin Türkçeye çevrilmesine karar verilmiş olmasından kaynaklanıyordu. Fakat burada dikkati çeken husus, Şark Klâsiklerinin neredeyse unutulup Batı Klâsiklerine büyük önem atfedilmesidir. Atilla İlhan Atatürk dönemi kültür hayatının İnönü dönemi kültür hayatından kesinlikle farklı olduğunu birçok yazısında dile getirmiştir. Yazar, bu durumu şöyle yorumlamaktadır: “...*Bunlar bir Mevlana yayınlıyorlar, yanı sıra yüz tane Lukianos, Sophokles, Aristophanes, Euripides çıkıyor, bu yetmezmiş gibi, Hamlet, ya da Sophokles'in bilmem hangi eseri liselerde basbayağı yardımcı kitap diye okutuluyor. Çağdaşlaşıyor muyuz, yoksa*

⁴⁰² Turan, a.g.e., s.220–221.

⁴⁰³ Birinci Türk Neşriyat Kongresi Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları, s.30, 31, 32, 33, 34, 35.

⁴⁰⁴ Birinci Türk Neşriyat Kongresi Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları, s.8, 9; Cumhuriyet, sayı 5377, 3 Mayıs 1939, s.1.

⁴⁰⁵ Cumhuriyet, sayı 5377, 3 Mayıs 1939, s.9

kültür emperyalizminin tasmaını elimizle boynumuza geçirip kişiliğimizi yitirip yozlaşıyor muyuz? Bana sorarsanız, gerçekleştirilen bu ikincisidir, üstelik Kemal Paşa'nın istediğine de karşıdır, çünkü asıl temeli kendi içimizden çıkarmıyor, Yunan Latin klâsiklerinden çıkarmaya çalışıyoruz.”⁴⁰⁶

Hasan Âli Yücel, kendi kaleme aldığı bir eserde de aslında hem Şark hem de Garp klâsiklerinin insanlığın ortak malı olduğunu ve klâsikleri bu amaçla tercüme ettirdiklerini şu cümlelerle dile getirmiştir: “...Bizim kanaatimizce kaynağı ve pınarı eski Yunanla da tahdit etmeyip daha arkalara ve başka diyarlara gitmek, nerede insan ruhunun kendine göre mana taşıyan bir izi ve eseri varsa, onları da içine alarak en geniş kavramıyla Hümanizmayı bütün insanlığı kucaklayan bir anlayış hâlinde görmek lâzımdır. Klâsikler yayınıını Millî Eğitim Bakanlığı'na işte bu anlayışla yaptırıldı. Eflâtun'un diyalogları yanında Konfiçiuslerin, Mevlânaların, Sadilerin eserleri bu anlayışla ve beraberce Türk şuuruna doğdular.”⁴⁰⁷

Kongre, şu konular üzerinde çalışmıştır:

-Resmi ve Hususi nesir teşekküllerinin sermaye ve kuvvetlerini azami verim temin etmek üzere teksif ederek iş birliği etmeleri yollarının araştırılması ve bu esasa göre umumi bir neşriyat programı hazırlanması,

- Dilimize tercüme ettirilecek eserlerin, klasikler dâhil olarak, en lüzumlularının senelere ayrılmış bir planda tespit edilmesi ve bunların neşri için ilgilenenler arasında işbölümü yapılması,

- Orta tahsil çağındaki gençlik için yazdırılması veya tercümesi gereken eserlerin, tespiti ile bunların neşri için bir program hazırlanması,

- Bir çocuk edebiyatı kütüphanesini kısa zamanda hizmete sokmak için yapılması gereken işlerin tespiti,

- Halk için yapılması gerekli olan neşriyat için yıllara ayrılmış bir program geliştirilmesi,

⁴⁰⁶ Atilla İlhan, **Hangi Edebiyat**, Bilgi Yayınları, Ankara 1993, s.210

⁴⁰⁷ Hasan Âli Yücel, **İyi Vatandaş İyi İnsan**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1993, s.158.

- Yazma ve basma eski kitaplarımızdan, yeniden neşri gerekenlerin tespiti,
- Ansiklopedi ve müracaat sözlüklerinin basılması için yapılması gereken hazırlıklar,
- Memlekette telif ve tercüme teşvik edecek ödüllerin benimsenmesi ve bunların hangi esaslar dâhilinde verileceğinin tespiti,
- Özel neşriyata devletçe yapılan yardımın daha da verimli bir yola konulması,
- Okumayı teşvik ve neşriyatı tanıtmak için yapılabilecek propaganda,
- Neşriyatın satış ve dağıtım işlerini tanzim için alınması faydalı olacak tedbirler,
- Matbaalarımızda işin verimini arttıracak ve kalitesini yükseltecek tedbirler,
- Edebi mülkiyet hakkına dair olan kanunlarımızın günün ihtiyaçlarına göre değiştirilmesi için gerekli tedbirlerin yapılması.⁴⁰⁸

Kongrenin programı, bu tür sorunların ilk kez esaslı bir şekilde planlanarak üzerinde durulduğunu göstermektedir. Yayın alanındaki etkinliklerin bu toplantıda belirlenmesi açısından Birinci Türk Neşriyat Programı büyük önem taşımaktadır.⁴⁰⁹

Birinci Türk Neşriyat Kongresi'nde ansiklopedik yayınların da önemi belirtilmiş ve devletin bu alanda öncülük yapması istenmiştir. Kongrenin ardından, Maarif Vekâleti, Leiden'de İngilizce, Fransızca ve Almanca olarak yayımlanan "Encyclopedie de l'İslam"ın (4 cilt, 1908-1938) tercümesi kararlaştırılmış ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bu konuda görevlendirilmiştir. 1940'tan itibaren bazı değişiklik ve düzeltmeler yapılarak fasiküller halinde çıkarılmaya başlanmıştır. 1941 yılında Ansiklopedi Bürosu kurulmuştur "Larousse du Vingtieme Siecle" ansiklopedisini örnek alınarak proje çalışmasına başlanması ve 1943'ten itibaren -1951'den sonra Türk Ansiklopedisi olarak değiştirilen İnönü

⁴⁰⁸ **Birinci Türk Neşriyat Kongresi Raporlar**, Teklifler, Müzakere Zabıtları, s.3

⁴⁰⁹ www.meb.gov.tr/meb/hasanali/egitimekatkileri/surular.htm

Ansiklopedisi'nin ilk ciltlerinin yayınlanması 1941 yılında kurulan Ansiklopedi Kurulu'nun çalışmaları ile gerçekleştirilmiştir.⁴¹⁰ 33 cilt olarak hazırlanan bu ansiklopedi 1984 yılında tamamlanmıştır.⁴¹¹

C. BİRİNCİ MAARİF ŞÛRASI (17 TEMMUZ 1939)

Birinci Türk Neşriyat Kongresi'nden iki ay sonra 17 Temmuz 1939'da, ülke çapında bilim adamlarının, eğitimcilerin, yazar ve sanatçıların, Türk eğitim sisteminin ilkelerini ortak bir çalışmayla belirlemek üzere bir araya geldiği Birinci Maarif Şûrası toplanmıştır.⁴¹²

10 Haziran 1933 tarihinde yürürlüğe giren 2287 sayılı kanunla Maarif Şûrası'nın üç yılda bir toplanma kararı alınmıştır. İlk toplantısı 17–29 Temmuz 1939 tarihinde yapılmıştır.⁴¹³ Yepyeni meseleler karşısında bulunan eğitim ve öğretim kurumlarının ana davalarını inceleyebilmek için asıl üyelerle beraber ayrıca ihtisas sahipleri de davet edilmiştir. Birinci Milli Eğitim Şûrası, II. Refik Saydam Hükümeti döneminde 17 Temmuz'da yapılan açılışıyla 52 üyeden başka 86 zat daha danışman olarak İsmet İnönü Enstitüsü'nde iştirak etmişlerdir. Şûra Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'in nutkuyla açılmış ve açılış konuşmasında şu ifadeleri kullanmıştır:

“...Uyanma hamlesinin başlangıcıdır. O hamleye, Büyük Milli Şefimizin verdiği hızın ve kuvvetin değerini belirtmek, milli tarihimize olan borçlarından birini yerinde ödemek olur... Biliyoruz ki Türk Milletinin, milletlerarası savaşta yerini ve değerini meydana koyacak olan büyük etki, bu sözler arasında işaret buyurdukları maarif mücadelesi olacaktır.”⁴¹⁴

⁴¹⁰ www.meb.gov.tr/meb/hasanaliegitimekatkilarisurular.htm,2008

⁴¹¹ www.tyb.org.tr/okumarehberi/okumarehberi5.html-13k,2008

⁴¹² *Cumhuriyet*, sayı 5446, 18 Temmuz 1939, s.1.

⁴¹³ *Tebliğler Dergisi*, M.E.B. , C.: 4, S.: 2287, 22 Haziran 1933; “Maarif Vekâleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri” hakkında kanun ile Milli Talim ve Terbiye Dairesi yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemeyle “Maarif Şûrası” en yüksek danışma organı olarak Milli Talim ve Terbiye Dairesi bünyesinde yer almıştır. Ayrıca Bkz.: Mustafa Ben, vd., **Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (1923–1983)**, s. 3–4.

⁴¹⁴ “Başvekilimiz Refik Saydam'ın X.uncu Tasarruf haftasını Açış Nutku”, *Ülkü*, C:XIV, S: 83, İkinci kanun 1940, s. 391–400.; Bkz.: **Birinci Maarif Şûrası (17–29 Temmuz 1939) , Çalışma Programı, Konuşmalar, Lahikalar**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1991, s.VII.

Atatürk'ün Türk öğretmenlerine hitaben ifade ettiği cümlede de: “Terbiyedir ki bir milleti ya hür, müstakil, şanlı, ali bir heyeti içtimaiye halinde yaşatır, ya, bir milleti esaret ve sefaletle terk eder”³⁵. İfadesiyle eğitim safhasının anlamının bütün varlığı ile millet olmak ve milli varlığı korumak savaşı olan Birinci Milli Eğitim Şurası'nın genel talimatnamesi olmuştur.⁴¹⁵

Maarif Vekili Yücel'in şuranın açılış konuşmasında, eğitim sisteminde en önemli meselenin görevlilerle birimler arasında uyumlu çalışma olduğunu ifade etmiş, ilköğretim, ortaöğretim, yüksek öğretim ve meslek öğretimde yeni düzenlemeleri içeren taslak, danışma kurulunun tartışmasına sunulmuştur. Programın en önemli meselelerinden biri, kırsal kesimde halk eğitimidir.⁴¹⁶

Falih Rıfki Atay 1939 yılında Ulus gazetesinde “Maarif Şurası” başlıklı yazısında: “Kemalizm'in kurtarıcısı eserlerinin başında laik terbiye hür fikirlere dayanan maarif gelir. Bu maarif bizim devrimizde merak uyandırmıştır ve on beş seneden beri, sürekli onu mükemmelleştirmek ve tamamlamakla meşgulüz. Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'in nutkunda izah edildiği üzere yeni Maarif Şurası dahi bize, gene bu maksat için, başlıca salahiyet sahiplerinin tecrübe ve tetkiklerinden istifade etmek imkânını vermek üzere toplanmıştır.”⁴¹⁷ Sözleriyle Birinci Maarif Şurası'nın toplanış amacını ve meselenin önemini ortaya koymuştur.

Maarif Teşkilatı her parçasının birbiriyle alakalı, birbiriyle münasebetli bir şekilde işlemesi gerektiğinin farkında idi. Bunun için öncelikle Birinci Maarif Şurası'nın Çalışma Programı belirlenmiştir. Birinci Maarif Şurası'nın çalışma esasları şöyle ki;

I. Şura, umumi heyet halinde açılacak ve Milli Eğitim Bakanlığınca tespit edilen komisyonlara ayrılacaktır. Komisyonlar asli şura azaları arasında kendilerine birer reis ve raportör seçeceklerdir.

⁴¹⁵ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2009**, 14. Baskı, PEGEM Akademi Yayınları, Ankara 2009, s. 42

⁴¹⁶ **Birinci Maarif Şurası (17-29 Temmuz 1939)**, Çalışma Programı, Konuşmalar, Lahikalar, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1991, s.VII.

⁴¹⁷ Falih Rıfki Atay, “Maarif Şurası Hasan Ali Yücel'in Veciz Bir Nutkuyla Dün Açıldı, ”, **Ulus**, 18 Temmuz 1939, s. 1.

II- Şuranın incelemesi gereken konular tespit edilecek, çalışma planlarına göre öncelikle komisyonlarda müzakere olunacak ve alınan kararlar birer raporla umumi heyete bildirecektir. Komisyonlar gerekli görülen işler için şura azası haricinde bulunan mütehasısları da düşüncelerinden istifade etmek üzere toplantılara çağrılabilir. Komisyonlar iş planlarında yazılı meselelere göre sekiz komisyona ayrılmıştır.⁴¹⁸

1. Plan Komisyonu

2. İlköğretim Talimatnameleri Ve Müfredat Programları Komisyonu

3. Orta Öğretim;

a) Orta Öğretim Talimatnameleri Komisyonu

b) Orta Öğretim Müfredat Programları Komisyonu

4. Meslek Okulları;

a) Ticaret Okulları Talimatnameleri Ve Müfredat Programları Komisyonu

b) Erkek Sanat Ve Yapı Usta Okulları Talimatnameleri Ve Müfredat Programları Komisyonu

c) Kız Enstitüleri, Erkek Terzilik ve Akşam Kız Sanat Okulları Talimatname ve Müfredat Programları Komisyonu

5. Üniversite ve Yüksek Okullar;

a) Ankara ve İstanbul Üniversiteleri, Siyasal Bilgiler Okulu, Yüksek Öğretmen Okulları

b) Okulu ve Gazi Terbiye Enstitüsü Esas ve Öğrenci Kabul Talimatnameleri Komisyonu

⁴¹⁸ Birinci Maarif Şurası (17–29 Temmuz 1939), s. 3.

c) Ankara Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesiyle İstanbul Üniversitesi Fakülteleri,

d) Gazi Terbiye Enstitüsü Şubeleri Tedrisat ve İmtihan Talimatnameleri Komisyonu

6. Neşriyat Komisyonu

7. Beden Terbiyesi Komisyonu

8. Dilekler Komisyonu⁴¹⁹

1938 yılında ilköğretimin geliştirilmesi ve köylerde yaygınlaştırılması çalışmalarına ağırlık verilmesi, şuranın en önemli gündem maddelerinden biri olan İlköğretim komisyonunda önemli gündem maddeleriyle bu meselenin incelenmesi amaçlanmıştır. İlköğretim talimatnameleri ve müfredat programları komisyonu reisi Prof. Dr. İsmail Hakkı Baltacıoğlu'dur. Bu komisyonda üzerinde durulan gündem konuları ise şunlardır: Maarif Müdürleri ve Memurları talimatnamesi ile İlk Öğretim Müfettişleri talimatnamesinin hazırlanması; İlkokul müfredat programının belirlenmesi olmuştur.

25 Temmuz 1939 tarihi itibariyle; İlköğretim Komisyonu'nda ve Şura Genel Kurulu'nda yapılan görüşmeler sonunda Milli Eğitim müdür ve memurları ve ilköğretim müfettişleri yönetmelikleri ve ilkokul programı incelenerek kabul edilmiş; bir öğretmen tarafından yönetilen üç sınıflı köy okullarının beş yıla çıkarılması benimsenmiş⁴²⁰ ve ilköğretimin gelir kaynakları belirlenmiştir. Tek öğretmenli ve üç sınıflı köy okullarının beş sınıfa çıkarılması 1939-1940 yılından itibaren uygulamaya konulmuştur. Nüfusu 400'den az köylerde eğitmen görevlendirilmesi, eğitmenlerin ilk üç yılın programını uygulaması ve eğitmenli köylerin bulunduğu bölgenin

⁴¹⁹ **Birinci Maarif Şurası (17–29 Temmuz 1939)**, s. 3

⁴²⁰ Bkz.: Köy İlkokulu Programının Tatbikatına Ait Rehber, **Tebliğler Dergisi**, M.E.B., C:2, S:40, 2 Birinciteşrin 1939, s.41-43.; İlköğretim Komisyon Raporları için, **Birinci Maarif Şurası (17–29Temmuz 1939)**, (Lahika No: 29.30.31), s. 639–646, Şefeeddin Karanakçı, “Şuranın Yerinde Kararları”, **Cumhuriyet**, sayı 5467, 1 Ağustos 1939, s. 5.

merkezinde, bu köylerin öğrencilerinin ilkokulun son iki yılını okuyabilmeleri için bir okul kurulması Şûrada alınan önemli kararlardandır.⁴²¹

İlk öğretmen gelir kaynakları meseleleriyle ilgili raporda ilköğretim meselesinin başarılı olmasının; ilköğretim gelir kaynaklarının düzenlenmesine bağlı olduğunu bu yüzden mahalli idareler bütçesiyle bu meselenin çözülemeyeceği belirtilmiştir. Aynı raporda ilköğretime ayrılan oranın artırılması ve yeni bir okul ve eğitim vergisinin çıkarılarak mahalli idarelerde kalması önerilmiştir.⁴²²

D. KÖY ENSTİTÜLERİ

Türk Devrimi'nin amacı çağdaşlaşmak, çağdaşlaşmanın gereği de geleneksel toplum yapısını değiştirerek açık, katılan, etken, duyarlı, laik, bilinçli çağdaş topluma geçmektir. Bu geçişte, bu değişimde geleneksel toplumun direnç odakları en büyük engellerdir. Devrimin harf atılımı ile başlayan ve “Millet Mektepleri” örneğiyle yürütülen okuma yazmayı öğretme çalışmaları kentlerde, bazı büyük köylerde yararlı olmuş, fakat giderek bu çalışmalar hızını, yoğunluğunu yitirmiş, kırsal alanda yaşayan kitlelerden sadece erkekler askerlik çağında mektup yazacak, okuyacak kadar okuma yazma öğrenebilir durumda bırakılmış; kadınlar, yetişen geleceğin anneleri kızlar büyük ölçüde eğitimden yoksun kalmışlardır. Köylerin tümünün yakınında okul yoktur. Böylesine bir ortamda devrimin gereği, amacı olan çağdaşlaşmayı, toplum yapısını değiştirmeyi gerçekleştirmek olanaksızdır. Laik eğitimi, bilimi kırsal alana ulaştırmak, köylüyü okutmak, aydınlatmak öncelik verilecek konular arasındadır.⁴²³

Osmanlı Devleti'nde, köyde eğitim düşüncesinin temelleri meşrutiyete kadar uzanmaktadır. 1909 yılında yayımlanan “Resimli Kitap” adlı dergideki “Tamimi Maarif” başlıklı makalenin yazarı, ordudaki erlere ve din adamlarına eğitim vermek

⁴²¹ Bkz. İlköğretim Komisyon Raporları için bkz.: **Birinci Maarif Şurası (17–29 Temmuz 1939)**,(Lahika No: 30), s. 205–210

⁴²² Necdet Sakaoğlu, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1992, s. 102.

⁴²³ Suna Kili, **Türk Devrim Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2001, 6. Bakı, s. 347

suretiyle kısa zamanda bütün köylerine eğitimin götürüleceği düşüncesi,⁴²⁴ Cumhuriyet döneminde “Köy Eğitim Kursları” şeklinde ortaya çıkacaktır.

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında bu yeni rejimin beraberinde oluşturduğu yeni değerlerin halka mal edilmesinde, tek yolu yine halkı bu çerçevede eğitmektir. İşte bu yüzden yine köyde eğitim düşüncesine önem verilmiştir. Hatta Cangızbay’ın da ifade ettiği gibi: “... Yeni ulus devletinin istikbali, kendi tekeline aldığı düzenleme modelleri uyarınca yetiştirilecek olan gençlerdir ve bu noktada Cumhuriyet’in örgün eğitime çok büyük önem veriliyor, neredeyse her şeyi ondan bekliyor olmasının sırrı da kendiliğinden çözülmüş olur”⁴²⁵

Bu açıdan bakıldığında yeni kurulan devletin yetişmiş, eğitimli kadrolara ihtiyacı vardır. Bu sorunu temelden çözmek için başka yollar ve yöntemler denenmesi gerekmektedir.

Mustafa Kemal Paşa, 1923’te Meclisi açılış konuşmasında, ekonomik yaşamı geliştirmek için işe dayalı üretici eğitimin gerekliliğinden bahsetmiştir. Bu tarihlerde “Ziraat ve Maarif Meselesi” başlığı altında köylerde eğitimi vurgulayan bazı kararlar dahi alınmıştır. Buna göre, her livada birbirine yakın olan köylerde birer yatılı ilkokul açılarak bu okullarda derslerin yanı sıra teoriden pratiğe geçen ziraat dersleri öğretilenektir. Köylerdeki ilkokullarda mutlaka beş dönümlük bir bahçenin, iki ineklik fenni bir ahır ve kümes ile öğretmenler için iki odalı bir evin kurulması, öğrencilere uygulamalı olarak çiftçiliğin öğretilmesi gibi birçok kararlar alınmıştır. Hatta köy eğitim düşüncesinin gelişmesi için yurt dışından getirilen uzmanların görüşlerinden de faydalanılmıştır. 1924 yılında ülkemize gelen ilk uzman, Amerikalı eğitimci John Dewey’dir. Türk eğitim sistemini inceledikten sonra bu konuda bir rapor hazırlayıp, Maarif Vekilliği’ne sunmuştur. Raporun bir bölümü, köye göre eğitim ve köy öğretmeni yetiştirmeye ayrılmıştır. Dewey söz konusu raporunda, sosyal hayatın etkilerinden uzak kalmış olan köylerde, açılacak okullarla toplum

⁴²⁴ İsmail Hakkı Tonguç, “Köy Enstitüleri”, *Aylık Ansiklopedi*, C:V, S: 51, Temmuz 1948, s. 1473.

⁴²⁵ Kadir Cangızbay, *Hiç Kimsenin Cumhuriyeti*, Ankara, 2000, 4. Baskı, s. 40

hayatının merkezini teşkil etmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴²⁶ Dewey'den sonra 1925 yılında Alman Künhe, 1926 yılında Belçikalı Omer Buyse Türkiye'ye gelerek meslek okulları ve teknik eğitim konularında incelemelerde bulunmuşlardır.⁴²⁷

1939 yılına gelindiğinde Saydam Hükümeti, açıklanan hükümet programı doğrultusunda yaygın olan eğitimsizlikle mücadele etmek, bunu yaparken de köylerin sosyal ve ekonomik yapısında gelişme sağlayabilmek amacıyla Köy Enstitüleri kurulması yönünde çalışmalar yapmıştır. Köy Enstitülerinde köyün kalkınması için gerekli olan köy kökenli öğretmenler yetiştirilecek, bu öğretmenler okuma yazma öğretmenin yanı sıra köylüye modern tarım tekniklerinden marangozluğa, müzikten spora her konuda eğitim verecektir.⁴²⁸

Bu dönemde Türkiye'nin nüfusu, 1935 yılı istatistiklerine göre 16.157.450'dir. Bu nüfusun % 82'sini teşkil eden 14.000.000 kişi köyde yaşamaktaydı. 1933-1934 Ders yılı istatistiklerine göre ise kentlerde 5 sınıflı ilkokulların sayısı 1192, köylerde çoğu 1-3 sınıflı ilkokulların sayısı 4999'dur. Kentlerde 6851 öğretmen ve 254.517 öğrenci, köylerde 6786 öğretmen ve 313.169 öğrenci vardır. Öğrenim çağında olup da okula gidemeyen köy çocuklarının sayısı ise 1.500.000'dir⁴²⁹

Aynı yıl yapılan istatistiğe göre Türkiye'de erkeklerin % 76,7'si, kadınların % 91,8'i okuma yazma bilmemektedir. Nüfusu 10.000'den az olan yerlerde okuma yazma bilmeyenlerin oranı % 89,3 10.000'den çok olan yerlerde ise % 59,7'dir.

⁴²⁶ Şevket Gedikoğlu, **Kemalist Eğitim İlkeleri, Uygulamaları**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1978, s.19,20;

⁴²⁷ Gediklioğlu, **a.g.e**, s. 43.

⁴²⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre VI, c. I, içtima F, Ankara 10 Nisan 1939, s. 20,21.

⁴²⁹ Haşim Kanar, **Köy Enstitüleri Eğitimde Atılım**, Selvi Yayınları, Ankara 1990, s. 119

1. Köy Enstitülerinin Kuruluş Hazırlıkları

Birinci Milli Eğitim Şurasına önemli oranda CHP'nin parti programları⁴³⁰ ve planları yansıtılmıştır. En önemli uygulama alanı ilköğretim olan Şura'da; ilk uygulamalar 1940 yılından itibaren köy okullarında üç sınıfın beşe çıkarılması, bununla bağlantılı olarak 3707 sayılı "Köy Öğretmen Kurslarıyla Köy Okullarının İdaresine Dair Kanun"un yürürlüğe konması olmuştur.⁴³¹ Ayrıca bu kanunla köy öğretmenlerine görev yaptıkları köylerde kalmaları için geçim arazisinin verilmesi ve öğretmenlerin mükâfatlandırılmaları da bu dönemin ilköğretim politikaları arasındadır. İkinci Refik Saydam hükümeti döneminde devlet bütçesinden Milli eğitime ayrılan oran ise %8,5'e çıkmıştır.⁴³²

Bu dönemde Türkiye'nin nüfusu, 1935 yılı istatistiklerine göre 16.157.450'dir. Bu nüfusun % 82'sini teşkil eden 14.000.000 kişi köyde yaşamaktaydı. 1933-1934 Ders yılı istatistiklerine göre ise kentlerde 5 sınıflı ilkokulların sayısı 1192, köylerde çoğu 1-3 sınıflı ilkokulların sayısı 4999'dur. Kentlerde 6851 öğretmen ve 254.517 öğrenci, köylerde i 6786 öğretmen ve 313.169 öğrenci vardır. Öğrenim çağında olup da okula gidemeyen köy çocuklarının sayısı ise 1.500.000'dir.⁴³³

Aynı yıl yapılan istatistiğe göre Türkiye'de erkeklerin % 76,7'si, kadınların % 91,8'i okuma yazma bilmemektedir. Nüfusu 10.000'den az olan yerlerde okuma yazma bilmeyenlerin oranı % 89,3 10.000'den çok olan yerlerde ise % 59,7'dir.⁴³⁴

⁴³⁰ 71 "Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak, onu dünya dilleri arasında değerine yarasır yüksekliğe erdirmek amacıyla kurulmuş bir kurumun önemli ve değerli çalışmaları hepimizce bellidir..." Bkz.; **BCA**, S: 5/ 782, No: 490.01, Yer: 3.12.38., Ankara, 04/5/ 1936.

⁴³¹ "Halkevleri ve Halkodaları Çalışmaları", (**Halkevleri Postası**), **Ülkü**, C: XV, s.9, 1 Eylül 1940, s.72-82.; **Düştur**, III. Tertip Cilt: 20, S: 2, s.1700- 17001.

⁴³² İkinci Refik Saydam hükümeti döneminde 334.328.340 lira olan devlet bütçesinden Milli Eğitime ayrılan bütçe 28.533.434 lira olmuştur. daha fazla bilgi için bkz.: **1923-1982 Öğrenim Yılları Okul, Öğretmen, Öğrenci Sayıları**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, s. 8-9

⁴³³ Kanar, **a.ge.**, s. 119

⁴³⁴ **Köy Enstitüleri Kanunu Lâyihası**, Maarif Matbaası, İstanbul 1940, s. 3

2. Köy Enstitüleri Kanunu Lâyihası

Köy Enstitüleri Kanunu Lâyihası'nın Meclise gelme nedeni, Türkiye nüfusunun büyük çoğunluğunun yaşadığı köylerde ilk eğitimi süratle ve kolaylıkla yaymak ve köylüye köy zanaatlarını öğretmek isteğidir. Hükümeti bu amaçla çalışma yapmaya ve bu konuda kanunî yetki talep etmeye yönlendirmek amaçlanmıştır. Layihada, tahsilin o günkü durumunu içeren bilgiler verilmiş, üretici nüfus ile ilgili ifadeler yer almıştır. Buna göre o dönemde, çalışabilir nüfus 7.921.000'dir. Bunun % 81'i çiftçilik yapmakta, % 8'i sanayi ve maden işlerinde, % 4'ü ticaret ve nakil işleri ile meşgul olmakta, % 5'i memuriyet yapmakta, kalanı da serbest hizmetlerde çalışmaktadır. Görüldüğü gibi, eğitimsizliğin en yoğun olarak yaşandığı yerler köylerdir.⁴³⁵

Sayıları 40.000 olan bu köylerin 32.000'inde nüfus 400'den az, 8.000 köyde 400'den fazladır. Nüfusu 400'den az olan 32.000 köyün 16.000'inde ise nüfus 150'den azdır. 40.000 köyden 4959'unda öğretmenli, 4.000'inde ise eğitimci okul vardır. 31.000 köy okulsuzdur.

Bu tabloya göre, 15.000'i okulsuz köylerde, 2.000'i eğitimci köy bölgelerinin merkezlerinde açılacak tam devreli okullarda çalışmak, 3.000'i de eğitimci teşkilâtında gezici başöğretmenlik vazifesi görmek üzere 20.000 öğretmen ihtiyacı vardır.

Bu kadar öğretmenin kısa sürede ve iyi yetiştirilmesi için yeni çözümler gerekmektedir. Az masrafla ve kısa zamanda ilkokul çağına gelmiş çocukların eğitimine cevap verebilmek için nüfusları 400'den az küçük köyler için, köy eğitimci yetiştirmeğe devam edilecek, köy enstitüleri vasıtasıyla da köye öğretmen yetiştirilecektir.

Köy eğitimci yetiştirilmeğe üç sene önce başlanmış, bu konudaki çalışmalar yılda 2.000 eğitimci yetiştirecek şekilde düzenlenmiştir. Eğitimci, ilkokulun ilk devresine ait programları uygulamakta ve köylerde okul binaları, örnek bahçeler yaptırma, ziraat işlerinde yeni teknikleri uygulamada önemli rol oynamaktadırlar. Köy Enstitüleri Kanunu Lâyihası'nda, eğitimci çalıştığı köylerde nüfusun artması ve eğitimci ile birlikte bir de Öğretmen çalışması gerektiği takdirde bu gibi köylere birer de öğretmen tayin etmek veya eğitimci yerine öğretmen atanması yoluna gidileceği belirtilmiş, şimdiye kadar köye hep büyük şehirlerimizde kurulmuş olan öğretmen okullarında yetişen şehirli gençlerin

⁴³⁵ Köy Enstitüleri Kanunu Lâyihası, s. 4

gittiği, bu şartlarda yetişen öğretmenlerin köy şartlarına gereği gibi uyamadıkları, bu nedenle yetiştirilecek köy öğretmenlerinin görecekları hizmete daha uygun şekil ve şartlar altında yetiştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bunun için öğretmen yetiştirme işinde uyulması gereken prensipler şunlardır:

Öğretmen adayını köyden almak, köylerden alınmış çocukları köy hayatından uzaklaştırmadan, iyi bir çiftçi olmak için ihtiyacı olan bilgilerle donatmak, bu çocuklara köy yaşantısında gerekli olacak demircilik, yapıcılık, dülgerlik, kooperatifçilik, kız talebeye çocuk bakımı, dikiş, ev idaresi, ziraat sanatları, hastaya bakmak gibi işleri de öğretmek, başarılı olan öğrencilere yüksek öğrenim yolunu açık tutmak, öğretmen olamayacağı belirlenen öğrencileri, öğrendikleri işlerden birini yapmak üzere serbest hayata bırakmak, öğretmen olmaya aday olanları da köy şartlarında yaşamaya uygun bir şekilde yetiştirmek, bu eğitimi verecek kuruluşları arazi bakımından elverişli yerlere kurarak öğrencilerin yaşam masraflarının temin edilmesini sağlamaktır. Böylece bu kuruluşların ekonomik bakımdan devlete yük olmaması amaçlanmıştır.⁴³⁶

Köy öğretmeni yetişecek bu müesseselere Köy Enstitüsü denmesi önerilmiş, Köy Enstitülerine alınacak öğrencilerin durumları ile nereden ne şekilde alınacakları (madde 1-3), köy enstitülerinden mezun olacak öğretmenleri mevcut öğretmen o kullanan mezunları için konmuş kurallara tabî tutulmayacağı, onlar için ayrı bir mevzuat geliştirmek gereği ve enstitüden eğitimini bitirmeden ayrılacak ya da mecburi hizmetini yerine getirmeyeceklerine ne gibi yaptırımlar uygulanacağı, göreve başlayanların alacakları aylık ücretler, hasta oldukları, askere gittikleri zaman ne gibi” yardımlar alacakları (madde 4-11), köy enstitülerinden mezun olan öğretmenlerin mecburi hizmetleri ile ilgili ve bu öğretmenlerin köyde memnuniyetle yerleşebilmesi için onlara yapılacak yardımlarla ilgili konular (madde 12-14), öğretmenlerin teftişi, köylerde öğretmen evlerinin bulunması gereği (madde 15-16), köy enstitülerine hangi müesseselerden mezun olacakların öğretmen olarak tayin edilebileceği (madde 17), enstitüden çıkacak ve ücretle çalışacak öğretmenlerin hastalık veya yaşlılık zamanlarında geçimlerini temin edecek yardım sandıklarının

⁴³⁶ Köy Enstitüleri Kanunu Lâyihası, s. 6, 7.

tesisi, vazife sırasında hastalananların tedavileri ile ilgili maddeler (madde 18-19), köylerde çalışan öğretmenlerin ve ailelerinin, köy okullarında okuyan öğrencilerin sağlık işlerine bakmak için sağlık müfettişi doktorların görev alması gereği (madde 20) ve köy enstitülerinin açılacağı 12 bölge Köy Enstitüleri Kanunu Lâyihası'nda belirtilmiştir.⁴³⁷

Köy Enstitülerinin açılacağı bu 12 bölge şunlardır: 1-Kars (Cilavuz), Erzurum, Çoruh, Ağrı 2-Kayseri (Pazarören), Yozgat, Kırşehir, Niğde, Sivas 3-Malatya (Akçadağ),Tunceli, Elâzığ, Diyarbakır, Mardin, Urfa 4-Kocaeli (Arifiye), Bursa, Bilecik, İstanbul 5- Isparta (Gönen Köyü), Konya, Burdur 6- Samsun (Hamamayağı), Amasya, Tokat 7- Adana (Haruniye, İloğlu), Maraş, Gaziantep 8- Trabzon (Beşikdüzü), Ordu, Giresun, Rize, Gümüşhane 9- Antalya (Galip Paşa Çiftliği), İçel, Muğla 10- Hatay 11- Van 12- Şark vilâyetlerinden diğer birinde Muş, Bitlis, Siirt, Hakkâri, Bingöl⁴³⁸

3. Köy Enstitülerinin Kurulması

Köy Enstitüleri Kanunu Lâyihası 17 Nisan 1940'ta Mecliste görüşülmüş ve kabul edilmiş,⁴³⁹ 3803 sayılı kanımla Köy Enstitüleri kurulmuştur. Kurulma çalışmalarında Maarif Vekili Hasan Âli Yücel ve İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'un çok emek verdikleri Köy Enstitüleri Teşkilâtı Türk halkından da destek görmüştür. İsmail Hakkı Tonguç'a göre kanun "İnönü'nün yüksek direktiflerine göre hazırlanmış" ve gerek hazırlanmasında, gerekse Meclis'de Hasan Ali Yücel "çok çalışmış"tı.⁴⁴⁰ Bu destek *Cumhuriyet* gazetesinde şu sözlerle ifade edilmiştir:

*"...Köylerimizin ve köylümüzün hakiki manası ile uyandırılması vadisinde büyük bir inkılâp hamlesi demek olan köy enstitüleri teşkilâtı memlekette derin bir memnuniyetle telâkki ve mütalaa edilmektedir."*⁴⁴¹

⁴³⁷ Köy Enstitüleri Kanunu Lâyihası, s. 7-9.

⁴³⁸ Köy Enstitüleri Kanunu Lâyihası, s. 9.; *Cumhuriyet*, sayı 5724, 19 Nisan 1940, s.1.

⁴³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, devre IV, İçtima 1, c. 10, Ankara 1940, s. 70 -92.

⁴⁴⁰ İsmail Hakkı Tonguç, *İlk Öğretim Kavramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1946, s. 315

⁴⁴¹ *Cumhuriyet*, sayı 5724,19 Nisan 1940, s. 1.

3803 sayılı kanunu, 19 Haziran 1942’de kabul olunan 4274 sayılı Köy Enstitüleri Teşkilat Kanunu izlemiştir.⁴⁴² Bu kanunda öğretmenlerin işleri “okul ve kurslarla ilgili işler” ve “köy halkını yetiştirmekle ilgili işler” olarak ikiye ayrılmıştır.⁴⁴³

Ulaşılmak istenen hedef; Atatürk’ün 1 Mart 1922’de Meclisin 3. toplanma yılını açarken yaptığı konuşma ile örtüşmektedir. Atatürk, bu konuşmada memleketin asıl sahibinin köylü olduğunu vurgulamış, köylünün o güne kadar eğitim aydınlığından faydalanmadığını söylemiştir. Bütün köylüye mutlaka okumayı, yazmayı ve vatanının, milletini, dinini, dünyasını tanıyacak kadar coğrafi, tarihî, dinî ve ahlâkî bilgi vermek öğrenim programımızın ilk hedefidir demiştir.⁴⁴⁴ Köy Enstitüleri kurulurken Atatürk’ün işaret ettiği şekilde halkımızın, özellikle köylü halkın eğitim düzeyini yükseltmek, köylünün sağlık işlerinde yardımcı olmak, tarımı bilimsel ve teknik yöntemlerle geliştirmek amaçlanmıştır.

Köy halkını bir vatandaş olarak haklarının ve görevlerinin bilincine ulaştırmak, bu şekilde halkın sosyal, kültürel, politik hayatta aktif rol oynamasına olanak sağlamak hedeflenmiştir. Dr. Refik Saydam, köy enstitülerinin kuruluşu ile ilgili düşüncelerini şöyle dile getirirken, Köy Enstitüleri Kanunu’nun TBMM tarafından kabulünün Cumhuriyetin önemli başarılarından olduğunu vurgulamış, enstitülerde görev yapan eğitimcilerin ve oradaki öğrencilerin çalışmalarından dolayı memnuniyetini dile getirerek onlarla iftihar ettiğini söylemiştir.⁴⁴⁵

VI. Dönemde Kurulan Köy Enstitüleri şunlardır:⁴⁴⁶

1940 yılında kurulanlar:

İzmir-Kızılcıllu Köy Enstitüsü, Eskişehir-Çifteler Enstitüsü, Kırklareli (Lüleburgaz)-Kepirtepe Köy Enstitüsü, Kastamonu-Gölköy Enstitüsü, Malatya-

⁴⁴² www.yargitay.gov.tr/bilgi/kanun_liste/PC14274.HM3.text.html,2008

⁴⁴³ **Mustafa Çıkar**, Hasan Âli Yücel ve Türk Kültür Reformu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998, s. 92.

⁴⁴⁴ **Atatürk’ün Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Konuşmaları ve Nedenleri 23 Nisan 1920- 29 Ekim 1923**, Derleyen Raşit Metel, T.C. Deniz Basımevi, İstanbul 1983, s. 432, 433.

⁴⁴⁵ **Köy Enstitüleri**, c. 1, Maarif Matbaası, İstanbul 1941, s. I

⁴⁴⁶ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, Alfa Yayınları, İstanbul 1999, s. 339.

Akçadağ Köy Enstitüsü, Antalya-Aksu Köy Enstitüsü, Samsun (Lâdik) Akpınar Köy Enstitüsü, Adapazarı-Arifiye Köy Enstitüsü, Trabzon (Vakfikebir)-Beşikdüzü Köy Enstitüsü, Kars-Cilavuz Köy Enstitüsü, Adana (Bahçe)-Düziçi Köy Enstitüsü, Isparta Gönen Köy Enstitüsü, Balıkesir-Savaştepe Köy Enstitüsü, Kayseri-Pazarören Köy Enstitüsü;

1941 yılında kurulanlar:

Ankara-Hasanoğlan Köy Enstitüsü, Konya Ereğli-İvriz Enstitüsü, 1942 yılında kurulanlar: Sivas (Yıldızeli)-Pamukpınar Köy Enstitüsü, Erzurum Pulur Köy Enstitüsü.⁴⁴⁷

VI. dönemde bu konuda yoğun çaba harcanmış ve 17 Köy Enstitüsü kurulmuştur. Daha sonra kurulan köy enstitüsü sayısı 4'tür.

4. VI. Dönem Sonrasında Köy Enstitüleri

Köy Enstitülerinin programları, çok partili dönemde 1947 yılında biraz değiştirilmiştir. Bu değişikliğe göre, kültür derslerine genel bilgi dersleri de eklenerek özellikle bu derslere daha fazla zaman ayrılmıştır.

Teknik derslere sanat dersi ve atölye çalışmaları da eklenmiş ve bunların öğretimi bir öğretim yılı ile sınırlandırılmıştır. 1952 yılında Talim ve Terbiye Dairesi; *"... bu uygulama ile, hem öğretmen, hem de ziraatçı veya sanatkâr yetiştirmenin mümkün olamayacağını ve öğretmenin çalışmasını bu şekilde bölmenin okulun zararına olduğunu gösterdi. Böylece, 'üretici ve sanatkâr' yani Devlete fazla yük getirmeyecek öğretmen yetiştirme isteğinin gerçekleşmediği görüldü ve vazgeçildi.* " gerekçesi ile bir program değişikliği daha getirmiş, bu değişiklikler 1952-1953 ders yılında uygulanmış ve Köy Enstitüleri genel bilgi derslerine yönelmiştir. Şubat 1954 tarihinde 6134 sayılı kanunla, Köy Enstitüleri geleneksel ilköğretmen okullarıyla

⁴⁴⁷ Sivas (Yıldızeli)-Pamukpınar Köy Enstitüsü 1942 yılında kurulmuştur. (Bkz. **Cumhuriyet**, sayı 6278, 9 Şubat 1942, s.1.). Erzurum Pulur Köy Enstitüsü Dr. Refik Saydam'ın ölümünden sonra eğitime başlamıştır. (Bkz **Köy Enstitüleri I-II**, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 297.); 1944'de Diyarbakır (Ergani)-Dicle Köy Enstitüsü ile Aydın- Ortaklar Köy Enstitüsü, 1948'de Van-Erciş Köy Enstitüsü kurulmuştur. (Bkz. Akyüz, **a.g.e.**, s. 339).

birleştirilmiştir. Köy Enstitülerinde toplam 15.000 kadar öğretmen, 2.000 kadar sağlıkçı yetişmiştir.⁴⁴⁸

D. TERCÜME HAREKETLERİ

Birinci Neşriyat Kongresi'nde yapılan çalışmalardan birisi de Tercüme Bürosu'nun kurulmasına ilişkindir. Kongrenin açılış konuşmasını yapan Saydam'ın ardından söz alan dönemin Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel, batı kültür ve düşünce dünyasının bir üyesi olmayı dileyen Türkiye'nin, medenî dünyanın eski ve yeni eserlerini kendi diline çevirmek mecburiyetinde olduğunu söyleyip, geniş bir tercüme seferberliğine ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir.⁴⁴⁹

Neşriyat Kongresi bünyesinde yer alan, Tercüme İşleri Encümeni'nin kongrenin bitiminde verdiği raporda; tercüme hareketinin büyük öneminden söz edilmiş, bu sayede medenî dünyanın fikirlerinin ülkemize geleceği söylenmiştir. Raporda bu hareketin dilimizi zenginleştireceği de belirtilmiş, tercüme hareketinin bir program altına alınmasının da uygun olduğu vurgulanmıştır.⁴⁵⁰

Tercüme Encümeni tarafından dilimize çevrilmesi gerekli görülen eserler belirtilmiş⁴⁵¹ ancak bu listenin sınırlayıcı olmadığı ifade edilmiştir. Listedeki eserlerin tercümesinde sürat ve ciddiyetin temin edilmesi için de bu görevin Maarif Vekilli tarafından üstlenilmesi önerilmiştir. Ayrıca tercüme edilen yayınların düzenini sağlamak gözetmek amacıyla Tercüme Bürosu kurulmasının çok gerekli olduğu vurgulanmıştır.⁴⁵² İlk toplantısını 28 Şubat 1940 tarihinde yapan Tercüme Heyeti, öncelikle Neşriyat Kongresi Tercüme Encümeni raporunu incelemiş, Encümen'in önerileri doğrultusunda çalışmalar başlamıştır.

Bu tarihten sonra heyet, Dr. Adnan Adıvar'ın başkanlığında dört toplantı yapı Nurullah Ataç tarafından yönetilen ve üyeleri arasında Saffet Pala, Sabahattin

⁴⁴⁸ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, Alfa Yayınları, İstanbul 1999, s. 341,342.

⁴⁴⁹ **Birinci Türk Neşriyat Kongresi Raporlar Teklifler Müzakere Zabıtları**, s. 12.

⁴⁵⁰ **Birinci Türk Neşriyat Kongresi Raporlar Teklifler Müzakere Zabıtları**, s. 125.

⁴⁵¹ Liste kongre tutanaklarının sonundadır. Bkz **Birinci Türk Neşriyat Kongresi Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları**, s. 277- 285

⁴⁵² **Birinci Türk Neşriyat Kongresi Raporlar Teklifler Müzakere Zabıtları**, s. 125, 126

Eyüboğlu Sabahattin Ali, Bedrettin Tuncel, Enver Ziya Karal ve Nusret Hızır'ın yer aldığı Tercüme Bürosu'nun kurulması gerçekleştirilmiştir.

Böylece dünya edebiyatı klasiklerinin çevirisine başlanmıştır. İlk üç yılda yayınlanan 109 eserin 39'u klasik Yunancadan, 38'i Fransızcadan, 10'u Almandan, 8'i İngilizceden, 6'sı Latineden, 5'i Şark ve İslam klasiklerinden, 2'si Rusçadan ve bir tanesi de İskandinav edebiyatındandır.⁴⁵³

E. EĞİTİM VE KÜLTÜR ALANINDA YAPILAN DİĞER HİZMETLER

VI dönemde eğitim ve kültür alanında yapılan diğer çalışmaları şu şekilde sıralayabiliriz;

1939 Şubat'ında öğretmenler arasında diyalog kurulması amaçlanmış ve bu amaca uygun olarak *İlk Öğretim* ve *Tebliğler* dergileri yayınlanmıştır. Yine bu dönemde öğrenci ve velilerle iletişim kurulmasında radyo aracılığından yararlanılmış, özel gün ve haftalarda halka sesleniş konuşmaları yapılmıştır. Konuşmalarda eğitim ve öğretim sorunları ele alınmış, halk bu konularda bilinçlendirilmiştir.

31 Ekim 1939'da Birinci Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nin açılışı ise sanat alanında yapılan önemli bir atılımdır.⁴⁵⁴ Halil Paşa, Şevket Dağ, İbrahim Çallı, Feyhaman Duran, Hikmet Onat gibi tanınmış ressamın yanı sıra pek çok genç ressamın tabloları ve heykelleri bu sergi aracılığı ile halkla buluşmuştur.⁴⁵⁵

20 Mayıs 1940'ta Türkiye'de müzik, opera, tiyatro ve bale alanında yetenekli öğrenciler yetiştirmek amacıyla kurulan Devlet Konservatuarları'nın kuruluş yasası çıkarılmıştır.

6 Haziran 1941-21 Haziran 1941 tarihleri arasında düzenlenen Coğrafya Kongresi'nde coğrafi bölgelerimizin sınırları belirlenmiş, Türkiye Coğrafyası'nın

⁴⁵³ Mustafa Çıkar, **Hasan Âli Yücel ve Türk Kültür Reformu**, Türkiye İş Bakanlığı Kültür Yayınları, Ankara 1998, s. 82, 83

⁴⁵⁴ www.geocities.com/unutmadik/hasanaliyucel.htm,2008

⁴⁵⁵ yayim.meb.gov.tr/yayimlar/sayi24/ovat.htm - 47k,2008

ana hatları ile ilgili çalışmalar yapılmış, Türk Coğrafya Kurumu'nun kurulması kararlaştırılmıştır. Yüksek okulların gelişmesi, İstanbul Üniversitesi'nin yeniden düzenlenmesi için çalışmalar yapılmıştır.⁴⁵⁶

15 Nisan 1942'de Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne bağlı olarak, Türk İnkılâbı ve Türkiye Cumhuriyeti rejiminin dayandığı esaslar hakkında her türlü araştırmalar ve incelemeler yapmak, bu konularla ilgili belgeleri ve yayınları toplayarak kütüphane ve müzeler meydana getirerek bir arşiv kurmak, Türk inkılâp ve rejimini yurt içinde ve dışında tanıtmak için dersler ve konferanslar vermek amacı ile Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü kurulmuştur.⁴⁵⁷

F. VI DÖNEMDE BASINA UYGULANAN SANSÜR

1. Basın Yasası ve Tarihi Gelişimi

Osmanlı İmparatorluğu döneminde basın yasası niteliğinde ilk metin, 1864'te hazırlanıp 1909 yılına kadar yürürlükte kalan ve III. Napoleon'un (1852-1870) imparator olunca yaptırdığı 1852 tarihli Fransız Basın Yasası'ndan çevrilerek alınan, Matbuat Nizamnamesi'dir. Bu nizamname ile siyasî gazete çıkarmak isteyenler için ruhsat alma mecburiyeti getirilmiştir. Ruhsat alabilmek için otuz yaşını bitirmiş ve Ceza Kanununun herhangi bir maddesine göre ceza almamış olmak şartı aranmıştır. Nizamnamede ayrıca çeşitli basın suçları ile bunlara verilecek para, hapis ve kapatma cezaları belirtilmiştir.

İlk kapatılan gazete, bir ay süreyle kapatılan *Mecmua-i Havadis*'tir. 1866 Yılma ait ve 789 numaralı *Tercüman-ı Ahval*'de yer alan bir haberden anlaşıldığına göre, Maarif Nezaretinden gönderilen bir tezkere ile bir ay süre ile kapatılmıştır.⁴⁵⁸

II. Meşrutiyet'in ilânından bir yıl sonra 16 Temmuz 1909'da kabul edilen Matbuat Kanunu 1931 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Bu arada 1910 tarihinde Telif Hakkı Kanunu çıkarılmıştır. 28 Haziran 1918'de Padişah V. Mehmet Reşat'ın

⁴⁵⁶ www.geocities.com/unutmadik/hasanaliyucel.html,2008

⁴⁵⁷ *Cumhuriyet*, sayı 6252, 14 Ocak 1942, s. 1.

⁴⁵⁸ Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1990, s. 27.

ölümü ile tahta çıkan VI. Mehmet Vahdettin, 5 Şubat 1919 tarihinde sansür uygulamasını getiren bir matbuat kararnamesi çıkarmıştır. Ankara’da 23 Nisan 1920 tarihinde açılan TBMM’de kabul edilen Teşkilâtı Esasiye Kanunu’nun 77. maddesinde “ Matbuat kanun dairesinde serbesttir ve neşredilmeden teftiş, muayeneye tâbi değildir.” denmiştir.⁴⁵⁹

1927 Tarihinde “Küçükleri zararlı neşriyattan koruma kanunu” çıkarılmış, 1930 yılında Ankara’da bulunan gazeteciler tarafından Türk Gazeteciler Birliği kurulmuştur.⁴⁶⁰

1931 yılında Matbuat Kanunu’nun kabulü ile beyan sistemi getirilmiş ve mahallin en büyük mülkiye memuruna verilen beyanname ile gazete ve mecmua yayını mümkün kılınmıştır. Ancak bu kanunun 50. maddesine bir hüküm konarak, memleketin genel siyasetine zarar verecek yayından dolayı, hükümet kararıyla gazete veya dergilerin geçici olarak kapatılabileceği belirtilmiştir. Kapatılan bir gazetenin sorumlularının, kapatılma süresince başka bir adla gazete çıkaramayacakları da aynı hüküm içinde yer almıştır.⁴⁶¹ 1938 Yılında, beyanname sistemi yerine ruhsatname alma sistemi getirilmiştir.

Matbuat Kanunu’nun 9. madde değişikliği, “siyasî gazete ya da dergi çıkaracak kişilerin, nüfusu 50 bin ve daha aşağı olan yerlerde 500, 50 binden 100 bine kadar olan yerlerde 1000, 100 binden yukarı olan yerlerde 5000 liralık, millî bir bankanın kefaletini kapsayan güvence mektubu vermelerini şart koşmuştur.

12. ve 21. maddeler değişikliği ile, daha önce gazete sahiplerinde ve yayınlacak haberi hazırlayan personelde aranan niteliklere ek olarak “Suişöhret eshabından bulunmamak” yani kötü ün sahibi olmamak koşulu getirilmiştir.

Bu da hükümete, basın çalışanlarını iyi-kötü şeklinde değerlendirmek ve gazetecilik mesleği dışında bırakmak imkânı vermiştir.

⁴⁵⁹ Kabacalı, a.g.e.,s. 28

⁴⁶⁰ Benhan Şapolyo, **Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın**, Güven Matbaası, Ankara 1974, s. 269.

⁴⁶¹ Alpay Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994, s. 128.

38. Madde değişikliği okullarda, fakülte ve enstitülerde disiplini bozacak nitelikte olayları, o yerin en büyük mülkiye amirinden izin almadan yazma yasağı getirmiştir⁴⁶².

İsmet İnönü döneminde basına uygulanan yasaklamalar ile ilgili Kararların konularına göre dağılımı ise şöyle verilebilir:⁴⁶³

Komünist propaganda yapan yayınlar	36 Adet
Ermenilik-Kürtçülük ve diğer bölücü yayınlar	19 Adet
Dış politika aleyhine yapılan yayınlar	7 Adet
Ülke aleyhine yapılan yayınlar	36 Adet
Türkçülük yapan yayınlar	1 Adet
Devlet büyükleri aleyhine yapılan yayınlar	1 Adet
Misyonerlik ve taassup propagandaları yapan yayınlar	8 Adet

Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü dönemlerinin mukayesesi yapılacak olursa ilk söylenecek şey İnönü dönemindeki kararların konu ve sayı bakımından Atatürk dönemi ile farklılıkları olduğudur. Bu konulara yukarıda verilen tasnifin dışında; Takrir-i Sükun Kanunu'na muhalefet edici yayınlar, muzır yayınlar (toplum ahlakına uygun olmayan yayınlar), dini duyguları rencide edici yayınlar ve Mustafa Kemal Paşa'nın şahsına karşı yapılan yayınlar da bulunmaktadır. Sayı bakımından da sansür uygulamaları incelendiğinde Atatürk döneminde (1923-1938) yasaklanan yayın sayısı 144 iken, İnönü döneminde (1938-1949) yılları arasında yasaklanan yayın sayısı 112'dir.⁴⁶⁴

2. VI. Dönemdeki Sansür Uygulamaları

Başbakan Dr. Refik Saydam'ın 18 Ocak 1940 Tarihinde TBMM'de;

"...Büyük Meclisin kıymetli irşadlarından ve feyizli murakabesinden [denetleme] daima istifade ettiğimiz gibi tam bir serbesti içinde çalışan matbuatımızın neşriyatından da faydalanmaya dikkat ediyoruz, zamanımızda

⁴⁶² TBMM Zabıt Ceridesi, devre VI, c. 8, içtima 1, Ankara 18 Ocak 1940, s. 158-160.

⁴⁶³ Mustafa Yılmaz, Yasemin Doğaner, Cumhuriyet Döneminde Sansür (1923-1973), Siyasal Kitabevi, Ankara 2007, s.18.

⁴⁶⁴ Yılmaz, Doğaner, a.g.e., s.19.

*dünyanın birçok memleketlerinde, dâhili nizam ile kabili telif görünmeyen matbuat hürriyetini, biz o nizamın yardımcısı sayıyoruz ve öyle olmasını temenni ediyoruz...*⁴⁶⁵ şeklindeki beyanatına rağmen, onun hükümeti döneminde de sansür uygulamaları görülmektedir.

24 Nisan 1940'ta Matbuat Kanunu'nun 30. maddesine bir fıkra eklenmiş, tarihin resmi görüş dışında yorumlanmasına olanak vermeyen bir sansür hükmü getirilmiştir. Bu hüküm şöyledir:

“Milli duyguları inciten ya da bu amaçla milli tarihi yanlış gösteren yazıları yayımlayanlar elli liradan beş yüz liraya kadar para cezası ile cezalandırılırlar.”

Kanunun, mahkeme müzakerelerinin yayınlanması yasaklayan 35/G maddesi de şöyle değiştirilmiştir:

*“Ülkenin güvenliğiyle ilgili sorunlar hakkında yapılmakta olan soruşturmalardan ve yine devlet güvenliği bakımından alınan Önlemlerden söz eden yazılar yasaldır.”*⁴⁶⁶

Ayrıca halkı heyecana düşüren yalan haber yazarların şiddetle cezalandırılacağı da basında yer almıştır.⁴⁶⁷

İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) başladıktan sonra, 22 Kasım 1940'ta bazı illerde geçerli olmak üzere bir ay süre ile ilân edilen sıkıyönetim üçer aylık dönemler halinde uzatılarak 1947 yılına kadar uygulamada kalmıştır.

Bu dönemde basına yeni sınırlamalar getirilmiş, gazeteler hem hükümet hem de sıkıyönetim kararıyla kapatılır hale gelmiştir.⁴⁶⁸ Dr. Refik Saydam tarafından 18 Temmuz 1941 tarihinde Başvekâlet Müsteşarına çekilen telgrafta, İstanbul Matbuat Bürosu ile Sıkıyönetim Komutanlığı arasında temasın sağlanması, bu suretle sakıncalı bulunan yayınların önüne geçilmesi istenmiştir.⁴⁶⁹ II. Dünya Savaşı ile ilgili

⁴⁶⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, devre VI, c. 8, içtima 1, Ankara 18 Ocak 1940, s. 158-160.

⁴⁶⁶ Kabacalı, a.g.e., s. 138.

⁴⁶⁷ Cumhuriyet, sayı 5771, 5 Haziran 1940, s. 1

⁴⁶⁸ Kabacalı, Türk Basınında Demokrasi, s. 159

⁴⁶⁹ BCA, BÖKM, 18 Temmuz 1941, 30.1.0.0/30.179.1.

olaylar Matbuat Umum Müdürlüğü'nün emri ile, ancak tek sütun olarak yazılabilmektedir.⁴⁷⁰

Gazeteci Ahmet Emin Yalman'a göre Dr. Refik Saydam, basın eleştirisinden korkan bir iktidarı, bir ülke için korkunç bir belâ olarak kabul ettiğini söylediği halde, gazeteler sıkı bir kontrol altında tutulmuştur. Yabancı gazetelerden haber ve yorum almak için, yurt dışına muhabir göndermeye izin verilmemiştir.⁴⁷¹

Cumhuriyet gazetesi yazarı Nadir Nadi ise Dr. Refik Saydam'ın Başbakanlığı sırasında hükümetin basını denetim altına almaya başladığını, düşünce ve inançların ancak üstü kapalı cümlelerle yazılabildiğini, Saydam'ın basın toplantıları düzenleyerek gazete sahiplerini ya da temsilcilerini, emir verircesine uyardığını yazmıştır.⁴⁷² Bu görüşler, araştırmamızın bulguları ile uyumludur.

Savaşla birlikte gazete kâğıdı ithalinin zorlaşması üzerine, gazetelerin sayfa sayısının azaltılması yönünde tedbirler alınmış, bu da gazeteler için bir başka sorun olmuştur.⁴⁷³ Gazeteler sayfa sayısını azaltmış buna karşı daha çok yazı yazabilmek için harfleri küçük puntolarla yazmak yoluna gitmişlerdir. Kâğıt dağıtım işi, Matbuat İdaresi'ne verilmiştir.⁴⁷⁴ Hükümetin basın üzerindeki denetimini kolaylaştıracak diğer bir faktör de 1939 tarihli CHP Nizamnamesi'nde yer alan "Partili Gazetecilerin Riayet Edecekleri Noktalar" adını taşıyan hükümdür (md. 160):

-Sahibi partili olan gazete ve mecmuaların yazıları ile parti azalarının neşriyatı, parti prensipleri bakımından göz önünde tutulur,

-Partili gazeteciler, mecmua sahipleri ve muharrirlerle (yazı yazar, telif eser sahibi) bu yolda görüş birliğine yarayacak temas ve toplantılar yapılır,

⁴⁷⁰ Cemil Koçak, **Türkiye 'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, c. II, İletişim Yayınları, I. Baskı, İstanbul 1996, s. 135.

⁴⁷¹ Kabacalı, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye 'de Basın Sansürü**, s. 135; Ahmet Uçar, **Milli Mücadele 'den 12 Mart'a Konya'da Siyasi Sürgünler**, Tez Yayınları, İstanbul 2001, s. 110.

⁴⁷² Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi**, s. 135.

⁴⁷³ **T.C. Resmi Gazete**, sayı 4513, 20 Mayıs 1940, s. 13831 ; **Cumhuriyet**, sayı 5811,15 Temmuz 1940, s.l.

⁴⁷⁴ **Fuat Süreyya Oral, Cumhuriyet Basın Tarihi 1923-1973**, Sanayi Nefisel Matbaası, Ankara 1973, s.157.

-Partililer, sermayesiyle alâkalı, idaresinde müessir buldukları gazete, mecmua ve matbuatlarda parti program ve nizamnamesine, iç ve dış siyasilerin ana hatları ile yüksek devlet menfaatlerine aykırı düşen yazıları neşrettiremezler.⁴⁷⁵

Cumhuriyet gazetesinde Yunus Nadi, *Vakit* gazetesinde Asım Us, *Tanın* gazetesinde Hüseyin Cahit Yalçın hem bu gazetelerin sahipleri hem de CHP mebuslarıdır. Büyük gazete sahiplerinin aynı zamanda CHP mebusu olmaları, gazeteleri bu hükümle de kısıtlamıştır.⁴⁷⁶

Yukarıda bahsi geçen konular, araştırmanın bütünü ile uyumlu gerçeklerin sadece bir kısmıdır. Bu dönemde yazılı basına uygulanan kısıtlamaların yanı sıra, görsel basın da kontrol altında tutulmuştur. 19 Temmuz 1939 tarihinde “Filmlerin ve film senaryolarının kontrolüne dair nizamname”,⁴⁷⁷ 29 Temmuz 1939 tarihinde de “öğretici ve teknik filmlerin kontrolü hakkındaki nizamname” uygulamaya konulmuştur.⁴⁷⁸ Dr. Refik Saydam, radyolarda yapılan yabancı yayınlara karşı da halkı uyararak bu gibi yayınların dikkate alınmamasını söylemiştir.⁴⁷⁹

VI. TBMM Hükümetleri döneminde basına ciddi bir sansür uygulanmış, halkın haber hürriyeti kısıtlanmıştır.

G.TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜNÜN KURULMASI

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, ilk olarak Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesinde kurulması düşünülmüştür. Buna dair kanun layihası, 14 Ocak 1942’de meclise sunulmuştur.⁴⁸⁰ Bu layihada kurulacak olan enstitünün vazifeleri şu şekilde belirtilmişti. Türk İstiklal Savaşı’nın, Türk İnkılâbı ve Türkiye Cumhuriyeti rejiminin dayandığı esaslar hakkında her türlü araştırma ve incelemeler yapmak, bu mevzularla ilgili belgeleri ve yayınları toplayarak kütüphane ve müzeler meydana getirmek ve

⁴⁷⁵ **CHP 5. Büyük Kurultay Zabıtları 29 Mayıs 939 - 3 Haziran 939**, Ulus Basımevi, Ankara 1939 s. 82.

⁴⁷⁶ Koçak, a.g.e., s. 136

⁴⁷⁷ **T.C. Resmi Gazete**, sayı 4272, 31 Temmuz 1939. s. 12375.

⁴⁷⁸ **T.C. Resmi Gazete**, sayı 4279, 8 Ağustos 1939, s. 12415, 12416.

⁴⁷⁹ **T.C. Resmi Gazete**, sayı 4526, 4 Haziran 1940, s.13983,13984

⁴⁸⁰ **Cumhuriyet**, 14 Ocak 1942, s. 1.

bir arşiv kurmak, Türk İnkılâbını ve rejimini memleket içinde ve dışında tanıtmak için dersler ve konferanslar vermektir.

9 Nisan 1942’de meclise sunulan bu layiha doğrultusunda Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü projesi ilk kez müzakere edildi. Müzakere başladıktan sonra, Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesine bağlı “Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü” kurulması hakkındaki kanun layihasının üçüncü maddesine dair Maarif Encümeni mazbatasını okundu.⁴⁸¹

Görüşmelerde söz alan İstanbul Mebusu Kazım Karabekir, üçüncü maddeye ait mazbatadaki “İnkılâp” kelimelerinden önce “İstiklal ve” kelimelerinin eklenmesi ve enstitüde bulundurulacak olan şeref defterine yazılacak başlıkların, yalnız resmi gazetede değil radyo ile neşrini teklif etti. Tahrir okunarak kabul olundu.⁴⁸²

16 Nisan 1942’de enstitü hakkında ikinci görüşme yapıldı. Kazım Karabekir’in “Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü” yerine “Türk İstiklal ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü” denilmesi hakkındaki tahriri yeniden okunmasından sonra, Başbakan Refik Saydam kürsüye gelerek;

*“Arkadaşlar, biz bu enstitünün kanununu gönderirken, bundan önce de inkılâp dersleri vardı. Onun yerine bu enstitüyü kurduk. İsmi değiştirilmesine şahsen bir lüzum göremiyorum. Zaten teklif kanununun ruhundadır. Binaenaleyh, inkılâp enstitüsü şeklinde kalması arkadaşlarımız tarafından da tercih ediliyor. O kalırsa daha muvafık olur.”*⁴⁸³ şeklinde bir konuşma yaparak enstitünün adının değiştirilmemesi gerektiğini belirtti. Bu konuşmayı müteakip, Kazım Karabekir’in “Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü” yerine “Türk İstiklal ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü” denilmesine dair ikinci tahriri okundu ve oylamaya konan her iki tahrir dikkate alınmayarak kanun layihası ayrıca Büyük Millet Meclisinde kabul edildi.

Böylece Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 4204 sayılı kanunla Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesine bağlı olarak kurulmuş oldu. Daha sonra 2547 sayılı Yüksek

⁴⁸¹ **Ulus**, 9 Nisan 1942, sayı 5045, s. 1.

⁴⁸² **Ulus**, 16 Nisan 1942, sayı 5052, s. 1.

⁴⁸³ **Ulus**, 16 Nisan 1942, sayı 5052 s. 1-5.

Öğrenim Kanunu ile yüksek lisans ve doktora programları uygulayan bir bilim haline dönüştürülerek Ankara Üniversitesi Rektörlüğüne bağlandı.

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsünün amaçları, genel olarak yönetmeliğinde şu şekilde belirtilmiştir; Türk İstiklal Savaşı, Türk İnkılâbı ve Türkiye Cumhuriyeti rejiminin dayandığı esaslar hakkında araştırmalar yapmak, bu konularla ilgili belge, yayın ve eşyaları toplayarak kütüphane ve müzeler meydana getirmek, arşiv kurmak, Türk İnkılâbını memleket içinde ve dışında tanıtmak için konferanslar vermek ve her türlü yayımlar yapmaktır.⁴⁸⁴

⁴⁸⁴ T.C. Maarif Vekilliği, **Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yönetmeliği**, Maarif Matbaası, Ankara 1943, s. 10.

SONUÇ

VI. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Dönemi (1939-1943), aynı zamanda II. Dünya Savaşı'nın ilk yarısı olan dönemdir. Bu dönem de TBMM hükümeti, savaşın getirdiği zor şartlarda görev yapmıştır. Şartların ağırlığına rağmen iç politikada, eğitim ve kültür hayatında önemli çalışmaların başlatıldığı görülmektedir.

VI dönem hükümetleri özellikle eğitim alanında Atatürk'ün Türk milletine hedef olarak gösterdiği çağdaşlaşma yönünde önemli çalışmalar yapmıştır.

Köy Enstitülerinin kuruluşu ile halkımızın, özellikle köylü halkın eğitim düzeyini yükseltmek, köylüyü sağlık ve tarım işlerinde eğitmek, amaçlanmıştır. Köy halkını bir vatandaş olarak haklarının ve görevlerinin bilincine ulaştırmak, bu şekilde halkın sosyal, kültürel, politik hayatta aktif rol oynamasına olanak sağlamak hedeflenmiştir. Bu dönemde yoğun çabalar harcanarak 17 Köy Enstitüsü kurulmuştur. Daha sonra kurulan Köy Enstitüsü sayısı ise 4'tür.

Aynı dönemde yine eğitim ve kültür alanında ciddi atılımlar ve çalışmalar yapılmış, dönemin devlet adamlarını, edebiyatçılarını ve aydınlarını bir araya getiren Birinci Türk Neşriyat Kongresi, 1-5 Mayıs 1939 tarihleri arasında toplanmıştır. Bu kongrede yayın konusu görüşülmüş memleketin her yerinde basım ve yayın işlerinin bütün ilgililerce gözden geçirilmesi kararlaştırılmış, çalışmaların ana prensipleri, devletin ve kişilerin yayın konusunda takip edecekleri yollar belirlenmiştir. Böylece, yayın konusunda yaşanan sorunlar ilk kez programlı bir şekilde yaklaşmıştır. "Encyclopedie de l' İslam"ın tercüme edilerek İslam Ansiklopedisi'nin basılması,1951'den sonra adı Türk Ansiklopedisi olarak değiştirilen İnönü Ansiklopedisi'nin ilk ciltlerinin yayınlanması o dönemde yapılan çalışmalara ait örneklerdir. Yine bu dönem de, Tercüme Bürosu'nun kurulması ile dünya edebiyatının klasik eserlerinin çevirisine başlanmıştır.

T.C. İnkılâp Tarihi Enstitüsü kurularak Türk İstiklal Savaşı ve sonrasında cumhuriyet kazanımlarının sağlıklı bir şekilde aktaracak kurumları oluşturmaya başlamıştır.

II. Dünya Savaşı'nda izlenen aktif denge siyaseti ile Cumhurbaşkanı İsmet İnönü liderliğinde Türkiye'nin savaş dışı konumunu korumak için çalışılmıştır. Bu amaçla saldırmazlık anlaşmaları imzalamıştır. Ama bunların hepsinden önemlisi bir Türk Sancağı olan İskenderun ve Hatay, 7 Temmuz 1939'da Misak-ı Milli içinde yerini almış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bir ili haline gelmiştir.

“Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” ilkesinden hareketle uygulanan barışçı dış politika neticesinde Türkiye VI. Dönem TBMM hükümetlerinin bir başarısı olarak savaşa katılmamayı başarmıştır. Bu dönemde basına sansür uygulanmış, halkın haber alma hürriyeti ise kısıtlanmaya çalışılmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik buhran nedeni ile İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulanamamıştır. Savaşın olunmamasına rağmen ortalama bir milyon askeri silah altında bulundurulması devlete ağır bir yük getirmiştir. Üretim araçlarını kullanacak olanların üretime katılamaması sonucu fiyatlar artmış, karaborsacılık vb. faaliyetlerle mücadele edilmeye çalışılmıştır. Bu konuda ciddi tedbirler alınmış, Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergileri ile ekonomik sıkıntıları gidermeye çalışılmıştır.13 Ocak 1942'de ekmeğin ardından şeker, çay ve kahve gibi tüketim mallarının da karneye bağlanması ile Türk toplumunu sıkıntılı bir döneme sokmuştur. İktidardan ve daha çok ekonomiden kaynaklanan memnuniyetsizlikler, kısa bir süre sonra CHP'nin iktidardan uzaklaştırılmasına neden olacaktır. Bu dönemde uygulanan ekonomik programın tecrübesizliklerden kaynaklanan bir çok soruna neden olduğunu ve iyi bir kriz yönetiminin sağlanamadığını söyleyebiliriz.

Bunlara ilave olarak 26-27 Aralık 1939'da meydana gelen 7,9 şiddetindeki Erzincan depremi ile 32 bin 962 yurttaşın kaybı ve yarattığı bilanço bu dönemin acı olayları arasına girmiştir.

Bu karışık ve sıkıntılı dönemde Başbakan Refik Saydam'ın vefatı ve onun yerine VI. dönemi kısa bir süre daha idare eden Saraçoğlu Hükümeti ülkenin sosyal gelişimi için yoğun çaba sarfetmişlerir.

KAYNAKLAR

1. ARŞİV BELGELERİ

- BCA, MGM**, 24 Haziran 1939, 030.10 / 225.515.19.
- BCA, MGM**, 3 Mayıs 1940,030.01 / 2. 121.
- BCA, BKK**, 29 Ocak 1942, 30.18.1.2. / 97.111.1.29.
- BCA, MGM**, 030.10, 224.510.12.
- BCA**, S: 5/ 782, No: 490.01, Yer: 3.12.38., Ankara, 04/5/ 1936
- BCA, MGM**, 28 Ocak 1937, 030.10 /222.501.5.
- BCA, MGM**, 4 Temmuz 1938, 030.10 / 224.510.12.
- BCA, MGM**, 4 Temmuz 1938, 030.10 / 224.510.12.
- BCA, MGM**, 31 Temmuz 1939, 030.10 / 225.515.25.
- BCA, CHP**, 17 Ekim 1939, 030, 01 / 42. 248. 6.
- BCA, MGM**, 13 Eylül 1941,030.10 / 179.235.5.
- BCA, CHP**, 12 Kasım 1938,490.1,0.0 / 4.19.42
- BCA, MGM**, 16.7.1942, 030,10/76, 503, 11.
- BCA, MGM**, 16.7.1942, 030,10/76, 503, 11.
- BCA, CHP**, 23 Kasım 1938,490.1.0.0 / 4.19.49
- BCA, CHP**, 27 Aralık 1938,490.1.0.0 / 4.19.77
- BCA, BÖKM**, 4 Mayıs 1940,30.1.00 / 2.12.1.
- BCA, BÖKM**, 17 Temmuz 1940, 30. 1.0.0 /17.94.1.
- BCA, BÖKM**, 18 Temmuz 1941, 30.1.0.0 /30.179.1.
- BCA, BKK**, 18 Ekim 1939, 030 18 1.2 / 89.102. 11.
- BCA, BKK**, 19 Şubat 1940, 30.18.1.2 / 90. 16. 9.

2. BASILMIŞ RESMİ KAYNAKLAR

- CHP V. Büyük Kurultay Zabıtları 29 Mayıs 939 - 3 Haziran 939**, Ulus Basımevi,
Ankara 1939
- Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitim ile İlgili Söylev ve Demeçleri**, C. I., MEB Yayinevi, Ankara 1946.

Köy Enstitüleri I-II, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara
2003.

Köy Enstitüleri Kanunu Lâyihası, Maarif Matbaası, İstanbul 1940

Köy Enstitüleri, C. 1, Maarif Matbaası, İstanbul 1941

T. C. Resmî Gazete, sayı 4447, 1 Mart 1940

T.C. Resmi Gazete, 4417, 26.1.1940

T.C. Resmi Gazete, 4439, 20.2.1940

T.C. Resmi Gazete, sayı 4065, 17 Teşrinisani 1938

T.C. Resmi Gazete, sayı 4123, 28 Ocak 1939

T.C. Resmi Gazete, sayı 4180, 11 Nisan 1939

T.C. Resmi Gazete, sayı 4208, 15 Mayıs 1939

T.C. Resmî Gazete, sayı 4219, 30 Mayıs 1939

T.C. Resmi Gazete, sayı 4272, 31 Temmuz 1939

T.C. Resmi Gazete, sayı 4279, 8 Ağustos 1939

T.C. Resmi Gazete, sayı 4513, 20 Mayıs 1940

T.C. Resmi Gazete, sayı 4526, 4 Haziran 1940

T.C. Resmi Gazete, sayı 4560, 13 Temmuz 1940

T.C. Resmî Gazete, sayı 4740, 21 Şubat 1941

T.C. Resmî Gazete, sayı 4837, 18 Haziran 1941

T.C. Resmi Gazete, sayı 4969, 27 Kasım 1941

T.C. Resmi Gazete, Sayı 5655, 17.03.1944

T.C. Resmî Gazete, sayı. 4308, 12 Eylül 1939

TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem, Fevkalade İçtima, C. II

TBMM Zabıt Ceridesi, 7. C, Devre 7 İ: 1, C: 8, 29 inikad 15 Mart 1944.

TBMM Zabıt Ceridesi, devre IV, İçtima 1, c. 10, Ankara 1940

TBMM Zabıt Ceridesi, devre V, C. 20, içtima 3, ikinci inikad, Ankara 1 Kasım
1937.

TBMM Zabıt Ceridesi, devre V, c. 20, üçüncü inikad, Ankara 8 Kasım 1937

TBMM Zabıt Ceridesi, devre V, C 27, içtima 4, dördüncü inikad, Ankara, 14
Kasım 1938

TBMM Zabıt Ceridesi, devre V, C 27, içtima 4, üçüncü inikat, Ankara, 11 Kasım
1938

- TBMM Zabıt Ceridesi**, devre V, C. 29, içtima 4, Ankara, 25 Ocak 1939.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, devre V, c. 29, içtima 4, Ankara 27 Ocak 1939.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, devre VI, C. 1, içtima F, Ankara 10 Nisan 1939.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, devre VI, C. 13, içtima 1, 12 Temmuz 1940
- TBMM Zabıt Ceridesi**, devre VI, C. 13, içtima 1, Ankara 7 Ağustos 1940.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, devre VI, C. 2, içtima F, onbirinci inikad, Ankara 12 Mayıs 1939.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, devre VI, c. 20, içtima 2, Ankara 4 Temmuz 1941.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, devre VI, c. 29, içtima 4, Ankara 11 Ocak 1939.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, devre VI, c. 8, içtima 1, Ankara 10 Ocak 1940
- TBMM Zabıt Ceridesi**, devre VI, c. 8, içtima 1, Ankara 18 Ocak 1940.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, devre VI, c. I, içtima F, Ankara 10 Nisan 1939.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, devre VI, içtima 1, C. 8, Ankara 18 Ocak 1940.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre VI, içtima F, C.3, Ankara 23 Haziran 1939.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, devre VI, içtima F, C. 5, Ankara 11 Eylül 1939
- TBMM Zabıt Ceridesi**, devre VI, içtima I C:9, 27. inikad, 18 Ocak 1940.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, devre VI, İçtima I C:9, 27. inikat, 18.1.1940.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, devre VI, İçtima I, C: 9, 28. inikad, 18.3.1940.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, devre VI. c. 15, İçtima 2, Ankara 6 Ocak 1941.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre VI. C.I, İçtima F, Ankara 10 Nisan 1939.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre VI. c. 2, İçtima F, Onbirinci inikad, Ankara 12 Mayıs 1939
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 6, İ: 4, 3.inikat, 11 Kasım 1942.

3. ANSİKLOPEDİ VE SÖZLÜKLER

- “Adnan Adıvar” **Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul, 1983.
- Büyük Larousse Sözlü ve Ansiklopedisi**, c. 19, Milliyet Yayınları, İstanbul 1986.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, c. 7, Milliyet Yayınları, İstanbul 1986.

4. KİTAPLAR

- _____ : **İnönü'nün Söylev ve Demeçleri**, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1946.
- _____ : **Dr. Refik Saydam 1881-1942 Ölümünün 40. Yıl Anısına**, s. 16.; Dirim, c. XV, sayı 9-10, İstanbul, Eylül -Birinciteşrin (Ekim) 1940.
- _____ : **Asım Us'un Hatıra Notları**, Vakıf Matbaası, İstanbul 1966.
- _____ : **Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Konuşmaları ve Nedenleri 23 Nisan 1920- 29 Ekim 1923**, Derleyen Raşit Metel, T.C. Deniz Basımevi, İstanbul 1983.
- _____ : **İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları (1939-1960)**, C.2, TBMM Kültür ve Sanat Kurulu Yayınları, Ankara, 1993.
- _____ : **1923-1982 Öğretim Yılları Okul, Öğretmen, Öğrenci Sayıları**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982.
- AĞAOĞLU, Ahmet, **Serbest Fırka Hatıraları**, İletişim Yayınları İstanbul,, 1994.
- AHMAD, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, Çev. Ahmet Fethi, Hill Yayınları, İstanbul., 1992.
- AKAR, Rıdvan, **Aşkale Yolcuları, Varlık Vergisi Ve Çalışma Kampları**, Belge Yayınları, İstanbul, 1999.
- AKDEVELİOĞLU, Atay ve Baskın ORAN - Çağrı ERHAN - Erel TELLAL -Funda KESKİN- Gökçen ALPKAYA - Hikmet ULUĞBAY- İlhan UZGEL - Kudret ÖZERSAY - Melek FIRAT - Mustafa AYDIN - Ömer KÜRKÇÜOĞLU - Sanem BAYKAL - Tuğrul ARAT, **Türk Dış Politikası**, c. 1, Baskı 4, Editör Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
- AKTAN, Reşat, **Türkiye İktisadı**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1968
- AKTAR, Ayhan, **Varlık Vergisi Kanunu, Tek Parti Rejiminde Azınlık Karşısı Politika Örneği**, İstanbul, Belge Yayınları, Ocak 1992.
- AKTAR, Ayhan, **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları**, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2009**, 14. Baskı, PEGEM Akademi Yayınları, Ankara 2009.

- AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, Alfa Yayınları, İstanbul 1999.
- ALBAYRAK, Mustafa **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti**, Phoenix Yayınevi, İstanbul 2004.
- ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1995**, C. 1-2, Baskı 13, Alkım Yayınevi. İstanbul 2007.
- ARMAOĞLU, Fahir, **20.Y.Y. Siyasi Tarihi (1914-1980)**, C. I, Türkiye İş Bankası, Yayınları, X. Baskı, Ank. 1994.
- ARNOLD, J., Toynbe, Çev., Kasım, Yargıcı, **Türkiye: Bir Devletin Yeniden Doğuşu**, Milliyet Yayınları, I. Baskı, İstanbul 1971.
- ATATÜRK, M. Kemal, **Nutuk**, Bas. Haz. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, C.I. Çağdaş Yayınları, İstanbul. 1994.
- ATAY, Falih Rıfki, “Maarif Şurası Hasan Ali Yücel’in Veciz Bir Nutkuyla Dün Açıldı, “, **Ulus**, 18 Temmuz 1939.
- AVCIOĞLU, Doğan, **Türkiye’nin Düzeni Dün, Bugün, Yarın**, C. 2, Bilgi Yayınları, Ankara 1973.
- AYBARS, Ergün, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları No:50, 4. Baskı Ankara, 1995.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, Cilt: II, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975.
- BEN, Mustafa, vd., **Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (1923–1983)**.
- BORATAV, Korkut, **Türkiye’de Devletçilik**, Savaş Yayınları, Ankara 1982.
- BURÇAK, Rıfki Salim, **Türkiye’de Demokrasiye Geçiş 1945-1950**, Siyasal Bilgiler Yayınevi, Ankara 1979.
- CANGIZBAY, Kadir, **Hiç Kimsenin Cumhuriyeti**, Ankara, 2000, 4. Baskı
- ÇAVDAR, Tevfik, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839-1950**, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara 1995.
- ÇIKAR, Mustafa, **Hasan Âli Yücel ve Türk Kültür Reformu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998.
- DAĞLI, Nuran - Belma AKTÜRK, **Hükümetler ve Programları 1920-1960**, TBMM Basımevi, Ankara 1988.
- DAVİSON, H. Roderich, **Osmanlı İmparatorluğunda Reform**, Çev. Osman Akinhay, C.II., Papirüs Yayınları, Ankara, 1997.

- ERDOĞAN, Mustafa, **Modern Türkiye’de Anayasalar ve Siyasi Hayat**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997.
- ERKİN, Feridun Cemal, **Dışişlerinde 34 Yıl Washington Büyükelçiliği**, c. 2, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 1987.
- ERKİN, Feridun Cemal, **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Başnur Matbaası, Ankara 1968.
- EROĞLU, Hamza, **Atatürk ve Devletçilik**, Olgaç Matbaası, Ankara 1981.
- ESMER, Ahmet Şükrü ve Oral SANDER, “İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası”, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Baskı 8, Siyasal Kitabevi, Ankara 1993.
- FENİK, Mümtaz Faik, **Bu Harbin Kitabı 1939 Harbi Türkiye-İngiltere İttifakı ve Büyük Britanya İmparatorluğu**, Zermabad Basımevi, Ankara 1941.
- FREY, Frederick W., **Turkish Political Elite.**, Cambridge, Massachusetts: The M.I.T. Press, 1965.
- GEDİKOĞLU, Şevket, **Kemalist Eğitim İlkeleri, Uygulamaları**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1978.
- GİRİTLİOĞLU, Fahir, **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi Mevkii**, Cilt I, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1965.
- GOLOĞLU, Mahmut, **Milli Şef Dönemi (1939-1945)**, Kalite Matbaası, Ankara 1974.
- GOLOĞLU, Mahmut, **Millî Şef Dönemi (1969–1945)**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1974.
- GOLOĞLU, Mahmut, **Tek Partili Cumhuriyet 1931-1938**, Kalite Matbaası, Ankara 1974.
- GÜLCAN, Yılmaz, **Cumhuriyet Halk Partisi 1923-1946**, Alfa Yayınları, İstanbul 2001.
- GÜLEKLİ, Nurettin Can **Anıtkabir Rehberi**, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1993.
- GÜNEŞ, Muharrem ve Hasan, GÜNEŞ, **Türkiye’de Eğitim Programları ve Sivil Toplum**, Anı Yayınları, Ankara, 2003.

- GÜVENİR, M, **İkinci Dünya Savaşında Türk Basını**, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1991.
- HALE, William, **Türkiye’de Ordu ve Siyaset**, Çev.Ahmet Fethi, Hill Yayınları, İstanbul, 1996.
- İLHAN, Atilla, **Hangi Edebiyat**, Bilgi Yayınları, Ankara 1993.
- İNÖNÜ, İsmet, **Defterler** 1919-1973, c. 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001
- İNÖNÜ, İsmet, Hatıralar, Bilgi Yayınevi, Ankara 1987
- JAESCHKE, Gotthard, **Türkiye Kronolojisi(1938-1945)**, Çeviren Gülayşe Koçak, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990.
- KABACALI, Alpay, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1990.
- KABACALI, Alpay, **Türk Basımında Demokrasi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.
- KANAR, Haşim, **Köy Enstitüleri Eğitimde Atılım**, Selvi Yayınları, Ankara 1990,
- KANSU, Mazhar Müfit, **Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber**, C.I., T.T.K. Yayınları, Ankara, 1988.
- KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C.5,Türk Tarih Kurumu, Basımevi, V. Baskı, Ankara 1994.
- KARANAKÇI, Şefeaddin, “Şuranın Yerinde Kararları”, **Cumhuriyet**, sayı 5467, 1 Ağustos 1939.
- KARPAT, Kemal,**Türk Demokrasi Tarihi**, Afa Yayınları., İstanbul, 1996.
- KEPENEK Yakup, **Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi**, Verso Yayıncılık, Ankara 1990.
- KİLİ, Suna, **Atatürk Devrimi**, Türkiye İş Bankası Kültür, Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006.
- KİLİ, Suna, **Türk Devrim Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2001.
- KOÇAK, Cemil, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938–1945), Dönemin İç ve Dış Politikası Üzerine Bir Araştırma**, C:II, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.

- KONGAR, Emre, **Devletçilik ve Günümüzdeki Sonuçları**, İtimat Yayınları, Ankara 1981.
- LEWIS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Prof. Dr. Metin Kırıralı., T.T.K. Yayınları., Ankara, 1991
- MARDİN, Şerif, **Türk Modernleşmesi Makaleler IV**, İletişim Yayınları, III. Baskı, İstanbul, 1994.
- MELEK, Abdurrahman, **Hatay Nasıl Kurtuldu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986.
- ORAL, Fuat Süreyya, **Cumhuriyet Basın Tarihi 1923-1973**, Sanayi Nefisel Matbaası, Ankara 1973.
- ORTAYLI, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yılı**, Hill Yay, III Baskı, İstanbul, 1955.
- ÖCAL, Yüksel, **Kürek ve Yelken Döneminden Günümüze Türk Bahriyesi**, Deniz Basımevi, İstanbul 2008.
- ÖKTE, Faik, **Varlık Vergisi Faciası**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1951.
- ÖNDEŞ, Osman, **Refahı Kim Batırdı?**, Denizler Kitabevi, İstanbul 2006.
- ÖZ, Esat, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)**, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992.
- ÖZBUDUN, Ergun, **1921 Anayasası**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1992.
- ÖZMEN, İhsan ve Selami ASYALI, **Hatay İli ve Suriye Uyruklularla İlgili Mevzuat**, Kemal Matbaası, Adana 1972.
- SAKAOĞLU, Necdet, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1992.
- SOYSAL, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları**, c. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- SÖKMEN, Tayfur, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, TTK Yayınları, Ankara 1978.
- ŞAHİN, Hüseyin, **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, Bursa 2000.
- ŞAPOLYO, Benhan, **Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın**, Güven Matbaası, Ankara 1974.

- TANSEL, Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C.I., M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1991.
- TEVETOĞLU, Fethi, **Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- TEZEL, Sezai Yahya, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Kasım 1994.
- TONGUÇ, İsmail Hakkı, **İlk Öğretim Kavramı**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1946.
- TURAN, Şerafettin, **İsmet İnönü'nün Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000.
- TURAN, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi**, 4. kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.
- UÇAR, Ahmet, **Milli Mücadele 'den 12 Mart'a Konya'da Siyasi Sürgünler**, Tez Yayınları, İstanbul 2001.
- UÇAROL, Rifat, **Siyasi Tarih 1789-1999**, 5. Baskı, Filiz Kitapevi, İstanbul 2000.
- URAN, Hilmi, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009.
- WEISBAND, Edward, **2. Dünya Savaşın 'da İnönü'nün Dış Politikası**, Çeviren M. Ali Kayabal, Milliyet Yayınları, İstanbul 1974.
- YALMAN, Ahmed Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922-1971)**, c. 2. Yayına Hazırlayan Erol Şadi Erdinç, Pera Turizm ve Tic. A. Ş., İstanbul 1997.
- YAZMAN, Ögüt, **Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi**, Tisa Matbaacılık, Ankara 1973.
- YENİARAS, Orhan, **Türkiye Kızılay Tarihine Giriş**, Alkan Matbaacılık, İstanbul 2000 .
- YEŞİL, Ahmet, **Çok Partili Hayata Geçiş**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.
- YILMAZ, Mustafa, DOĞANER ,Yasemin, **Cumhuriyet Döneminde Sansür (1923-1973)**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2007
- YİĞİT, Ali A., **İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası (1938-1950)**, Boğaziçi İlmî Araştırmalar Serisi: III, İstanbul, 1992.
- YÜCEL, Hasan Âli, **İyi Vatandaş İyi İnsan**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1993.

YÜCEL, Hasan Âli, **Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.

YÜCEL, Hasan Âli, **Türkiye’de Ortaöğretim**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.

ZÜRCHER, Erik Jan, **Milli Mücadele’de İttihatçılık**, Bağlam Yayınları, İstanbul,, 1987.

ZÜRCHER, Erik Jan, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Bağlam Yayınları, İstanbul., 1992.

ZÜRCHER, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yayınları, II. Baskı., İstanbul, 1996.

5. MAKALELER

_____ : “Başvekilimiz Refik Saydam’ın X.uncu Tasarruf haftasını Açış Nutku”, **Ülkü**, C:XIV, S: 83, İkinci Kanun 1940, s. 391–400.

_____ : “Halkevleri ve Halkodaları Çalışmaları”, (**Halkevleri Postası**), **Ülkü**, C: XV, s.9, 1 Eylül 1940, s.72–82.; **Düstur**, III. Tertip Cilt: 20, Sayı: 2.

_____ : “Harp Kazançlarının Önüne Geçmeliyiz”, **Tan**, 17.05.1942;

AKYÜZ, Yahya, “Atatürk’ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri”, 1. Uluslararası Atatürk Sempozyumu Açılış Konuşmaları, **Bildiriler 21-23 Eylül 1987**, Ankara, 1994

ÇAVDAR, Tefik, “Demokrat Parti” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C.VIII.

ELBİR, Bilal, Ömer Karakaş, “Cumhuriyet Döneminde Türk Kültür ve Edebiyatında Hümanizmin Etkileri” **Turkish Studies International Periodical For Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 2/4, Fall 2007

GÖNLÜBOL, Mehmet ve Cem SAR, “1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası”, **Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1990**, Baskı 8, Siyasal Kitapevi, Ankara 1993

GÜREL, Şükrü Sina, “Türk Dış Politikası 1919-1945”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c. 2, İletişim Yayınları, İstanbul, yty, .

- KOÇAK, Cemil, “Siyasal Tarih 1923-1950”, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Cilt IV, Cem Yayınevi, İstanbul 1992.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, “Demokrasi Yolunda (1945-1950)”, **Vatan**, 17 Kasım 1957.
- KUNT, Metin, “Siyasal Tarih (1600-1789)”, **Türkiye Tarihi**, C.III, Cem Yayınları, İstanbul 1995.
- MANTRAN, Robert, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Çev. Server Tanilli, C.I. Cem Yayınları İstanbul 1995.
- KURAN, Ercüment, “ Osmanlı İmparatorluğu’nda Yenileşme Hareketleri”, **Türk Dünyası El Kitabı**, C.I. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, II. Basım, Ankara., 1992.
- PAMUK, Şevket, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm”, **11. Tez Dergisi**, Sayı: 7, İstanbul, 1987
- PULUR, Hasan, “Savaş Rüzgârları 1”, **Milliyet**, 27 Aralık 2002,
- SERTEL, Zekeriya, “Türk İyiliği Unutmaz”, **Tan**, sayı 1592, 5 Ocak 1940, s. 1.
- TONGUÇ, İsmail Hakkı, “Köy Enstitüleri”, **Aylık Ansiklopedi**, C:V, S: 51, Temmuz 1948
- YÜCEL, Hasan Âli, “Klâsik Nasıl Doğar?”, **Akşam Gazetesi**, 5 Eylül 1938, sayı 4524

6. BASILMIŞ TEZLER

- YEŞİL, Ahmet, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, H.Ü.At. İlk. ve İnk. Ens. Yayınlanmamış Master Tezi, Ankara, 1992

7. SÜRELİ YAYINLAR

a. DERGİLER

Tebliğler Dergisi, M.E.B. , C.: 4, S.: 2287, 22 Haziran 1933

Tebliğler Dergisi, M.E.B., C:2, S:40, 2 Birinciteşrin 1939

b. GAZETELER

Akşam

Ayın Tarihi

Cumhuriyet

Düstur

Tan

Tanın

Ulus

c. RAPORLAR

Birinci Türk Neşriyat Kongresi Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları, T.C. Maarif Vekilliği Yayını, Ankara 1939

Birinci Maarif Şurası (17–29 Temmuz 1939), (Lahika No: 29.30.31)

T.C. Maarif Vekilliği, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yönetmeliği, Maarif Matbaası, Ankara 1943

Birinci Maarif Şurası (17–29 Temmuz 1939) , Çalışma Programı, Konuşmalar, Lahikalar, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1991

Birinci Maarif Şurası (17–29 Temmuz 1939), Çalışma Programı, Konuşmalar, Lahikalar, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1991

Birinci Maarif Şurası (17–29 Temmuz 1939),(Lahika No: 30)

8. İNTERNET ADRESLERİ

www.meb.gov.tr/meb/hasanali/egitimekatkiları/suralar.htm,2008

www.mfa.gov.tr/turkce/grupk/ka/unxxiii.htm - 18k,2008

www.tyb.org.tr/okumarehberi/okumarehberi5.html-13k,2008

www.yargitay.gov.tr/bilgi/kanun_liste/PC1427.HM3.text.html,2008

www.belgenet.com/deprem/depremt.html - 83k,2008

www.meb.gov.tr/yayimlar/sayi24/ovat.htm - 47k,2008

www.geocities.com/unutmadi/hasanaliyucel.html,2008

www.maliye.gov.tr/defterdarliklar/hatay/idariyap.htm - 68k,2008

www.ataturk.net/bizimle/anitkabir/?sayfa=anitkabir - 41k,2008

www.ataturk.net/cumh/balkan.html,2008

www.evkultur.com/depremokulu/abahcekapilideprem.htm.2008

www.gapturkiye.gen.tr/il/batman.html - 28k,2008

[www.geocities.com/EnchantedForest/ Glade /6314 /turkiye_ekonomisi.htm](http://www.geocities.com/EnchantedForest/Glade/6314/turkiye_ekonomisi.htm) -

10lk,2008

www.geocities.com/unutmadik/hasanaluyucel.htm,2008

EKLER

EK -1

VI. DÖNEM TBMM'NİN ONAYLANAN ve RESMİ GAZETEDE YAYINLANAN KANUNLAR

NO	VI. Dönem Çıkan Kanun Adı	Cilt	Kabul Tarihi	Resmi Gazete Tarihi	Resmi Gazete No
3593	Millî Müdafaa Vekâleti 1938 malî yılı Kara ve Deniz bütçelerinin muhtelif tertiplerine munzam tahsisat verilmesi hakkında kanun	20	14/4/1939	19/4/1939	4187
3594	Büyük Millet Meclisinin 1938 malî yılı bütçesinde değişiklik yapılması hakkında kanun	20	17/4/1939	20/4/1939	4188
3595	Orman Umum Müdürlüğü 1938 malî yılı bütçesine munzam tahsisat verilmesi hakkında kanun	20	17/4/1939	20/4/1939	4188
3596	1938 malî yılı Muvazenei umumiye kanununa bağlı bazı daire bütçelerinde değişiklik yapılmasına dair kanun	20	26/4/1939	29/4/1939	4196
3597	Hudut ve Sahiller Sıhhat Umum Müdürlüğü 1939 malî yılı bütçe kanunu	20	3/5/1939	8/5/1939	4202
3598	Vakıflar Umum Müdürlüğü 1938 malî yılı bütçesinin muhtelif fasılları arasında münakale yapılmasına dair kanun	20	3/5/1939	8/5/1939	4202
3599	Vakıflar Umum Müdürlüğü 1939 malî yılı bütçe kanunu	20	5/5/1939	12/5/1939	4206
3600	Türkiye ile Almanya arasında 16 ikincikânun 1939 tarihinde Berlin'de imzalanan kredi anlaşmasının tasdiki hakkında kanun	20	8/5/1939	12/5/1939	4206
3601	İnhisarlar Umum Müdürlüğü 1939 malî yılı Bütçe kanunu	20	10/5/1939	17/5/1939	4210
3602	Devlet Demiryolları ve Limanları Umum Müdürlüğü 1939 malî yılı bütçe kanunu	20	12/5/1939	18/5/1939	4211
3603	Askerî memurlar hakkındaki 3280 sayılı kanuna ek kanun	20	15/5/1939	23/5/1939	4213
3604	İstatistik Umum Müdürlüğü teşkilâtı hakkındaki 2203 sayılı kanuna bağlı (B) cetvelinde bazı tadilat yapılması hakkında kanun	20	15/5/1939	23/5/1939	4213

3605	Ordu subaylar heyetine mahsus 863 sayılı terfi kanununa ek kanun	20	15/5/1939	23/5/1939	4213
3606	Konya ovası sulama idaresinin 1934 malî yılı hesabı katî kanunu	20	15/5/1939	23/5/1939	4213
3607	Devlet havayolları hizmetleri için 1939 ve 1940 malî yıllarına geçici taahhüt icrası hakkında kanun	20	15/5/1939	23/5/1939	4213
3608	Sihhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti teşkilât ve memurini kanununa ek kanun	20	17/5/1939	24/5/1939	4214
3609	Âbidelerin esash tamiri için Vakıf paralar idaresinden istikraz akdi hakkında kanun	20	17/5/1939	24/5/1939	4214
3610	1938 malî yılı muvazenei umumiye kanununa bağlı bazı daire bütçelerine munzam ve fevkalâde tahsisat verilmesine ve bazı bütçelerde değişiklik yapılmasına dair kanun	20	22/5/1939	26/5/1939	4216
3611	Nafia Vekâleti teşkilât ve vazifelerine dair kanun	20	26/5/1939	30/5/1939	4219
3612	İktisat Vekâleti teşkilât ve vazifeleri hakkındaki 2450 sayılı kanunda bazı değişiklikler yapan kanun	20	26/5/1939	30/5/1939	4219
3613	Münakalât Vekâleti teşkilât ve vazifelerine dair kanun	20	27/5/1939	31/5/1939	4220
3614	Ticaret Vekâleti teşkilât ve vazifelerine dair kanun	20	27/5/1939	31/5/1939	4220
3615	1938 malî yılı Muvazenei umumiye kanununa bağlı bazı daire bütçelerinde değişiklik yapılmasına dair kanun	20	29/5/1939	31/5/1939	4220
3616	Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü 1938 malî yılı bütçesine munzam tahsisat verilmesi hakkında kanun	20	29/5/1939	31/5/1939	4220
3617	İnhisarlar Umum Müdürlüğü 1938 malî yılı bütçesinde (30 000) liralık münakale yapılması hakkında kanun	20	29/5/1939	31/5/1939	4220
3618	Orman Umum Müdürlüğü 1938 malî yılı bütçesinde değişiklik yapılmasına dair kanun	20	29/5/1939	31/5/1939	4220
3619	Posta, Telgraf ve Telefon Umum Müdürlüğü 1938 malî yılı bütçesinde değişiklik yapılmasına dair kanun	20	29/5/1939	31/5/1939	4220
3620	1939 malî yılı Muvazenei umumiye kanunu	20	30/5/1939	1/6/1939	4221
3621	Maliye Vekâleti teşkilât ve vazifeleri hakkındaki kanuna ek kanun	20	30/5/1939	2/6/1939	4222
3622	Posta, Telgraf ve Telefon İdaresi teşkilât kanununa bağlı kadro cetvellerinde değişiklik yapılması hakkında kanun	20	30/5/1939	2/6/1939	4222
3623	Orman Umum Müdürlüğü 1939 malî yılı Bütçe kanunu	20	30/5/1939	2/6/1939	4222
3624	Posta, Telgraf ve Telefon Umum Müdürlüğünün 1939 malî yılı Bütçe kanunu	20	30/5/1939	2/6/1939	4222
3625	Beden Terbiyesi Genel direktörlüğünün 1939 malî yılı Bütçe kanunu	20	30/5/1939	2/6/1939	4222

3626	Devlet havayolları Umum Müdürlüğü 1939 malî yılı bütçe kanunu	20	30/5/1939	2/6/1939	4222
3627	İnhisarlar idaresine mütedavil sermaye haddini tecavüz etmemek üzere bono ihracına ve Maliye Vekâletine bu bonolara kefalete mezuniyet verilmesi hakkında kanun	20	30/5/1939	2/6/1939	4222
3628	58 917 000 liralık fevkalâde tahsisat verilmesi hakkında kanun	20	30/5/1939	2/6/1939	4222
3629	Denizaltı sınıfı mensuplarına verilecek zamlar ve tazminler hakkındaki kanunda bazı değişiklikler yapılmasına dair kanun	20	5/6/1939	9/6/1939	4228
3630	Türkiye Hükümeti ile Yunanistan Hükümeti arasında akdedilen Veteriner Mukavelenamesinin tasdiki hakkında kanun	20	5/6/1939	9/6/1939	4228
3631	Devlet kinini mütedavil sermayesi hakkında kanun	20	5/6/1939	9/6/1939	4228
3632	İstiklâl harbi mâlûllerine verilecek para mükâfâtı hakkında kanun	20	7/6/1939	16/6/1939	4234
3633	Devlet Denizyolları ve Devlet Limanları İşletme Umum Müdürlüklerinin teşkilât ve vazifelerine dair kanun	20	7/6/1939	16/6/1939	4234
3634	Millî Müdafaa Mükellefiyeti kanunu	20	7/6/1939	16/6/1939	4234
3635	Nahiye müdürlüklerinin devir masrafları hakkında kanun	20	12/6/1939	19/6/1939	4236
3636	Dahiliye Vekâleti teşkilât kadrosuna yeniden 50 maiyet memuru ilâvesine dair kanun	20	12/6/1939	19/6/1939	4236
3637	Türkiye-İngiltere müzeyyel ticaret ve kliring murakibi Gregory'ye hitaben yazılan mektubun Türkçe tercümesindeki (hususî hesaba geçirileceği) ibaresinin (geçirilmeyeceği) şeklinde düzeltilmesi hakkında kanun	20	12/6/1939	19/6/1939	4236
3638	Türkiye-İsveç Ticaret ve kliring anlaşması ile buna bağlı protokol ve mektupların tasdiki hakkında kanun	20	12/6/1939	19/6/1939	4236
3639	Türkiye ile Almanya arasında 31.1.1939 tarihinde Berlin'de imzalanan Südet Alman menatığı ile Türkiye arasındaki ticarî mübâdelât ve tediyatı tanzime mütedair protokolün tasdiki hakkında kanun	20	12/6/1939	19/6/1939	4236
3640	Türkiye-İngiltere Ticaret ve kliring anlaşmasına bağlı 4 numaralı listeye tiftiğin de ithali hakkında	20	12/6/1939	19/6/1939	4236
3641	Gümrük tarife kanununa bağlı ithalât umumî tarifesinin 607/D/1 pozisyonuna bir fıkra ilâvesine dair kanun	20	12/6/1939	19/6/1939	4236
3642	İstanbul Tramvay şirketinin imtiyaz hakkı ile bu şirket tesisatının satın alınmasına dair olan mukavelenamenin tasdiki hakkında	20	12/6/1939	20/6/1939	4237

3738	Türkiye Cumhuriyeti ile Fransa Cumhuriyeti ve İngiltere Kralığı arasında Ankara'da imzalanan üç taraflı yardım muahedesiyle merbutlarının tasdikına dair kanun	21	8/11/1939	9/11/1939	4357
3739	1939 malî yılı muvazenei umumiye kanununa bağlı bazı daire bütçelerinde değişiklik yapılması hakkında kanun	21	27/11/1939	30/11/1939	4372
3740	Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğünün 1935 malî yılı hesabı katî kanunu	21	1/12/1939	6/12/1939	4377
3741	Posta, Telgraf ve Telefon Umum Müdürlüğünün 1935 malî yılı hesabı katî kanunu	21	1/12/1939	6/12/1939	4377
3742	Vakıflar Umum Müdürlüğünün 1935 malî yılı hesabı katî kanunu	21	4/12/1939	8/12/1939	4379
3743	Yüksek mühendis mektebinin 1935 malî yılı hesabı katî kanunu	21	4/12/1939	8/12/1939	4379
3744	Türkiye-Estonya ticaret ve kliring anlaşmasına müzeyyel 29 Ağustos 1938 tarihli protokole ilişik B listesinde yazılı pamuklu mensucat kontenjanının indirilmesine ve pamuk ipliği ham deri ve hayvani tutkal kontenjanlarının Estonya Hükümetiyle teati olunan mektupların kabul ve tasdiki hakkında kanun	21	13/12/1939	21/12/1939	4390
3745	Sivas-Erzurum hattının Uzunahmedler istasyonuna kadar temdidine dair kanun	21	13/12/1939	21/12/1939	4390
3746	Sanayide kullanılan iptidai maddelerle makine, alât ve edevat ve bunların yedek ve tecdit parçalarının gümrük resimleri hakkında Hükümetçe itihaz olunan kararların tasdikına dair kanun	21	13/12/1939	21/12/1939	4390
3747	Ceza kanununun mevkii meriyete vazına müteallik 825 numaralı kanunun 29. maddesine bir fıkra ilâvesi hakkında kanun	21	20/12/1939	26/12/1939	4394
3748	Mehakimin teşkilâtına ait ahkâmî muaddil kanunun 5. maddesiyle maddel muvakkatesine birer fıkra ilâvesine mütedair 981 numaralı kanunun 2. maddesinin tadili hakkında kanun	21	20/12/1939	26/12/1939	4394
3749	Meşhut suçların muhakeme usulüne dair 3005 sayılı kanunun 3498 sayılı kanunla değiştirilen 4. maddesini değiştiren kanun	21	20/12/1939	26/12/1939	4394
3750	1939 malî yılı muvazenei umumiye kanununa bağlı (D) cetvelinde değişiklik yapılması hakkında kanun	21	20/12/1939	26/12/1939	4394
3751	Hudut ve Sahiller Sıhhat Umum Müdürlüğü 1939 malî yılı bütçesinde değişiklik yapılması hakkında kanun	21	20/12/1939	26/12/1939	4394

3752	Merkezi Paris'te olmak üzere Beynelmîlel şarap ofisi teşkiline, dair 29 ikinciteşrin 1924 tarihli uzlaşmağa Hükümetimizin de iltihakı hakkında kanun	21	20/12/1939	27/12/1939	4395
3753	Türkiye Cumhuriyetiyle Macaristan Krallığı arasında akit ve imza olunan konsolosluk mukavelesiyle merbutlarının tasdiki hakkında kanun	21	20/12/1939	27/12/1939	4395
3754	Türkiye Cumhuriyeti ile Macaristan Krallığı arasında akit ve imza olunan hukuki ve ticari mevaddı adliyyeye müteallik münasebetlere dair mukavelenamenin tasdiki hakkında kanun	21	20/12/1939	27/12/1939	4395
3755	Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan arasında 7.III. 1939 tarihinde Ankara'da imza edilen muahedenin tasdiki hakkında kanun	21	20/12/1939	27/12/1939	4395
3756	Belediye vergi ve resimleri hakkındaki 26 şubat 1340 tarihli ve 423 sayılı kanuna ek kanun	21	25/12/1939	29/12/1939	4397
3757	Cezaevleri ile mahkeme binaları inşası karşılığı olarak alınacak harçlar ve mahkûmlara ödettirilecek yiyecek bedelleri hakkındaki kanunun bazı hükümlerini değiştiren kanun	21	27/12/1939	6/1/1940	4403
3758	Vilâyet idaresi kanununun 62. maddesine bir fıkra ilâvesine dair kanun	21	27/12/1939	6/1/1940	4403
3759	Lüzumu halinde yeni askerî muhasebecilikler teşkili için Maliye Vekâletine salâhiyet verilmesi hakkında kanun	21	27/12/1939	6/1/1940	4403
3760	Konya ovası sulama idaresinin 1935 malî yılı hesabı katî kanunu	21	27/12/1939	6/1/1940	4403
3761	Ankara Yüksek ziraat enstitüsünün 1935 malî yılı hesabı katî kanunu	21	27/12/1939	6/1/1940	4403
3762	Hizmetten ayrılan bazı memur ve müstahdemlerin yapamayacakları işler hakkında kanun	21	3/1/1940	10/1/1940	4406
3763	Türkiye'de harp silâh ve mühimmatı yapan hususi sanayi müesseselerinin kontrolü hakkında kanun	21	3/1/1940	10/1/1940	4406
3764	Umuru belediyeye müteallik ahkâmı cezaiye hakkında 16 Nisan 1340 tarih ve 486 numaralı kanunun bazı maddelerini muaddil 1608 sayılı kanunun birinci maddesini değiştiren kanun	21	3/1/1940	10/1/1940	4406
3765	Damga resmi kanununun bazı hükümlerinin değiştirilmesine ve bu kanuna bazı hükümler eklenmesine dair kanun	21	3/1/1940	10/1/1940	4406
3766	Muamele vergisi kanununun bazı hükümlerinin değiştirilmesine ve bu kanuna bazı hükümler eklenmesine dair kanun	21	5/1/1940	15/1/1940	4410

3767	Buğdayı koruma karşılığı vergisi kanununa ek kanun	21	8/1/1940	15/1/1940	4410
3768	Zelzele mıntakasında ceza hükümleriyle tevkii kararlarının infazının tehirine dair kanun	21	10/1/1940	13/1/1940	4409
3769	1935 malî yılı hesabı katî kanunu	21	12/1/1940	24/1/1940	4415
3770	Genel Kurmay Başkanının seyahat ve ikamet yevmiyesi hakkında kanun	21	17/1/1940	25/1/1940	4416
3771	Askerî malûllerin terfihine dair olan 551 sayılı kanunda tadilât yapan 1122 sayılı kanunun 3ncü maddesini değiştiren kanun	21	17/1/1940	25/1/1940	4416
3772	58 917 000 liralık fevkalâde tahsisat verilmesi hakkındaki 3628sayılı kanuna ek kanun	21	17/1/1940	25/1/1940	4416
3773	Erzincan'da ve Erzincan yersarsıntısından müteessir olan mıntakada zarar görenlere yapılacak yardım hakkında kanun	21	17/1/1940	25/1/1940	4416
3774	Orman Umum Müdürlüğü 1939 malî yılı bütçesinde münakale yapılmasına dair kanun	21	17/1/1940	25/1/1940	4416
3775	Hariçten ithal edilecek bazı maddelerin gümrük resimlerinin tadili hakkındaki 2294 sayılı kanuna tevfikân İcra Vekilleri Heyetince ittihaz edilen kararların tasdikına dair kanun	21	17/1/1940	25/1/1940	4416
3776	Gümrüklerde istimal olunan bazı evraka müdafaa pulu ılsakı hakkındaki kanunda bazı değişiklik yapılmasına dair kanun	21	17/1/1940	25/1/1940	4416
3777	Kaçakçılığın men ve takibine dair 1918 sayılı kanunun bazı maddelerini değiştiren kanun	21	17/1/1940	25/1/1940	4416
3778	Amortisman sandığına verilen avansın tezyidine dair kanun	21	17/1/1940	25/1/1940	4416
3779	Gedikli erbaşların maaşlarının tevhit ve teadülüne dair kanun	21	18/1/1940	25/1/1940	4416
3780	Millî korunma kanunu	21	18/1/1940	26/1/1940	4417
3781	Gümrük tarifesinin, 695 numarasının (D) pozisyonunun tadiline dair kanun	21	18/1/1940	26/1/1940	4417
3782	1939 malî yılı muvazenei umumiye kanununa bağlı bütçe ve cetvellerin bazılarında değişiklik yapılması hakkında kanun	21	18/1/1940	26/1/1940	4417
3783	İnhisarlar Umum Müdürlüğü 1939 malî yılı bütçesinde değişiklik yapılmasına dair kanun	21	18/1/1940	26/1/1940	4417
3784	Posta, Telgraf ve Telefon umumî müdürlüğünün 1939 malî yılı bütçesinde değişiklik yapılması hakkında kanun	21	18/1/1940	26/1/1940	4417
3785	Devlet Demiryolları İşletme Umum Müdürlüğü 1939 malî yılı bütçesinde münakale yapılması hakkında kanun	21	25/3/1940	30/3/1940	4472

3786	Devlet havayolları Umum Müdürlüğü 1939 malî yılı bütçesinde münakale yapılmasına dair kanun	21	27/3/1940	2/4/1940	4474
3787	Vakıflar Umum Müdürlüğü 1939 malî yılı bütçesinde münakale yapılmasına dair kanun	21	27/3/1940	2/4/1940	4474
3788	Çay kanunu	21	27/3/1940	2/4/1940	4474
3789	İstanbul liman işleri Umum Müdürlüğünün 1935 malî yılı hesabı katî kanunu	21	29/3/1940	4/4/1940	4476
3790	Vakıflar Umum Müdürlüğü 1939 malî yılı bütçesinin bakım masrafı tertibine 14 000 lira munzam tahsisat ilâvesine dair kanun	21	29/3/1940	4/4/1940	4476
3791	Vangölü sefain işletme idaresinin 1935 malî yılı hesabı, katî kanunu,	21	1/4/1940	5/4/1940	4477
3792	Havai münakalâta kullanılan mahrukut ve yağların resimlerden muaf tutulması hakkında Londra'da imza edilen mukavelenin tasdikına dair kanun	21	1/4/1940	5/4/1940	4477
3793	İhtiyat subay ve ihtiyat askerî memurlar hakkındaki 1076 sayılı kanunun 3 ve 14. maddelerine birer fıkra eklenmesine dair kanun	21	3/4/1940	8/4/1940	4479
3794	Ankara şehri İmar müdürlüğünün 1936 malî yılı hesabı katî kanunu	21	3/4/1940	8/4/1940	4479
3795	Hava yolları Devlet İşletme idaresinin 1936 malî yılı hesabı katî kanunu	21	3/4/1940	8/4/1940	4479
3796	Ankara hukuk fakültesi inşaatının ikmalî için 1940 ve 1941 senelerine geçici taahhüde girişilmesi hakkında kanun	21	3/4/1940	8/4/1940	4479
3797	İzmir liman işleri Umum Müdürlüğünün 1935 malî yılı hesabı katî kanunu	21	5/4/1940	10/4/1940	4481
3798	Hudut ve sahiller sıhhat umura müdürlüğünün 1936 malî yılı hesabı katî kanunu	21	10/4/1940	16/4/1940	4486
3799	Tahlisiye Umum Müdürlüğünün 1936 malî yılı hesabı katî kanunu	21	10/4/1940	16/4/1940	4486
3800	Türkiye Hükümeti ile Rusya Sosyalist Federatif Sûralar Cumhuriyeti Hükümeti ve Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Hükümetleri arasında 9 Temmuz 1922 tarihinde Tiflis'te akid ve imza olunan demiryolları mukavelenamesinin tasdiki hakkındaki 612 numaralı kanuna ek kanun	21	10/4/1940	16/4/1940	4486
3801	Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğünün 1936 malî yılı hesabı katî kanunu	21	17/4/1940	22/4/1940	4491
3802	58 917 000 liralık fevkalâde tahsisat verilmesi hakkındaki 3628 sayılı kanuna ek kanun	21	17/4/1940	22/4/1940	4491
3803	Köy enstitüleri kanunu	21	17/4/1940	22/4/1940	4491

3804	27 kânunuevvel 1939 tarihinde ve mûtaakıp günlerde vukubulan zelzelede felâkete uğrayanların kurtarılmasında fevkalâde hizmetleri görülen bazı mahkûmların cezalarının affi hakkında kanun	21	19/4/1940	26/4/1940	4494
3805	1939 malî yılı muvazenei umumiyesine dahil bazı daire bütçelerinde değişiklik yapılması hakkında kanun	21	19/4/1940	26/4/1940	4494
3806	Hatay jandarma teşkilâtının maaş ve iaşe bedelleri hakkında kanun	21	24/4/1940	30/4/1940	4497
3807	Alay sancaklarına İstiklâl madalyası verilmesi hakkındaki 3579 sayılı kanuna ek kanun	21	24/4/1940	30/4/1940	4497
3808	İnhisarlar Umum Müdürlüğü 1939 malî yılı bütçesinde (15 000) liralık münakale yapılması hakkında kanun	21	24/4/1940	30/4/1940	4497
3809	Orman Umum Müdürlüğü 1939 malî yılı bütçesinde değişiklik yapılmasına dair kanun	21	24/4/1940	30/4/1940	4497
3810	Askerlik kanununun 58. maddesine bir fıkra eklenmesi hakkında kanun	21	26/4/1940	2/5/1940	4498
3811	Türk bira fabrikaları (Bomonti-Nektar) Türk anonim şirketlerinden satın alınacak fabrikalar bedelinin ve 1939 senesine ait masraf ve ücretlerinin ödenmesi usulüne dair kanun	21	26/4/1940	2/5/1940	4498
3812	Matbuat kanununun 30. ve 35. maddelerini değiştiren kanuna dair kanun	21	29/4/1940	6/5/1940	4501
3813	Diyarbakır istasyonundan Irak ve İran hudutlarına kadar yapılacak demiryolları hakkındaki 3262 sayılı kanunun birinci maddesinin tadiline dair kanun	21	6/5/1940	10/5/1940	4505
3814	İnhisarlar Umum Müdürlüğünün 1936 malî yılı hesabı katî kanunu	21	8/5/1940	13/5/1940	4507
3815	1939 malî yılı muvazenei umumiyesine dahil bazı daire bütçelerinde değişiklik yapılması hakkında kanun	21	10/5/1940	15/5/1940	4509
3816	Hudut ve Sahiller Sıhhat Umum Müdürlüğünün 1937 malî yılı hesabı katî kanunu	21	10/5/1940	15/5/1940	4509
3817	Vakıflar Umum Müdürlüğü 1936 malî yılı hesabı katî kanunu	21	10/5/1940	15/5/1940	4509
3818	Orman Umum Müdürlüğü teşkilât kanunıyla orta orman mektebi teşkili ve muallimleri hakkındaki kanun ile orman koruma teşkilât kanununda bazı değişiklikler yapılmasına dair kanun	21	13/5/1940	18/5/1940	4512
3819	Posta, Telgraf ve Telefon idaresi teşkilât ve vazifelerine ait kanunda değişiklik yapılması hakkında	21	13/5/1940	18/5/1940	4512

3820	Sihhat ve İctimai Muavenet Vekâleti teşkilât ve memurin kanununda değişiklik yapılmasına dair kanun	21	13/5/1940	18/5/1940	4512
3821	Vakıflar Umum Müdürlüğü teşkilâtı hakkındaki kanunda değişiklik yapılmasına dair kanun	21	13/5/1940	18/5/1940	4512
3822	Devlet havayolları Umum Müdürlüğü teşkilât kanununda değişiklik yapılmasına dair kanun	21	13/5/1940	18/5/1940	4512
3823	Askerî ceza kanununun 47. ve 148. maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun	21	13/5/1940	18/5/1940	4512
3824	Askerî muhakeme usulü kanununun 3. maddesinin tadili hakkında kanun	21	13/5/1940	18/5/1940	4512
3825	Divanı muhasebat 1939 malî yılı bütçesinde değişiklik yapılması hakkında kanun	21	13/5/1940	18/5/1940	4512
3826	Bulgaristan'a 5 000 000 kiloluk munzam bir odun kömürü kontenjanı verilmesine mütedair olarak Bulgar sefaretiyle teati olunan notaların tasdiki hakkında kanun	21	13/5/1940	18/5/1940	4512
3827	Nakil vasıtaları hakkında kanun	21	15/5/1940	20/5/1940	4513
3828	Fevkalâde vaziyet dolayısıyla bazı vergi ve resimlere zam icrasına ve bazı maddelerin mükellefiyet mevzuuna alınmasına dair kanun	21	17/5/1940	27/5/1940	4519
3829	Devlet Konservatuarı hakkında kanun	21	20/5/1940	24/5/1940	4517
3830	Devlet Havayolları Umum Müdürlüğünün 1937 malî yılı hesabı katî kanunu	21	20/5/1940	24/5/1940	4517
3831	3295 numaralı kanunla 1 . I . 1938 tarihinden itibaren mülga Denizank teşkilâtı meyanına ithal edilmiş olan Tahlisiye Umum Müdürlüğünün yedi aylık hesabı katî kanunu	21	20/5/1940	24/5/1940	4517
3832	Örfî idare kanunu	21	22/5/1940	25/5/1940	4518
3833	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair 3656 sayılı kanuna bağlı (1) numaralı cetvelin değiştirilmesi hakkında kanun	21	22/5/1940	28/5/1940	4520
3834	3413 sayılı kanuna bağlı cetvelin değiştirilmesi hakkında kanun	21	22/5/1940	28/5/1940	4520
3835	Askerî ve mülki tekaüt kanununda bazı değişiklikler icrasına ve vatanî hizmet tertibinden verilen maaşlara zam yapılmasına dair kanun	21	22/5/1940	28/5/1940	4520
3836	Vakıflar Umum Müdürlüğü 1939 malî yılı bütçesinde 4 000 liralık münakale yapılmasına dair kanun	21	22/5/1940	25/5/1940	4518
3837	Başvekâlete bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü teşkiline ve vazifelerine dair kanun	21	22/5/1940	28/5/1940	4520

3838	Almanya'ya 5 050 000 liraya kadar ihraç edilecek mallar ve halen gümrüklerimizde bulunan Alman mallarının kâffesinin memleketimize ithal olunması hakkında kanun	21	22/5/1940	28/5/1940	4520
3839	Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğünün 1937 malî yılı hesabı katî kanunu	21	24/5/1940	29/5/1940	4521
3840	2395 ve 2729 sayılı kanunların tadili hakkında kanun	21	24/5/1940	29/5/1940	4521
3841	Bazı maddelerden istihlâk vergisi alınması hakkındaki 2731 sayılı kanunun bazı hükümlerini değiştiren kanun	21	24/5/1940	29/5/1940	4521
3842	Muayyen tarifeli vesaiti nakliye ile Seyahat eden yolculardan alınacak nakliyat resmi hakkındaki 472 sayılı kanunu tadil eden kanun	21	24/5/1940	29/5/1940	4521
3843	Muamele vergisi kanunu	21	28/5/1940	4/6/1940	4526
3844	1940 malî yılı muvazenei umumiye kanunu	21	29/5/1940	1/6/1940	4524
3845	Askerî fabrikalar Umum Müdürlüğü 1939 malî yılı bütçesinde değişiklik yapılması hakkında kanun	21	29/5/1940	31/5/1940	4523
3846	Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü 1940 malî yılı bütçe kanunu	21	29/5/1940	3/6/1940	4525
3847	Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü 1939 malî yılı bütçesine münzam tahsisat verilmesi hakkında kanun	21	29/5/1940	31/5/1940	4523
3848	Ankara Hukuk fakültesinin Maarif Vekâletine devri hakkında kanun	21	30/5/1940	3/6/1940	4525
3849	1940 malî yılı muvazenei umumiyesine dahil bazı daire bütçelerine 109 922 000 lira fevkâlâde tahsisat verilmesi hakkında kanun	21	30/5/1940	3/6/1940	4525
3850	Cumhuriyet Merkez bankasınca Hazineye İki yüz elli milyon liralık fevkâlâde avans itasına dair kanun	21	30/5/1940	3/6/1940	4525
3851	İhisarlar Umum Müdürlüğü 1940 malî yılı bütçe kanunu	21	30/5/1940	3/6/1940	4525
3852	Türkiye ile İsveç arasında münakit 20 ikincikânun 1939 tarihli Ticaret ve Kliring Anlaşmalarıyla merbutlarının hitamı tarihinden itibaren 31 ikincikânun 1940 tarihine kadar bir ay müddetle temdidî hakkında kanun	21	30/5/1940	5/6/1940	4527
3853	Türkiye ve İtalyan Hükümet komisyonlarının birinci içtima devresi protokolünün tasdikina dair kanun	21	30/5/1940	5/6/1940	4527
3854	Türkiye-İtalya Ticaret Anlaşmasına bağlı II sayılı listede tadilât icrasını mutazammın olarak İtalya Büyük Elçiliğiyle teati olunan notaların tasdikî hakkında kanun	21	30/5/1940	5/6/1940	4527

3855	Türkiye-Letonya Ticaret Anlaşmasına bağlı A ve B kontenjan listelerinin iptali ile yeniden tanzim olunan listelerin bunların yerine kaim olmak üzere teati olunan notaların tasdiki hakkında kanun	21	30/5/1940	5/6/1940	4527
3856	Türkiye ile Romanya arasında akdedilen 9 sonteşrin 1939 tarihili Ticaret ve Tediye Anlaşmalarının tasdikına dair kanun	21	30/5/1940	5/6/1940	4527
3857	Türkiye ile İngiltere arasında 2 Eylül 1936 tarihinde imza edilen Türkiye-İngiliz Ticaret ve Kliring Anlaşmasının tasdikına dair kanun	21	30/5/1940	5/6/1940	4527
3858	Türkiye-İngiltere müzeyyel Ticaret ve Kliring anlaşması ile tadil edilmiş bulunan 2 Eylül 1936 tarihli Ticaret ve Kliring anlaşmasına bağlı 4 numaralı listeye, çiçek soğanlarının ilâvesine dair Londra'da İngiltere Hükümeti ile teati olunan 14 son teşrin 1938 tarihli notaların kabul ve tasdiki hakkında kanun	21	30/5/1940	5/6/1940	4527
3859	Türkiye-İngiltere Ticaret ve Kliring anlaşmasına bağlı ve hususi takasa mevzu teşkil eden Türk malları listesine bedelleri Commodities limited şirketlerine ödenecek eşya müstesna olmak üzere bütün Türk emtiasının iptali için teati olunan notaların tasdiki hakkında kanun	21	30/5/1940	5/6/1940	4527
3860	İngiltere ile aramızda mevcut 27 Mayıs 1938 tarihli Ticaret ve Kliring anlaşmasına merbut listeye kitap ve mevkuteler için her üç ayda bir altı bin liralık bir kontenjan ilâvesi hakkında İngiltere ile yapılan anlaşmanın tasdikına dair kanun	21	30/5/1940	5/6/1940	4527
3861	İngiliz menşeli mallar bedellerinin sureti tesviyesi ve ithal edilmeyen İngiliz menşeli malların ithalini teminen nota teatisi suretiyle yapılan anlaşmanın tasdiki hakkında kanun	21	30/5/1940	5/6/1940	4527
3862	İngiltere ile 3 şubat 1940 tarihinde Londra'da imza edilmiş olan 1 Mart 1930 da Ankara'da münakit Ticaret ve seyrisefain muahedesinin tadiline müteallik anlaşmanın tasdiki hakkında kanun	21	30/5/1940	5/6/1940	4527
3863	Türkiye ile Yugoslavya arasında mevcut 31 Mart 1939 tarihli ham afyon satışı anlaşmasının hitamı tarihi olan 31 ilkkânun 1939 tarihinden itibaren üç ay müddetle temdidini hakkında kanun	21	30/5/1940	5/6/1940	4527

3864	Türkiye-Fransa arasında akdolan 29 Ağustos 1929 tarihli Ticaret ve seyrisefain Mukavenamesine müzeyyel Anlaşma ile Tediye Anlaşması ve tetümmatının tasdiki hakkında kanun	21	30/5/1940	5/6/1940	4527
3865	Türkiye ile İngiltere arasında münakit 27 Mayıs 1938 tarihli müzeyyel Ticaret ve Kliring Anlaşmasının türkçe metninde görülen imlâ farkı ile tabî hataları ve tercüme farklarının tashihi için teati edilen notalar ile merbutu olan musahhah anlaşmanın tasdiki hakkında kanun	21	30/5/1940	5/6/1940	4527
3866	İngiltere ile 3 şubat 1940 tarihinde Londra'da imza edilen Ticaret ve tediye Anlaşmasıyla melfuflarının tasdiki hakkında kanun	21	30/5/1940	5/6/1940	4527
3867	Ereğli kömür havzasındaki ocakların Devletçe işletirilmesi hakkında kanun	21	30/5/1940	5/6/1940	4527
3868	Devlet havayolları Umum Müdürlüğü 1940 malî yılı Bütçe kanunu	21	31/5/1940	6/6/1940	4528
3869	Hudut ve Sahiller Sıhhat Umum Müdürlüğü 1940 malî yılı Bütçe kanunu	21	31/5/1940	5/6/1940	4527
3870	Orman Umum Müdürlüğü 1940 yılı Bütçe kanunu	21	31/5/1940	6/6/1940	4528
3871	Vakıflar Umum Müdürlüğü 1940 malî yılı Bütçe kanunu	21	31/5/1940	5/6/1940	4528
3872	Beden Terbiyesi Genel direktörlüğünün 1940 malî yılı Bütçe kanunu	21	1/6/1940	6/6/1940	4528
3873	Devlet Denizyolları işletme Umum Müdürlüğünün 1940 malî yılı bütçe kanunu	21	1/6/1940	6/6/1940	4528
3874	Devlet Limanları İşletme Umum Müdürlüğü 1940 malî yılı bütçe kanunu	21	1/6/1940	6/6/1940	4528
3875	Posta, Telgraf ve Telefon Umum Müdürlüğünün 1940 malî yılı bütçe kanunu	21	1/6/1940	6/6/1940	4528
3876	Posta, Telgraf ve Telefon Umum Müdürlüğünün 1936 malî yılı hesabı katî kanunu	21	3/6/1940	7/6/1940	4529
3877	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülü hakkındaki 3656 sayılı kanuna ek kanun	21	5/6/1940	14/6/1940	4535
3878	Beynelmilel sıhhi mukavenamenin tasdiki hakkındaki kanuna müzeyyel 3722 sayılı kanuna ek kanun	21	5/6/1940	14/6/1940	4535
3879	Zonguldak-Kozlu demiryolunun İnşası hakkında kanun	21	5/6/1940	14/6/1940	4535
3880	Türkiye ile İsveç arasında akdedilen 29 şubat 1940 tarihli ticaret ve tediye anlaşmalarının tasdikına dair kanun	21	10/6/1940	15/6/1940	4536
3881	Vakıflar Umum Müdürlüğünün 1937 malî yılı hesabı katî kanunu	21	14/6/1940	20/6/1940	4540

3882	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair 3656 sayılı kanuna bağlı 1 numaralı cetvelin Adliye Vekâleti kısmında değişiklik yapılması hakkında kanun	21	17/6/1940	22/6/1940	4542
3883	Ankara'da 30 Mart 1940 tarihinde imzalanan «Türkiye-Suriye dostluk ve iyi komşuluk mukavelenamesi» ile merbutu bulunan ve ayrılmaz cüzlerini teşkil eden «1, 2, 3, 4, 5, 6 numaralı protokoller» hususi protokol bu anlaşmaların Lübnan'a teşmiline müteallik «Beyanname» ve her iki Hükümet arasında yeni bir emlak itilafnamesi akdine mütedair «mektup» un kabul ve tasdikına dair kanun	21	17/6/1940	22/6/1940	4542
3884	İsveç ile aramızda mevcut 20 son kânun 1939 tarihli Kliring Anlaşmanın bazı hükümlerini tadil eden Anlaşmanın tasdikına dair kanun	21	17/6/1940	22/6/1940	4542
3885	Hâkimler kanunu ile bu kanunun bazı maddelerini tadil eden 3206 ve 3501 sayılı kanunların bazı maddelerinin değiştirilmesine ve Hâkimler kanununa bazı maddeler ilâvesine dair kanun	21	19/6/1940	25/6/1940	4544
3886	Vilâyet hususi idarelerinden maaş alan memur ve muallimlerin tekaüt maaşları hakkındaki 2097 sayılı kanuna ikinci bir muvakkat madde ilâvesine dair kanun	21	19/6/1940	25/6/1940	4544
3887	Millî Müdafaa ihtiyaçları için yapılacak istimlakler hakkında kanun	21	26/6/1940	29/6/1940	4548
3888	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülü hakkındaki 3656 sayılı kanuna ek kanun	21	26/6/1940	29/6/1940	4548
3889	Ordu subaylar heyetine mahsus Terfi kanununun 1494 sayılı kanunla değiştirilen 4. maddesinin tadiline dair kanun	21	3/7/1940	9/7/1940	4556
3890	İcra ve İflâs kanununun bazı maddelerini değiştiren kanun	21	3/7/1940	11/7/1940	4558
3891	İstanbul Elektrik işleri Umum Müdürlüğünün 1938 yılı bilançosuna ait kanun	21	3/7/1940	9/7/1940	4556
3892	Cezaevleri inşası için istikraz akdine ve sâri taahhüdât icrasın dair kanun	21	3/7/1940	9/7/1940	4556
3893	Erzincan'a ve Erzincan yersarsıntısından müteessir olan mıntakaya yardım, için yapılan ve yapılacak her nevi nakliyattan alınacak ücretlere dair kanun	21	10/7/1940	15/7/1940	4561
3894	Denizde zabt ve müsadere kanunu	21	10/7/1940	18/7/1940	4564
3895	1936 malî yılı hesabı katî kanunu	21	10/7/1940	19/7/1940	4565
3896	Posta, Telgraf ve Telefon Umum Müdürlüğünün 1937 malî yılı hesabı katî kanunu	21	10/7/1940	15/7/1940	4561

3897	1940 malî yılı Muvazenei umumiye kanununa ek kanun	21	12/7/1940	20/7/1940	4566
3898	İstiklâl harbi mâlûllerine verilecek para mükâfatı hakkında kanun	21	12/7/1940	20/7/1940	4566
3899	Askerlik kanununun 94. maddesini değiştiren kanun	21	24/7/1940	31/7/1940	4575
3900	Ecnebilerin Türkiye’de ikamet ve seyahatleri hakkındaki 3529 numaralı kanunun bazı maddelerini tadil eden kanun	21	24/7/1940	31/7/1940	4575
3901	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair 3656 sayılı kanuna bağlı (1) sayılı cetvelin Maarif Vekilliği kısmında değişiklik yapılması hakkında kanun	21	24/7/1940	31/7/1940	4575
3902	Cumhuriyet Merkez bankası hakkındaki 1715 sayılı kanuna bazı muvakkat maddeler eklenmesine dair kanun	21	24/7/1940	31/7/1940	4575
3903	Orman Umum Müdürlüğünün 1937 malî yılı hesabı katî kanun	21	24/7/1940	31/7/1940	4575
3904	Orman Umum Müdürlüğü teşkilât kanununa ek kanun	21	24/7/1940	31/7/1940	4575
3905	1940 malî yılı Muvazenei umumiyesine dahil bazı daire bütçelerine fevkalâde tahsisat verilmesine dair olan 3849 sayılı kanuna ek kanun	21	24/7/1940	31/7/1940	4575
3906	Muhtelif su işleri için sarfedilecek paranın sureti temini hakkındaki 3483 numaralı kanunun 2. maddesinin tadiline dair kanun	21	24/7/1940	31/7/1940	4575
3907	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair 3656 sayılı kanuna ek kanun	21	7/8/1940	10/8/1940	4584
3908	Yeniden kurulacak Erzincan Şehir yerinin istimlâkine dair kanun	21	7/8/1940	10/8/1940	4584
3909	Büyük Millet Meclisi 1940 malî yılı bütçesine fevkalâde tahsisat verilmesi hakkında kanun	21	7/8/1940	10/8/1940	4584
3910	Almanya ile imzalanan Ticarî mübadelelere mütedair hususî Anlaşma, Ticarî mübadelelere ait Tediye Anlaşması ile bunların müzeyyelât ve merbutlarının tasdikına dair kanun	21	7/8/1940	10/8/1940	4584
3911	Bazı Devlet alacaklarının tahsil sureti hakkında kanun	21	21/8/1940	27/8/1940	4598
3912	Zelzeleden zarara uğrayan bedeli nakdî eratı hakkında kanun	21	21/8/1940	27/8/1940	4598
3913	Vakıf menba sulariyle orman ve zeytinliklerin işletilmesi hakkında kanun	21	21/8/1940	27/8/1940	4598
3914	Askerî ceza kanununun bazı maddelerini değiştiren kanun	21	21/8/1940	27/8/1940	4598
3915	Askerî muhakeme usulü kanununun bazı maddelerini değiştiren kanun	21	21/8/1940	28/8/1940	4599

3916	Millî Müdafaa Vekâletince istimlak olunan Hasırcı çiftliğinde bir tay deposu tesis ve mütedavil sermayeli bir çiftlik idaresi kurulması hakkında kanun	21	21/8/1940	28/8/1940	4599
3917	Askerlik kanununun 58. maddesine ilâve edilen fıkranın değiştirilmesi hakkında kanun	21	11/9/1940	19/9/1940	4616
3918	Devlet Demiryolları İşletme Umum Müdürlüğü 1940 malî yılı bütçe kanununa ek kanun	21	11/9/1940	19/9/1940	4616
3919	1940 malî yılı Muvazenei umumiye kanununa bağlı bazı daire bütçelerinde değişiklik yapılması hakkında kanun	21	11/9/1940	19/9/1940	4616
3920	Askerlik kanununun 35. maddesinin (C) fıkrasının değiştirilmesine dair kanun	21	11/9/1940	19/9/1940	4616
3921	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan 3656 sayılı kanuna ek 3888 sayılı kanuna bağlı ücretli kadroların Maarif Vekâleti kısmına bazı ilâveler yapılması hakkında kanun	21	11/9/1940	19/9/1940	4616
3922	Jandarma subaylığından mütekit yüzbaşı ve üsteğmenlerin kaza jandarma komutanlıklarında mütekiten istihdam edilebilecekleri hakkında kanun	21	11/9/1940	19/9/1940	4616
3923	Yedeksubay ve askerî memurlar hakkındaki 1076 sayılı kanunun 3. maddesinin değiştirilmesi hakkında kanun	21	11/9/1940	19/9/1940	4616
3924	Hudut ve Sahiller Sıhhat Umum Müdürlüğü 1940 malî yılı bütçesinde değişiklik yapılmasına dair kanun	22	15/11/1940	20/11/1940	4665
3925	Divanı muhasebat 1940 malî yılı bütçesinde değişiklik yapılması hakkında kanun	22	15/11/1940	20/11/1940	4665
3926	Türkiye ile Romanya arasında 26 Eylül 1940 tarihinde akit ve imza edilen Ticaret ve Tediye Anlaşmalarıyla merbutlarının tasdiki hakkında kanun	22	22/11/1940	28/11/1940	4672
3927	Türk-İngiliz adli muzaheret mukavelenamesine müzeyyel olarak 10 şubat 1939 tarihinde Ankara'da imzalanmış olan ek mukavelenemenin kabul ve tasdikına dair kanun	22	25/11/1940	29/11/1940	4673
3928	1940 malî yılı Muvazenei umumiyesine dahil bazı daire bütçelerinde ve (D) ve (L) cetvelinde değişiklik yapılması hakkında kanun	22	27/11/1940	2/12/1940	4675
3929	Askerî muhakeme usulü kanununun 53. maddesini değiştiren kanun	22	29/11/1940	4/12/1940	4677
3930	Büyük Millet Meclisi ile Riyaseti Cumhur 1940 malî yılı bütçelerinin bazı fasılları arasında münakale yapılmasına dair kanun	22	29/11/1940	4/12/1940	4677

3931	Ankara şehri imar müdürlüğünün 1937 malî yılı hesabı katî kanunu	22	2/12/1940	6/12/1940	4679
3932	İnhisarlar Umum Müdürlüğünün 1937 malî yılı hesabı katî kanunu	22	2/12/1940	6/12/1940	4679
3933	Askerî memurlar kanununun dördüncü maddesinin tadiline dair kanun	22	9/12/1940	14/12/1940	4686
3934	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair 3656 numaralı kanunun 1 numaralı cetvelinde tashihat yapılması hakkında kanun	22	9/12/1940	14/12/1940	4686
3935	Ankara'da bir Tıp fakültesi tesisi hakkındaki 3228 sayılı kanunda değişiklik yapılmasına dair kanun	22	9/12/1940	14/12/1940	4686
3936	1940 malî yılı muvazenei umumiyesine dahil bazı daire bütçelerinde değişiklik yapılması hakkında kanun	22	9/12/1940	14/12/1940	4686
3937	Askerî ve mülkî tekaüt kanununun 66. maddesi ve bu madde ile 67. maddesine eklenmiş fıkraların değiştirilmesi hakkında kanun	22	11/12/1940	16/12/1940	4687
3938	Göçmenlerle nakledilenlere ve muhtaç çiftçilere tohumluk ve yemeklik dağıtılması hakkındaki 3242 sayılı kanuna ek kanun	22	11/12/1940	16/12/1940	4687
3939	Emniyet teşkilât kanununun 49. maddesine bir fıkra eklenmesi hakkında kanun	22	16/12/1938	20/12/1940	4691
3940	İşpençiyari ve tıbbî müstahzarlar kanununa yeniden bazı hükümler ilâvesine dair kanun	22	16/12/1938	20/12/1940	4691
3941	Şehir ve kasabalardan uzak yerlerde inşa edilen jandarma karakol binalarına karakol komutanı ile ailesinin ikameti için ilâve yapılması hakkında kanun	22	16/12/1938	20/12/1940	4691
3942	Devlet Konservatuarı ve Siyaseti Cumhur Flârmonik orkestrası tarafından verilecek temsil ve konserlerin giriş ücretlerine tabi tutulması hakkında kanun	22	16/12/1938	20/12/1940	4691
3943	Devlet kinini mütedavil sermayesi hakkındaki kanuna ek kanun	22	16/12/1938	20/12/1940	4691
3944	Gümrük muhafaza ve muamele sınıfı memurları teşkilâtı hakkında kanun	22	18/12/1940	24/12/1940	4694
3945	Derince Travers fabrikasının Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğüne devri hakkında kanun	22	18/12/1940	24/12/1940	4694
3946	Belediyeler İmar heyetinin fen işleri teşkilâtına ait 3042 sayılı kanunu değiştiren kanun	22	23/12/1940	27/12/1940	4697
3947	Telgraf ve telefon kanununun 7. maddesini tadil eden 1899 numaralı kanunun birinci maddesine bir fıkra ilâvesine dair kanun	22	23/12/1940	27/12/1940	4697

3948	Askerî izin kanununa bir madde ilâvesine dair olan kanunun birinci maddesine bir fıkra eklenmesine dair kanun	22	23/12/1940	27/12/1940	4697
3949	Jandarma erat kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanuna yeniden bazı hükümler ilâvesine dair kanun	22	23/12/1940	27/12/1940	4697
3950	Bina ve arazi vergilerinden istisna edilmiş olan mukataalı gayrimenkullere kıymet takdiri hakkında kanun	22	25/12/1940	28/12/1940	4698
3951	İsveç'e sipariş edilmiş olan şimendifer muharrik ve müteharrik levazımının Türkiye'ye ithalleri müddetinin temdidini hakkında kanun	22	25/12/1940	28/12/1940	4698
3952	Türkiye ile Almanya arasında imzalanmış olan ticari mübadelelere mütedair hususi anlaşmaya bağlı «B 1» listesinde isim tashihi yapılmasına dair kanun	22	25/12/1940	28/12/1940	4698
3953	Türkiye ile Fransa arasında 23 Ağustos 1939 tarihinde imzalanmış olan Ticaret, kontenjan ve tediye anlaşmalarıyla merbutları hükümlerinin 31 ilk kânun 1940 tarihine kadar temdidini hakkında kanun	22	25/12/1940	28/12/1940	4698
3954	Millî korunma kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair kanun	22	25/12/1940	28/12/1940	4698
3955	Türkiye Cumhuriyet Merkez bankasında bloke olan ve Türk malı mübayaaya edilerek harice çıkarılması meşrut bulunan yabancı memleketler alacaklarından Hükümetçe tesbit edilecek miktarının Fransız sefaretince Türkiye'de kullanılmasına müsaade olduğuna dair kanun	22	27/12/1940	2/1/1941	4701
3956	23 Haziran 1939 tarihli Anlaşmaya merbut protokolün ikinci maddesi hükümlerine tevfikân Fransa'ya tesviye edilen 7 milyon Fransız frangının tenzilâta tabi olmadığı hakkında kanun	22	27/12/1940	2/1/1941	4701
3957	Yerli kumaştan elbise giyilmesine dair 688 sayılı kanunun birinci maddesine müzeyyel kanun	22	30/12/1940	4/1/1941	4703
3958	Gözlükçülük hakkında kanun	22	30/12/1940	4/1/1941	4703
3959	Türkiye Cumhuriyet Merkez Hıfzıssıhha müessesesi teşkilâtın dair kanun	22	30/12/1940	4/1/1941	4703
3960	Diyanet İşleri Reisliği teşkilât ve vazifeleri hakkındaki kanunda bazı değişiklik yapılmasına dair olan 3656 sayılı kanuna ek kanun	22	30/12/1940	4/1/1941	4703
3961	Türkiye ile Romanya arasında mevcut 9 sonteşrin 1939 tarihli Ticaret Anlaşmasına zeylen 15 Haziran 1940 tarihinde imzalanan protokolün tasdikına dair kanun	22	30/12/1940	4/1/1941	4703

3962	Türkiye ile Romanya arasında 29 sonkânun 1940 tarihinde teati edilen mektup ile buna müteferri 30 temimiz ve 9 Ağustos 1940 tarihli mektupların tasdiki hakkında kanun	22	30/12/1940	4/1/1941	4703
3963	Türkiye ile Romanya arasında mevcut 9 sonteşrin 1939 tarihli Tediye Anlaşması mucibince açılmış bulunan kliring hesaplarına yapılacak peşin tediye hakındaki Anlaşmanın ve iki ticari protokolün tasdiki hakkında kanun	22	30/12/1940	4/1/1941	4703
3964	Türkiye ile Yugoslavya arasında mevcut hükmü 31 kânunuevvel 1939 tarihinde bitmesi üzerine 31 Mart 1940 tarihine kadar uzatılan Ham Afyon Anlaşmasının 1 Nisan 1940 tarihinden itibaren ikinci defa olarak üç ay temdidi hakkında kanun	22	30/12/1940	4/1/1941	4703
3965	Ham afyon ihracına mütedair 31 Mart 1939 tarihli Türk-Yugoslav Anlaşmasına munzam protokolün tasdikına dair kanun	22	30/12/1940	4/1/1941	4703
3966	Türkiye ile Yunanistan arasında 11 Mart 1940 tarihinde akdedilen Ticaret ve Tediye Anlaşmasının tasdikına dair kanun	22	30/12/1940	4/1/1941	4703
3967	1940 malî yılı muvazenei umumiyesine dahil bazı daire bütçelerine fevkalâde tahsisat verilmesine dair olan 3949 sayılı kanuna ek kanun	22	30/12/1940	4/1/1941	4703
3968	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülü hakkındaki 3656 ve 3888 sayılı kanunlara ek kanun	22	3/1/1941	14/1/1941	4707
3969	Maaş kanununa müzeyyel 1574 sayılı kanunun 3. maddesini değiştiren kanun	22	3/1/1941	14/1/1941	4707
3970	Yabancı memleketlerle muvakkat mahiyette Ticaret Anlaşmaları ve modüs vivendiler akdine ve bunların şümulüne giren maddelerin gümrük resimlerinde değişiklik yapılmasına ve Anlaşmaya yanaşmıyan Devletler müvaredatına karşı tedbirler alınmasına salâhiyet verilmesi hakkında kanun	22	3/1/1941	14/1/1941	4707
3971	Türkiye ile İngiltere arasında 2 birincikânun 1940 tarihli Tediye Anlaşmasının tasdikına dair kanun	22	3/1/1941	14/1/1941	4707
3972	Askerlik kanununun 5. maddesine muvakkat bir fıkra ilâvesi hakkında kanun	22	6/1/1941	15/1/1941	4708
3973	Muamele vergisi kanununa ek kanun	22	6/1/1941	15/1/1941	4708
3974	Türk parası kıymetini koruma kanununa müzeyyel kanun	22	6/1/1941	15/1/1941	4708
3975	Hazinenin taksitle sattığı bütün gayrimenkullerin satış bedellerinin tahsil sureti hakkındaki 3524 sayılı kanuna ek kanun	22	6/1/1941	15/1/1941	4708

3976	Orta tahsil mekteplerinde yardımcı muallim çalıştırılması hakkındaki kanunun mer'iyet müddetinin uzatılması hakkında kanun	22	6/1/1941	15/1/1941	4708
3977	Hatay Hükümetinden devrolunan mütekaif ve yetimlerin aylıkları hakkında kanun	22	6/1/1941	15/1/1941	4708
3978	Türkiye Cumhuriyet Merkez bankası kanununun muvakkat 8. maddesindeki müddetin uzatılması hakkında kanun	22	6/1/1941	15/1/1941	4708
3979	Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü 1940 malî yılı bütçesine munzam tahsisat verilmesi hakkında kanun	22	6/1/1941	15/1/1941	4708
3980	Münakalât Vekâletine 16 milyon liraya kadar taahhüt icrasına salâhiyet verilmesi hakkında kanun	22	6/1/1941	15/1/1941	4708
3981	1940 malî yılı muvazenei umumiyesine dahil bazı daire bütçelerinde değişik yapılması hakkında kanun	22	6/1/1941	15/1/1941	4708
3982	1937 malî yılı hesabı katî kanunu	22	10/3/1941	18/3/1941	4761
3983	Hudut ve Sahiller Sıhhat Umum Müdürlüğü 1938 malî yılı hesabı katî kanunu	22	10/3/1941	18/3/1941	4761
3984	Vakıflar Umum Müdürlüğü 1940 malî yılı bütçesinde bazı değişiklikler yapılması hakkında kanun	22	21/3/1941	24/3/1941	4766
3985	1940 malî yılı muvazenei umumiyesine dahil bazı daire bütçelerine fevkalâde tahsisat verilmesine dair 3849 sayılı kanuna ek kanun	22	21/3/1941	24/3/1941	4766
3986	Devlet havayolları Umum Müdürlüğünün 1938 malî yılı hesabı katî kanunu	22	24/3/1941	27/3/1941	4769
3987	Umumî hıfzıssıhha kanununun 181. maddesini tashih eden kanun	22	26/3/1941	31/3/1941	4772
3988	1940 malî yılı Muvazenei umumiye kanununa bağlı bazı daire bütçelerinde değişiklik yapılması hakkında kanun	22	31/3/1941	2/4/1941	4774
3989	1932 senesinden itibaren Tıp fakültesinden neşet edecek tabiplerin mecburi hizmetlerinin lâğvi ve Leyhî tıp talebe yurduna alınan tıp talebesinin tabi olacakları mecburiyetler hakkındaki 2000 sayılı kanuna ek kanun	22	2/4/1941	7/4/1941	4778
3990	Sıhhat ve içtimaî muavenet Vekâleti teşkilât ve Memurin kanununun 53. maddesinin değiştirilmesine dair kanun	22	2/4/1941	7/4/1941	4778
3991	Devlet Denizyolları işletme Umum Müdürlüğü 1940 malî yılı bütçesinde münakale yapılmasına dair kanun	22	2/4/1941	7/4/1941	4778
3992	Hava taarruzlarına karşı korunma hakkındaki 3502 sayılı kanuna ek kanun	22	7/4/1941	11/4/1941	4782
3993	Yedeksubay ve askerî memurlar hakkındaki kanunun 3923 sayılı kanunla değiştirilen 3. maddesine bazı hükümler ilâvesine dair kanun	22	7/4/1941	11/4/1941	4782

3994	Cami ve mescitlerin tasnifine ve tasnif harici kalacak cami ve mescit hademesine verilecek muhassasata dair 2845 sayılı kanunun birinci maddesine bazı fıkralar ilâvesi hakkında kanun	22	9/4/1941	15/4/1941	4785
3995	İnhisarlar Umum Müdürlüğü 1940 malî yılı bütçesinde 35 000 liralık münakale yapılması hakkında kanun	22	11/4/1941	17/4/1941	4787
3996	Orman Umum Müdürlüğü 1940 malî yılı bütçesinde 35 000 liralık münakale icrasına dair kanun	22	11/4/1941	17/4/1941	4787
3997	Posta, Telgraf ve Telefon Umum Müdürlüğünün 1940 malî yılı bütçesinde değişiklik yapılmasına dair kanun	22	11/4/1941	17/4/1941	4787
3998	Belediye kanununa ek kanun	22	14/4/1941	19/4/1941	4789
3999	27 kânunuevvel 1939 tarihinde ve mütaakıp günlerde vukubulan zelzelede felâkete uğrayanların kurtarılmasında fevkalâde hizmetleri görülen bazı mahkûmların affi hakkında kanun	22	14/4/1941	19/4/1941	4789
4000	Erzincan'da ve Erzincan yersarsıntısından müteessir olan mntakada zarar görenlere yapılacak yardım hakkındaki kanunun 5. maddesine bir fıkra ilâvesine ve bu kanuna yeniden bazı hükümler eklenmesine dair kanun	22	16/4/1941	24/4/1941	4792
4001	Devlet Demiryolları ve Limanları işletme umumî idaresi memurları tekaüt sandığı hakkındaki 2454 ve 2904 sayılı kanunlara bazı hükümler eklenmesine ve bu kanunların bazı maddelerinin değiştirilmesine dair kanun	22	21/4/1941	26/4/1941	4794
4002	Ordu subaylar heyetinin terfiine ait 863 sayılı kanunu tadil eden 3342 sayılı kanunun birinci maddesini değiştiren kanun	22	21/4/1941	26/4/1941	4794
4003	Türkiye ve Irak Hükümetleri arasında akdedilen Veteriner Mukavelenamesinin tasdiki hakkında kanun	22	21/4/1941	26/4/1941	4794
4004	Devlet Demiryolları ve limanlarıyla Devlet Denizyolları ve Devlet limanlarında yapılacak askerî nakliyattan alınacak ücretler hakkında kanun	22	21/4/1941	26/4/1941	4794
4005	Jandarma efradı hakkındaki 1861 sayılı kanuna ek kanun	22	25/4/1941	6/5/1941	4801
4006	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair 3656 sayılı kanunla bu kanuna ek 3888 sayılı kanuna bağlı cetvellerin Riyaseti Cumhur kısımlarında değişiklik yapılması hakkında kanun	22	28/4/1941	6/5/1941	4801

4007	Memurların tahsil müesseselerinde talebe olamayacaklarına dair kanun	22	28/4/1941	6/5/1941	4801
4008	Vilâyet idaresi kanununun altıncı maddesinin tadili hakkında kanun	22	28/4/1941	6/5/1941	4801
4009	Devlet Denizyolları işletme Umum Müdürlüğü 1940 malî yılı bütçesinde değişiklik yapılması hakkında kanun	22	28/4/1941	6/5/1941	4801
4010	Vakıflar Umum Müdürlüğünün 1941 malî yılı bütçe kanunu	22	28/4/1941	6/5/1941	4801
4011	Antakya ve İskenderun Elektrik müesseselerinin mahallî belediyelere devrine mezuniyet verilmesi hakkında kanun	22	28/4/1941	6/5/1941	4801
4012	Türkiye ile Belçika arasında mevcut 24 Mayıs 1934 tarihli Ticaret ve 31 Mayıs 1934 tarihli Takas itilâfnameleri ile 31 Mayıs 1934 tarihli Ticaret ve Takas itilâf namelerine müzeyyel Anlaşmanın 1 Haziran 1940 tarihine kadar temdidi hakkında kanun	22	28/4/1941	6/5/1941	4801
4013	Türkiye ile Bulgaristan arasında mevcut 27 Mayıs 1935 tarihli Ticaret Anlaşmasına merbut «A» lâhikasında derpiş olunan takas müddetinin 6 aydan 1 seneye iblâğı hakkında yapılan Anlaşmanın tasdikına dair kanun	22	28/4/1941	6/5/1941	4801
4014	Türkiye ile Bulgaristan arasında mevcut 27 Mayıs 1935 tarihli Ticaret Anlaşmasına merbut «A» lahikasında derpiş edilip bir seneye çıkarılan altı aylık takas müddetinin tekrar altı ay temdidi hakkındaki notaların tasdikına dair kanun	22	28/4/1941	7/5/1941	4802
4015	Türkiye ile Finlandiya arasında imzalanan 9 ikinciteşrin 1940 tarihli Ticaret ve Tediye Anlaşmalarının tasdiki hakkında kanun	22	28/4/1941	7/5/1941	4802
4016	Türkiye ile Hollanda arasında mevcut 27 şubat 1937 tarihli Tediye Anlaşması ve iktisadi iş birliği protokolü ile 19 Mart 1937 tarihli Ticaret Anlaşması ve bunların merbutlarının hitam tarihinden itibaren 1 Mayıs 1940 tarihine kadar iki ay müddetle temdidi hakkında kanun	22	28/4/1941	7/5/1941	4802
4017	Türkiye ile Hollanda arasında mevcut 27 şubat 1937 tarihli Tediye Anlaşması ve İktisadi iş birliği protokolü ile 19 Mart 1937 tarihli Ticaret Anlaşması ve bunların merbutlarının 15 Mayıs 1940 tarihine kadar temdidi hakkında kanun	22	28/4/1941	7/5/1941	4802
4018	Türk-İngiliz Ticaret ve Tediye Anlaşmasının 3. maddesinin ikinci bendinin tavgizihine dair kanun	22	28/4/1941	7/5/1941	4802

4019	Türkiye-İsveç Kliring Anlaşmasının küsbe bedellerine müteallik hükümlerini tadilen İsveç ile nota teatisi suretiyle yapılan Anlaşmanın kabul ve tasdiki hakkında kanun	22	28/4/1941	7/5/1941	4802
4020	Türkiye ile İsveç arasında mevcut 3 kânusani 1935 tarihli Ticari itilâf ile 31 Mart 1938 tarihli Tediye Anlaşmasının, bunların inkıza tarihi olan 31 Mart 1940 dan itibaren 31 Mayıs 1940 tarihine kadar iki ay temdidi hakkında kanun	22	28/4/1941	7/5/1941	4802
4021	Türkiye ile İsveç arasında 30 Mayıs 1940 tarihinde akıt ve imza edilen Ticaret ve Tediye Anlaşmasının tasdikına dair kanun	22	28/4/1941	8/5/1941	4803
4022	25 Temmuz 1940 tarihli Türk-Alman Anlaşması protokollerinden 2 numaralı protokolde tamamen veya kısmen feshedilecek mukavelelere ait tediyeler ve mahsupların icrası için tâyin edilmiş olan dört aylık müddetin iki ay daha temdidi ve aynı Anlaşmaya bağı C listesindeki 1 000 000 liralık üzüm kontenjanının kaldırılması ve bunun ilâvesiyle ceviz ve fındık kontenjanının 2 000 000 liraya çıkarılması hakkında Alman Sefaretiyle teati olunan notaların tasdikına dair kanun	22	28/4/1941	8/5/1941	4803
4023	Buenos Aires Posta kongresi kararlarının havi senetlerin tasdikına dair kanun	22	7/5/1941	12/5/1941	4806
4024	Milletler arası telekomünikasyon Mukavenamesine bağı telgraf ve telefon nizamnameleri ve nihai protokolleri ile radyo komünikasyon umumî nizamnamesi, nihai protokolü ve ilâve nizamname ve protokolü (Kahire 1938) revizyonların tasdiki hakkında kanun	22	7/5/1941	12/5/1941	4806
4025	Vilâyet idaresi kanununun ikinci ve yetmiş birinci maddesini değıştiren kanun	22	12/5/1941	15/5/1941	4809
4026	Askerî ceza kanununun 48. maddesini değıştiren kanun	22	12/5/1941	15/5/1941	4809
4027	1940 malî yılı müvazenei umumiyesine dahil bazı daire bütçelerinde değışiklik yapılması hakkında kanun	22	12/5/1941	15/5/1941	4809
4028	Türkiye-Almanya arasında ticarî mübadelelere mütedair Hususi Anlaşma ile Türkiye-Almanya arasında ticari mübadelelere ait Tediye Anlaşmasında mevzu bahis menşe şahadetnameleri ile mutat ticari müteferrik masraflar ve Almanya'da serbest liman ve mntakalardaki Alman makamları mühür ve imzalarının Alman makamları mühür ve imzaları gibi kabulü hakkında Alman sefaretiyle teati olunan notaların tasdiki hakkında kanun	22	12/5/1941	16/5/1941	4810

4029	Türkiye ile Yunanistan arasında 26 Eylül 1935 tarihinde imza edilen Kliring Anlaşmasıyla merbutlarının tasdiki hakkında kanun	22	12/5/1941	16/5/1941	4810
4030	Türkiye ile Yunanistan arasında mevcut 26 Eylül 1935 tarihli Kliring Anlaşmasının hitamı tarihinden itibaren 20 Mart 1940 tarihine kadar iki ay 20 gün müddetle uzatılması hakkında kanun	22	12/5/1941	16/5/1941	4810
4031	İzmir vilâyeti hususi idaresince yapılacak istikraza Hazinesinin kefaletine dair kanun	22	14/5/1941	20/5/1941	4812
4032	Vakıflar Umum Müdürlüğü 1938 malî yılı hesabı katî kanunu	22	16/5/1941	22/5/1941	4814
4033	Askerî muhakeme usulü kanununun 24 ve 275. maddelerini değiştiren kanun	22	21/5/1941	26/5/1941	4817
4034	Dahiliye memurlarından bir kısmının tahdidi sinlerine dair kanunun ikinci maddesinin değiştirilmesi hakkında kanun	22	21/5/1941	26/5/1941	4817
4035	Ordu subaylar heyetinin terfine ait 863 sayılı Terfi kanununun bazı maddelerini tadil eden 2162 sayılı kanunun üçüncü maddesinin (E) fıkrasını değiştiren kanun	22	21/5/1941	26/5/1941	4817
4036	İnhisarlar Umum Müdürlüğü teşkilât ve vazifeleri hakkında kanun	22	21/5/1941	26/5/1941	4817
4037	Hariciye Vekâleti teşkilâtı hakkındaki 3312 sayılı kanuna ek kanun	22	21/5/1941	26/5/1941	4817
4038	1940 malî yılı muvazenei umumiye kanununa bağlı bazı daireler bütçelerinde değişiklik yapılması hakkında kanun	22	29/5/1941	30/5/1941	4821
4039	Devlet Limanları İşletme Umum Müdürlüğü 1940 malî yılı bütçesinde değişiklik yapılması hakkında kanun	22	29/5/1941	30/5/1941	4821
4040	Fevkalâde vaziyet dolayısıyla bazı vergi ve resimlere zam icrasına dair olan 3828 numaralı kanuna ek kanun	22	29/5/1941	31/5/1941	4822
4041	Şeker ve glikozdan alınan istihlâk vergisinin arttırılmasına dair kanun	22	29/5/1941	31/5/1941	4822
4042	1941 malî yılı muvazenei umumiye kanunu	22	29/5/1941	2/6/1941	4823
4043	Devlet havayolları Umum Müdürlüğü 1941 malî yılı bütçe kanunu	22	30/5/1941	3/6/1941	4824
4044	Hudut ve Sahiller Sıhhat Umum Müdürlüğü 1941 malî yılı bütçe kanunu	22	30/5/1941	3/6/1941	4824
4045	İnhisarlar Umum Müdürlüğü 1941 malî yılı bütçe kanunu	22	30/5/1941	3/6/1941	4824
4046	Orman Umum Müdürlüğü 1941 malî yılı bütçe kanunu	22	30/5/1941	3/6/1941	4824
4047	Beden terbiyesi kanununa ek kanun	22	30/5/1941	4/6/1941	4825
4048	Posta, Telgraf ve Telefon Umum Müdürlüğünün 1941 malî yılı bütçe kanunu	22	30/5/1941	4/6/1941	4825

4049	Beden terbiyesi Umum Müdürlüğü 1941 malî yılı bütçe kanunu	22	30/5/1941	4/6/1941	4825
4050	Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü 1041 malî yılı bütçe kanunu	22	30/5/1941	4/6/1941	4825
4051	Devlet Denizyolları işletme Umum Müdürlüğünün 1941 malî yılı bütçe kanunu	22	30/5/1941	4/6/1941	4825
4052	Devlet Limanları İşletme Umum Müdürlüğünün 1941 malî yılı bütçe kanunu	22	30/5/1941	4/6/1941	4825
4053	Sıtma mücadelesi kanununa göre tahsil edilen meblâğın tahsisat kaydına dair kanun	22	30/5/1941	4/6/1941	4825
4054	Millî Müdafaa Vekâleti 1041 malî yılı bütçesine 83 000 000 lira fevkalâde tahsisat verilmesi hakkında kanun	22	30/5/1941	4/6/1941	4825
4055	Türk ceza kanununun bazı maddelerini değiştiren kanun	22	2/6/1941	6/6/1941	4827
4056	Askerî ve mülki tekaüt kanununun 61. maddesinin tadiline ve bu kanuna bazı maddeler ilavesine dair kanun	22	2/6/1941	6/6/1941	4827
4057	Diyarbakır ve Elâziğ istasyonlarından Irak ve İran hudutlarına kadar yapılacak demiryollarının inşası için istikraz aktine dair kanun	22	2/6/1941	6/6/1941	4827
4058	Tasarruf bonoları ihracına dair kanun	22	2/6/1941	6/6/1941	4827
4059	Devlet Denizyolları işletme Umum Müdürlüğü 1940 malî yılı bütçesinde değişiklik yapılması hakkında kanun	22	2/6/1941	6/6/1941	4827
4060	Yüzde beş faizli Hazine tahvilleri ihracına dair kanun	22	2/6/1941	6/6/1941	4827
4061	Pasaport kanununun 10. maddesinin tadiline dair kanun	22	4/6/1941	13/6/1941	4833
4062	İşkân kanununun 39. maddesinin tadili hakkında kanun	22	9/6/1941	13/6/1941	4833
4063	Posta, Telgraf ve Telefon Umum Müdürlüğünün 1938 malî yılı hesabı katî kanunu	22	9/6/1941	13/6/1941	4833
4064	Bazı Türk mallarının Almanya'ya ihracı ve Millî bankalarca iskonto edilmiş bazı bonoların kontenjanlar fazlası olarak yapılacak tütün ve fındık mubayaasına tahsisi hususunda teati olunan notaların tasdikına dair kanun	22	9/6/1941	13/6/1941	4833
4065	Türkiye ile İtalya arasında mevcut 29 ilkkânun 1939 tarihli Ticaret ve Seyrisefain Muahedesinin temdidine ait notaların tasdiki hakkında kanun	22	9/6/1941	13/6/1941	4833
4066	Romanya'ya ısmarlanmış olan kâğıtların Romanya'ya ihraç edilecek palamut ve balıkyağı ile takası hakkında teati olunan notaların tasdiki hakkında kanun	22	9/6/1941	13/6/1941	4833

4067	Askerî ve mülki tekaüt kanununun 4. maddesinde yazılı cetvelin değiştirilmesine dair kanun	22	18/6/1941	23/6/1941	4841
4068	Hapishane ve tevkifanelerin idaresi hakkındaki 1721 sayılı kanunun 2. maddesini değiştiren kanun	22	23/6/1941	1/7/1941	4848
4069	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülü hakkındaki kanuna ek 2888 sayılı kanunun üçüncü maddesine iki fıkra eklenmesi hakkında kanun	22	23/6/1941	1/7/1941	4848
4070	Devlete ve mülhak bütçeli dairelere ait mukataa ve icareteynli gayrimenkullerin Vakıfla ilişkisinin kesilmesi hakkında kanun	22	23/6/1941	1/7/1941	4848
4071	Erzincan'da ve Erzincan yersarsıntısından müteessir olan mıntakada zarar görenlere yapılacak yardım hakkındaki kanuna ek kanun	22	23/6/1941	1/7/1941	4848
4072	Türkiye Cumhuriyeti ile Almanya Reich'ı arasında 18 Haziran 1941 tarihinde imza edilen muahedenin tasdikına dair kanun	22	25/6/1941	2/7/1941	4849
4073	Yedeksubay ve askerî memurlar hakkındaki 1076 sayılı kanunun 17 ve 22. maddelerinin değiştirilmesine dair kanun	22	25/6/1941	2/7/1941	4849
4074	İstiklâl harbi mâlûllerine verilecek para mükâfatı hakkında kanun	22	27/6/1941	3/7/1941	4850
4075	Sermayesinin tamamı Devlet tarafından verilmek suretiyle kurulan iktisadi teşekküllerin teşkilâtıyla idare ve murakabeleri hakkındaki kanunun 24. maddesini değiştiren kanun	22	30/6/1941	7/7/1941	4853
4076	Fenerler hasılatından Hazineye ödenecek miktar hakkında kanun	22	30/6/1941	7/7/1941	4853
4077	Ceza ve Tevkifevleri Umum Müdürlüğünün vazife ve teşkilâtı hakkındaki 3500 numaralı kanunun tadiline dair kanun	22	30/6/1941	7/7/1941	4853
4078	İsviçre'ye gönderilecek fındıklar bedellerinin malî borçların ödenmesine tahsisi için Türkiye ile İsviçre arasında teati edilen 24 Nisan 1941 tarihli notaların tasdiki hakkında kanun	22	30/6/1941	7/7/1941	4853
4079	Türkiye ile Almanya arasında ticari muahedelere mütedair 25 Temmuz 1940 tarihli Anlaşmaya bağlı 2 numaralı protokolün dördüncü maddesinde tâyin edilmiş olan müddetin yeniden iki ay temdidî hakkında kanun	22	30/6/1941	7/7/1941	4853

4080	Türkiye ile Fransa arasında 23 Ağustos 1939 tarihinde imzalanmış olan Ticaret, Kontenjan ve Tediye Anlaşmalarıyla merbutları hükümlerinin 30 Haziran 1941 tarihine kadar temdidini hakkında kanun	22	30/6/1941	7/7/1941	4853
4081	Çiftçi mallarının korunması hakkında kanun	22	2/7/1941	10/7/1941	4856
4082	Türkiye'nin (1940 Budapeşte panayırı) na iştiraki masraflarını karşılamak üzere Macaristan'a gönderilecek 15 000 liranın tarih sırasını beklemeden Türk-Macar kliringinden tesviyesi hakkında Macaristan Hükümetiyle yapılan Anlaşmanın tasdikına dair kanun	22	2/7/1941	10/7/1941	4856
4083	Haliç vapurları işletme inhisarına dair kanun	22	2/7/1941	10/7/1941	4856
4084	Hariçten satın alınan buharlı ve motorlu gemilerle memlekette yapılan mümasilleri için getirtilecek eşyanın gümrük resminden istisnasına dair olan 3339 sayılı kanun hükümlerinin uzatılması hakkında kanun	22	2/7/1941	10/7/1941	4856
4085	Belediyeler ve bunlara bağlı müesseseler ve Belediyeler bankası memurları Tekaür sandığı teşkiline dair kanun	22	2/7/1941	10/7/1941	4856
4086	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan kanuna bağlı bir numaralı cetvelin Maarif Vekilliği kısmında bazı değişiklik yapılması hakkında kanun	22	4/7/1941	12/7/1941	4858
4087	Tayinat ve yem kanununun birinci maddesine müzeyyel 1495 sayılı kanunda değişiklik yapılması hakkında kanun	22	4/7/1941	12/7/1941	4858
4088	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair 3656 sayılı kanuna ek 3888 sayılı kanunun ikinci maddesine bağlı üç numaralı cetvelin değiştirilmesine dair kanun	22	4/7/1941	12/7/1941	4858
4089	Dahiliye memurları kanununun 2. ve 3. maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun	22	4/7/1941	12/7/1941	4858
4090	Devlet Demiryolları ve Limanları Umumî İdaresinin teşkilât ve vazifelerine dair 1042 numaralı kanuna ek kanun	22	4/7/1941	12/7/1941	4858
4091	Hatay'ın anavatana ilhakından önce orada öğretmenlik yapanlara dair kanun	22	4/7/1941	12/7/1941	4858
4092	Askerlik kanununun 35. maddesini değiştiren 3920 sayılı kanunun (C) fıkrasına bazı hükümler ilâvesi hakkında kanun	22	4/7/1941	12/7/1941	4858
4093	Maliye Vekâleti teşkilât ve vazifeleri hakkındaki 2996 sayılı kanunu ek kanun	22	4/7/1941	12/7/1941	4858
4094	Hatay Ziraat bankasının tasfiyesinde ipotekli ve müteselsil kefaletli zirai alacaklarının taksitlendirilmesine dair kanun	22	4/7/1941	12/7/1941	4858
4095	Uzunköprü-Svilengrad arasında Türk toprağı haricindeki demiryolu kısımlarının işletilmesi hakkında kanun	22	4/7/1941	12/7/1941	4858

4096	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülü hakkındaki kanuna bağlı bir sayılı cetvelde değişiklik yapılması hakkında kanun	22	4/8/1941	8/8/1941	4881
4097	Arttırma, eksiltme ve ihale hakkındaki 2490 sayılı kanun ile 1050 sayılı Muhasebei umumiye kanununa bir muvakkat madde eklenmesine dair kanun	22	8/8/1941	13/8/1941	4885
4098	Siyasal bilgiler okulu hakkındaki kanuna ek kanun	22	8/8/1941	13/8/1941	4885
4099	Ankara şehri lâğımları hakkında kanun	22	8/8/1941	13/8/1941	4885
4100	Yeniden yapılacak su işlerine 31 milyon lira tahsisi hakkındaki 3132 ve bu paranın sureti temini hakkındaki 3483 sayılı kanunlara ek kanun	22	8/8/1941	13/8/1941	4885
4101	Harcırah kararnamesine ek kanun	22	11/8/1941	15/8/1941	4887
4102	Askerlik kanununun 4. maddesinin tadili hakkında kanun	22	11/8/1941	15/8/1941	4887
4103	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülü hakkındaki 3656 sayılı kanuna ek 3888 sayılı kanuna bağlı (1) sayılı cetvelde değişiklik yapılması hakkında kanun	22	11/8/1941	15/8/1941	4887
4104	Muharip yabancı Ordu mensuplarından Türkiye'ye iltica edenler hakkında kanun	22	11/8/1941	15/8/1941	4887
4105	Ordu mensuplarına bir er tayin istihkakı verilmesi hakkında kanun	22	11/8/1941	15/8/1941	4887
4106	Örfi idare kanununun bazı maddelerini değiştiren kanun	22	11/8/1941	15/8/1941	4887
4107	Yedeksubay ve askerî memurlar kanununda değişiklik yapan 3993 numaralı kanunun birinci maddesinin (B) fıkrasının tadiline dair kanun	22	11/8/1941	15/8/1941	4887
4108	Subay ve askerî memurlara elbise kaput, çizme veya potin verilmesine dair kanun	22	11/8/1941	15/8/1941	4887
4109	Asker ailelerinden muhtaç olanlara yardım hakkında kanun	22	11/8/1941	15/8/1941	4887
4110	İnhisarlar Umum Müdürlüğü mütedavil sermayesinin 36 500 000 liraya iblâğına dair kanun	22	11/8/1941	15/8/1941	4887
4111	Hatay kadastro suna itiraz müddeti hakkında kanun	22	22/9/1941	25/9/1941	4921
4112	Millî Müdafaa Mükellefiyeti kanununun 27. maddesinin değiştirilmesi hakkında kanun	22	22/9/1941	25/9/1941	4921
4113	Maarif Vekâleti merkez teşkilât ve vazifeleri hakkındaki 2287 numaralar kanuna ek kanun	22	22/9/1941	25/9/1941	4921
4114	Köy kanununun 78. maddesinin değiştirilmesi hakkında kanun	22	22/9/1941	25/9/1941	4921

4115	Türkiye ile Almanya arasında ticarî mübadelelere mütedair 25 Temmuz 1940 tarihli Hususi Anlaşmaya merbut (C) listesindeki 50 000 liralık meyan kökü kontenjanının, meyan kökü yerine meyan hulâsasına ve balına tahsisi hakkında Alman Hükümetiyle teati edilen notaların tasdikına dair kanun	22	22/9/1941	25/9/1941	4921
4116	Türkiye ile İsviçre arasında mevcut 30 Mayıs 1940 tarihli Ticaret ve Tediye Anlaşmasının iki ay temdidine dair kanun	22	22/9/1941	25/9/1941	4921
4117	Türkiye ile Macaristan arasında 3 Mayıs 1941 tarihinde akit ve imza edilen Ticaret ve Tediye Anlaşmaları ile merbutlarının tasdikına dair kanun	22	22/9/1941	25/9/1941	4921
4118	Vakıflar Umum Müdürlüğünün Üsküdar-Kadıköy Halk tramvayları şirketindeki hissesinin İstanbul belediyesine devri hakkında kanun	22	22/9/1941	25/9/1941	4921
4119	Kızılay Cemiyeti ve harp ve âfet vukuunda onunla birlikte çalışmak üzere Hükümetin müsaadesiyle gelecek bu türlü sıhhi ve insani yardım heyetleri namına vürut edecek olan eşyanın gümrük vergisinden muafiyetine dair kanun	22	22/9/1941	25/9/1941	4921
4120	Tasarruf bonoları ihracına dair kanuna ek kanun	22	22/9/1941	25/9/1941	4921
4121	İstanbul Yüksek mühendis okulu ile Teknik okulunun Maarif Vekilliğine devri hakkında kanun	22	22/9/1941	26/9/1941	4922
4122	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan 3656 ve 3888 sayılı kanunlara bağlı kadro cetvellerinde değişiklik yapılmasına ve 1941 malî yılı muvazene, umumiye kanununun (L) ve (D) işaretli cetvellerinin tadiline dair kanun	22	22/9/1941	26/9/1941	4922
4123	1941 malî yılı muavezenei umumiyesine dahil bazı daire bütçelerinde değişiklik yapılması hakkında kanun	22	22/9/1941	26/9/1941	4922
4124	Millî Müdafaa Vekâleti 1941 malî yılı bütçesine 83 000 000 lira fevkalâde tahsisat verilmesi hakkındaki 4054 sayılı kanuna ek kanun	22	22/9/1941	26/9/1941	4922
4125	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülü hakkındaki kanuna ek 3888 sayılı kanuna bağlı (1) numaralı cetvel ile muavezenei umumiye kanununa bağlı (D) cetvelinin Adliye Vekâleti kısmında tadilât yapılmasına dair kanun	22	22/9/1941	26/9/1941	4922
4126	Erzincan ve Erzurum belediyelerine 3 300 000 lira ikrazına dair kanun	22	22/9/1941	26/9/1941	4922

4127	İlca İskele-Palamutluk demiryolu imtiyazı ile şirkete ait malların satın alınmasına dair mukavelenin tasdiki hakkında kanun	22	22/9/1941	26/9/1941	4922
4128	İlca İskele-Palamutluk hattı işletme kanunu	22	22/9/1941	26/9/1941	4922
4129	Ankara şehri imar müdürlüğü 1938 malî yılı hesabı katî kanunu	23	24/11/1941	28/11/1941	4970
4130	Millî Müdafaa mükellefiyeti kanununun 68. maddesinin tadiline dair kanun	23	26/11/1941	3/12/1941	4974
4131	Orman Umum Müdürlüğü 1941 malî yılı bütçesine 40 000 lira munzam tahsisat verilmesine dair kanun	23	26/11/1941	3/12/1941	4974
4132	Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü 1938 malî yılı hesabı katî kanunu	23	28/11/1941	4/12/1941	4975
4133	Posta kanununa ek 2721 sayılı kanunun 4. maddesinin (A) fıkrasına bir kelime ilâvesi hakkında kanun	23	1/12/1941	6/12/1941	4977
4134	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan 3656 sayılı kanuna bağlı 1 sayılı cetvelin Millî Müdafaa Vekâleti kısmında değişiklik yapılmasına dair kanun	23	1/12/1941	6/12/1941	4977
4135	Diyanet İşleri Reisliği teşkilât ve vazifeleri hakkındaki kanunda bazı değişiklik yapılmasına dair olan 3665 sayılı kanunun 2. maddesine bir fıkra eklenmesi hakkında kanun	23	1/12/1941	6/12/1941	4977
4136	Vakıflar Umum Müdürlüğü teşkilâtı hakkındaki 3461 sayılı kanuna ek kanun	23	1/12/1941	6/12/1941	4977
4137	Hudut ve Sahiller Sıhhat Umum Müdürlüğü 1941 malî yılı bütçesinde değişiklik yapılması hakkında kanun	23	1/12/1941	6/12/1941	4977
4138	Türkiye ile Almanya arasında Ticari mübadelelere mütedair 25 Temmuz 1940 tarihli Hususi anlaşma protokollerinden iki numaralı protokolün 4. maddesinde yazılı müddetin iki ay daha uzatılması hakkında kanun	23	1/12/1941	6/12/1941	4977
4139	Türkiye ile Almanya arasında Ticari mübadelelere mütedair 25 Temmuz 1940 tarihli Hususi Anlaşma protokollerinden iki numaralı protokolün dördüncü maddesinde yazılı müddetin tekrar uzatılması hakkında Alman Hükümeti ile teati olunan notaların tasdiki hakkında kanun	23	1/12/1941	6/12/1941	4977
4140	Deniz gedikli subaylarının tahsisatı fevkalâdelere yapılacak zam hakkında kanun	23	3/12/1941	8/12/1941	4978
4141	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülü hakkındaki 3656 sayılı kanuna ek kanun	23	8/12/1941	13/12/1941	4983

4142	İstanbul Üniversitesinin umumî muvazeneye alınmasına dair olan 3694 sayılı kanuna ek kanun	23	8/12/1941	13/12/1941	4983
4143	Avukatlık kanununun muvakkat sekizinci maddesinde yazılı müddetin temdidi hakkında kanun	23	8/12/1941	13/12/1941	4983
4144	Türkiye ile Almanya arasında Ticari mübadelelere mütedair 25 Temmuz 1940 tarihli Hususi Anlaşmanın mer'iyet müddetinin sona erdiği 9 Ağustos 1941 den itibaren 2 ay uzatılması hakkında Alman Hükümetiyle teati olunan notaların tasdikına dair kanun	23	8/12/1941	13/12/1941	4983
4145	Denizaltı sınıfı mensuplarına verilecek zamlar ve tazminler hakkındaki kanunun bazı maddelerini değiştiren kanun	23	10/12/1941	16/12/1941	4985
4146	Ağullar kanununun birinci maddesindeki mecburi müddetin uzatılmasına dair kanun	23	15/12/1941	22/12/1941	4990
4147	Gedikli çavuş Muhsinoğlu Emin Özçelik'in cezasının affına dair kanun	23	15/12/1941	22/12/1941	4990
4148	1941 malî yılı muvazenei umumiyesine dahil bazı daire bütçelerinde değişiklik yapılması hakkında kanun	23	15/12/1941	22/12/1941	4990
4149	Devlet Limanları İşletme Umum Müdürlüğünün 1941 malî yılı bütçesinde münakale yapılmasına dair kanun	23	15/12/1941	22/12/1941	4990
4150	1941 malî yılı Muvazenei umumiye kanununa bağlı (D) işaretli cetvele bir kamyon ilâvesine dair kanun	23	15/12/1941	22/12/1941	4990
4151	Tabiiyet muamelâtından alınacak harçlara dair 1260 sayılı kanunun sekizinci maddesinin değiştirilmesi hakkında kanun	23	15/12/1941	22/12/1941	4990
4152	Askerlik kanununun 39. ve 61. maddelerini değiştiren kanun	23	15/12/1941	22/12/1941	4990
4153	Türkiye ile Almanya arasında ticari mübadelelerin tanzimi ile tediyelerin tanzimi hakkında 9 birinciteşrin 1941 tarihinde Ankara'da akit ve imza olunan iki Anlaşma ile bu Anlaşmalara bağlı protokol ve mektupların tasdikına dair kanun	23	15/12/1941	22/12/1941	4990
4154	İngiliz lirası sahasına dahil memleketler listesine yeniden ilâve edilecek memleketlere tatbik edilecek usule mütedair İngiliz Hükümetiyle teati edilen notaların tasdiki hakkında kanun	23	17/12/1941	23/12/1941	4991
4155	Türkiye ile Romanya arasında mevcut 26 Eylül 1940 tarihli Ticaret ve Tediye Anlaşmalarının merbutları ile beraber 1 teşrinievvel 1941 tarihinden itibaren iki ay uzatılmasına dair kanun	23	17/12/1941	23/12/1941	4991
4156	Millî korunma kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun	23	19/12/1941	23/12/1941	4991

4157	Posta, Telgraf ve Telefon idaresinin Biriktirme ve yardım sandığı hakkında kanun	23	22/12/1941	26/12/1941	4994
4158	Ecnebi devletlerden temin edilen ve edilecek olan kredilere mahsus celbolunan harp teçhizat ve levazımının gümrük resmi ile sair vergi ve resimlerden istisnası hakkında kanun	23	22/12/1941	26/12/1941	4994
4159	Buğdayı koruma karşılığı vergisinin kaldırılmasına dair kanun	23	24/12/1941	2/1/1942	4996
4160	Bazı maddelerin gümrük resimlerinde İcra Vekilleri Heyetince yapılan tadillerin tasdikına dair kanun	23	24/12/1941	27/12/1941	4995
4161	Maaş kanununa ek kanun	23	26/12/1941	5/1/1942	4998
4162	27 kânunuevvel 1939 tarihinde ve müteakip günlerde vukubulan zelzelede felâkete uğrayanların kurtarılmasında fevkalâde hizmetleri görülen bazı mahkûmların affi hakkında kanun	23	26/12/1941	5/1/1942	4998
4163	Beden Terbiyesi Genel direktörlüğünün 1938 malî yılı hesabı katî kanunu	23	26/12/1941	5/1/1942	4998
4164	Orman, Umum Müdürlüğünün 1938 malî yılı hesabı katî kanunu	23	7/1/1942	12/1/1942	5004
4165	Vakıflar Umum Müdürlüğü 1941 malî yılı bütçesinde bazı değişiklikler yapılması hakkında kanun	23	9/1/1942	14/1/1942	5006
4166	Noter kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun	23	14/1/1942	21/1/1942	5012
4167	İnhisarlar Umum Müdürlüğünün 1938 malî yılı hesabı katî kanunu	23	16/1/1942	24/1/1942	5015
4168	1941 malî yılı muvazenei umumiye kanununa bağlı Büyük Millet Meclisi bütçesinde münakale icrasına ve nakil vasıtalarını gösteren D cetveline bazı ilâveler yapılmasına dair kanun	23	16/1/1942	24/1/1942	5015
4169	Hâkimler kanununun 120. maddesinin tadili hakkında kanun	23	19/1/1942	26/1/1942	5016
4170	Kütahya'nın Köprüören nahiyesine bağlı Ağızören köyünden İbrahimioğlu Halil İbrahim Talaş, Köseoğlu Süleyman Kar, Caferoğlu Hüseyin Aydoğan ve Süleymanoğlu Kâzım Ege haklarındaki cezanın affına dair kanun	23	19/1/1942	26/1/1942	5016
4171	Türkiye-Fransa-İngiltere Üç Taraflı Karşılıklı Yardım Muahedesine merbut Hususî Anlaşmanın tasdiki zımında 8 sonkânun 1940 tarihinde Paris'te imzalanan Kredi Anlaşmalarının tasdiki hakkında kanun	23	19/1/1942	26/1/1942	5016
4172	Bazı maddelerin gümrük resimlerinde İcra Vekilleri Heyetince yapılan tadillerin tasdikına dair kanun	23	19/1/1942	26/1/1942	5016

4173	Askerlik kanununun 5. maddesine bir fıkra ilâvesi hakkında kanun	23	21/1/1942	26/1/1942	5016
4174	Devlet Meteoroloji İşleri Umum Müdürlüğü teşkilât ve vazifelerine dair 3127 sayılı kanuna ek kanun	23	26/1/1942	30/1/1942	5020
4175	Yedeksubay ve askerî memurlar hakkındaki 1076 sayılı kanunu değiştiren 3923 sayılı kanunun 3. maddesine bir fıkra eklenmesine dair kanun	23	26/1/1942	30/1/1942	5020
4176	İhisarlar Umum Müdürlüğü 1941 malî yılı bütçesinde 15 000 liralık münakale yapılması hakkında kanun	23	26/1/1942	30/1/1942	5020
4177	Askerî tayinat ve yem kanununun, 4 ve 36. maddelerinin tadiline ve 33. maddesine bir fıkra ilâvesine dair olan kanunun ikinci maddesine bir fıkra eklenmesi hakkında kanun	23	28/1/1942	30/1/1942	5020
4178	Memur ve müstahdemlere verilecek fevkalâde zam hakkında kanun	23	28/1/1942	30/1/1942	5020
4179	Ceza muhakemeleri usulü kanununun tadiline dair kanun	23	30/1/1942	3/2/1942	5023
4180	Millî korunma kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanuna bazı maddeler eklenmesine dair kanun	23	30/1/1942	3/2/1942	5023
4181	1941 malî yılı muvazenei umumiye kanununun 5. maddesine bir fıkra ilâvesine dair kanun	23	30/1/1942	3/2/1942	5023
4182	1941 malî yılı muvazenei umumiye kanununda değişiklik yapılması ve bazı daire bütçelerine munzam tahsisat verilmesi hakkında kanun	23	30/1/1942	3/2/1942	5023
4183	Çeltikçi çiftliğinin satılması ve ilk satış bedellerinden kalan alacağın terkinine dair kanun	23	30/1/1942	3/2/1942	5023
4184	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülü hakkındaki kanuna bağlı 1 sayılı cetvelin Adliye Vekâleti kısmında değişiklik yapılması hakkında kanun	23	2/2/1942	6/2/1942	5026
4185	Toprak mahsulleri ofisi kanununun bazı maddelerini değiştiren kanun	23	2/2/1942	6/2/1942	5026
4186	Askerin istihkakından kesilecek ekmeğe mukabil ilâve edilecek gıda maddeleri hakkında kanun	23	2/2/1942	6/2/1942	5026
4187	Askerî tayinat ve yem kanununun tadili hakkında kanun	23	2/2/1942	6/2/1942	5026
4188	Askerî fabrikalar tekaüt ve muavenet sandığı hakkındaki 3575 sayılı kanunun bazı maddelerini değiştiren kanun	23	2/2/1942	6/2/1942	5026
4189	Jandarma yüzbaşısı Abdürrezzak Gürbüz'ün mahkûm olduğu cezanın affı hakkında kanun	23	2/2/1942	6/2/1942	5026

4190	1941 malî yılı muvazenei umumiyesine dahil bazı daire bütçelerinde münakale yapılması hakkında kanun	23	2/2/1942	6/2/1942	5026
4191	1941 malî yılı muvazenei umumiyesine dahil bazı daire bütçelerinde değişiklik yapılması hakkında kanun	23	2/2/1942	6/2/1942	5026
4192	Alelûmum seyyar küçük sıhhat memurlarına hayvan yem bedeli verilmesine dair kanun	23	16/3/1942	25/3/1942	5066
4193	Nakil vasıtaları hakkındaki kanuna ek kanun	23	23/3/1942	30/3/1942	5070
4194	1941 malî yılı Muvazenei umumiye kanununa bağlı (D) cetvelinde değişiklik yapılması hakkında kanun	23	30/3/1942	4/4/1942	5075
4195	Tasarruf bonoları ihracına dair olan 4058 ve 4120 sayılı kanunlara ek kanun	23	3/4/1942	8/4/1942	5078
4196	Bankalar kanununa ek kanun	23	3/4/1942	8/4/1942	5078
4197	Beden Terbiyesi Genel direktörlüğünün 1939 malî yılı hesabı katî kanunu	23	6/4/1942	10/4/1942	5080
4198	Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü 1941 malî yılı bütçesinde değişiklik yapılmasına dair kanun	23	6/4/1942	10/4/1942	5080
4199	Devlet havayolları Umum Müdürlüğünün 1939 malî yılı hesabı katî kanunu	23	6/4/1942	10/4/1942	5080
4200	Devlet havayolları Umum Müdürlüğü 1941 malî yılı bütçesinde münakale yapılmasına dair kanun	23	6/4/1942	10/4/1942	5080
4201	Hudut ve Sahiller Sıhhat Umum Müdürlüğünün 1939 malî yılı hesabı katî kanunu	23	6/4/1942	10/4/1942	5080
4202	Macaristan ile aramızda mevcut 3 Mayıs 1941 tarihli Ticaret Anlaşmasına merbut A ve A 1 listesinde yazılı kontenjanlar haricinde olarak Macarlarla mübadele edilecek demir ve çelikler hakkında 15 ilkkânun 1941 tarihinde Macaristan Hükümetiyle teati edilen notaların tasdikına dair kanun	23	8/4/1942	14/4/1942	5083
4203	Türkiye-Romanya Ticaret ve Tediye Anlaşmalarının 1 son kânun 1942 tarihine kadar temdidi hakkında kanun	23	8/4/1942	14/4/1942	5083
4204	Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesine bağlı bir «Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü» kurulması hakkında kanun	23	15/4/1942	22/4/1942	5090
4205	1941 malî yılı muvazenei umumiyesine dahil bazı daire bütçelerinde değişiklik yapılmasına dair kanun	23	20/4/1942	27/4/1942	5093
4206	1941 malî yılı muvazenei umumiyesine dahil bazı daire bütçelerinde değişiklik yapılmasına dair kanun	23	20/4/1942	27/4/1942	5093

4207	Türkiye ile Macaristan arasında, Sümerbank ve Titaş'ın Macaristan'da kâin Manfred Weiss ve Mavağ firmalarıyla akdetmiş oldukları iki mukavelenin 3 Mayıs 1941 tarihli Türk-Macar Ticaret Anlaşması hükümleri haricinde olarak tatbikına müsaade edilmesi hakkında, yapılan Anlaşmanın tasdikına dair kanun	23	20/4/1942	27/4/1942	5093
4208	Türkiye ile Romanya arasında 12 ilk teşrin 1941 tarihinde akit ve imza edilen Ticaret ve Tediye Anlaşmalarıyla merbutlarının tasdiki hakkında kanun	23	24/4/1942	30/4/1942	5096
4209	1941 malî yılı Muvazenei umumiyesine dahil bazı daire bütçelerinde değişiklik yapılması hakkında kanun	23	27/4/1942	30/4/1942	5096
4210	Devlet Denizyolları İşletme Umum Müdürlüğü 1941 malî yılı bütçesinde değişiklik yapılmasına dair kanun	23	27/4/1942	30/4/1942	5096
4211	Orman Umum Müdürlüğü 1941 malî yılı bütçesinde değişiklik yapılması hakkında kanun	23	27/4/1942	30/4/1942	5096
4212	Posta, Telgraf ve Telefon Umum Müdürlüğü 1941 malî yılı bütçesine 1 058 000 liralık munzam tahsisat verilmesi hakkında kanun	23	27/4/1942	30/4/1942	5096
4213	Vakıflar Umum Müdürlüğü 1941 malî yılı bütçesine munzam tahsisat verilmesine dair kanun	23	27/4/1942	30/4/1942	5096
4214	Memurların tahsil müesseselerinde talebe olamayacaklarına dair 4007 numaralı kanunun birinci maddesinin tadili hakkında kanun	23	29/4/1942	7/5/1942	5100
4215	Kazanç vergisi kanununun 3. maddesinin 13. fıkrasının değiştirilmesi hakkında kanun	23	29/4/1942	7/5/1942	5100
4216	Millî Müdafaa Vekâleti bütsine fevkalâde tahsisat verilmesi hakkındaki 4054 sayılı kanuna ek kanun	23	4/5/1942	9/5/1942	5102
4217	Yalova kaplıcaları işletme idaresinin 1939 yılı on bir aylık bilançosunun tasdikına dair kanun	23	4/5/1942	9/5/1942	5102
4218	Erzurum-Karabıyık hanları dar hattının Millî Müdafaa Vekâletine devri hakkında kanun	23	6/5/1942	11/5/1942	5103
4219	Örfî idare kanununun 7. maddesini değiştiren kanun	23	6/5/1942	11/5/1942	5103
4220	Emniyet Umum Müdürlüğü kadrosıyla Gümrük muhafaza ve muamele sınıfı teşkilât kadrolarındaki memurlara birer er tayını verilmesi hakkında kanun	23	11/5/1942	15/5/1942	5107
4221	Devlet Limanları İşletme Umum Müdürlüğünün 1941 malî yılı bütçesine munzam tahsisat verilmesi hakkında kanun	23	18/5/1942	25/5/1942	5114

4222	İktisadi Devlet teşekkülleri memurları tekaüt sandığı hakkında kanun	23	20/5/1942	25/5/1942	5114
4223	Kahve ve çay inhisarı kanunu	23	20/5/1942	25/5/1942	5114
4224	1941 malî yılı Muvazenei umumiye kanununa dahil Büyük Millet Meclisi bütçesinde değişiklik yapılması hakkında kanun	23	26/5/1942	28/5/1942	5117
4225	Şeker ve glikozdan alınan istihlâk vergisinin arttırılmasına dair olan 4041 sayılı kanuna ek kanun	23	27/5/1942	30/5/1942	5119
4226	Fevkalâde vaziyet dolayısıyla bazı vergi ve resimlere zam icrasına dair olan 3828 ve 4041 numaralı kanunların bazı hükümlerinin değiştirilmesine ve bazı vergi ve resimlere yeniden zam icrasına dair kanun	23	27/5/1942	30/5/1942	5119
4227	1942 malî yılı Muvazenei umumiye kanunu	23	27/5/1942	1/6/1942	5120
4228	Millî Müdafaa Vekâleti 1942 malî yılı bütçesine 120 000 000 lira fevkalâde tahsisat verilmesi hakkında kanun	23	28/5/1942	2/6/1942	5121
4229	Devlet Denizyolları İşletme Umum Müdürlüğünün 1942 malî yılı bütçe kanunu	23	28/5/1942	2/6/1942	5121
4230	Devlet limanları İşletme Umum Müdürlüğü 1942 malî yılı bütçe kanunu	23	28/5/1942	2/6/1942	5121
4231	Vakıflar Umum Müdürlüğünün 1942 malî yılı bütçe kanunu	23	28/5/1942	2/6/1942	5121
4232	Devlet havayolları Umum Müdürlüğü 1942 malî yılı bütçe kanunu	23	28/5/1942	2/6/1942	5121
4233	Hudut ve Sahiller Sıhhat Umum Müdürlüğü 1942 malî yılı bütçe kanunu	23	28/5/1942	2/6/1942	5121
4234	Orman Umum Müdürlüğü 1942 malî yılı bütçe kanunu	23	28/5/1942	3/6/1942	5122
4235	Beden terbiyesi kanununa ek kanun	23	29/5/1942	3/6/1942	5122
4236	İnhisarlar Umum Müdürlüğü teşkilât kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılmasına ve bu kanuna yeniden bir madde eklenmesine dair kanun	23	29/5/1942	3/6/1942	5122
4237	Fevkalâde hallerde haksız olarak mal iktisap edenler hakkında kanun	23	29/5/1942	3/6/1942	5122
4238	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan 3656 ve 3888 sayılı kanunlara bağlı (1) sayılı cetvellerin Maarif Vekilliği kısmında değişiklikler yapılmasına dair kanun	23	29/5/1942	3/6/1942	5122
4239	Beden terbiyesi Umum Müdürlüğünün 1942 malî yılı bütçe kanunu	23	29/5/1942	3/6/1942	5122
4240	Posta, Telgraf ve Telefon Umum Müdürlüğünün 1942 malî yılı bütçe kanunu	23	29/5/1942	4/6/1942	5123
4241	İnhisarlar Umum Müdürlüğü 1942 malî yılı bütçe kanunu	23	29/5/1942	4/6/1942	5123

4242	Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü 1942 malî yılı bütçe kanunu	23	29/5/1942	4/6/1942	5123
4243	Sinema filmlerinin gümrük resimlerinin indirilmesi hakkında ittihaz olunan kararın tasdikına dair kanun	23	29/5/1942	4/6/1942	5123
4244	Ankara şehri İmar müdürlüğünün 1939 malî yılı hesabı katî kanunu	23	1/6/1942	5/6/1942	5124
4245	Gümrük tarife kanununa bağlı Gümrük ithalât umumî tarifesinin Gümrük ithalât umumî tarifesinin 816. numarasının kaldırılmasına dair kanun	23	1/6/1942	5/6/1942	5124
4246	Gümrük tarifesi kanununa bağlı ithalât umumî tarifesinin muhtelif pozisyonlarına dahil bazı maddelerin gümrük resimlerinde 2294 sayılı kanunun birinci maddesinin verdiği salâhiyete istinaden İcra Vekilleri Heyetince yapılan değişikliklerin tasdiki hakkında kanun	23	1/6/1942	5/6/1942	5124
4247	Türkiye ile İtalya arasında mevcut 29 ilkkânun 1936 tarihli Ticaret ve Seyrisefain muahedesinin temdidine ait notaların kabulü hakkında kanun	23	1/6/1942	5/6/1942	5124
4248	Jandarma erat kanununa bir madde eklenmesine ve bu kanunun 3155 sayılı kanunla değiştirilen 14. maddesinin tadiline dair kanun	23	3/6/1942	6/6/1942	5125
4249	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülü hakkındaki 3656 sayılı kanuna bağlı (1) sayılı cetvelin Adliye Vekâleti kısmında değişiklik yapılması hakkında kanun	23	8/6/1942	12/6/1942	5130
4250	İspirto ve ispirtolu içkiler inhisarı kanunu	23	8/6/1942	12/6/1942	5130
4251	Şose ve köprüler inşaatı için gelecek yıllara geçici tahhüde girişilmesi hakkında kanun	23	10/6/1942	15/6/1942	5132
4252	Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğünün 1939 malî yılı hesabı katî kanunu	23	12/6/1942	17/6/1942	5134
4253	Devlet Limanları İşletme Umum Müdürlüğünün 1939 malî yılı hesabı katî kanunu	23	12/6/1942	17/6/1942	5134
4254	1938 malî yılı hesabı katî kanunu	23	12/6/1942	18/6/1942	5135
4255	Umumî hıfzıssıhha kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bir maddesinin kaldırılması hakkında kanun	23	15/6/1942	20/6/1942	5137
4256	Devlet Meteoroloji işleri Umum Müdürlüğü Teşkilât ve vazifelerine dair 3127 sayılı kanunun bazı maddeleriyle Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülü hakkındaki 3656 sayılı kanuna bağlı (1) sayılı cetvelin Devlet Meteoroloji Umum Müdürlüğü kısmında değişiklik yapılmasına dair kanun	23	15/6/1942	20/6/1942	5137
4257	Askerî ceza kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair kanun	23	15/6/1942	20/6/1942	5137

4258	Sihhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti Teşkilât ve memurun kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanuna bazı maddeler eklenmesine dair kanun	23	15/6/1942	20/6/1942	5137
4259	Askerlerin zat işlerine taallük eden dâvalarının tetkik ve muhakeme usulü hakkındaki 3410 sayılı kanunun ikinci maddesini değiştiren kanun	23	15/6/1942	20/6/1942	5137
4260	Gedikli erbaş memurlarına dair olan 3505 sayılı kanunun 5. maddesinin tadili hakkında kanun	23	15/6/1942	23/6/1942	5139
4261	Ceza muhakemeleri usulü kanununun 3515 sayılı kanunla değiştirilen 60. maddesinin tadili hakkında kanun	23	17/6/1942	23/6/1942	5139
4262	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan 3658 sayılı kanuna ek 3888 sayılı kanuna bağlı (1) sayılı cetvelde değişiklik yapılması hakkında kanun	23	17/6/1942	23/6/1942	5139
4263	Hatay vilâyeti hududu dahilinde Hatay'ın ilhakından evvel altın üzerine yapılan borçların ifası tarzına dair 3713 numaralı kanuna ek kanun	23	17/6/1942	23/6/1942	5139
4264	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan kanunun tadili hakkındaki 4088 sayılı kanuna bağlı cetvelde değişiklik yapılmasına dair kanun	23	17/6/1942	23/6/1942	5139
4265	Bankalar ve Devlet müesseseleri memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan 3659 sayılı kanunun 14. maddesinin son fıkrasının tadiline dair kanun	23	17/6/1942	23/6/1942	5139
4266	Başvekâlete bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü teşkiline ve vazifelerine dair 3837 sayılı kanuna ek kanun	23	17/6/1942	23/6/1942	5139
4267	Fevkalâde ihtiyaçlar için Nafiaca yaptırılacak inşa ve tesislerde tatbik olunacak muafıklar hakkında kanun	23	17/6/1942	23/6/1942	5139
4268	Madenlerin aranma ve işletilmesi hakkında kanun	23	17/6/1942	23/6/1942	5139
4269	Etibank sermayesinin 100 000 000 liraya iblâğına dair kanun	23	17/6/1942	23/6/1942	5139
4270	Sümerbank sermayesinin tezyidi hakkında kanun	23	17/6/1942	23/6/1942	5139
4271	Hilmioğlu Fuat Bakır'ın mahkûm olduğu cezanın affına dair kanun	23	19/6/1942	25/6/1942	5141
4272	Yüzbaşı Avni Özkalyoncu, üsteğmen Cahit Sarpkaya, üsteğmen Rifat Göker, Üsteğmen Süavi Öcal ve Mevhibe Özkalyoncu ve öğretmen Cemile Oriyan ve Fahriye Tokac'ın mahkûm oldukları cezanın affına dair kanun	23	19/6/1942	25/6/1942	5141
4273	Subaylar heyetine mahsus terfi kanunu	23	19/6/1942	25/6/1942	5141

4274	Köy okulları ve enstitüleri teşkilât kanunu	23	19/6/1942	25/6/1942	5141
4275	Millî Müdafaa istikrazı hakkında kanun	23	19/6/1942	25/6/1942	5141
4276	Ceza hükümlerini ihtiva eden kanunlarda fevkalâde hallerin tesbit ve ilâmı hakkında kanun	23	3/8/1942	8/8/1942	5179
4277	Askerî ceza kanununa ek kanun	23	3/8/1942	8/8/1942	5179
4278	Askerî kara, deniz ve hava ataşeleri maiyetlerine birer er verilmesi hakkında kanun	23	3/8/1942	8/8/1942	5179
4279	Yabancı memleketlere gönderilecek memurların harcırahları hakkındaki 3441 sayılı kanuna ek kanun	23	3/8/1942	8/8/1942	5179
4280	Askerî muhakeme usulü kanununun bazı maddelerini değiştiren kanun	23	3/8/1942	8/8/1942	5179
4281	Hatay vilâyeti hususi idaresine devredilecek gayrimenkuller hakkında kanun	23	3/8/1942	8/8/1942	5179
4282	Askerî memurlar hakkındaki 1455 sayılı kanuna ek kanun	23	3/8/1942	8/8/1942	5179
4283	Orman koruma teşkilât kanununun 3490 sayılı kanunla değiştirilen 14. maddesinin değiştirilmesi hakkında kanun	23	3/8/1942	8/8/1942	5179
4284	Türkiye ile Bulgaristan arasında, Ankara'da 27 Mart 1942 tarihinde imzalanan Ticaret Anlaşması ile merbutlarının tasdikına dair kanun	23	3/8/1942	8/8/1942	5179
4285	Türkiye ile İsviçre arasında 20 Mart 1942 tarihinde akıt ve imza edilen Ticaret ve Tediye Anlaşmasının tasdiki hakkında kanun	23	3/8/1942	10/8/1942	5180
4286	Maliye teşkilâtına dair 2996 sayılı kanun ile Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülü hakkındaki 3656 ve buna ek 3888 ve 3968 sayılı kanunlara bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında kanun	23	10/8/1942	14/8/1942	5184
4287	Maliye atlı tahsildarlarına hayvan yem bedeli verilmesi hakkındaki kanun	23	10/8/1942	14/8/1942	5184
4288	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi adının değiştirilmesi hakkında kanun	23	10/8/1942	14/8/1942	5184
4289	Adliye Harç tarifesi kanununun bazı maddelerini değiştiren kanun	23	10/8/1942	14/8/1942	5184
4290	Muamele vergisi kanununun 12. maddesine bir fıkra eklenmesine ve 26. maddesinin fevkalâde hallerin devamı müddetince tatbik edilmemesine dair kanun	23	10/8/1942	14/8/1942	5184
4291	Hayvan sağlık memurlarına hayvan yem bedeli verilmesi hakkında kanun	23	12/8/1942	17/8/1942	5186
4292	Düyunu umumiye ve Münakalât Vekâleti 1942 malî yılı bütçeleri arasında 100 000 liralık münakale yapılması hakkında kanun	23	12/8/1942	17/8/1942	5186

4293	Bursa vilâyetince yollara sarfedilmek üzere yapılacak istikraz hakkında kanun	23	12/8/1942	17/8/1942	5186
4294	Bazı muhasiplerin zimmeterinin terkinin hakkında kanun	23	14/8/1942	20/8/1942	5189
4295	Askerî fabrikalar tekaüt ve muavenet sandığı hakkındaki 3575 sayılı kanununun 36. maddesinin değiştirilmesine ve bu kanuna bir muvakkat madde eklenmesine dair kanun	23	14/8/1942	20/8/1942	5189
4296	Askerî memurlar hakkındaki 1455 sayılı kanuna bir muvakkat madde eklenmesine dair kanun	23	14/8/1942	20/8/1942	5189
4297	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan 3656 sayılı kanuna bağlı (1) sayılı cetvelde değişiklik yapılması hakkında kanun	23	14/8/1942	20/8/1942	5189
4298	Eşkıya müsademesinde mâlül olanların 3656 ve 4222 sayılı kanunların 24 ve 21. maddelerinden istifade etmeleri hakkında kanun	23	14/8/1942	20/8/1942	5189
4299	İhsan Kefeli ve Ali Ragıp Rutkay'ın mahkûm oldukları cezanın affına dair kanun	23	14/8/1942	20/8/1942	5189
4300	Telsiz kanununun 19. maddesinin birinci fıkrasının tadili hakkında kanun	23	14/8/1942	20/8/1942	5189
4301	İskenderun limanının Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğüne devri ve mezkûr Umum Müdürlükçe işletilmesi hakkında kanun	23	14/8/1942	20/8/1942	5189
4302	Mersin liman şirketinin satın alınması hakkındaki mukavelenin tasdikına dair kanun	23	14/8/1942	20/8/1942	5189
4303	Mersin limanının Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğüne işletilmesi hakkında kanun	23	14/8/1942	20/8/1942	5189
4304	Meslekî ve teknik okulları açılması ve mevcutların büyütülmesi hakkında kanun	23	14/8/1942	20/8/1942	5189
4305	Varlık vergisi hakkında kanun	24	11/11/1942	12/11/1942	5255
4306	Devletçe parasız verilecek giyim eşyası hakkında kanun	24	13/11/1942	16/11/1942	5258
4307	Nebati mahsulleri ve prinayı tâsir ve tasfiye eden sanai müesseselerden muamele vergisinin aynen alınması hakkında kanun	24	13/11/1942	16/11/1942	5258
4308	Seferberlikte veya fevkalâde hallerde askeri şahıslara ait hukuk dâvalarıyla icra takiplerinde yapılacak muameleler hakkında kanun	24	30.11.1842	5/12/1942	5275
4309	İzmit ceza evinde mahpus Hüseyin Avni Parmaksız ile Şakir Tandoğmuş'un cezalarının affı hakkında kanun	24	30.11.1842	5/12/1942	5275
4310	İzmir Rıhtım şirketi muvakkat idaresininin 11.1.1943-15.3.1943 tarihine kadar iki müddete ait katî hesabının tasdiki hakkında kanun	24	2/12/1942	9/12/1942	5278

4311	Maaş kanununa ek 4161 sayılı kanunun bazı maddelerini değiştiren kanun	24	7/12/1942	12/12/1942	5381
4312	İstiklâl harbi mâlûllerine verilecek para mükâfatı hakkında kanun	24	7/12/1942	12/12/1942	5381
4313	İnhisarlar Umum Müdürlüğü mütedavil sermayesinin 63 000 000 liraya çıkarılması hakkında kanun	24	7/12/1942	12/12/1942	5381
4314	Vakıflar Umum Müdürlüğünün 1939 malî yılı hesabı katî kanunu	24	9/12/1942	15/12/1942	5283
4315	Türkiye-Macaristan Ticaret Anlaşmasına merbut A listesinde yazılı barsak ve amyant kontenjanlarının tezyidi hakkında Türk ve Macar Hükümetleri arasında teati edilen mektupların tasdikına dair kanun	24	9/12/1942	15/12/1942	5283
4316	1942 malî yılı Muvazenei umumiye kanununa bağlı bazı daire bütçelerinde değişiklik yapılmasına dair kanun	24	11/12/1942	17/12/1942	5285
4317	Millî Müdafaa Vekâleti 1942 malî yılı bütçesine fevkalâde tahsisat verilmesine dair 4228 sayılı kanuna ek kanun	24	11/12/1942	17/12/1942	5285
4318	Orman Umum Müdürlüğünün 1939 malî yılı hesabı katî kanunu	24	11/12/1942	17/12/1942	5285
4319	Posta, Telgraf ve Telefon Umum Müdürlüğünün 1939 malî yılı hesabı katî kanunu	24	11/12/1942	17/12/1942	5285
4320	Mebus seçimi kanunu	24	14/12/1942	17/12/1942	5285
4321	Gedikli erbaşların maaşlarının tevhit ve tetdüline dair 3779 sayılı kanuna ek kanun	24	14/12/1942	17/12/1942	5285
4322	Muharip yabancı ordu mensuplarından Türkiye'ye iltica edenler hakkındaki 4104 sayılı kanunun tadiline dair kanun	24	14/12/1942	17/12/1942	5285
4323	İnhisarlar Umum Müdürlüğünün 1939 malî yılı hesabı katî kanunu	24	14/12/1942	17/12/1942	5285
4324	Türkiye ile Almanya arasında ticari mübadelelerin tanzimin dair 9 ilkteşrin 1941 tarihli Anlaşmaya ek Anlaşmanın tasdikına dair kanun	24	14/12/1942	17/12/1942	5285
4325	Ankara elektrik ve havagazı ve Adana elektrik müesseselerinin idare ve işletilmeleri hakkında kanun	24	16/12/1942	26/12/1942	5290
4326	1933 ve 1934 Türk borçları tahvillerinin ödenmesi için anlaşmalar yapılabilmesine dair kanun	24	16/12/1942	26/12/1942	5290
4327	Memur ve müstahdemlere verilecek fevkalâde zam hakkındaki 4178 sayılı kanuna ek kanun	24	16/12/1942	26/12/1942	5290
4328	Türk parası kıymetini koruma hakkındaki kanun hükümlerini değiştiren kanun	24	16/12/1942	26/12/1942	5290

4329	Dahiliye memurları kanununun 2. ve 3. maddelerini değiştiren 4089 sayılı kanunun 1. maddesine ek kanun	24	16/12/1942	26/12/1942	5290
4330	Tunceli vilâyetinin idaresi hakkındaki 2884 numaralı kanun hükümlerinin iki yıl daha uzatılmasına dair kanun	24	16/12/1942	26/12/1942	5290
4331	Yalova kaplıcaları işletme idaresinin 1940 malî yılı bilançosunun tasdikına dair kanun	24	16/12/1942	26/12/1942	5290
4332	Memur ve müstahdemlere verilecek fevkalâde zam hakkındaki 4178 sayılı kanunun 9. maddesine bir fıkra eklenmesine dair kanun	24	23/12/1942	29/12/1942	5292
4333	Posta, telraf ve telefon Umum Müdürlüğü süvari müvezzilerine hayvan yem bedeli verilmesi hakkında kanun	24	23/12/1942	29/12/1942	5292
4334	Hava sınıfı mensuplarına verilecek zamlar ve tazminler hakkındaki 3485 sayılı kanunun 10, 12 ve 14. maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun	24	23/12/1942	29/12/1942	5292
4335	Subay yüksek mühendis, askerî yüksek mühendis ve askeri mühendislere verilecek ihtisas ücreti hakkında kanun	24	23/12/1942	29/12/1942	5292
4336	Devlet havayolları Umum Müdürlüğü 1912 malî yılı bütçesinde değişiklik yapılmasına dair kanun	24	23/12/1942	29/12/1942	5292
4337	Hudut ve Sahiller Sıhhat Umum Müdürlüğü 1942 malî yılı bütçesinde değişiklik yapılmasına dair kanun	24	23/12/1942	29/12/1942	5292
4338	Vakıflar Umum Müdürlüğü 1942 malî yılı bütçesine munzam ve fevkalâde tahsisat verilmesine dair	24	23/12/1942	29/12/1942	5292
4339	Devlet Konservatuarının Tiyatro, Opera ve Balet şubelerinden mezun olanlara giyim eşyası verilmesi hakkında kanun	24	23/12/1942	29/12/1942	5292
4340	Fevkalâde ihtiyaçlar İçin Millî Müdafaa Vekilliğince yurda sokulacak maddelerin vergi muafıkları hakkında kanun	24	23/12/1942	29/12/1942	5292
4341	Devlet Demiryolları nakiyatındaki zıya ve hasarların tazmin suretlerine dair 3259 sayılı kanuna ek kanun	24	25/12/1942	31/12/1942	5294
4342	Devlet Limanları İşletme Umum Müdürlüğü 1942 malî yılı bütçesine munzam ve fevkalâde tahsisat konulmasına dair kanun	24	25/12/1942	31/12/1942	5294
4343	Posta, Telgraf ve Telefon Umum Müdürlüğü 1942 malî yılı bütçesine munzam ve fevkalâde tahsisat konulması hakkında kanun	24	25/12/1942	31/12/1942	5294

4344	Jandarma subaylığından müteakait yüzbaşı ve üsteğmenlerin kaza jandarma komutanlıklarında müteakaiden istihdam edilecekleri hakkındaki 3922 sayılı kanun hükmünün uzatılmasına dair kanun	24	28/12/1942	31/12/1942	5294
4345	1942 malî yılı muvazenei umumiye kanununa bağlı A, B, D ve E cetvellerinde değişiklik yapılmasına dair kanun	24	28/12/1942	31/12/1942	5294
4346	Askerî ve mülki tekaüt kanununun 39. maddesinin değiştirilmesine dair kanun	24	30/12/1942	6/1/1942	5297
4347	Adli evrakın Posta, Telgraf ve Telefon idaresi vasıtasıyla tebliğine dair olan 3560 sayılı kanuna ek kanun	24	30/12/1942	6/1/1942	5297
4348	İspençiyari ve tıbbi müstahzarlar kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve aynı kanuna bazı hükümler eklenmesi hakkında kanun	24	4/1/1942	8/1/1942	5299
4349	Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü 1942 malî yılı bütçesinde değişiklik yapılmasına dair kanun	24	4/1/1942	8/1/1942	5299
4350	Kazanç vergisi kanununa muvakkat bir madde eklenmesine dair kanun	24	4/1/1942	8/1/1942	5299
4351	Hariciye Vekâleti Teşkilât kanununa bağlı 5 sayılı cetvelin değiştirilmesi hakkında kanun	24	6/1/1943	12/1/1942	5302
4352	Maaşatın tevhit ve teadülüne dair kanunlara müzeyel 1843 sayılı kanunun ikinci maddesinin birinci fıkrasının tadili hakkında kanun	24	6/1/1943	12/1/1942	5302
4353	Maliye Vekâleti Başhukuk müşavirliğinin ve Muhakemat Umum Müdürlüğünün vazifelerine, Devlet dâvalarının takibi usullerine ve merkez ve vilâyetler kadrolarında bazı değişiklikler yapılmasına dair kanun	24	8/1/1943	18.1.1943	5307
4354	Orman Umum Müdürlüğü 1942 malî yılı bütçesinde değişiklik yapılmasına dair kanun	24	8/1/1943	14/1/1943	5304
4355	Ticaret ve Sanayi odaları ve Ticaret borsaları kanunu	24	11/1/1943	18/1/1943	5307
4356	Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü memur ve müstahdemlerinin ücretlerine dair olan 2847 sayılı kanunun bazı maddelerini değiştiren 3173 sayılı kanuna bir muvakkat madde eklenmesine dair kanun	24	13/1/1943	19/1/1943	5308
4357	Hususi İdarelerden maaş alan ilkokul öğretmenlerinin kadrolarına, terfi taltif ve cezalandırılmalarına, ve bu öğretmenler için teşkil edilecek Sağlık ve içtimai yardım sandığı ile Yapı sandığına ve öğretmenlerin alacaklarına dair kanun	24	13/1/1943	19/1/1943	5308

4358	Ceza ve Tevkifevleri Umum Müdürlüğünün teşkilât, ve vazifeleri hakkında kanun	24	13/1/1943	19/1/1943	5308
4359	Avukatlık kanununun bazı maddelerinin tadili hakkında kanun	24	13/1/1943	19/1/1943	5308
4360	Beden terbiyesi Umum Müdürlüğü 1942 malî yılı bütçesinde değişiklik yapılmasına dair kanun	24	13/1/1943	19/1/1943	5308
4361	Hudut ve Sahiller Sıhhat Umum Müdürlüğü 1942 malî yılı bütçesinde değişiklik yapılmasına dair kanun	24	13/1/1943	19/1/1943	5308
4362	İnhisarlar Umum Müdürlüğü 1942 malî yılı bütçesinde değişiklik yapılmasına dair kanun	24	13/1/1943	19/1/1943	5308
4363	1942 malî yılı Muvazenei umumiye kanununa bağlı (A) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında kanun	24	13/1/1943	19/1/1943	5308
4364	Devlet Denizyolları İşletme Umum Müdürlüğü 1942 malî yılı bütçesinde değişiklik yapılması hakkında kanun	24	13/1/1943	19/1/1943	5308
4365	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan 3656 ve 3888 sayılı kanunların Maarif Vekilliği kısmında değişiklik yapılması, 3694, 3711, 3829, 4142 sayılı kanunlara bağlı kadroların değiştirilmesi hakkında kanun	24	13/1/1943	20/1/1943	5309
4366	Hazine ile İstanbul belediyesinin bir kısım alacaklarının karşılıklı olarak ibrası hakkında kanun	24	13/1/1943	20/1/1943	5309
4367	Ordu mensupları ile Emniyet Umum Müdürlüğü ve Gümrük muhafaza ve muamele sınıfı kadrolarında çalışanlara birer er tayını verilmesi hakkında kanun	24	14/1/1943	20/1/1943	5309
4368	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan 3656 sayılı kanuna bağlı (1) sayılı cetvelin Maarif Vekilliği kısmında ve 3045 sayılı kanunda değişiklik yapılmasına dair kanun	24	14/1/1943	20/1/1943	5309
4369	İnhisarlar Umum Müdürlüğü Tekaüt sandığı kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanuna bazı maddeler eklenmesine dair kanun	24	14/1/1943	20/1/1943	5309
4370	Jandarma erat kanununun 4248 sayılı kanunla değiştirilen 14. maddesinin değiştirilmesi hakkında kanun	24	14/1/1943	21/1/1943	5310
4371	Orman koruma teşkilât kanununun 4283 sayılı kanunla değiştirilen 14. maddesinin (B) fıkrasının değiştirilmesi hakkında kanun	24	14/1/1943	21/1/1943	5310
4372	Millî Korunma kanununun verdiği salâhiyete binaen İcra Vekilleri Heyeti kararı ile tatbik mevkiine konulan işe teşkilâtının kabul ve tasdikına dair kanun	24	14/1/1943	21/1/1943	5310

4373	Taşkın sulara ve su baskınlarına karşı koruma kanunu	24	14/1/1943	21/1/1943	5310
4374	Barut ve patlayıcı maddeler, silâh ve teferruatı inhisarı hakkında kanun	24	14/1/1943	21/1/1943	5310
4375	Belediye vergi ve resimleri kanununa ek kanun	24	14/1/1943	21/1/1943	5310
4376	Romanya'dan alınacak bandajlar hakkında Türkiye ile Romanya arasında nota teatisi suretiyle yapılan Anlaşmanın tasdikına dair kanun	24	14/1/1943	21/1/1943	5310
4377	Romanya'dan satın alınacak madenî yağlar ile vazelin ve parafininin 12 ilkkânun 1941 tarihli Türkiye-Romanya Ticaret Anlaşmasına bağlı (A) listesinde yazılı biçimle Türk malları ile takas edilebilmesi için Türkiye ile Romanya arasında yapılan Anlaşmanın tasdiki hakkında kanun	24	14/1/1943	21/1/1943	5310
4378	Türkiye ile Almanya arasında Ticari mübadelelerin tanziminde dair 9 ilkteşrin 1941 tarihli Anlaşmanın (1) numaralı listesinde yazılı 55 000 000 liralık kontenjana 450 000 lira kıymetinde 2250 kilo atebirin ilâvesine mukabil Almanya'ya ihraç olunacak afyon kontenjanının da ona göre artırılması hakkında teati edilen notaların tasdiki hakkında kanun	24	14/1/1943	21/1/1943	5310
4379	Maaş kanununa ek kanun	24	15/1/1943	21/1/1943	5310
4380	Askerî ve mülki Tekaüt kanununun 2. maddesinin değiştirilmesi hakkındaki 3066 sayılı kanunun 2. ve 3. fıkralarının tadiline dair kanun	24	15/1/1943	21/1/1943	5310
4381	İnhisarlar beyiyeleri üçte birlerinin harp mâlûllerine ve şehit yetimlerine tevzii hakkındaki 1485 sayılı kanunun dördüncü maddesine bir fıkra eklenmesine dair kanun	24	15/1/1943	21/1/1943	5310
4382	1942 malî yılı Muvazenei umumiye kanununa bağlı (A) ve (B) işaretli cetvellerde değişiklik yapılması hakkında kanun	24	15/1/1943	21/1/1943	5310
4383	Orman Umum Müdürlüğü 1942 malî yılı Bütçe kanununa bağlı (A) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında kanun	24	15/1/1943	21/1/1943	5310
4384	Devlet Demiryollarının ihtiyacı olan muharrir ve müteharrir edevatın siparişi için taahhüde girişilmesine dair olan 3247, 3319 sayılı kanunlarda değişiklik yapılmasına dair kanun	24	15/1/1943	21/1/1943	5310
4385	Şeker ve glikoz istihlâk vergisi hakkındaki 3101 sayılı kanuna ek kanun	24	15/1/1943	22/1/1943	5311
4386	Tokad, Çorum ve Balıkesir vilâyetlerindeki yersarsıntısından müteessir olan mıntikalarda zarar görenlere yapılacak yardım hakkında kanun	24	15/1/1943	22/1/1943	5311

